4. 7. 51

Digitized by Google

BENJ. PRIOLI
HISTORIÆ
GALLIÆ,
Libri XII.
ULTRAJECTI,
Ex officina Elzeviriana. 1669.

937

2 937

BENJ: PRIOLI

AB
EXCESSU
LUDOVICI XIII.
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBRI XII.

Ad Sereniſsimum Principem, & Auguſtum Senatum Reipublicæ Venetorum.

ULTRAJECTI,

Apud Petrum Elzevirium,

cIↄ Iↄ Lxix.

4.7.51

3

SERENISSIMO

DUCE,

ET AUGUSTO

SENATUI

REIPUBLICÆ

VENETORUM,

BENJ: PRIOLUS

Felicitatem, Victorias Triumphos.

P*rimum hoc ingenii mei monumentum eſt,* SERENISSIME PRINCEPS, EXCELSI PROCERES; *quod inclyto nomi-*

937

ni veſtro libens merito eo conſecratum ; ea lingua, quæ olim generis humani vinculum ; nunc conditorium manet Scientiarum. Regimen Mazzarineum eſt, ſynopſis Hiſtorica rerum noſtrarum, ab exceſſu Ludovici XIII. *in hunc uſque diem, & beatiſſimi ſæculi ortum, quo Pacis ſerenum in nos defluxit. Splendorem & tutelam a vobis mutuatur contra calumniam & livorem. Suſcipite,* Proceres, *& lucem circumdate ; nam hoc arbitrii veſtri eſt, qui attollere & deprimere poteſtis,*

vel ſola judicii veſtris fama. Vario nomine congruit vobis hæc ſcriptio, qui veſtigia veſtræ prudentiæ, in nuperis noſtris rebus agnoſcetis. Has ferventes æſtu civilis diſſidii ex maxime turpido ſtatu ingloriosiſſimum tranſtulit, apud nos Ductor; grande decus vobis aſcitus, qui uterno fædere, & germanitate publicæ rationis, ita nobis cohæretis, ut adverſa noſtra Reipublicæ veſtræ dolori ſemper fuerint; & quæ proſpera huic Imperio contigere, læti acceperitis, a primordiis utriuſque coæ-

væ gentis. Opus hoc plenum Politicis monitis & exemplis, ad quem juſtius; quam ad Politiæ ſapientiſſimos Rectores? cui convenientius, quam qui exemplum ſunt cæteris mortalibus perfecti regiminis? Argumentum univerſum, virtutes, aut Ignavia. Illas narrando ſuggerimus; & vos grande exemplar eſtis, qui habuiſtis eas ſemper, & habetis. Hanc amolimur. Cujus expertes in omni ævo, aut neſciviſtis, aut ſuperaſtis. Prorſus illorum æmuli, qui nullo Fortunæ vulnere territi;

riti, poſt Trebiam, Thraſymenum, & Cannas fremebant; nunquam damnis ſuccubuiſtis: & potentiſſimos rerum humanarum Thracas toties cedere coëgiſtis veſtris copiis & veſtris Divis; dum primores Europæ Reges inter ſe ſæviebant frivolo obtentu, in exitium Chriſtiani Orbis, cujus propugnaculum ſimul & miraculum eſtis. Non ſolum materies huc vos vocat & depoſcit honeſtandæ fronti hujus Laboris, exigui mole, æterni forſan futuri; ſed magis gratus animus meus, qui veſtra munera

vobis offert: non aliter quam cum Deo ſacra facimus & donumponimus, noſtra id fit non ipſius cauſa. Nam *ſi aliquis ſum,* Proceres, *ſi monſtrandus fatis, ſi inſerendus eorum numero, qui immortalitatem non pollicentur, ſed donant; gratia vobis ſit in quorum ſinu ſum educatus. Primum illa veſtra Antenorea altrix mei, dulcis Artium parens, ferax ſeminarium bonæ frugis, læta Virtutem ſeges, me ſuis præceptis imbuit; quam quanti æſtimatis hinc diſcimus, quod una illa Academia*

demia Patavina plures eruditos habeat, quam aliorum tota Regna. Hæc me docuit a celſa mentis arce deſpicere errantes, & ex veris cauſis ſcire ſub quantis tenebris jaceret mortalium dies. Hinc me excepere Venetiæ, cor & cura Cœli, officina Prudentiæ, Sapientiæ palæſtra: ubi limen adii veſtri Regiminis, quod non monſtrat virum Principem conflari ex dolis malis, perfidia, & obdurato probitatis contemptu, non ex futilibus technis aut aſtu; ſed ex bona fide, cujus apud vos vene-

rabile nomen dextram ſuam, ſalutis humanæ, pignus, oſtentat. Felix inſtitutorum Reſpublica, quibus velut vinculis adhuc manet intrepida contra lapſum, ſupra tria fere ſecula, millenarii ævi firmate gaudens. Quid mirum, ubi tot Virtutes cardines ſunt, quibus illa machina immortalis circum volvitur? Leges habetis paucas & optimas, ut medicamenta, quæ nec multa, nec varia eſſe debent. Cauſidicina, cui adhæret improbitas, pluſquam alibi terrarum, vobis coercita: Nullus ad lon-

longas lites vadatur. Inter vos mira concordia cujus cæmento, res veſtræ conſtant, & auguror, conſtabunt in æternum. Qui præpollent, ſolis beneficiis potentiam oſtendunt: inferiores non invidi, obſequio ſe ſubmittunt, & faſtigio veſtro gaudent. Simultates Reipublicæ donatis, & offenſas Patriæ remittitis: Non certatur niſi eam amando, quæ unicuique Magnatum peculium eſt & patrimonium. Nullibi tanta fideli ſilentio merces, nec arcana

uſpiam

uſpiam tanta taciturnitate cohibentur: ita ut ſicut apud alias gentes pruritus ingens evulgandi, Venetiis libido ſit obſtinata tacendi; quod pene incredibile in ingenua Pube, quæ garrulitatem, mendacii comitem, inſita judicii rectitudine, & per præcepta educationis damnat. Petitura aſſiſtit Curiæ Foribus, Concilii publici ſpectatrix, antequam conſors; ab ineunte ætate aſſueſcit paulatim ſuis honoribus: quorum æqui partitores & virtutum judices, neminem debitis fruſtratis; nec

eorum

eorum ſpecie præſtantiſſimos ſumptibus exhauritis: Evectis ad dignitates prior humilitas, non inſolentia, rependitur, ut fere ubique terrarum: Privati non ſubmiſſe paretis; & cum fortuna attollit, cum modo imperatis. Intima rerum penetrant Juvenes, quia ſenibus auſcultant, magnam indolem pertinaci verborum ſobrietate diſſimullantes; abjectis ætatis avocamentis, cum gloriæ indulgendum: & ſolitis ſemper creſcere, nihil illis incompertum aut novum. Publicæ pecuniæ ava-

avari eſtis, veſtræ parci, quam non quæritis, ut prodigatis, ſed ſuſtinendæ dignitati. In cultu non ſolum modici, ſed tenues: ſic animi modeſtiam prodere decorum putatis. Et revera, non ſerica, non auro illuſæ veſtes, ornamenta ſunt magnorum virorum, ſed argumenta levitatis. Plebi virtute eminetis, habitu conſentis. Non ſupellex reliquo cenſui imperat: Non miniſterii varietas, non copia ſatellitum, vobis obſtrepit. Attica ſeveritate luxum mulctatis, qui populator opum,

opum, ingenioſus ſui deſtructor, in propria damna furit, Rerum publicarum labes, Statuum everſor. Inanes ſolidi boni, aſcititio illo refulgent; & virtutis inopes diffundunt ſe pompa, & epularum lautitiis aliam ſubinde famem irritantibus. Quam admirandum! vos qui non ſemel Reges, modicos in omni paratu cives componere; & perſonam Principum, quales omnes eſtis, ſub Schemate levi occulere. Majeſtas autem illa, quam quocunque circumfertis; præ-

præſertim per Legatos, qui ſtirpe inclyti dignationem Reipublicæ ubique oſtendunt; precipuam originem habet ab interna veſtra magnitudine, & mater eſt honoris ac reverentiæ vobis debitæ & delatæ; quam comitatur Gloria, fax honeſtæ mentis, Deorum immortalium propria, aut eorum, qui ab illis, ut vos, proximi cenſentur. Hæc omnia vos decorant: ſed fulcrum & baſis rerum veſtrarum Religio, qua Subditi meliores tranquillioreſque fiunt. Impreſſius vobis vetus, & a Majoribus ex-

exceptus ſermo, quod omnia a Deo & per Deum, nobis ſint conſtitua. Illud credere laudabile, ſed ſicut vos, vitata ſcilicet impietate, & ſuperſtitione, utraque magna peſte. Ludibria imbecillitatis humanæ rudibus ſæculis valida, in ſpeciem tantum a vobis accipiuntur; qui non cogitis ad Fidem nolentes, ſed veram de ſacris rebus ſententiam, a Deo humanis mentibus inſinuari exiſtimatis, nec gratam Numini pietatem, quæ non ſponte procedat: pravas autem opiniones, ſpatiis tem-

temporum debellari, non vi atque Imperio eorum, qui Miniſterio ſacro allecti omnia aſperant, & ex eo nihil præter nomen & reditus retinent. Non hos veſtris conſiliis adjungitis, gnari tales, ut plurimum infidos animi, & formidandæ audaciæ; nulla animi temperie, apud Principum cogitationes & Reipublicæ intima periculoſe ſolertes. Sacrorum venerabundi quidem, ſed eorum Miniſtris, poſſidendi modum præſcribitis. Veſtris legibus cautum, ne invito

Se-

Senatu, Sacerdotia, augeantur; Irreligioſum nempe creditis, convelli pias liberalitates, & ſuprema morientium judicia verti, in quod non ipſi dederunt. Inter neglectum manifeſtum rerum Divinarum, & ſervilem Dei metum, tanquam inter duos ſcopulos, feliciter navigatis. Hinc floret apud vos, immota illa & rigida Juſtitia ſine morarum tricis & ænigmatibus juris, ſuum cuique tribuens: exinde tot populi ſub æquis legibus in mores & imperium veſtrum coaluere.

Hoc

Hoc aſtruitis magnis inſtitutis: nihil apud vos venale; Officia publica, ſunt præmia virtutis; & ſi quid contrarium eſt? difficilia tempora ſuaſere. Vectigalia moderata, nunquam turbato nummi precio, ſummi fere & infimi ex æquo partiuntur: opes inde emergentes non multitudine tractantium & largiendi facilitate, dum partim ſinguli retentant, ut ſuas; partim profundunt, ut alienas; ante veros uſus interceptæ pereunt. Tenuem ad res magnas pecuniam eblandimini, nunquam

quam extorquendo; qui rebus modus dexter eſt: quare inde nullæ querelæ; & ſi ſunt, nunquam inquiritur, alieno Senatu ab omni in conviciatores vindicta. Neque ille deferentes audit, nec delatos punit: turpe ducens id reddere, cujus cauſa non præbetur; & mali tantum Principis eſſe, ad fidem inclinare conſcientiam. Hoc ſingulari prudentiæ aſcribendum, qua virtutum veſtrarum velut apice, tot imminentium præviſores, minaces nimbos depuliſtis; arbitri ſemper Orbis diſſiden-

dentis, ambiti etiam cum preſſi: & in adverſis, perſuaſiſtis, plus in veſtra amicitia, quam in multorum Regum ſplendidis promiſſis, eſſe præſidii. Atque hæc omnia quis non ſtupeat, externo milite & Duce? Principatus veſtri ars eſt, fidere peregrinis, non deſuetæ virtutis inſigne. Quam hoc caute! ſcilicet, ne ullus veſtrum militari gloria ſuperbus, illud affectet, quod olim Romanam, veſtram germanam, peſſumdedit; cujus cæteroquin magni imitatores, præſertim per ex-

exempla clementiæ. Illa unico carcere contenta, ſæpius vacuo : ego apud vos ſeptem annos vixi, & miſellum unum vidi ſupplicio affectum, ingemente & illacrymante Judice. Nulli Principi mitiores placuere pœnæ; & hoc præclare : Non eſt enim majeſtas timeri, ſed immanitas; ac nihil pulcrius in faſtigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere, nec indigere.. Hoc nos Galli feliciter probavimus: Quis enim tantum manſuetudinis, quantam experti ſumus;

mus, legit aut audivit? pluſquam octodecim anni fluxere, cum gladium niſi in hoſtes strictum non vidimus, per tot irritamenta ſeveritatis. Maluit qui ſupremæ curæ apud nos imminebat, & habenas temperabat publici fati, videre inveniſſe bonos, quam feciſſe: ſic nullo grandi ſanguine publicam quietem firmavit, nec per eum mortes in ſecuritatem dominationis fiſco ceſſere. Verecundiam peccandi lenitate fecit, ſecundante ex eo omnia ejus orſa proſpera fortuna, ad invidiam mi-

mirabundi Orbis. † Hic ille eſt, quem audiviſtis toties victorem, toties magna meritum; ſed hujus præcipue temporis auguſta ſpecie, qua Galliæ ſalus & tanta decora rerum ipſi, ſecundum Numen immortale, accepta feruntur: quem velut gloriæ veſtræ culmen inſerviſtis albo tot Heroum, quorum Nomina ſubvecta Famæ & Honoris curru volabunt per ultimas plagas; qui in undis veſtram libertatem fundarunt; qui jura mari poſuerunt; qui Pelaſgos

† Cardinalis Mazzarinus.

& Amathuntida, Alcinoi Penates, Lares Vlyſſis, & Regna Jovi reptata, de quibus hodie tam pertinaciter pugnatur, vobis tributaria fecere. O nulla ſordida plebe contaminatus ſanguis, & nullo minoris thalami vitio, ardor animi corruptus! non ſi mihi mentis igneus vigor, æquare digne queam honores excelſæ Gentis, quæ exiguis orta finibus, remis profundum ingreſſa, cum ipſo ſole manus diſperſit. O patria! ô vaſti pelagi dominatrix! agnoſce tuum civem, vel ſolo nomine Prio-

Prioli, tibi dilectum. Sic populi tui, ſub optimo Principe, optimum, id eſt tranquillum, ſtatum æternum habeant, & æternum habere cupiant: ſic pacificas togas ſariſſæ perhorreſcant: ſic nunquam retro vertantur tua fata: ſic nunquam tuis ruinis ovans creſcat Ottomanus, ille ferox, ille altis ſemper imminens virtutibus; ſed floreat Imperium tuum ſine fine. Datum Lutetiæ, ipſis Calend. Jan. 1665.

AR.

ARGUMENTUM OPERIS.

SOlum æſtimandum, & quo nihil illuſtrius ab omni ævo. Apud Gallos, ſuccedente quinquenni puero, Reginam peregrinam, Advenam Mazzarinum rexiſſe, Provinciis refractariis, rebellibus populis, Principibus, & Senatu, contra nitentibus, Hiſpano & Anglo inſidiante; Per hæc omnia Pace glorioſe ſancita, inter amplexus Regis, eum mori, in quem tot infenſa molimina, tot inſidiæ, tot ſtructa probra; Illud Magnum: in quo conſideranda ut pulchritudo materiæ: Ita difficultas; in cæteris enim novitas Ipſa legentes intentos habet; Hic nihil ſingulariter explicatum, nota, vulgata omnia, quo fit, ut elocutioni tantum vacandum ſit, in qua, cum ſola expectatur, ſatisfacere arduum.

BENI;

16

Digitized by Google

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER PRIMUS.

Status Rerum Gallicarum paulo ante exitum, & poſt exitum Ludovici XIII. *Mens Principum, Senatus, Ordinis Eccleſiaſtici, Provinciarum, Exercituum, Regni fines, Sociorum Fides, Vrbis Facies, Richelii & Mazarini, invicem comparati, Aſſimilatio.*

VBI ex multis ſpericulis & adverſis requievi, mihi ævum quod ſupereſt, habere decretum, procul à publicis negotiis: & ne per deſidiam, aut ſervilibus officiis, adulatio-

nem, in ſuperiores exercendo & Aulam lambendo, inter tineas inertes obſequioſi Palatii, ætatem agam; Statui res geſtas in Gallia, ut quæque memoriâ digna videbitur, ab oblivionis injuria, & vanis rumoribus vindicatas, Poſteritati tradere, ſi modo illa laboribus meis ſperanda eſt, eò magis quod mihi animus, contra ſævitiam fortunæ recollectus, à ſpe metuque ac partibus Principum, nunc liber eſt. Non poterat otium mihi indictum, honeſtiori imagine velari, nec aliud ſuppetebat argumentum, aut uberius ad laudem, aut firmius, ad memoriæ conſervandam diuturnitatem; Præterquam quod & ætate meâ jam ingraveſcente, & Exterorum de me expectatione, ac benignis judiciis, Dignus labor videbatur; Etſi non ignorem, quam ſit inviſum, ferventibus odiis iſta ingerere; Ubi quibuſdam ſuſpectus ero aſſentandi; Alios offendam, pervicaciâ Veri, quod mordax ubique, cum Fide incorrupta, & invictâ Libertate, conſtat.

Igitur de Mazzarineo Regimine, quantâ potero ſecuritate & vi mentis, hac Decade abſolvam. Illud enim varietate Rerum, Caſuum atrocitate, peri-

Periculorum novitate,& tandem,Eventuum felicitate, in primis mihi videtur memorabile.

Poſtquam Ludovicus Armandum Richelium ſubſidium dominationis ſibi aſcivit, meliore fato fideque conſilia belli ac pacis tractabantur: Per Europam, Armandi fama illuſtris, in illum cuncta vergere tanquam regni conſortem; Omnis in urbe, per Provincias, per Exercitus oſtentatur; Non obſcuris artibus, ſed palàm, nullo adverſante; Quanto quis addictior, opibus & honoribus extollebatur; & quanto quis illuſtrior, tanto magis feſtinans in obſequium ruere. Paſſim jactatur nihil tale ortum, nec oriturum: hinc ex ordine viri geſta narrari. *Perduelles obtritos, Rupellam Sectariorum caput exciſam, Oceano compedes injectas, Pacatum regnum, Caſaliâ liberatâ, Mantuano in integrum reſtituto, Sabaudo ad incitas redacto, per Italiæ populos data jura, ſtupente Ibero, per Alpes & Pyrenen iviſſe ovantem, Germaniam levaſſe imperio impotenti; Domum Auſtriacam plurimis locis fractam, Illum Iſtri, Illum Rheni domitorem, Oceano & amnibus longinquis ſeptam Galliam; Legiones, Provincias, Claſſes, Cuncta,*

inter ſe, illius operâ connexa; jus apud Cives, modeſtiam apud ſocios, urbem ipſam magnifico ornatu & augmento: Quædam equidém vi tractata, ſed quò cæteris quies eſſet.

Hæc de Richelio ſparſa & credita, per orbem. Sed quia Summis negatum eſt, diú ſtare, nec ſe res proſperæ ferunt unquam, cœpit magnitudine ſuâ laborare. Tunc optanda fata providé immiſſa, & letho triſtia prævertente, ſumma dies obviam venit imminentibus periculis. Carbunculus Narbonenſis quærendam mortem obtulit Armando; cujus ad extrema, antequàm perveniam, non alienum fuerit pauca diſſerere.

Ludovicus pertæſus prementis potentiæ, multa ſine dubio ſævaque de moribus, & ſuperbiâ Richelii conqueſtus eſt. Erat Henricus Deffiatus Quinque-Martius, claro in Aulâ rumore; per ferventem Regis gratiam, & ſpecies virtutibus ſimiles: nam operam tuendis amicis, & largitionem adversùs eos exercebat; ignotis quoque, comi congreſſu & ſermone: aderant etiam fortuita; decora corporis; Sed procul

gravitas

gravitas morum, & voluptatum parſimonia: levitati & luxui indulgebat, ut contingit ferè ſemper huic ætati, quæ nondum ſteterat intra vigeſimum ſecundum annum. Rimatus igitur metus Principis & odium in Richelium, cœpit non ſemel impetum aggrendien di eum, ſive incuſtoditum, quod rarum erat; ſeu in ipsâ frequentiâ, tanti decoris teſte. Hæ cogitationes juvenilem animum exſtimulabant, niſi illum retinuiſſet, quod ſummis conatibus ſemper adverſum eſt, in Vitiorum dulcedine, cupido impunitatis. Et quòd ſolus non auſus ſit exequi, Quod aliis peſſimum, aliis pulcherrimum facinus videretur. Ergo Bullioneum, famâ & animo laudatum aſcivit ſibi, ſubſidium ingens tantæ molitioni. Thuanum conſcientiâ illigavit, & alios. Primùm, Tutius æſtimatum, cum Hiſpano paciſci, cujus armis comitantibus, illæ in Galliâ adversùm Richelium partes, non parùm ſeſe attollebant: Rebus autem improſperis, Regem facilè deſerturum, & in præceps daturum Miniſtrum ſatis ſuper que inviſum: non poſſe tutò extingui per alias artes; Ludovicum Regni ſui amantem, quan-

 diu

quamdiù per proſpera Richelii orſa, res procederent, nunquam auſurum aliquid in eum.

Hæc properè, aut artibus Richelii detecta, aut quia apud Gallos, taciturnitate nihil cohibetur, Regi denunciata per Chavignium, ad omnia miniſteria Armando devinctum. Tunc Narbone Rex aderat, quò per ſpurciſſimas tempeſtates & fœdos imbribus dies pervenerat, menſe Februario vix adulto. Obtentui fuit obſidio Perpiniana, quam Richelius rerum potens ſuaſerat, Regi avocando, & ad diſtrahendum; Lutetiæ relictis acribus cuſtodiis, quæ Reginæ & tenellis infantibus invigilarent. Hęc igitur Narbone, aut quod propius vero, in caſtris Perpinianis, Ludovico patefacta; cùm Richelius ægro corpore, magis animo, viam reditûs carperet. Res mira, & legentibus vix fidem factura! Regem Richelio infenſum, Deſſiati amantem, monitum de fœdere cum Hiſpanis inito, ſine morâ, ut faveret odioſo & formidoloſo, duraſſe in exitium ſibi unicè dilecti: Tantum potuit aut Regni amor, aut Richelii metus!

Igitur Narbone Quinque-Martio magno

magno Stabuli Prȩfecto, & Thuano Supplicum libellorum nuper Magiſtro, injiciuntur manus: illo ipſo die, quo Rex mane amplexum & oſcula Quinque-Martio adjecerat, & blandâ allocutione egerat cum Thuano; factus naturâ, & conſuetudine exercitus, Velare odium fallacibus blanditiis. Lætabundus Princeps, re peractâ; antequàm ſuccederet, anxius; Narbone digreditur. Caſaliæ idem Bullionio fatum. Deducuntur Lugdunum Rei, ubi per ſelectos Judices Richelii vindictæ, nondùm auditâ accuſatione, paratos, damnantur ultimo ſupplicio; Bullionius deditione Sedani ſe abſolvit. Quinque-Martius & Thuanus exitioſæ amicitiæ pœnas luunt; Tentaritne Quinque-Martius Thuanum ad res novas, an tentanti Thuanus non reſtiterit, incertum: Ut ut ſit; tabulato ferali, utrique capita inciſa, miſerabili aſpectu urbis, mœrentibus populis. Thuanus caſum ſuum non fortiter, ſed Chriſtianè, ſupra quod credibile, ferens, inanibus & prolixis precibus, fatigare averſum jam numen & alienum: Non alius Reus majore miſericordia viſentium oculos affecit. Deſſiatus intrepidè fatum exci-

 pere,

pere, primo flore juventæ; ſuis virtutibus, aliorum vitiis, in ipſam gloriam præceps. Rex ulteriùs jam proceſſerat, rectà Lutetiam petens. Richelius pœnâ ſemper, nunquam pœnitentiâ contentus, juſſit ſupplicium, & ferè ſpectavit; ac quaſi ſuſpiria morientium libens excepturus, Lugduno ægrè digreſſus eſt. Regi per epiſtolas nunciavit, Perpinianum captum, & hoſtes ejus extinctos, Quod indecorum; Damnare ingrati animi & levitatis, Æquum, præſertim Deffiatum, qui ſolâ morá adipiſcebatur, quod feſtinatione immaturâ & malis artibus contra fas & jura conatus eſt. Miſelli duo, hoſtes Regis meritò nuncupantur; ſed primaria cauſa mortis, quòd patientiâ ſervili, fatali omnium ignaviæ non ſubſcripſerint. Ille patre Galliæ Polemarcho ortus; Huic grande adjumentum claritudinis Jacobus Auguſtus Thuanus parens, rerum noſtrarum florentiſſimus Scriptor, illuſtri inter Togatas familiâ, Præſes in Senatu magni nominis, moribus inculpatis, longâ avorum ſerie, inſignes familias, per affinitatē complexus.

Richelius, ſeu Numine exterrente, ſeu tot Extinctorum recordatione, nun-

quam

quam mœrore vacuus; relicto Lugduno, cunctas ſibi caritates amore Regni leviores, dictitare. Iam non Armandus, ſed morticinium populis ſuccollantibus, diruptis ædibus inferebatur. Tantum Gallici ſanguinis domi perditum, tantum militiæ effuſum, fatigant animum moribundis membris jam incluſum, & mœſtitia reſtringunt. Non aliud peto iſta legentibus, quàm ne permiſerint, Tot extinctos tanquam fugitivos elabi, Detur hoc illuſtribus Viris, ut quomodo exequiis, à vulgo ſeparantur, ita in traditione ſupremorum, accipiant propriam memoriam. Vandomios, Ornanos, Marilliacos, Mommorancios; & cæteros, de quibus ſilere ſatius, intelligo: Cramailliacis, Baſſompetreis, Vitriacis, Caſtellonovis pollutos carceres, cum innumeris.

Tandem cadaver tenui ſpiritu animatum, Borboniacis aquis nihil proficientibus, Lutetiam advehitur, circumferens fomitem ſui mali, animo magis quàm corpore exulcerato. Multa ſævitiæ indicia preſſa, tunc erumpere; diffidere Regi, amotos velle ſuſpectos. Per Chavigniū Domino illudere, in dies fieri trucem, vetere atque inſitâ ſuperbiâ;

Ludovico Armandum , Armando Ludovicum ſuſpectante. Res probroſa.

Interim ingraveſcere valetudo Richelii ; Multi bona libertatis diſſerere : Pars maxima imminentes dominos rumoribus differre : Pacem poſcere omnes , Bellum deteſtari , quod inchoaatum adverſùm Auſtriacam Domum , non tam cupidine proferendi Imperii , aut dignum ob prҽmium , quàm ſtabiliendæ Richelii poteſtati. Paucos ante ſupremos dies Ludovicus in urbem venire ad viſendum ægrum. Multæ utrinque lacrymæ , & ſigna caritatis , Optimum ſtatuit Rex , reponere odium , & multo verborum odio proſequi memoriam moribundi. Ergo per omnem valetudinem crebriùs quàm ex more Regio , per nuncios viſere, Medicorum intimos mittere ; ſive cura , ſive inquiſitio erat. Supremo die , momenta deficientis nunciata conſtat , Nullo credente ſic anxiè inquiri , quæ triſtis audiret. Speciem tamen doloris, Ludovicus vultu præ ſe tulit , ſecurus odii , & Tutum jam putans bonus eſſe , lacrymas non cadentes ſponte , ac ſingultus læto pectore expreſſit.

Natus erat Armandus Pleſſæus Richelius

chelius Lutetiæ Pariſiorum, intaminatis nobilitatis honoribus fulgens, Patre Franciſco Pleſſeo, Matre Suſannâ Portanâ; ſpecioſis opibus, quas profligavit. Primò Abbas, poſtmodùm Epiſcopus; Infelix concionator, Sorbonicis chimæris mentem paſtus, politioris literaturæ rudis. Ancorano rerum potente, Reginæ Matri ab Epiſtolis: Hinc Avenionem relegatus: Redux adnitente eâdem, ſummæ rerum admotus; Brevi nimiùm feſtinatos honores, Miſera fœmina, perſentit; quippe ab eo, Regno depulſa, extorris, per Belgium & Angliam vaga, incerta ſui apud Ubios, Coloniæ Agrippinæ, deformata ærumnis, infelicem vitam morte optandâ, commutavit. Hęc obiter. Nunc ad Richelium, cujus habitum, ſi poſteri quoque noſſe velint, Decens fuit, & ſublimis; gravitas oris, cum gratiâ ſupererat. Septem & quinquaginta annos vitæ, potentiæ duodeviginti explevit. Medium ſpatium integræ ætatis egreſſus, quantùm ad gloriam & nominis æternitatem, longiſſimum ævum peregit; quippe omnia, quæ optanda impleverat. Quid aſtruere fortuna poterat, tot ſucceſſibus & ornamentis

prędito? Quid beatius quàm incolumi dignitate, florente famá, futura effugiſſe, cúm nihil rerum mortalium tam inſtabile ſit, quàm potentia, non ſuá vi nixa.

Poſt Richelii exceſſum, intimi conſiliorum adfuêre Regi, Iulius Mazzarinus Cardinalis, natalibus Romanus; Leo Buthillerius Chavignius, Subletus Noyerius, uterque, Ab Epiſtolis & actibus. Non diù permanſit in Triumviratu concordia; Alii Reginam, alii Gaſtonem, alii Anguianum orientem, ſectari, artibus occultis.

Subletus, homuncio iræ properus, ſævitiæ propior, auctoritatem Ieſuitici inſtituti; (quo rectè facti merces creditur peti, ex ſola conſcientiâ, undè ornamentum magnitudinis animi;) præ ſe ferens; Eo velo ambitionem occultabat, Moribus inculpatis: ſapientiæ & judicii uſu modico: cenſu tali, quem nullis inhoneſtis artibus auxit, potuit tamen, in hoc laudandus, quòd abſtinuerit: gratiâ apud Richelium potens, per obſequium & laborem: eo animo florentes amicos celebravit, quo labentes nunquam deſeruit.

Leo Buthillerius ex Richelio ſuperbiam

biam vſurpaverat, cujus favore defectus, expeditius putavit ferre ſecundas, quàm de primis obtinendis cogitare. Ideò Mazzarinum oſtentare, ſed ſe ſocium aliquandiù, potiùs quàm Miniſtrum præbere; inde occulta in eum moliri, de quibus poſteà.

Mazzarinus fato ſive genio, apud ſubjectos, apud æquales, apud ſuperiores, variis illecebris potens: decorâ facie; ſed multò maximè ingenio & ſolertiâ, cum uſu rerum, ingentibus curis & ſucceſſibus famoſus; cujus neque conſilium neque inceptum, fruſtrà erat. Huc accedebat tanta morum dexteritas, ut cùm multos anteiret, omnibus tamen carus eſſet, vivendi arte invidiam vincens. His & talibus clarum fuit Aulicarum rerum peritis, brevi fore, ut ſolus apud nos rerum potiretur. Nec eventus fefellit. Nam noſtro regimini admotus, hinc ferè totius Europæ, ea tandem geſſit, quæ ſtupet mirabundus orbis.

Ludovicus totus paci intentus, ad conventum Monaſterienſem, de quo poſtea dicturus ſum, decreverat Mazzarinum delegare: poſtmodùm ſatius putavit Regimini admovere. Tunc primùm

mùm apud nos monſtratus ſatis Mazzarinus, Delphinum ex ſalutis lavacro ſuſcepit, nomine Ludovici impoſito, qui decimus-quartus nuncupatus, noſtrorum laborum materies erit & argumentum.

Interim Rex adverſâ valetudine, apud Fanum Sancti Germani detineri: Pro ejus incolumitate vota concipi; Principes, Magnates, Plebes operiri ægritudinem, Ille anxius, morte propinquâ, varia animo volvere. Intutum videtur, Reginæ ſummam rerum credere. (Chrevreuſia, quæ Principem locum in ejus gratiâ obtinuerat, apud Hiſpanos tunc degebat: Hinc ultrò citròque commercia, quæ Ludovicus ægrè ferebat.) Gaſtoni nunquam ſincerè animus fratris conciliatus. Statutum igitur neutri committere Regni pondus, ſed eligi decem viros adminiſtros, utriuſque frenandæ Potentiæ. Tandem ultimâ Voluntas, teſtamenti tabulis conſignatur.

Quiſque ſe Reginæ inſinuare variis artibus; Noyerius imprimis, qui gloriam teſtamenti ſibi retinebat. Hîc ſubverſus à Chavignio, Aulâ relictâ, miſſione efflagitatâ, ſeceſſit; brevi pòſt, mœ-

mœrore & tædio extinctus, nullis præceptis ſapientiæ juvantibus. Chavignius velut umbra, & vana imago rerum, remanſit. Nihil intentatum relinquens Mazzarinus, rerum potitus eſt. Quem apicem ubi adeptus, multa meditans, penſitatis ſuis, & æmulorum viribus, nullum officiorum in quemquam, genus, publicè privatimque, in quantum potuit, omiſit. Aſſenſêre omnes, præter Bellovacenſem Epiſcopum, Beaufortium, & Chevreuſiam reducem, qui poſtmodum excidêre gratiâ Aulicâ, proprii infortunii fabricatores.

Ludovicus pauliſper ad ſpem erectus, dein feſſo corpore, ubi aderat ſumma dies, Reginam geminâ prole maſculâ innixam, & Proceres aſtantes in hunc ferè modum allocutus eſt. *Quoniam natura deficiens, mihi finem vitæ facit, quæ pauca dicturus ſum, eò ſanctiora apud vos fore confido. quò propiùs tango ea loca, de quibus Theologi tam præclara narrant. Per hanc dextram quæ ſceptrum hodie deponit, & tranſmittit huic veſtro Regi; (moneo vos, & obteſtor, ut illi fidem intemeratam æternùm præſtetis. Colite eum, & enitimini, ne meâ morte intempeſtivâ, & ejus ætate invalidâ, tam proſpera rerum corrumpantur.*

Equi-

Equidem Regnum ego vobis trado firmum & florens; & niſi diſcordiis Civilibus vim ſibi admoliatur, nullo unquam fato interiturum. Non Exercitus, non Theſauri præſidia ſunt hujus Imperii, ſed Conſilium & Concordia.

Plura adjunxit, quæ in vulgus tunc edita, hîc tranſcribere ſuperſedeo. Condeum intuitus: *Filius tuus,* inquit *inſignem victoriam reportavit.* Præerat autem Anguianus exercitui Regio, in Campaniæ finibus; & paulò pòſt, Hiſpanos Rocroyium intempeſtiva obſidione, aggreſſos, ingenti prœlio fudit, ſoluta obſidione inſecutus terga dantes, & latè populatus eorum fines. Id ante efflatam animam, Ludovicus magis præſagium, quàm mentis alienatæ ſignum dedit. Gaſtonem Aurelianum, fratrem unicum, ſeriò monuit de mutando vitæ genere, in meliorem frugem: Idem Inguliſmenſium Ducem; *Cunctà Voluptate ſolâ innixa, vana; & inde pœnitentiam, ſive propero ſive claudo pede, imminere.* Multa denique aſperſit ex placitis Chriſtianorum egregia, de ſpe vitæ melioris, & ejuſmodi blandis avidæ nunquam deſinere Mortalitatis, ſolatiis, quæ toties Concionа-

cionatoribus intonata, hîc reticeo. Nullus mortalium, nec Antiquorum nec Recentiorum, fatum ultimum tam intrepidè excepit.

Tandem decimo quarto Maii, anno 1643. Naturæ conceſſit, facili exitu; fletu quorundam familiarium, ſed largiori omnium Gallorûm componendus; Si quæ per ſe potuit, non egiſſet per Collegas, quibus tota vita fuit obnoxius, iniquo ſuo & Galliæ fato. Summa illi comitas in ſuos: Cùm arrogantiam effugerat, retinuit Majeſtatem & magnitudinem: modicus voluptatum, Regni ſui ſupra modum amans: & ſi longiores moras in luce fata conceſſiſſent, optimus Regum evaſurus. Plerique vana mirati ſunt, quòd idem dies accepti Imperii, & Vitæ ſupremus: pater enim Henricus eodem die Maii trucidatus eſt.

Adfuêre Principes & Magnates: & obiiſſe Regem, nulli jactantiùs mœrebant, quàm qui maximè lætabantur. More Regio juſta perſoluta; ſolennibus rite peractis, tumulo Maiorum apud Fanum Sancti Dionyſii infertur, nulla pompa, aut modica: Ita præſcripſerat, cùm ſupremis conſuleret.

Mor-

Mortuo Ludovico, unuſquiſque cœpit de rebus ſuis ſeriò cogitare. Mihi antequam deſtinata componam, videtur opportunum exponere, quæ mens Principum, Senatus, Eccleſiaſtici Ordinis, Provinciarum, Exercituum; Qui fines Imperii, Quantum apud ſocios fidei: & tandem Qualis ſtatus rerum noſtrarum; Quid in regno validum, Quid ægrum: ut non modò caſus eventuſq; rerum, qui plerumque fortuiti ſunt, ſed ratio etiam cauſæque noſcantur.

Finis Ludovici, ut lætus primo gaudentium impetu fuit, ita varios motus animorum, non modò in Urbe & apud Senatum, ſed etiam in Provinciis & apud Exercitus Duceſque concivit. Clientes amicique Exulum & carcere detentorum, in ſpem erecti; Rex ſupremis diebus, ſive conſcientiâ ſtimulante, ſive derivandæ in Richelium Culpæ, & ut ſævitiam illi totam imputaret, revocaverat extorres, & longo pędore obſitos, liberaverat.

Principes læti, Ut fere ad nova imperia, uſurpatâ ſtatim libertate, licentiùs, ut erga Regem quinquennem, fœminam Hiſpanam, & Italum Mazzarinum, Potentiam locaturi: Nam gratia

Bel-

Bellovacenſis Epiſcopi non diú valuit, tanto jugo imparis, ut æmuli credidére.

Gaſto Aurelianenſium Dux, patruus Regis; cui non amor, non odium, niſi indita; ſuadentium imperio totâ vitâ obnoxius, tunc ævum ſolutum curis ſub legibus Abbatis Riveriani ducebat, cujus compoſitis ad pacem conſiliis ſuo magno damno non ſemper paruit: lætos tunc voluptatibus dies agere, noctes aleâ frangere, & ad hæc neceſſariam pecuniam ex ærario publico haurire; quod quamdiù illi patuit, de regimine nunquam conqueſtus eſt.

Condeus altâ calliditate gaudebat: mira illi vivendi ars. Adibant eum neque majeſtate neque ſatellitio gravem, ab aratro & navigio rudes; obvius cunctis, omnia inquirere, omnia ſcire; magnis parviſque rebus intentus. Atque his artibus pluſquàm ingenti armorum fragore, res ſuas ad opes evexit, quarum primus Condeorum viguit accumulator, & quibus abundè pollens potenſque, nihil appetebat, prçter Regni decus & ſalutem publicam, cum privatis emolumentis.

Anguianus filius, omni curâ patri relictâ, tam publicæ quàm privatæ rei, tunc gloriâ militari tantùm ſuperbire.

Atque

Atq; illa ætate, pro virtute felix temeritas;cum dotes maturuerint:ſumma conſecuturus, Qualis poſtea evaſerit,ſeries hiſtoriæ docebit.Contius frater à Gymnaſiis recens,vix pubeſcebat;prçclaro ingenio, quod ad pietatem poſteà inclinavit,non verboſam, ſed vitalem,per operum ſuccum, ſeriò, non ad pompam.

Longavillanus, Condei gener, Condeana rate navigabat,omnibus tamen ſe immiſcẽs;nulli addictus,niſi qui prçpolleret; ferre jugum cum ſociis doloſus.A Morte Regis propoſitum,quicquid munitum in Neuſtria, in poteſtatem ſuam transferre, prçſertim Havream arcem; quo ſecurus,adverſùs Neuſtrios, ſecurus adverſùs Reges,illo in portu ſe jactaret.

Vandomius Henrici Quarti ex Gabrielide Eſtreenſi filius, per tã longa adverſa,rebus attritis, ſola prioris fortunæ recordatione,aut ſpe melioris, animum diuturnitate exilii efferatum ſolabatur; nec aliud volvebat animo, quàm damna proſtratæ domûs, quo quo modo reſarcire. Mercurii Dux, Filius ejus primogenitus, quietè agere; Beaufortius natu minor, ſuopte impetu iter ſibi ſternere ad Miniſterii culmen, cujus poſteà audentiæ carcere pœnas luit; prçterquàm

quòd

quòd interceſſerat illi neſcio quid, cum Monbazonia. Compertum habeo Ludovicum deficientem hos juvenes Reginæ inſinuaſſe non vulgari commendatione.

Guiſianus Dux, avos referens magnitudine animi & ſplendore, diſpari ſucceſſu; non adfuit; Per deformes moras & mollia oſcula, tempus, in Belgio, amori dependens: Duo fratres natu minores, ex Majoribus, popularitatem quidem uſurpare. Hoc cardine rerum, proles ſuperſtes tòt Heroum, qui de Regno olim auſi decertare, ne voto quidem locum habet; nihil aliud obtendens in hoc tranſitu, quàm rem facilem aſſequi, ſcilicet, Nihil moliri.

Surculus Guiſianæ gentis Helbovius, & Hærcurtius, anguſtiis rei familiaris depreſſi, nihil animo agitare. Hic ſtrenuus, & audax poſteà variâ fortuna jactatus, de quo infra non pauca dicturus ſum.

Nemorauſenſes propagine Sabaudica Galli facti: ex numeroſa prole maſcula, duo ſuperſtites: quorum natu major ingentes animos in exiguo corpore geſtabat; Inciſis fatis, fratrem habuit ſucceſſorem, ex famoſâ domo nihil præter inculpatos mores retinentem.

Tales fuère noſtri Principes: nullus rerum

rerum novarum aut cupidus aut Capax: Præſenti ſtatui ſubſcripsêre omnes, animo multa volventes irrito, conatu. Hoc Gallorum proprium præſertim Aulicorum, varia movere, per inane peritura; Se invicem ligare fallacibus vinclis, Poſtmodùm deſultoriè agere, invicem ſe prodere. Technarum artifex, has perrumpet facilè, aranearum telas.

Nunc ad Senatum Pariſienſem, qui non abnuit illum rerum ſtatum. Corpus ingens eſt conflatum ex variâ indole; Certâ pecuniæ ſummâ, quod indecorum;hoc dignitatis ſibi & ſuis emunt. Plerique imperant cenſui; & per luxum aut conjugum, aut liberum, aut ſuum adeſis bonis, inhiant rebus novis. Eorum munus, ſi rectè ponatur calculus, jus ſuum cuique tribuere, lites componere, tributorum auctiones mollire; & quæ in quæſtum reperta ipſis tributis graviora, circumcidere; publicis laboribus proſpicere, ante omnia Regii gloriam præſtare, id docere populos ſuo exemplo, nunquam reluctari nec imperia detrectare, ſed ſuppliciter monere, voluntatem Principis pro ſupremâ lege habere. Hi mores debent eſſe Senatus

Pari-

Pariſienſis, qui olim regula recti, terminus æqui, columna juris; ad quem tanquam ad Oraculum, undique rogaturæ gentes veniebant: ſéd, ut omnia in deterius, deſcivit ab antiquo illo ſplendore. De pleriſque loquor, non de omnibus. Oſtentat enim, Curia etiam hodie inſignes viros, qui ſuſtinentes decus, incorruptè fulciunt ruentem hanc molem; & qui torrente factioſorum abrepti, ingemuerunt ſuis decretis. Magnum pondus addidit & addet purpuratus ille Cœtus, non ſolùm Regiis edictis, ſed & factis. Ergo poſt exceſſum Ludovici, quò vergerent pondera tantæ libræ, maximè obſervatum. Conſenſu Aureliani, Condei, & Senatus, ſumma rerum Reginæ credita, ſub nomine Regentis. Nihil Mazzarino, tunc, peregrinitatis objectum; Quin paulò póſt, cenſetur Senatu plaudente, dignus eligi, cui Regni pignora & clavus mandarentur, æmulatione inter Primores ſic ablatâ. Ludovici cœlo receptam Animam hoc innuiſſe, Reginam mariti mentem impleviſſe.

Mazzarinus animo volvens, quid noxium, quid utile, talem ſententiam tulit de Clero: Hæc ſunt ejus verba Reginam

Reginam monentis. Sacer Ordo à multis annis exiguum proventum habet magnorum virorum, neſcio quo fato. Futilia ſectari, per deſidiam vitam agere, ſeria ſtudiorum non amplecti; Omnia ad pompam, etiam ſi quid ſacrarum concionum, & ipſum venerabile Sacrificium. Ex functionibus nihil ſibi vindicare præter rationes. Concionandi munus, quæ prima dignitas Epiſcopi, cedere quamlibet inepto: Abundè Epiſcopos videri, ſi rhedis pictis, appoſitis inſignibus, cultu & famulitio certatim laſciviant; & ſæviant in leviſſimarum rerum prævaricatores. Spondarum muliebrium aſſeclæ perpetui, non ſine vilipendio paſtoritii pedi. Hoc ut plurimùm, nam ſemoti ab hac corruptela, ſanctè & inculpaté vivunt! Qui iraſcetur, non in his, ſed in illis ſe agnoſcet. Tantum religio valet in animis mortalium, ut quoties inter ſacris addictos, magna aliqua virtus vicit ac ſupergreſſa eſt, Vulgi captum & vitia generis humani, inſtar Numinis adoretur. Tunc cœtus ille nec pondus in Gallia nec momentum fuit, inquiebat Mazzarinus. Ægrè & quaſi hæc invitus adſcribo, ſed libertas & fides in præ-

ſentia,

ſentia, quibus reſiſtit, offendit, deinde ſuſpicitur laudaturque.

Erat Franciſcus Paulus Gondius gente Florentinus, natalibus Gallus, Abbas Rezius, pòſt Coadiutor, ut vulgò dicitur, Pariſienſis, Corinthius Archiepiſcopus; caſu dato magna auſurus, ut faſſus eſt, ſe credere Mazzarinus. Inerat illi inſuper familiæ decus, facundia & claritudo ſtudiorum, vis animi. Largitor pecuniæ alienæ: eam non reddere per difficillima tempora, ſed potiùs Beneficia; magis laborare, ut multi illi deberent, quàm repetere, quod illi debitum: excelſo ingenio, multa animo volvere: occaſionum avidus, res novas exſpectare, eaſque tantùm ad famam.

Provinciæ everſæ, laceræ, attritæ tributis, vectigalibus, ſtativis militum, nihil aliud quàm Pacem ingeminare; ſed majora onera ferre paratæ; tantum obſequii & fidei erga Regem: Præſides earum obnoxii, dociles ferre jugum. Non tunc Monmorancii, non Ledigu-ierii, qui olim vèl minimo motu Aulam conturbabant. Ille Rohanius, qui quatuordecim annos incubuit viſceribus Regni, novam Religionem armis aſſe-

rens, jam dudum conceſſerat fatis, nullo relicto qui tanti nominis menſuram impleret.

Novatores (eo vocabulo mihi utendum,) Bellis feſſi, dempto capite, Rupellâ domitâ, rebellionis ſede, nihil præter quietem ſpira[illegible]: quod mirum in illâ mutatione. Et quia famoſa Religio, tantum potuit malorum ſuadere, nec diù duratura eſt, non alienum fuerit primordia cultumque ejus aperire, ne eam poſteritas ignoret. *Auctor novationis Ioannes Calvinus, Chauvinus primùm dictus, Noviodunenſis, qui relictâ Galliâ Genevam conceſſit, quò ejuſmodi confluunt celebranturque. Rex Carolus & Catharina mater, quæ tamen non fuit averſa, Novitios perſequi ferro & flammis tanquam ſontes, & ultima exempla meritos. Tot cruciatus ſibimet ſtulta mortalitas, impulſu credulitatis, excogitavit. In Feſto Sancti Bartholomæi, uno ictu decretum, amputare caput Hydræ renaſcentis, facinore indigno Gallico nomine, & quod Sequana non abluat ſuis undis. Repreſſa in præſens Religio rurſus erumpebat, non modò per Galliam, ſed per Helvetios, Germanos, & Anglos: nonnulli Principum ceſſêre in partes, unde bella, & derivatæ in populos*

pulos

pulos clades. Calvinus ritus contrarios Divinis indidit, nec quicquam priùs ſuos imbuit, quàm Sanctificum Cruſtulum, Sacro-Sanctumque paniſicium, non verti in Chriſtum per murmur Sacrifici; Quod horreſco memorans: ſummum illud quod venerantur, non manibus piſtoris effingi, nec mutabile nec interiturum; Miſſæ Sacrificium, & pro mortuis preces, vilia habere. De Infernis & Cæleſtibus perſuaſio, de Purgatorio igne, nulla. Non fieri Sanctos per Pontificem, & quoad illos, inane Cælum. Virgini parvus honos; & hactenus ut Filio ſuo ſit longè minor; Nullas preces illi fundi debere. Oſſilegia & reliquias, ut vocamus, ludibrium putare: Diplomata, quæ Indulgentiæ nuncupantur redimendis peccatis, certâ pecuniæ ſummâ, quam quiſque det, flocci facere; & nummos meliùs impendi poſſe, fidenter affirmare. Pontificem Romanum deſpectui habere, tanquam larvam & ſimulacrum inane: fulmina Vaticana non perhorreſcere, gladium eſſe aſſerere, cujus acies in ſolâ opinione ſita eſt. Sentinam peccatorum expurgare in aures Sacerdotis, primum argumentum imbecillæ mentis exiſtimare; Confeſſionis onus, ſarcinas humanarum conſtitutionum vocare: Piſculentis & inſanguineis cibis, per qua-

draginta, & quod excurrit, dies, ſtomachum pervertere, inſanum; ſicut & macerantibus jejuniis illo tempore ſeſe exinanire, quandoquidem pagina utriuſque Fœderis hac de re nihil præſcribit. Cumque jam ſe renovet annus, & humores conditi ſeſe rurſùs proferant, ibi totos menſes duos tyrannidem occupari, & anni renaſcentis infantiam accerſito ſenio vitiari: & cùm hoc meditetur Natura, ut corpore ſuccis inſalubribus repurgata, novis ſuccis repubeſcant, ingeri meros putores, meraſque ſanies; idque per deliria eorum, qui ipſi talia non attingunt, ſed ferias indicunt, religioſe abſtinentes. Hæc dicunt de Quadrageſima noſtra. In cæteris ſemper Sacrum Codicem obtendere, de Scripturis ſuadere; in congreſſu firmiſſimos noſtros fatigare, medios cum ſcrupulo dimittere, non paucos capere. Myſtas, ſuos Miniſtros vocant, nullo diſcrimine veſtiſ á vulgo. Et quia proclives ad libidinem, ut cæteri mortales; uxores ducere iis licitum: id ſatius putant, quàm vitiare alienas, quod Ordini cœlibi & caſto malignè objectant. Nuda apud eos Templa puris precibus adolentur: Myſteria ſua peragunt fruſtulo pánis & hauſtulo meri, certis diebus, in memoriam Cœnæ Dominicæ. Deum Mentem puram, colen-

dum

dum pura mente ; Non globulis precatoriis, quos ova ſerpentum per deridiculum vocant. Monaſteria improbant, ubi innumera, ajunt feliciſſima ingenia, infeliciſſimè ſepeliri, ac defodi viva, quæ fuiſſent electa vaſa Domini, ſi judicio ſumpſiſſent inſtitutum naturæ congruens: ita loquuntur. Geneva Religioni caput, Vrbs apud Allobroges, Epiſcopis ſuis paruit, excuſſo jugo, permanet hactenus ſui juris. Ad muros, Lemanum Rhodanus integer & ſuis undis perfluit ; Lacus immenſo ambitu, inſtar pelagi, marinis fluctibus & fremitu aſſurgit. Vrbem editam ſitu, opera, moleſque firmant: Duos colles muri claudunt, per artem obliqui aut introrſum ſinuati, amœnâ ſpecie & intuentibus grata, Illic obſtinatio viris fœminiſque par ; & tantam ſibi omnes Numinis fiduciam interpretantur, ut ne adverſis quidem ad vera mutentur : ac ſi Catholicos admittere cogerenter. Major vitæ, quam mortis, metus.

Eâ de ſectâ, quoniam occaſio tulit, nec alii plus in rebellionem olim contulêre, paulò fuſiùs diſſerui : Taciti qui in Iudæorum Religione, liberius excurrit, ſed præſertim Polybii exemplo, qui in his ſummus Magiſter, laxat Hiſtoriam, multò maioribus avocamentis,

Nullum ignorantiæ & imperitiæ, certius argumentum, qaam abnuere ſcire, & ſumere Iudicare, poſt tam inſignes viros,

Ergo illæ partes quæ in exitium Galliæ, toties invaluerant, poſt mortem Ludovici, aut debellatæ, aut per ſe tranquillæ, nihil negotii faceſſebant; etſi Turenio ac Gaſſioneo, viris inclytis, meritò ſuperbirent. Utrique nomen celebre, diſpari famâ.

Ille opportunitatem locorum ſapienter legere, incruentam & ſine luctu victoriam ſæpiùs reportare; cunctando, raró manu, hoſtibus obniti: diſpoſitu proviſuque paci & bello bene conſulens, gloriæ immodicus, atque omne belli decus ſibi retinens: collegarum errata aut infortunia, per taciturnitatem criminari; trahere bella, prudentiâ, an morandi in imperiis cupiditate, Naturali nobilitatis ſuperbiâ: par antiquis Ducibus; ſuæ ætatis, facilè princeps.

Gaſſioneus ſeriei parentum non inhonoræ, ſuâ virtute præluxit; ſpe properus, nec moras unquam nectans: nihil flagrantem animum retinebat; aſſultu indefeſſo nocte dieque hoſtes laceſſere; ad utraque munia militis & ducis

ducis ſufficiebat: Ipſis periculis lætus, ut alii, præmiis periculorum. Uterque Regi addictus, neuter obtentu Religionis res novas appetebat.

Exercitus noſtri, tot bellorum ſuperſtites, longâ ſucceſſuum ſerie tumentes, nihil arduum putare, Ludovicus Borbonius Anguianus, tanquam Sidus formidandum gentibus Gallico nomini infenſis, prælucebat. Rocroyium illi aurora gloriæ naſcentis, & futuræ magnitudinis præſagium: Omnia ſecunda & obedientia. Gallia concors & unita porrigebat ſeſe apud Germanos, à Moſellæ alveo ultra Rhenum; Per Nórlinganam victoriam, Danubio adjacentia, poſteà infeſtata, terrore undiquaque incuſſo. Apud Hiſpanias, ad Iberum flumen, Tortoſæ & Flixii poſſeſſione perveneramus. Oceanum & Mediterraneum pervagabantur noſtræ claſſes.

Italia omnis à ſummo Pontifice, qui tunc erat Urbanus octavus, ad infimos Principes, reverenter agebat. Sabaudiæ, Mantuæ & Mutinæ Duces; inſtrumenta Gallicæ ſervitutis, potiùs quâm ſui juris. In Germania, Sueciæ & Daniæ Reges noſtrâ amicitiâ gloriari: ipſe Sarmatа

cam ambire. Electores ſecum malè agi æſtimabant, ſi non aliquem locum in gratiâ noſtrâ obtinerent. Luſitania ab Hiſpania avulſa, pendere à Galliæ nutu; Cujus jugum Catalaunia ſponte ſubjerat, pertæſa Ibericæ dominationis. Fœderatum Belgium conſtanter nobis adhærebat. Angliæ Rex, qui jam ſemina novationis & Civilis motûs prævidebat, anxiè nos ſibi devincire.

Europa mirabunda talem ſpectabat rerum noſtrarum ſtatum: nihil felicitati noſtræ deerat, præter moderationem & fruendi artem. Principes noſtri concordes, Reginæ nutus venerari; quæ conſiliis Mazzarini fulta, ita habenas temperabat publici fati, ut florente Regno, domi militięque omnia feliciter & ad invidiam ſuccederent. Illa acerba nupſerat; & habita ſeverè, juxtà gratiam aut faſtidium viri, perpeſſa. Mulier ſanctitate morum ad priſcum morem, Regina fortis & invicta malis, judicio maxima, ſimulandi & diſſimulandi perita, in rebus novis, nihil novum oſtendit. Decretum ſtrenuè Natos & Regnum tueri: interim invalidâ ætate Regis, non irritare Principes, Res apud eos alternare prudenti trutina. Etiam

recens

recens à dolore; hæc jacere; *Imperium Gallicum exercitus fidi defendent, hunc, Regem demonſtrans; ſua Majeſtas.* Domus Regia aliena malis, quæ per Aulum plurima ſerpunt. Pueritia Regis prçceptis & monitis Mazzarini adoleſcebat; cui & admotus, tenens ſecundas, Villaregius noſtrarum rerum gnarus, Aulæ peritus, ingruentium dominationum prævisor ſolers.

Noſtri Magnates toti intenti quid corraderent aut expiſcarentur, antequàm Rex adultus, compeſceret maleſanas cupiditates. Hoc habent in more poſitum Galli, ut ignavos, ſe arbitrentur & rerum ſuarum incurioſos, ni aliquid reportent à novo Principe; ex quo hauriendum putant, tanquam ex torrente non ſemper caſuro. Præſertim ob Miniſtri peregrinitatem, cui ſe illudere poſſe, fidenter rebantur. Etiam multi privati petaces. Mazzarinus, prout cujuſque ſtudium flagrabat, præbere; neque ſumptui parcere, dum obnoxios fidoſque Reginæ faceret: quemcunque poſſet tunc, largiendo parabat. Interim ærarium à Palatinis Hirudinibus expilabatur.

Mazzarinus multa prçvidere; olim

pecuniæ conquiſitionem cauſam malorum futuram: Nihil æquè animum ejus fatigabat: Quietem Regni & decus ſpirare; ſine armis id non poſſe; neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis, neque tributa ſine vexatione, nec tandem vexationem ſine querelis, in civitate omnia damnante, & ob luxum timendâ; cui non ſit ſatis, niſi per malas artes, quæ turbida expectant. Secundæ res animos jam corruperant: opes honori eſſe, paupertas fœda haberi: ex divitiis luxuria, atque avaritia comes, cum ſuperbiâ invadere, rapere, conſumere, domos ac villas in urbium modum ædificare. Nam quid ultrâ memorem, nemini ex poſteris credibile? Abuti eòuſque divitiis per turpitudinem, ut Exactores quamplurimi, Partizanos vocant, carcinomata generis humani, ſubverterint montes, & plana in montes, eduxerint; domos exſtruxerint, quibus pares non inhabitant, neque Imperatores, neque Reges. Veſcendi cauſa, terrâ marique, omnia conquirere; luxuriam lucris, luxu rapinas emere; & ſummum cenſûs pretium, cenſum effundere: Hinc ubi familiares facultates defecerant, ad res novas intendi,

tendi, ad queſtum ac ſumptus. Vulgò dictum, auctu Regni adoleviſſe privatas opes; Aliam pecuniam nunc, quâm olim tenui Regno, ubi anguſtæ domus: Nihil nimium, ubi potentia: omnia, ex fortunâ poſſidentis: facilem aſſenſum habuit ſub nominibus honeſtis, confeſſio vitiorum, ac ſimilitudo peccantium.

Hæc in Urbe, fœcundâ gignendis malis, quæ in omnes partes tanti momenti eſt, ut quò vergat, eò ferè inclinent omnia, Quia in eâ vires totius Regni & ſpes ſitæ ſunt, & quia inde in omnia regimen: Fundit in omnes Provincias imperium, armorum & legum potens: in gremium peregrinorum omne genus recipit, & communi nomine humanum genus fovet: non inſtar dominæ, ſed matris. Cives vocat quos admittit, ac pio nexu remotos toto Orbe ſibi devincit. Non ſeſe æquiparet antiqua Roma, nec quidquid Urbium illuſtrium apud Eoas gentes: quadruplices urbes effundet, nullo exhauſtæ plebis diſpendio; centum millia armatorum emittet, plateis inſuper affluentibus; quatuor Reges inopinos ſplendidè excipiet, ſaturis civibus, interſecta ſuo Sequanâ, qui dorſo circumfert, quæ alen-

do Regno ſufficiant. Statim â morte Ludovici quieta & læta rebus ſuis; ſed non obſcuro præſagio conjectabatur;ab hac ſolâ cladem in populos fluxuram.

Impar erat Mazzarinus ſatiandis tot cupiditatibus, exhauſto penè jam ærario. Quiſque ſe putat rerum pondus; & inde pretium exſpectat, avidus in mercedem: hinc prodeunt arcanorum captatores, æruſcatoreſque, quorum vitæ compendium, ſcire & neſciri: ſuſpicaci tempore gliſcere exploratorum ille grex inſaturabilis, fallax, infidus, qui damnabitur ſemper & retinebitur. Aurelianus, Condeus, Mazzarinus, Longavillanus, Seguierius, Brienneus, Buthillerius, Chavignius ejus filius, ac Servienus Regium conſilium repræſentabant. Jam tunc fama vulgabat Mazzarinum eſſe omnia, cæteros velut umbras, quæ illum comitentur, & ad ejus nutum moveantur: quippe graviſſima quæque Reginam cum eo tranſigere, unico interioris admiſſionis; alios ad conſilia magnificè adhiberi, ut acta jam agerent, & rerum caperentur vana imagine, Ac reverà tunc palam redivivum nobis Richelium Mazzarinus præſtabat. Quos, quo-

quoniam res ſeſe offert, ſilentio prætcrire non fuit conſilium, quin utriuſque naturam & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem.

Mihi multa legenti & animo agitanti, conſtat à cunabulis regni, ad hæc uſque tempora, paucorum egregiam virtutem cuncta patraviſſe. Inter illos maximè inclaruere, ingentibus meritis, viri duo, Armandus Richelius, & Julius hîc Mazzarinus, diverſis moribus, diverſa gente; Utrique eàdem dignitas in Eccleſiâ, Utrique genus illuſtre: Ætas, eloquentia, æqualia fuere, Magnitudo animi par, item gloria, ſed alia alii. Armandus magnificentiâ magnus habebatur; Julius ſplendore eum vicit; Illi ſeveritas dignitatem addiderat, Hîc manſuetudine & miſericordia clarus factus eſt. Richelius profundendo & puniendo; Mazzarinus ignoſcendo; & caute largiendo gloriam adeptus eſt: Illius prompta ac expedita liberalitas laudabatur, Hujus in donando damnabatur lentitudo: Adverſus Richelium peccantibus, certa pernicies; Mazzarino infenſis, in ipſo Mazzarino perfugium. Ille cuncta vi tractare, hic imperioſa quiete: ille regni Gallici appri-

me

me ſciens; hic orbis terrarum notitia validus:ille obiit inter bellorum flammas, incertus caſuum; hic pace partâ, ſecurus fati: ille gaudente, hic illacrymante rege, inter ejus amplexus expiravit. Interim neceſſaria hæc, nec, uti arbitror, ingrata enarratio, quæ hoc libro continetur; ut quos varia fortuna dimicantes, lector viſurus eſt, eorum quoque mores, animumque, & tanquam imaginem, ante oculos habeat.

Cum enim Rebus & Hominibus, Omnis Hiſtoria conſtet, plus his, quam illis, inhærendum duxi, quia magis intereſt, ad exemplar vitæ; Scire, qualis quiſque fuerit, quam impleri mentes, nihil profuturis narrationibus. Caput eſt, Homines agnoſcere. Mihi fortuna, multis ereptis, uſum reliquit, Gallicorum ingeniorum, quæ tanquam in tabulâ depingo, Hoc certè utilius, quam Singularia agnoſcere. Stilo pango, quod alia leget ætas. Noſtra, ſui incurioſa, poſtquam facere laudanda deſiit, laudari, aut vituperari ineptum reputat, & Icones reſpuit, quia formidat. Quantum ad Mazzarinum; Non de ejus fortunâ ſed de ipſo loquor, qui nullo beneficio, multis injuriis mihi notus eſt,
cum

cum illi ſoli mea familia ſuas clades acceptas referat; Nihilominus tanta vis eſt veritatis, ut nequeam magni viri laudes tacere ignavus, ſed eas cogar invitus fauſtâ proſequi æſtimatione, campo adulatorio aliis relicto.

LIBRI PRIMI

FINIS.

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER SECUNDUS.

Geſta domi, militiæque continet per felix quinquennium, prudenti, ſi unquam, regimine, ab anno 1643. *quo obiit* LUDOVICUS *ad annum* 1648. *quo cœpti, peſſimis avibus, Motus Civiles.*

TALI rerum ſtatu, etſi florente, non dubium quin Auſtriaca Domus ſublatura animos fuerit; multis apud nos animo jam rebellantibus, materiâ motibus variè quæſitâ: ni Mazarinus (invidi cavillantur, occulto fine) imminentibus occurriſſet; dum deſides, ſpe, donis, dulcedine otii, pelli-

pellicit: vegetos & militares per Germaniam, Belgium, Italiam,& Hiſpaniam, in pugnas & clades diſpergit, deterendo hoſti & amovendo; ne per diſcordias, interna & externa moliri prohiberetur.

[Quid futurum fuit, ſi tanta turba malè feriatorum, ſub tutelâ impuberi adepta impunitatem, ſoluta Regio metu, cœpta eſſet agitari civilibus procellis; priuſquàm Pignora Regni adoleviſſent, charitaſque Principis, cui tempore aſſueſcitur, animos conſociaſſet? Diſſipatæ res, nondum adultæ, diſcordiâ forent, quas per quinquennium tranquilla moderatio fovit, eòque perduxit, ut, validis jam viribus, quoſlibet impetus ferre poſſent, etſi Gallici fati malignitas graviſſimè ſæviret.]

Spretis igitur magis crebris, quàm dictu dignis caſibus, de iis, ſolùm ſcripturus ſum, quorum ſcitus in vitam ſe porrigit; ſatius ducens prudentiæ operari, quàm animos paſcere inani rerum geſtarum narratione. Nihil hic quod ſingulariter enumeretur, ſperandum eſt. Monita ubique ſecreta ab erroribus vulgi, brevia, occultáque: & fateor opus eſſe ſagace mente ad odorandum

& aſſequendum. Qui eam non habet, me non legat, & res alias agit.

Primum ſpecimen novi principatûs, expeditio Rocroïca fuit. [Rocroïum, (ſive, ut olim, Rupes-Regia,) ad ingreſſum Arduennenſis Saltûs, Munimentum eſt, quod opera moleſque firmant, rarum culti ſoli occurrit veſtigium, myricâ ſqualet ambitus & ſterilibus avenis. Tanti momenti locus eſt, ut incubanti illic præſidio Lutetiam uſque pateat aditus, & Campaniæ in immenſum patentis fuſa planities excurſionibus Rocroïacis obnoxia ſit.] Belgici exercitûs Ducibus nihil à morte Ludovici conſultius viſum, quàm juris ſui facere finitimam illam oram. Ergo duodecimo Maji 1643. acri Rocroïum cingitur obſidione: exteriora derepente invaduntur, præſidiariis circiter qùingentis aggreſſioni tam validæ imparibus. Triumphantium magis, quàm dimicantium more, Hiſpani vicina loca compleverant. Franciſcus Melos, nomine Iberici Regis, primas tenebat, Comes Iſemburgicus, Dux Albukercanus, & Comes Fontanonus, ſecundas. Viginti ſex millibus armatorum conſtabat exercitus. His auditis, En-

guianus,

guianus, qui in Picardiâ ſtativa habebat, peditatum qui ad Autiam, equitatum qui ad Iſaram, ſimul junxit: ac confeſtim Gaſſioneum cum quingentis Equitibus præmiſit, exploraturum omnia, & quæ belli ratio exigit, executurum. Gaſſioneus indefeſſo aſſultu hoſtem laceſſens, dum utrinque pugnatur, in obſeſſam arcem centum ſelectos Tubiferos immittit, ſolatium non parvum laboranti jam præſidio. Enguianus magnis itineribus, accitâ totâ virium ſuarum mole, ad Boſſutum oppidum, quarto lapide à Rupe-Regiâ diſtans, decimo-ſeptimo Maji ſe ſiſtit. Huc pariter & adventat Gaſſioneus. Ibi de liberanda Rupe-Regiâ, conſilia ultrò citróque agitantur. Non defuêre qui ſuppetiis, non prælio, opus eſſe affirmabant: potior ſententia, pugna decernendum, Obſtabant anguſtiæ; & invii calles ſuperandi, antequàm in æquam planitiem copiç educerentur. Strenuè ac mira felicitate res peracta eſt. Vix contineri poterant Galli, quin curſu quoque ad hoſtem contenderent, vel crepuſculaſcente die. Illud impetûs Gallici: hoc rationis fuit. Quòd transfuga Gallus nunciaverat, Bekii, in ſub-

ſidium

ſidium Hiſpanorum, cum novis copiis, inſtare adventum; (non erat Bekius vile nomen in noſtra & illa Galliâ;) data transfugæ pecuniâ, quam exigebat ejus ſors, omnia parantur ultimæ aleæ: jamque univerſa futuri diſcriminis facies in oculis erat. Omnia intentiori cura & ſolicitudine utrinque inſtrui: noxque ea, velut in poſterum diem edicto certamine, parabatur. Enguianus, melius ratus diem exſpectari, incitatos ad corpora curanda dimiſit. Hinc, cum Ducibus, propinquiſque, agmina in armis ſtantium circumire, militum globis, dignam vertere gloria & præteritis monumentis, fortitudinem inſpirare; ipſe nec quietem pati, nec gravatum corpus ſomno levare. Haud aliàs tam alacrem viderat Ducem exercitus: & facilè ex ejus vultu interrito certam ſpem victoriæ augurabatur. Tandem nitidiore luce noſtram hoſtiumque aciem oſtendente, Enguianus, ſpreto amicorum admonitu, leviter pectus loricavit, capite inermi, conſpicuo vultu, ut à milite per omne diſcrimen noſceretur.

Acies ita fuit diſpoſita, ut dextrum cornu Gaſſioneus; lævum Hoſpitalius,

cum

cum Seneterreo, tueretur; Eſpenanii ſubſidiis cornua roborata eſſent. Enguianus dextra læváque oculos vivaces circumferre, dubio eventu pro victore ſe gerens. Nuſquàm præcociori gaudio Fortuna provocata: tamen ad preces, propitiandę victoriæ, Sacerdotes vocati, creditum, heu! nimiùm multis, Inutile in terris pondus. Ingens conflictus fuit, obſtinatio pertinax. Gravis fortuna lævæ noſtræ aciei incubuit. Seneterreus, ſtrenue Ducem & militem agens, plumbo & ferro vulneratus; equo cæſo abductus, & paulò poſt, receptus. Hoſtes quoque noſtris tormentis potiti ſunt; quæ Hoſpitalii virtus inclyta recuperavit: ſed, eo brachium ſaucio, rursùs amiſſa, & in nos converſa ſunt. Fortuna pugnæ per Syrotum mutata, qui vehementer iniit certamen, & lœvo cornui, in manifeſto diſcrimine, ac pœne proſtrato, venit ſuppetiatum. Vallonibus, Germanis, ac Italis cæſis, negotium reſtabat cum phalange Ibericâ, forti, vinci neſciâ. Peditatus dextri cornu ſæpius eam aggreſſus eſt, ſemper irrito conatu. Tandem Gaſſioneus, non ignarus, quænam fortuna eſſet in illa phalange, equi-

equitatum dextri cornu ſecum ducens, firmum laxavit ordinem, & fudit. Ingens ruina hoſtilem aciem repentè complevit. Helvetiorum noſtratium crudelis rabies in Hiſpanos deſæviit, qui ante oculos Ducum ſuorum mortem occumbere, quàm ſalvi eſſe, ducebant egregium. Fontanus, rei tormentariæ in hoſtili exercitu præfectus, fugę dedecus honeſtâ morte vitavit. Helvetii, decus expetiêre mactati Ducis, ſellâ geſtatoriâ, durante prælio, vectati (jurejurando ſe obſtrinxerat, neque peditem ſe neque equitem adverſus Gallos pugnaturum.) Comes Iſemburgicus tutiorem fugam, quàm captivitatem ratus, ſaucius evaſit, & paulo pòſt ex vulnere obiit. Melos, (relicto Baculo Imperatorio, qui in manus victrices Enguiani pervênit,) quatuor leucarum ſpatium celeritate equi emenſus, Mariamburgi latebris ſe abdidit; paucis fugæ comitibus, omni acie deſtitutâ, fuitque in confeſſo, militem pugnaciſſimi Imperatoris, Imperatorem fugaciſſimi militis functum eſſe officio. Solum Enguiani decus addidit gloriam victo. Jam non ampliùs pugna, ſed cædes multiplex: clades nunc ſin-

ſingulorum, nunc univerſorum: amputata paſſim virorum membra humi jacêre: trunci & debiles, arma tamen non omittere, donec multo ſanguine effuſo exanimati procumberent. Alii, quà breviſſimum patebat iter: alii diverſos ſaltus, & ignotos ſequentibus calles, petere: armatis inermes, integris debiles implicari. Id moris, ubi intravit animos pavor. Enguianus non diutiùs ſequi fugientes; manus fatigatas, corpora ſiti exhauſta, hébetia arma, quieſcere juſſit: & extraordínario periculo defunctus, Rocroïum intravit ouans. Cæterùm hanc victoriam majori ex parte Virtuti, quàm Fortunæ ſuæ debuit; nam & aciem peritiſſime inſtruxit, ſtrenué pugnavit, & magno conſilio jacturam tormentorum contempſit: cùm tamen in ipsâ acie ſummum videret eſſe diſcrimen. Fugientes autem, (quod in illo ardore animi & ætatis rarum eſt,) prudentiùs quàm avidiùs perſecutus eſt. Hoſpitalium, Seneterreum, Gaſſioneum, Syrotum, Eſpenanium, Enguiano Duce; & Enguianum talibus miniſtris dignum fuiſſe, faſſi ſunt qui interfuêre. Hæc dicta nimis fusè, ſed tot futura prœ-

prœlia erunt in hoc uno.

Liberato Rocroïo , de Thionvilla decretum. [Urbs eſt Ducatûs Luxemburgenſis., Moſella flumine interſecta : hinc Metas , illinc Treviros ſpectat ; biporta enim eſt : in valle ſita : foſſis , propugnaculis ad invidiam vallata.] Magni momenti tunc credita,non tam ut ejus excidio Fequieri manibus parentaretur , (quod dignum noſtro nomine ,) quàm ut Gallica ditio tali acceſſione creſceret. Ergo vaſtatis agris , vicis nonnullis in poteſtatem redactis , trigeſimo à pugna Rocroïca die , viſus exercitus Gallicus in conſpectu Thionvillæ;quam idem Fortunæ impetus domuit. Geureus & Gaſſioneus præceſſerant ad primas metationes : Condeus ingenti celeritate, quartis caſtris Metas acceſſit; & ſubinde ſupplemento militum occurrente , exercitus ad juſtam magnitudinem excrevit. Ducum conſiliis , operibus , vi , patientiâ militum, virtute Enguiani , ſpatio quadrimeſtri quàm oppugnari cœpta erat , in manus noſtras pervenit Urbs , vetuſtate originis & cerebrâ fortunæ varietate ad memoriam poſteritatis inſignis ; quæ multis caſibus defuncta , nunc quaſi renata,

nata, nova pace cuncta refovente, ſub tutela Gallicæ manſuetudinis acquieſcit. Quia varia illic bellatum, multæque mortes acceptæ, ubi Lutetiæ nunciatum eſt, captam eſſe Thionvillam, immenſum gaudium fuit: plena Templa gratias Diis agentium. Adventus quoque Enguiani, cive obviam effuſo, celebratior quàm moris erat, conſuetum honorandi modum exceſſit.

Fœdus nobis percuſſum cum Guſtavo Adolpho, Sueciæ magno Rege, duravit quamdiu ille: Eo exſtincto, renovatum cum ſucceſſoribus; inter quos Weymariæ Dux Bernardus, ſurculus Saxonicę Domûs, potius truncus, ingentibus meritis eminebat. Sociata noſtra arma Gothicis ſub inclyto Duce: quo, peſte, non veneno ſublato, ut maligne ſparſum, ne Richelii conatibus obſtrigillaret; tota exercitûs moles Guebriàntio incubuit; qui jam militi & imperio Germanico aſſueverat: Herciniæ & Rheno notum nomen. Victo Lamboïo, & variis conatibus ſemper ſecundis, proſpera illi fuerat militia: tandem, ut fatum fert virorum militarium, ſub obſeſſis Rothuelii muris, globo majuſculo, effracto brachio,

ſuperſtes urbem intravit. Comitantibus lacrymæ obortæ præbuêre ſpeciem jam non Guebriantium, ſed funus ejus, viſentis exercitûs. Manſit mens immota; &, omnibus mandatis, velut vitę & imperii debito liberato, vox defecit. Germani lamentis ac planctibus cum Gallis concurrere, nec victi à victoribus diſcerni. Certamen mœroris edebatur; nunc in deſiderio, nunc in veneratione hærente milite. Tam viridem, & in flore ætatis fortunæque, ereptum rebus humanis, juſta indignatio fuit. [Joannes Baptiſta Budus, Brito, Guebriantii nomen in familiam intulit Primævis in annis Aulam ſectatus, in cohorte Regia Pręfectus; poſtmodùm, cupidine gloriæ, quà immane quantùm flagrabat, partem exercitûs Rohanici, Rhœtia relicta, in Germaniam deduxit; opera ſua Weymario approbata. Primus Gallorum Germanicè ſcivit imperare; cum ſummis ætatis ſuæ Ducibus comparandus. Ac funus erant res noſtrę; ad Rhenum & Danubium; ni Turenium ſucceſſorem habuiſſet.]

Guebriantii exſequiæ non vulgari pompa celebratæ. Corpus illatum Fano

no Deiparæ Virginis: qui honos infrequens, non tam conceſſus viri meritis, quam uxoris Renatæ Bekiæ flagitatione extortus. Fœmina impotens, gloriæ potiús quàm luctûs imm d ica, Juſta marito perſoluta in ſui oſtentationem trahere.

In Aulam adventat è Belgio Margareta Lotharinga. [Hæc Gaſtoni pravis conſiliis agitato, invito Rege, denupſerat, (quod nefas in Gallia:) adnitente maxime fratre Carolo Lotharingiæ Regulo; qui toties fœdifragus, per normam vivendi imperſcrutabilem, ſe & ſua non ſemel evertit. Rex Ludovicus, connubialia pacta peroſus, ea reſcindere fruſtrà conatus eſt; Gaſtonis ingenium cætera mutabile (tam lubrica mente tertiùm lapſa,) in ſolius Margaretę amore, pertinax fuit. Hujus exemplo & monitu, vulgivagam Venerem maritali capiſtro domuit; & parcus Deorum cultor flexit in ſuperſtitionem, hoc eſt, ſervilem Dei metum; grave malum, cui duo adnata, implacabiliter nocere, & credulitatem ſemper falſis indulgere. Lotharinga primò chara & omnibus accepta: dignitate formę non degener, caſtitate ſupra

Gallicos mores : laudabili exemplo : mox, diuturnitate, in ſuperbiam mutans, Avorum gloria tumere viſa eſt, & ſacrorum immodico cultu. Non callida mulier, ſed viri ſui potens.]

Regina Angliæ, Henrieta Borbonia, Henrici IV. Filia relicta inſula imminentium malorum plena, in Galliam ſe recipit; ubi ſplendide excepta, acribus initiis, incurioſo fine. Recuſavit fœmina mœrens oblatos honores; cauſata, præſenti fortunæ, pompam non convenire.

Carignaca Borbonia Sueſſionia, Thomæ Sabaudiæ Principis conjux, quæ apud Hiſpanos, (auorum partes ſecutus maritus tandem in noſtras redierat,) diù morata; tam longa ſilentia apud ignaros ſuæ linguæ non paſſa, in patriam reverſa eſt : [Vaniloquii felix, ſed & morum probitatis,)

Eliſabetha Borbonia, Henrici IV. filia & decus, Hiſpaniarum Regina, moritur. Non potuit Rex maritus, per abſentiam, aſſidere valetudini. ſic moribundæ oculi in noviſſimâ luce conjugem deſiderarunt, Quadrageſimum ſecundum nondum ætatis annum egreſſa; brevi circulo tantam virtutum

co-

copiam complexa. (Gallica comitas, gravitas Hiſpanica, pari librâ: digna fortiori ſexu prudentia; auxilium virilis curæ: ad compeſcendos Turbones ſæpiùs conſcenſo equo. Non precunculis, aut vano pietatis oſtentu per congeniculationes ad aras, ſed vi animi: Conjugis curas non æquare, ſed ſuperare. Felices amavit, miſeros tuita eſt; ac ſi quid nimium, benignitas fuit: ſed quid honeſtius culpa benignitatis?) Philippus, non temperans dolori, amiſſæ charitatem deſiderio extendit, & ſolatio relictæ Tereſiæ; quæ, ita volentibus Fatis, nobis Regina obtigit.

Hęc quanquam non eodem tempore contigêre, conjunxi; ne diviſa, haud perinde ad memoriam ſui valerent.

Illud fœmineæ levitati non diſſimile, fœmina enim id procuravit, quod hoc temporis accidit. Rege impubere, cùm omnia licere ſibi exiſtiment Galli: Collinius auſus eſt Guiſium Ducem ad ſingulare certamen provocare; quod more Auorum, non detrectavit. In auguſto Urbis loco, provocatorem graviter ſaucium exarmavit; & ignovit. (Apud Guiſianos benignitas gentilitia, & pugnacitas.) Collinius mœrore

rore & tędio vitam finivit; relicto fratre unico, qui ad Carentonium oppidum cecidit, magni Gaſparis Colliaii, qui Orbem terrarum geſtorum famà impleverat, rectá ſtirpe ſic exſtinctâ. Damnatus Collinius, quòd imparem congreſſum affectarit, impulſu fœminæ, quæ tantillo ſanguine fuſo haud contenta, Galliam poſtmodùm civili cruore, quoad potuit, reſperſit. Condęus rem ægrè tulit; & ne factionum ſtudia inde recrudeſcerent, ſopivit protinùs, authoribus iratus.

Paulus Gondius, deſignatus Archiepiſcopus Pariſienſis, in Corinthiacum inungitur. (Pontificis Romani eſt, ut à Vaticano oraculo Orbis terrarum pendere videatur; ſua jura etiam in partes refractarias transferre.) Ille dies primus lethi & omnium malorum cauſa fuit.

Caſimirus, Poloniæ Princeps, Filius & Frater Regis, Sceptri immemor, depoſita perſona, nec revocante Majeſtate, factus eſt Loiolita; Romæ amplexus Inſtitutum, quo, habitu corporis, & vivendi norma recondita, ſtudium ſapientiæ pręfertur. Laudatus à ſummo Pontifice, qui ejuſmodi mutatio-

tionibus,etſi morbos animi denuncient-ſemper velificat: via, ut dicitur, ad me, lius Regnum ſic oſtenſa. Brevi Ieſuitiſmi æſtus elanguit; ad purpuram, ad ſolium, ad nuptias etiam fraternas, & non conceſſos hymenęos, animo convolànte. (Si ſemel ejuſmodi debuit attingere, non poterat minùs indecorè, cum probata Societas civiles mores & literas in Monachiſmum primùm intulerit: (temnunt hoc nomen Ieſuitæ.) Utrum autem mixtura rerum mundanarum eum ſic adulterarînt, ut neque periti Aulici, neque puri Monachi audiant, commodior erit alibi dicendi locus.)

Notabilis & alter ille Caſimirus, etiam Regis Poloniæ Filius, cui Mieciſlao nomen erat. Anno milleſimo quadrageſimo, Benedictinum Monachum profeſſus. Deo totum ſe vouit & ſacravit. Ad eum, jam Sacramenti religione obſtrictum, miſſi Legati, Principem ſuum depoſcentes. Pontifex laxat vincula data etiam venia conjugii: ea lege, ut Poloni caput deinceps in coronam ſtrictè tonderent, ritu monachali:itemque nummum annuum, in Cereos Divi Petri, conferrent, indulti monimen-

tum. Ita Caſimirus in Regnũ deductus, gaudio & conſenſu exceptus eſt; uxorem duxit, liberos ex ea tulit, propagato in poſteros Regno Sic profugus, Monachus, Diaconus, patria, ſceptro, etiam uxore, cum gratia, laude, & venia potitus eſt.

Farrarius Palavicinus, Canonicus, ut Barbarè dicitur, Regularis, Parmenſis; nobili ortu; Aulæ Pontificiæ mores acriter inſectatus libellis famoſis; cervice cæſa, Auenione, exemplum fuit, quàm intutum ſit, etiam veracibus ſcriptis, Romana laceſſere.

Harcurtius Legatione Britannica defunctus, rebus, ut rebatur, ad tranquillitatem vergentibus, eventu magiſtro, docuit, viros militares non altum in res Politicas penetrare.

Aurelianus, magis avidus gloriæ, quàm capax; (affectati Imperii nunquam convictus, nec ſpei nimiæ ſuſpectus; nec author cujuſquam necis, vel conſcius, quamvis ulciſcendi cauſa non deeſſet;) ſivi otii pertæſus, ſive victoriis Enguiani excîtus, ſive impulſu eorum, quibus tota vita fuit obnoxius decrevit ſe quoque fortunæ belli inſerere. Gravelina, maritimæ illius oræ validiſſimum

ſimum Munimentum, apud Morinos olim ultimos hominum, tanto Principe viſa eſt expeditio digna. Auriacus Saſſium-Gandavenſe tunc quoque obſidebat, immiſſo Trompio auxiliari, qui portum Gravelinæ cingeret claſſe, Hollandica. Meilleræus & Gaſſiaoneus. additi Aureliano, non vile ſubſidium. Diſtrahendo hoſti & eludendo, tripertito agmine, proceſſum, variis itineribus. Suboluit tamen Hiſpanis de Gravelina; nam, repagulis aquarum laxatis, circumjacentia inundata. Eadem arte à noſtris exſiccata, qua merſa, planities. Primis diebus tolerabilis labor viſus: progreſſu, ſicca & aduſta acerrimo Sole tellure, non pauci ſiti exſtincti, torridis fontibus vix ad perennes amnes ſufficientibus & natatos nuper rivos quęrentibus armentis Aurelianus à prima luce in multam noctem in agmine conſpicuus, inediæ & ſitis patiens, ſuo exemplo docuit, quàm ſit dulce glorioſè pati. Sextis caſtris, ſub mœnibus Gravelinæ, ante ora Ducum comparuit. Meilleręus, Gaſſioneus, Ranzovius, Fertæus Imbauſſius, (poſtea Stampæus Mariſcallus dictus,) ſtrenuam operam navare. Oppugnatio more re-

cepto proceſſit; ideſt, per aggeres, foſſas, faſciculos ligneos, cuniculos, fallacias inſidiarum. Miles paſſus, occiſus, præfecti actibus ſuis ſuperbire, & jactare ut moris, perire non pauci, innumeri vulnerari. Dux reviſit caſtra, non ſemel ipſis periculis lætus, extollit fortia facta, pecuniam largitur, afflictis opitulatur, ægris auxiliatur. Nullus fuit imbecillus cujus ſalus ac valetudo non ita ſuſtentaretur Gaſtonis cura; tanquam diſtractiſſimus ille tantorum onerum mole, huic uni negotio vacaret animus; non ſequentibus diſciplinam, quatenus exemplo, non nocebatur, ignovit, admonitione frequenti, caſtigatione rara.

Picolominus tentat ſuppetias, conatu non ſolúm vano, ſed damnoſo. Auriacus, cui Melos opponebatur, urget opus ſuum, in Saſſii-Gandavenſis expugnatione; auxilia pollicetur Aureliano, dummodò, indigeret. Trompius partes ſuas ſtrenuè peregit. Tandem res eò redacta, ut Feſto Divæ Annæ ſacro, deditionis pactis utrinque ſubſignatis. Gravelina in aureliani manus pervenerit Urbem intrantis hæc vox divina excepta eſt: *Tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, &* *diu-*

diuturnâ victoriâ uti. Hæc Gallorum per me nova ſit ratio vincendi, ut miſericordiâ & liberalitate nos muniamus.

Interim etiam revocatus à Rege, gratulandi cauſa; cùm victoria poſſet uti, frui maluit; nec ſecuta quidem brevis ad ſpiritum recipiendum requies.

Ex fœdere cum Suecis & Weymario inito, urbeculæ illæ ad Rhenum, circa Briſſacum, noſtri juris remanſerant; quod hoſtibus invidioſum; Inde, Friburgum Briſcoiæ primùm illis obſidetur. Flos & robur Auſtriacarum partium Bavarus miles, & ejus ductor Mercius, vetus artis, & bello ſtrenuus, valide urbem quatit. Enguianus, qui Savernam cum advenerat, per Turenium de cœptis hoſtilibus certior factus, Benfeldiam, & illinc Briſſacum properat; ubi collatis cum Turenio conſiliis, nihil quicquam decrevit, niſi priùs oculis omnia exploraſſet. Sed jam Bavari ad deditionis neceſſitatem Friburgum adegerant, ſpe maturiùs facta expeditione; Exercitu poſteà in aſpero & prærupto monte locato, ac truncis arborum cæſis, undequaque vallo ſepti, quid agendum ſecuri agitabant: Enguianus, (in illo freto ævi, ardore pugnæ æſtuans,) recta

fronte adoriendum hoſtem exiſtimavit;quidam obliquandum tentamentum cenſuêre: ille, omiſſa arte, animo, qui cuncta vincit, vincendum affirmare. Non fuit, vix erit, acrior ardor pugnæ. Ipſe Enguianus, equo deſiliens, trudi in confertiſſimos hoſtes. Turenius à tergo præliabatur. Conſultius viſum uniri: ſic ex binis caſtris, una facta ſunt. Octo horis, quod rarum, ancipiti fortuná certatum, per continuos imbres: madida veſte gravato militi nox opportuna ſupervênit. Diluculante poſtero die, rurſùs ad arma; Bavaro, neſcio cedere, ſed pugnam ſemper redintegrante. Tandem, notatum, hoſtem non moliri fugam, ſed receſſum. Nulli mortalium tanti ſua funera, vendiderunt. Illa dies iter Gallis in Germaniam aperuit; quam Enguianus ſic victoriis peragravit, ut Fortuna famulante, & Virtute adgubernante, tot ſucceſſus, quot dies, enumeraverit. Poſt Mercium victum, vinci neminem puduit: ſolum Philiſburgum, rapidum curſum retardavit. Primus turbo in illud valido impetu detonuit, quo capto, per utramque Rheni ripam effuſus Gallus, Spiram Imperialis Senatûs, Mogontiam

am Electoris ſedem, & amœnam Wormatiam, ſui juris fecit. Hactenùs noſtri cum ſingulis urbibus: pòſt acervatim obvia quæque invadere, ne obſervato quidem locorum ingenio. Bellum impar exſpectationi Germanicæ gentis, cujus virtus, olim Romanorum victrix deſita hoc rerum cardine apparuit. Eodem tempore Enguianus, vix veſticipes annos egreſſus, & prima juventæ limina, videbatur & Germaniam conſummaſſe, & auſpicari ubique triumphos, Rheno debellato adremigans. More ignis,qui obvias populatus incendio ſylvas, interveniente flumine abrumpitur.

Pauliſper ſubſtitit invaſio, ad Mariandalium, (Mergenſthemium Accolæ vocant.) Ibi Turenius, [procul erat Enguianus,] alimenti penuria adigente, copias diviſerat pabulandi cauſa: ipſe hoſtium ſecurus, agitare quid agendum. Anſtriaci & Bavari, Mercio & Ioanne Werthio ductoribus, inopinato aggrediuntur. Collectis,quantum paſſa eſt urgens neceſſitas,copiis, ultimum diſcrimen non detrectavit Turenius. Ducem ac militem agens, Roſa ſtrenue ſecundante, obſtitit quaſi rabie percito hoſti:

hoſti: & tandem, cum nec Mariandalii tutus eſſe poſſet, impedimentis & tormentis poſthabitis, cum equitatu circa Mœnum flumen ſe recepit; Tracius fortem operam in milite firmando pręſtitit. Cæteri noſtri Philiſburgum verſus elapſi, & Spiræ trajecto Rheno, Mogontiam ſalvi pervenêré, ut Turenio jungerentur. Enguianus certior factus pugnæ improſperæ, Coniſmarkium Suecum, & Guezium Heſſianis præfectum, (etſi reluctantes, & abiturientes in patriam,) impulit, ut tantillum ſecum remanerent, donec opportunum locum ad Nicrum occupaſſet, Glenius auxerat exercitum hoſtilem, Mariandalico ſucceſſu non mediocriter tumentem. Enguianus, Viſloquii relictis omnibus impedimentis, de occupando Hailbronio cogitat, inter Danubium & Rhenum. Hoſtes, quibus tale conſilium ſuboluit, indefeſſi properant; & montem non procul ab Hailbronii muris, ita inyadunt, ut Nicro ante fluente, nec poſſent noſtri intrare Hailbronium, nec hoſtes adoriri. Ergo decretum verſus Franconiam & Danubium pergere. Coniſmarkius, deſerto exercitu noſtro, res ſuas egit: Heſſii idem

præ-

prꝺſtare conati,ſed imperante & cogente Landgravia,nobis hæſere. Poſt multa hinc & inde agitata conſilia, ſententia fuit, hoſtes ad Danubium uſque pellere & Hailbronium redire: ſed utroque exercitu ſingulis diebus pari linea procedente, non deerant leves velitationes. Diu in mutuo conſpectu tormentis actum: ſtagnum interjacens a conflictu arcuit. Noſter Norlingam verſus viam inſtituit;Hoſtilis Donavertium. Viſum Enguiano Hailbronium tendere, cum repente monitus eſt hoſtem adventare, certandi avidum, inter Veranium flumen & noſtram aciem; id vitare facile Enguiano, niſi propoſitum pugnare.

Ejus hilaritas omnium mentes ſpe implevit. Nuſquam intrepidior, nuſquam ſecurior. Ad preces devolutus uterque exercitus, more laudato; animando militi, qui hoc debito defunctus, fortius videtur operari: etiamſi Dii rite vocati non ſemper adſint. Grammontius dextro cornui, Turenius ſiniſtro præfuit: peditatus, qui in medio, Marcino, Caſtello-novo, & Bellenavio regebatur: Heſſii cum ſuo Guezio, & Hoëmio, in ſecunda linea; Chabotus ſubſidiario militi aderat.

Mouſ-

Mouſſaius, Enguiani juſſa quacunque circumferebat. Sed quid dicam de prçſaga mortalium mente? nam Lutetię ante pugnam publicata victoria, nec imminentia deſtinatæ ſortis ſigna latuere. Id alias apud Romanos notatum. Pagus cum caſtello inter utrumque exercitum ſitus, tormentis noſtris valide quaſſatus eſt. Eo deſcenderunt & hoſtes à jugo montis, & noſtri pariter. Hora quarta, menſe Auguſto, mixta pugna ferox, De occupando vili pago certamen videbatur. Enguianus ubique eminebat notiſſimis armis, & per ſuorum ordines ferebatur collaudans, increpanſque, prout cujuſque facinora; ſtrenueque ſi qua labababant, hoſtium cęde reſtituens. Cum noſtra acies declinare videretur, Grammontius accurrit; qui, rebus reſtitutis, cum Chatreo captus, Monachum Bavarię metropolim deductus eſt. De dextro cornu conclamatum erat, niſi Turenii virtute, qui ſiniſtro imperabat, infuſus eſſet militi animus. Eo etiam Enguianus adventat, iterum ſaucius, equo iterum cæſo. Hoſtis, quanta potuit pertinacia defunctus, coactus cedere Donavertium verſus, qua urbe direpta Danubium tranſ-

tranſmiſit; nuſquam tutus, niſi eo trajecto. Non conſultum viſum perſequi: capta ſunt tormenta & impedimenta, plenæ victoriæ ſigna. Occiſus Mercius, Dux primarius, captus Glenius, & Holſtenii Dux: quatuor millia deleta, bis mille capti. Enguianus, omni gloria in Turenium derivata, Norlinga potitus eſt. [Quam Coniſmarkio, proſperis rebus anxio quod defuiſſet, debuit dolere, quod ſanguine Auſtriaco Suecicos, id eſt, ſuorum Manes non placaſſet, nec laviſſet campum paucos ante annos tanto cruore reſperſum! nam noſtri eandem quam Sueci prius, arenam inſederant: iterum maduere eadem novalia, iterum acies vidit infeſtas Norlinga; ac per geminum Martem ſtricta planitie, ignobilis urbecula fuit nobilitata: tanta autem celeritate perlatus ſucceſſus, ut ante Rex viciſſe quam bellare cognoſceret, nunciosque periculi, victoriæ præceſſerit nuncius, ſed revera, ut jam dictum; preſagium fuit, non curſoris velocitas,

Tot laboribus fatigatum Enguiani corpus morbus tentavit, quo excuſſo, rediit Lutetiam. Nihil urbem præter En-

Enguianum ſonare, ingentia ejus animi bona, illam indolem qua magnos Duces ea ætate anteceſſit, in ſubeundis periculis conſtantiam, in rebus moliendis efficiendiſque velocitatem; in deditos fidem, in captivos clementiam; in voluptatibus, etiam permiſſis, temperantiam. Hæc omnia invidi fœdari vulgabant, magiſtellis vilibus auſcultando, ſcurrilibus conviviis indulgendo, probos & graves irridendo ſarcaſmis, parcimonia pluſquàm paterna; tales inconſultæ fuere nonnullorum voces. [Creditum ſapientioribus, ſucceſſus acervatos cauſas fuiſſe omnium malorum, quæ poſtea ſecuta, ejus magno damno: adulationibus corrupta Principis mente, qui ſibi nimium fidens & falſis conſiliis, omnia patratis deberi, ac nihil poſſe ſibi negari arbitratus eſt. Sed de his & ſimilibus alias plene & vere.]

Relicta conſummata Germania, in Belgium animos tumentes convertit: ubi Aureliano & Auriaco junctus, ea geſſit, quæ ſingulariter narrata multorum voluminum inſtar exigerent, ſed hæc juſti operis materia ſunt, non tam reciſæ & arctatæ Epitomes, in qua magis

gis decretum neceſſaria prætermittere quam ſupervacua amplecti; In tranſcurſu, etſi alieno loco & tempore, ſufficiunt hęc pauca; Aurelianum, maritima ora Flandrię ſubacta, & non paucis urbibus illius tractus in Gallicam poteſtatem redactis Lutetiam rediiſſe fruiturum fama ſui; adamantino propoſito nunquam tales curas attingere, quod exſecutus eſt bona fide, armis ad poſtem Gradivi æternùm fixis.

Turenius in Germania poſt diſceſſum Condęi ſolus legionibus Gallicis Imperans, Auguſtam cepit Treverorum pręſidio Auſtriaco deditioni adacto Hinc anſam bellandi ægrè & caré Richelius noſter olim præſtinarat, ſcilicet ob Archiepiſcopum Electorem male habitum ab Hiſpanis, cum totius dynaſtiæ noxa; ſed quæ clades inde ortæ, damnoſo ſuſpetiarum appulſu, id eſt, per remedia malo pejora? *Electorum præſertim Treverenſis & Mogontini prudentia circa hunc cardinem verti debet, ut inter Gallicum regnum & Auſtriacam gentem, duraturas æternùm ſimultates, quoad poterunt, componant, certi non poſſe collidi illos Europæ vertices quin ipſi fatiſcant, victi gemino*

pon-

pondere. Non adulari imperantibus, ſed nec irritare aut laceſſere, inter abruptam contumaciam, & deforme obſequium pergere iter, ambitione ac periculis vacuum, abjecta omni ſpecie ſuperbæ libertatis: cum bona venia Germanicæ gentis, inclinatio facta in ejus robore, in opibus, & fere in animis, non dixeris eſſe ultrâ Martis illos pullos, fuerunt, nec olim & Romano ſolum ævo, ſed Caroli Magni, atque infra perſeverarunt in Fridericorum, Othonum, & Henricorum rebus: Quam multa egregiæ fortitudinis opera quæ nunc languéſcunt.

Sed ordo rerum diù me ad res Italas vocat, ubi proſpera omnia, & ad invidiam ſæculi. Hæc eſt illa tempeſtas, qua Gallia maxime viguit, quodam veluti flore virtutis. Si qua juventus, ſi quod robur, tum vere robuſta, & par Orbi terrarum eſſe cœpit.

Jam finis Urbani Pontificatûs appetebat, cum in Italia bellum exarſit. Paulus III. Farneſius, familiæ ſuę commoda, ſi ullus Pontificum, promovit; in hoc ſolùm intentus, ut ditionibus extra privatam ſortem ſuos attolleret. Inde Parmæ & Placentiæ Ducatus, & Caſtrenſem, eis & in eos contulit. Caſtrum

ſtrum, non urbe procul, agnatis & nepotibus Pontificum malignè & oculis limis ſemper aſpectum. (nam liberè fatendum, nihil eſt quod nepotago illa magis ambiat, quàm eximi fortunę vulgari. Ab illo apice rerum, ad primam conditionem reverti, intolerandum.) Forſan Urbanus in ævi flore moderatus eſſet ardori nepotum, qui à conclamato ſene facile impetravêre, ut bellum Parmenſi indiceretur, ob Caſtrum creditoribus, quos Barberini ſuſtentabant, oppigneratum, & in prædam illis juridice ceſſum. Alia ſuberat cauſa, turpicula quidem, & quà ſorderet hiſtorię dignitas, ideo reticenda. In notis ad hos libros elucidabitur, ut multa alia, nunc ut expedita, obſcura. Ergo armis aptari, recludi theſauros Eccleſiæ, ſcribi militem. Quid illis mentis fuït? Non frui partis, ſe & ſua Fortunę credere. invidiam totius Italiæ in ſe derivare, hoſtes ſibi conciliare validiſſimos Principes: (nam Veneti, merito ſemper infenſi Pontificiæ poteſtati, Etrurię, & Mutinę Ducibus juncti, defenſionem Parmenſis fortiter ſuſcepere.) Sic inſolentes armorum, Eccleſiæ proceres merſi ſunt bello exitiali: quod
geſtum

geſtum feré ſemper ſecunda militia, ſed cum neutris partibus diuturnitas belli ex uſu eſſet, res compoſitæ, poſtea ſub Innocentio recruduere.

Sopitis Italiæ diſſidiis, Urbanus VIII. fatis conceſſit, annorum, honorum, & opum plenus; guſtatis fere annis Petri. Mortuo Urbano, magnus diſſenſus Eligentium in Conclavi, cum noxa Religionis, (pœne dicam probro.) Fluctuans & incerta electio, Pamphilio prona fuit, forſan deteriori. Barberini apud Urbanum patruum, omnia quæ vellent, poterant; & pluſquam æquum decorumque erat, volebant. Manſit illis aura ſecunda, quamdiu ſydus illuxit; poſt ejus occaſum, omnia adverſa. Nam Innocentius. (Ita Pamphilius voluit dici.) quamvis operæ & gratiæ Barberinorum, plurimum deberet, inter primas publicas actiones eos evertere conatus eſt; & quaſi fecit, niſi obſtaſſet Gallus, (Ubi tunc Roma fuit? Multi Pontificis ſeveritatem & ingratitudinem accuſare: ſapientiores incerta rerum humanarum ſub illuſtribus exemplis agnoſcere; fere vilium hominum pœna periiſſe, qui dignitate & opibus culmina paulo ante fuerant rei

Ro-

Romanæ.) Gallia viſa afflictis tutiſſimum aſylum: venere ſupplices, genibus advoluti Mazarini, quem toties erant dedignati; cum, ſibi ſoli in pretio, alios tanquam ex ſolio deſpicerent. (Nullam injuriæ imaginem perferre; ſed ſolo aſſenſu eorum corrumpi, qui adulationis præmia quærebant.)

Id ſolenne Pontificibus, odiſſe agnatos anteceſſoris, quod omnia expilarint. (Obſervatum tamen, Deo vindice, divitias ita partas non diu duraſſe.) Nullo exemplo deterrente, ſoluti omnes: nec frui ſatis eſt: Non intendere acriter in publica: quid enim rei non diuturnæ, nec poſtea ſuorum? Subitis avidi, & inter incerta feſtinantes, præſentibus inhiare: lucellum in omni occaſione captare, ita juſtitiam minus coli, & oculos claudere in noxis; per gratiam & mercedem indulgere.

Barberini excepti in Gallia benigne. Mazarinus, quos expertus erat ſuperbos, depreſſos adjuvit. Ei autem ita diſplicuit electio Pamphilii, ut Antonio Barberino graviter inde mulctato, præ mærore periculoſe decubuerit: Unde multorum ſpes avidæ, præſertim Chavignii. Grimaldum Cardinalem nonnulli Reginæ obtrudere. Regina neutri

tri favere,ſed opperire valetudinem Mazarini: qui reſtitutus, in conſilia æmulorum penetravit, & tenuit repoſta alta mente, præſertim in Chavignium, quem ex illo, occulte ſemper inſectatus eſt; quod cum Chavignio ſuboluiſſet; cauſa fuit præcipitandi immatura cœpta.

Cum Innocentii grave ſupercilium non facile novelli Parmæ Ducis auſa toleraret, iterum ad arma ventum; ſed primo impetu Copiæ Parmenſes adinternecionem cęſæ ſunt. Earum ductor Gauffredus Gallus Medicus arte, qui gratiæ Eduardi defuncti irrepſerat, incertum, quibus illecebris, fautor diſſidii, Placentiæ ultimo ſupplicio affectus eſt, victima rerum ſarciendo dedecori. Conciliator Rex Galliæ per Bichium Senenſem, cum Donghio Genuenſi pacis ſequeſtro a Pontifice. Quæ Mazzarini gloria; per Belgium, Germaniam, Catalauniam: Taurinos, Inſubres, Gallica arma triumphare, ſed & conſilia pacifica ſexennis regis valere, ſubtutela reginæ externæ, irrequieto ſemper regno, facto tranquillo.

Fuit, ſi unquam, Gallia prudenter recta. Alta tamen illa, Sermunculis ac

judiciis

judiciis peti & carpi. *(Scilicet gravamur imperari: & quamvis bene ac utiliter aliquis agat, tamen hoc & illud damnatur; & ſemper eſt quod non omnibus placet,) Inde voces apud vulgum, & in circulis: (Sed nullum magnitudinis animi certius argumentum, quam ſpernere; potentia ſupra læſionem, gloria ſupra infamiam: Sedatio mentis decet imperantes; & contumeliarum patientia ingens inſtrumentum ad tutelam Regni. Mazarinus ſola pœnitentia, nunquam pœna, contentus, qui famæ ſuæ ſtigmata inuſſerant honoribus promovit, & opibus auxit. Reginam ſæpe ſic allocutus. Non tantum habemus otii, ut implicare nos iſtis cognitionibus debeamus. Si hanc feneſtram aperies, nihil aliud agi ſines, & omnium inimicitiæ hoc prætextu ad te deferentur.*

Enguianus in Aureliani locum ſuffectus iterum in Belgium Miſſus, ſtatim Dunkerkæ obſidioni incumbit, Gaſſioneo & Ranzovio ſecundas tenentibus. [Dunkerka, piſcatoribus olim ſedes, poſtea Piratis, ſtatio ſemper navibus malefida; portus celeberrimus evaſit, unde in utriuſque mundi fines ancoræ ſolutæ. Maris terror; Oceano, hinc ſtagno vallata: incylta Cæſa-

reis triumphis, & ejus in Albionem tranſitu ac reditu ſuperba. Pertinax obſidio fuit, acri defenſione, & ſitu difficili; quæ omnia Condæi virtus ſuperavit. Ranzovio præfectura data captæ urbis; quod abſonum viſum. [Ranzovius natalibus Cimber fuit, ex Holſtenia regione; manu ſtrenuus, nec conſilio degener. Nullus majori facundia res bellicas explicuit. Cæterum, vini nimius; inde contemptor periculorum. Nullo membro ſine vulnere, truncum vidimus.] Rebus noſtris turbidis, ut poſtea ſecutum eſt, titubavit fides Cimbri; qui blande eductus Dunkerka, in carcerem deinde conjectus eſt: (documentum; non fidendum peregrino.)

Maria Gonzaga, Caroli Nivernenſis poſtea Mantuæ Ducis, Filia primogenita, Regi Poloniæ deſponſata, urbe digreditur, & ad maritum deducitur per Belgium & Germaniam, Regali pompa. Legati a Polono Rege, & eorum aſſeclæ, longo ordine in equis ſuperbe ſtratis Pariſios percurrere. Vidiſſes effuſam plebem mirari pellitos Getas, pileolis Zebelina pretioſa ſuffultis, gravidas plateas emetiri; alimentum ingens Lutetiacæ garrulitati & levitati.

Cum

cum Lotharingiæ Dux Carolus a nobis non ſemel defeciſſet, Aquilas Auſtriacas & ſigna infelicia toties ſecutus; tandem dynaſtiam ſuam juri noſtro reliquit: in provinciam redacta nimirum vicina Galliæ Lotharingia, reſtabat unicum Munimentum; Motta vulgo dictum; quod expugnandum, ut nihil ſupereſſet indomitum. Talis provincia poſt Magaloti fatum immaturum, mandata Marchioni Villaregio; quo tali obſidione inclareſceret, & Polemarchi dignitate augeretur: juventæ Regis magis ex decoro præfuturus. Præda facilis fuit, Mottæ prędidio ſpe omni ſuppetiarum deſtituto.

Cadente Anno 1646. Henricus Borbonius, Condati Princeps, nondum ſexagenarius, deceſſit facili exitu: flebilis Galliæ, illo rerum cardine; ut qui prudentia & pari juſtitia continebat res vergentes in deterius. [Natus erat apud fanum Egerii in Santonibus, poſthumo partu; patre veneno exſtincto, peſſimis artibus. Henricus IV. exprolis eum tanquam futurum hæredem omni cura excoluit. Novella Religione, quam cum lacte, ab avo & patre tranſlatam, ſuxerat, ex animo tenello depulſa; Cat-

holicis ritibus ita innutritus eſt, ut poſtea grandior factus, capitalis hoſtis Novitiorum audire affectaverit, vano oſtentu; valituro, ut putabat, ſi caſus daretur? ſed hoc ſemper infra magnum Principem qui nihil tale nimis amare, nec odiſſe debet, & quem altus erectuſque animus decet ejuſmodi ſpretis. Carlotæ Mommoranciæ, conjugium pœne illi exitio fuit. Nam fugiens Henrici Regis rivalitatem, Belgium uxoris pudicitiæ aſylum quæſivit. Hinc per Germaniam arcto comitatu Mediolanum, ad Fuentium Comitem, ſe recipit. Trucidato Henrico, cum impium ſeculum æternam noctem merito timeret, Condæus redux in Galliam, Turbonibus infeliciter ſe addixit. (Moris eſt recepti in noſtra gente, pueritiam Regum ſic inquietare: ſcelere tuto, ideoque frequenti.) Compoſitis diſſidiis, quibus præfuerat Condæus, vindictæ Regiæ ſecurus, per abruptum in Baſtilliam arcem, hinc Vincennas detruſus eſt. Duravit tædium carceris annos quinque, comite conjuge, unde Annam, Longavillæo Duci nuptam, hinc liber poſtea, Enguianum & Contium tulit. Aquitaniæ primum, illinc, Burgundiæ

gundiæ ac Bituricenſi provinciæ præfectus, mutavit genus vitæ, attentus rei; ex ſimulata ſegnitie remedium malorum quærens. Dites olim familiæ Principum, & claritudine inſignes, ſtudio magnificentiæ prolabebantur, ut quiſque opibus paratu-ve ſpecioſus, per nomen & clientelas illuſtrior habebatur. Magnitudo illa, & fama liberalitatis damnoſa primoribus, Condæum ad ſapientiora convertit: qui priore anguſtia deterrente, domeſticam parcimoniam intulit primus e ſua ſtirpe accumulator; ad pecunioſam ſenectam pervenit. Quibuſdam creditum, non ſorditiem in eo, ſed imitamentum ſorditiei. Nullus melior dominus, nullus melior ſervus, ideſt obnoxius gratioſis. Nihil vivacius illo ſpiritu: mira dulcedo, mira hilaritas. Voluptates ſtudiis condire, comitate convivia trahere; delectari nugis, non affici: hoc temperamento modeſtiæ indicto, ut nunquam imperare videretur. Copiam ſui, non ut imputaret, ſingulis facere. Nihil Condæanæ vitæ genere diſtinctius: omnia apud eum diſpoſita: ſingulis annis ſua, velut ordine, circumagere. Suopte ingenio animoſus, ubi formido Aulæ inceſſiſſet, pavens.]

Decubuit periculoſe Rex; unde timor non vanus. Exanthemata ſe prodidere, dira lues, venuſta oris populans liquor igne ardet. Convaluit, ſalva majeſtate, tantillum ſtigmoſus. Interim, præceptis Harduini Perefixii, Beaumontii Abbatis, adoleſcebat, amœna gravitate & ſapientia viri, poſtea Archiepiſcopi Pariſienſis, qui Regi Seneca, niſi quod in Trajanum incidiſſet.

Neapolis ſecuta eſt malignum aſtrum rebellandi. Arcos Dux, Proregem agebat, ut mos Ibericus, ſuperbe, Populi conqueri, quibus non ſit ſatis. Orta ſeditio levi prætextu. Tributum fructibus impoſitum, quibus illa gens impenſe delectatur. Juvenes palabundi & armati, per urbem vociferari, minitari, concitare cives, obſidere palatium. Neapolitano tumultu augeſcente, forte fortuna Guiſianus Dux, Romæ, tunc aderat, de omnibus aliis, quam de adipiſcendo Regno cogitans. Vocatur a Republica Neapolitana, ad huc recenti a partu, (ita enim voluit indigetari.) Ille ſe queri quaſi indignatus, ultro advolans, prorupit; ſcaphæ exili ſe & Fortunam ſuam committens. [Quantum fati tulit parva tabella! reliquias ſcili-

cet

cet Guiſianæ, Domus, qua nihil illuſtrius in terris, Digna regnare, niſi temere hoc in Gallia voluiſſet.] Appellit Guiſius feliciter, etſi per mille pericula: applauſu populari exceptus, ideſt immodico: nam talibus nullus terminus). Non ſe capit exundantis ſeditionis magnitudo; pompa ſe prodit, ut appareat non ingentior eſſe, quam verior. Dux novellus variis fatis jactatus, iuſueto honore lætatur. Nunc reputat quid poſſit, ſed præſertim quid Gallia velit; cujus non ſemel, fruſtra, auxilium implorat: (ſeu aliis curis diſtricto Regno, ſeu diffidentia populi volubilis; ſeu non tantum ſubdito concedi, ſpe avorum durante.)

(Neapolis opus eſt illius Phalaridis, Siciliæ Regis, qui admoto tauro perjuria dictabat. Primo Reſpublica, ut aliæ Græcanicæ. Auguſtus, primus adjecit Imperio Romano; poſt cujus diviſionem, ſuis Ducibus paruit. Rogerius Siciliæ Rex, ſui juris fecit. Hinc Gothi, Vandali, Alani, & Saraceni; etiam Germaniæ Imperatores. Tandem pervenit ad noſtros Andegavenſes, Ioannæ Reginæ teſtamento: hinc per aliam Ioannam, ad Aragonios; inter quos, & inter noſtrum Ludovicum XII. pro tanta

præda horrida bella. Aragoniorum fraude, bipertitum bona fide Regnum ſolis illis ceſſit, & adhuc remanet. Omnium, non modo Italia, ſed toto Orbe terrarum, pulcherrima illa ora: nihil mollius cœlo, nihil ſolo uberius, nihil hoſpitalius mari: biſera omnis arbos & pecus; Lætatur meſſor ſubitis ariſtis; augeſcunt paſtore attonito greges: tanta autem ſalubritatis temperies, ut Naturæ venerimtis videatur opus.)

In beatiſſima luce non diu duravit Guiſiades. Joanne Auſtriaco adventante, (Regis Hiſpaniarum Nothus erat.) Redeunt populi ad obſequium: capitur Guiſius Reipublicæ Princeps deſignatus, & in Hiſpaniam captivus deducitur. [Quid mirum! *authoritas Regum ſemper tempore valeſcit. Ira ſubditorum, mora interit. Qui fidit motibus, decipitur, & decipietur in æternum. A populo quid niſi inſtabile; ut arbori cognomini nulla umbra, ludentibus ſemper foliis? Committere ſe plebi, traiicere eſt torrentem per putrem aſſerem.*]

Ad caput & caudam Rheni, ſolæ

duæ

duæ nationes firmæ ſteterunt in defecti-one, Helvetii & Hollandi; utraque; excuſſo Auſtriaco jugo. Hi in aquis; Illi in montibus libertatem ſundarunt, Hos tuentur repagula aquarum, Illos crepidines montium; Hos divitiæ, Illos paupertas: Illi dempta omni Summitate; Hi, aſſumpto Capite Auriaco, & ejus ſobole. Illic omnes omnibus parent, Hic dominos rerum Curia Patres oſtentat.

Interim Princeps Thomaſus, cum noſtro Pralino, in Inſubria & Taurinis, ea in priſtinum ſtatum reſtituebat; quæ, Duce tenello, & Chriſtina vidua, Variis altercationibus peſſundata videbantur. Thomaſus, relictis Hiſpanis, amplexus partes noſtras, variis præliis, (Santia urbe, & Trino, cum aliis, captis,) id tandem conſecutus erat, ut Gallica arma illac paſſim dominarentur. Sabaudiæ Regulus, cum matre, Auguſtæ Taurinorum, à qua diu exulaverat, conſenſu noſtro redonatur. (*Quicquid agant Sabaudiæ Duces, precario regnant; hinc à Gallo, illinc ab Hiſpano preſſi. Cui obnoxii eſſe debeant, in dubio eſt. Præſtat*

tamen, Gallo; cum ejus imperio, ditio Sabaudica & Pedemontana pœne ſubjecta ſit; & quidem Regi ſummo, qui eo advolat ipſe, non per vicarios. Diſpar ratio Ducatus Mediolanenſis: minus timenda illa potentia, quia minor, & per miniſtros regitur.

Viſum tunc temporis opportunum, (non vindicandis Barberinis, quod vulgus credidit, nec propagandis finibus; ſed terrendo Innocentio, qui in Pontificatum irrepſerat, invito Mazarino;) haud Roma procul belligerare. Ergo Thomaſus, cum exercitu Gallico, Orbitello ſe admovet. Initio omnia Fauſta; dein inhoneſto fine: nam ſoluta obſidio, defenſore ſtrenuo Carolo Gatta. Claſſis noſtra, Brezeo Duce, poſtquam feliciter maria pervagata eſſet, illuc adventarat, cœptis Thomaſi promovendis; ſed, inciſis fatis, tormenti ictu, Brezeus moritur; exſtincto ſic altero lumine Richelianæ ſtirpis;

Mirum, quòd Rege ætate imbelli, diſſenſu Principum valeſcente, potuerit Mazarinus tantum potentię uſurpare, ut novum exercitum ſubinde illuc mandaverit, Meilleriaco imperante; qui

qui Piombinum, & Longonem Portum, in Helbi Inſula, vi tormentorum, ad deditionem intra paucos dies coegit. (*Eſt Inſula Helbis antiquis celebrata; plumbi, ſtanni, & vitrioli ferax; ſed imprimis ferrigena: ſuo fonte illuſtris, qui ſuis aquis taxat menſuram dierum, ſolſtitio hiberno areſcens, æſtivo exundans.*)

Catalaunia, Principatus eſt in Hiſpania citeriori, Aragoniæ Regno olim adjunctus. Ille quoque, ſecutus ſyderationem; quæ tunc regnabat, depoſito jugo, Regi noſtro certis legibus ſe addixerat. Ipſis temporibus Richelianis, primus Mottanus Polemarchus co miſſus, ad regendam Provinciam. Multa ab eo præclare geſta; non ſolum Catalaunia juris noſtri facta, (excepta Ilerda, Harcurtii & Condæi ludibrio,) ſed per Flixii poſſeſſionem, etiam penetrato Aragoniæ Regno; Mottanus, conqueſtus, quod omnia ſibi ægre miniſtrarentur, & inde vix parem ſe poſſet præbere Ibericis aſſultibus, rebus noſtris ibi in deterius vergentibus, revocatus; Lugdunum cum perveniſſet, Rupi-cæſæ, (quod ibi Munimentum,) in-

cluſus, per motus civiles, poſtea liberatus eſt.

Harcurtius in ejus locum ſuffectus, acri obſidione cinxit Ilerdam: & cum Hiſpaniæ Rex ad Fines Catalauniæ, primoribus Regnorum ſuorum ſtipatus, adventaſſet; obſidio ſoluta eſt; quod in glorium Harcurtio, poſt tot decora rerum. *Id fatum obſidionum, ut nulla certa ſit. Sic Alexander magnus ad Tyrum, famam ſuam in diſcrimen miſit: Sic Carolus Quintus ad Metas, metam gloriæ invenit: Sic Solimanus Viennæ obſidionem non ſine nominis noxa ſolvit.*

Aula Gallica, Sueta victoriis & triumphis ægre tulit Harcurtii caſum; & quo Hiſpanis pudorem refunderet, Condæum ſucceſſorem delegavit, quaſi nomine ſuo cuncta debellaturum. Condæo eadem quæ Harcurtio Sors. Tentavit Ilerdam, & retrocedere coactus, didicit tunc primum poſſe Vinci. (Tamen Hiſpanos à Conſtantino obſeſſo glorioſe depulit: hoc in Catalaunia unum opus edidit.) Aderat Hiſpaniæ Rex in vicinia, rebelles promiſſis & blanditiis, nonnullos terrore ad ſe revocans. Per hæc omnia Joſephus Margari-

garitus, qui author rebellionis, ſtrenuam operam Gallis navabat, ſolus recuſans ad obſequium redire. Quæ fuerit poſtmodum fortuna viri, paucis alibi attingam. Strenuum & Fortem ne invidia quidem negaverit.

Relicta ab Aureliano & Condæo Flandria; Gaſſioneus facile toti illi tractui imperitabat; Metationem ſuam Cortraci ut plurimum habens, proſpera fere ſemper militia. Animi impetu victus, fræna rationis ſæpiſſime excuſſit: ſed felici turba ſucceſſuum inflatus, nihil ſibi arduum putare. Dum Lentium obſidet, & palum malé impactum ſolidius firmat, globo majuſculo effracto capite, paulo poſt deceſſit. (Natus erat in Bearnia, non obſcura origine; Relicta Gallia in Germaniam, motus fama Guſtavi, ſe contulit; atque inter ejus vexillationes, cum ad mortem tanti Regis militaſſet nón ſine gloria, duce Weymario ad nos rediit. Richelio primum, dehinc Mazarino, opera ſua approbata; nihil omiſit quo inclareſceret. Largus animo, non par opibus, quas tamen nunquam probis deeſſe paſſim aſſerebat, vetere egeſtate conſpicuus: magnis inimicitiis novitatem ſuã nobilita-

litavit, omnia incrementa ſibi debens. Circa vitæ extrema, Aulæ gravis. De Comvelifmo culpatus; tanquam cogitaſſet in Angliam trajicere, ut Tyranno ſe addiceret; Quidam ad Hollandos, Tandem ex vulnere obiit. *Fortè melius, inter ſtrenua opera ſemel perire, quam diutius vivere precario, injuriarum patientem.*)

Sub id tempus, Reſpublica Veneta a Turcarum Imperatore oppreſſa, nequicquam Chiſtianorum Principum ſuppetias invocabat. Occaſio belli fuit talis. Melitæus Eques Rhodiam triremem, in mari Ægęo deprehenſum, ſui juris fecit, in ea Sultana aderat; quæ Melitam tranſlata, malorum fuit initium. Infremuit Muſulmanus, conqueſtus apud Legatum noſtrum de illata ſibi injuria, quaſi Melitenſis militia ex noſtro arbitrio penderet. Sed apud Venetum Legatum præcipua fuit querimonia, quod triremus Venetæ laboranti ſuæ non tuliſſent opem. Deliberat de invadenda Melita; & cum difficultas operis repræſentaretur, cogitavit de Sicilia; hinc de Calabria: tandem vindictę impetus in miſeram Candiam deferbuit,

(Inſu-

(Inſula illa, Crete olim dicta, a Metello in Provinciam redacta; poſtea Græcis Imperatoribus, hinc Saracenis paruit: tandem a Balduino, Flandriæ Comite & Imperatore Conſtantinopolitano poſſeſſa, Bonifacio Marchion Montis-Ferrati donata eſt; a quo Veneti emerunt, & ei hactenus ſub Regni titulo, dominantur. Nomen accipit a primaria urbe, Candia dicta. Fabuloſi Iovis Serperaſtris. Phaſiphaes illicitis ardoribus, inextricabili anfractu Labyrinthi, & Dædali pennis non homini datis, Famoſa regio. Hanc tuentur adhuc Veneti nullo auxilio, dum Europæ Reges pugnant de exiguo puluere. Quid Fatum Venetis ſtruat aut moliatur, neſcio: Nulla quidem gens ab Orbe condito ſinceritatem ſervavit præter iſtam; & profiteor in terris me vidiſſe nihil eorum dominatione juſtius.) Rhodus Melitæo Equiti extorta. Cypros iiſdem Venetis erepta. Illa macaria, illa beata aeris temperie, & Veneris natalibus ac ſeceſſu; illex fuit Othomanis, ad Cretæ prædam.

Hoc Anno, Scorta, & Lenarum omne

omne genus urbe pulſum, non Senatus-conſulto, ſed Prætoris Edicto. Urbs venuſtior judicio. Quidam aſſerunt, non paucos Sacris addictos, ingemuiſſe tantæ tetricitati. *Vix atrociori lege*, aiebant, *approbatum, non eſſe curæ Magiſtratui lætitiam publicam; eſſe ultionem, & morum triſtitiam. More inter Veteres recepto, nullis ſanctionibus libidinem fœminarum fuiſſe coercitam: apud Græcos & Romanos licentia ſtupri ubique permiſſa, etiam a Summo Pontifice. Nec Reipublicæ unquam interfuiße, quid faciat illa vel illa de cute ſua. Satis ſupplicii in profeſſione flagitii.* Ita narrabatur apud otioſos. Quidam inſolentiores eo uſque progreſſi: *Ideo Myſtas ali, & tot Funigeres ac Cucullatos greges, ut propitient numen obortis peccatis. Utilia eſſe generi humano ejuſmodi purgamina, vitandis gravioribus. Meretricem, ſi recte ponatur calculus, nihil aliud eſſe quam Animal blandum, innoxium, gaudia ferre paratum viris ſitibundis omnibus horis. Id beatius illas æſtimare, quam illaborare officinis, ingemere agris. Per Lenas*

autem

autem jugari corda mortalium; non avocari juvenes, ſed tali miniſterio juvari, per compendia rerum. Hæc & ejuſmodi jactari in urbe, & in Aula præcipue. Sed, ut apud nos fieri amat, acribus initiis cœpta, incurioſo fine exolevere, ſegni inveſtigatione: *Nam qui amant, non ſæviunt: nec graviſſime puniunt, quod maxime imitantur. (Ego emendatiſſimos exiſtimo, qui cæteris ita ignoſcunt, tanquam ipſi quotidie peccent; & ita peccatis abſtinent, tanquam nemini ignoſcant. Proinde in omni vitæ genere tenendum, ut nobis implacabiles ſimus, cæteris exorabiles. Qui vitia odit, homines, odit. Magna cura, præcipuoque ſtudio, impetus libidinis, & ſimiles furores, ab illuſtrium virorum & feminarum pectoribus, conſilio ac ratione, ſubmovendi: quia demum hi penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facilè ſtabit. ubi minimum virium Veneris libido ſibi vindicarit. Quo iſta generis humani certiſſima peſtis penetraverit, ibi inſania flagrat, & injuria dominatur. Hæc igitur longius relinquenda, & mores ſequendi tam diris*

vitiis

vitiis contrarii. Indignum erat ea movere, quæ mota fœde exhalabant; & ſævire in triobolaria proſtibula, cum Fœminę illuſtres impune corpora vulgarent.)

Actum tunc, an ad moderandas Sequanæ exundationes, an verterentur rivi accolæ per quos augeſcit fluvius; an ipſe per alveum minuendus. Tandem, ſive difficultate operis deterrente, ſive vitandis ſumptibus, nihil mutatum: (Nec mutabitur unquam, niſi cum fuerit mens læva Gallorum. *Optimè Natura parens rebus mortalium conſuluit; ora fluminibus, curſus, domum & fines, ut æquum eſt, concedendo.*) Sic nec alveo imminutus, nec auxiliaribus aquis orbatus, non inglorius Sequana eadem pompa fluit.

Mazarinus, ne bella tantum curare videretur; in gratiam Literatorum, inſtruxit Bibliothecam Libris per multa ſæcula legendis: inter quos nullus erit illuſtrior, quam qui Geſta Viri continebit. Cernere erat tecto tenus extructa loculamenta, ubi per ſtudioſam luxuriam, non ornamenta Palatii, ſed inſtrumenta ſapientiæ, non in ſpectaculum

lum ſed in uſum diſpoſita docta congeries, ad quam non ſe æquiparent magno certamine Alexandriæ & Pergami regum inſtituta tot voluminum conditoria, nec demum Pollionis, qui primus Romę Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. Paravit & Equitii omne genus. Vidiſſes ad ſuperba præſepia quidquid nepotûm generoſiſſimę admiſſuræ, longo ſtemmate eduxerint. In ædificando, ut in cæteris, magnificus, Palatium ſuppellectile ad invidiam pretioſa ornavit? picturis ſignis ſtatuis, quaſi Romam, Lutetiam adveheret. Studio, elegantia, & animo Regio, exempla magnorum regum ſequutus. In conquirendis autem & talibus propagandis, ne ad priſtinas ſordes Gallia rediret, opes, quas alii in ſuos uſus, præſentium ille & poſterorum delectationi impendere. At quis putabit tam dira nos â ſpectura tempora, ut degeneri veneno per Senatus decretum, Publica licitatione, iſta omnia diſtrahi potuerint. Nec prętereundæ gemmæ in quibus congerendis neſcio an plus animi, aut fortunæ fuerit; Certe earum fama ſparſa per remotas Mundi plagas, movit magnum Mogorium,

cui

cui Septentrionalis India paret, ut per mercatores hic evulgaret, paratum ſe emere quidquid lapidis pretioſæ Lutetiæ Agram aſportaretur: Poſtquam Mazarino eſſet abunde ſatisfactum: (eſt illa tanti Dynaſtæ metropolis.) *Mogorius, Pretioſi Ioannis, AEthiopiæ interioris. ideſt Abiſſinorum Imperatoris, Vineæ celebratę invidens; voluit & ipſe pari luxu inclareſcere: ita ut & ſuæ etiam palmes tortilis, auro puro putoque ſolidaretur, idque non ſtipite ſeſſili, ut apud Abiſſinos, ſed arrectario: ſaphiro pyropoque; ſplendeſceret racematio, conſpicuis areolis adamantina, & ſmaragdino virore pampinaret. Ex ſterili fundo nulla preſſura: proventus infertilis beat vinitorem; & nunquam ejus ſpem mentitur, contentus ſolo oculo vindemiatore.* Confluxerunt hoc tempore non pauci ex noſtris Agram, & beati remearunt.)

Automata etiam Comicis actibus, ſplendide ſtructa, advocatis undique Actoribus. Nihil felicius illius ævi Lutetia. Publice triumphabat, nihil domi timens. Nulla mala factionum, nulla inſidiarum atrocitas: nulla ſuſpicionum ægritudine Aulæ ſereno violato. Regi-

na

na Mater, nondum ſatis exercita, eorumdem clementia experiebatur, nihil ſuo Imperio eſſe jucundius. Mazarini in cognitionibus juſtitia apparebat, & ſumma comitas erga eos qui querelas & deſideria ſua promebant. Singulis horis ad aures admittere, remoto omni tetrico Admiſſionali: nullum finem ſermoni facere: Sed pudorem admiſſorum. Sejuncta ab omni calumnia viri gloria. Sanare, ſi quæ vulnerata, non reſcindere: nec in omnia anxie inquirere; ut apud nos inveniſſe bonos, non feciſſe crederetur. Pecunia per urbem laxis habenis vagari: nec adhuc vulgabatur Julius de accumulanda cogitare; qui etſi natura parcus, famam liberalitatis aſtricto donandi more conſequebatur. Nondum palam invaſerat hominem habendi cupido; poſſidere, non poſſideri videbatur. Ut livor, & ærugo falſo poſtea locuta eſt,) Munera publica, dignitates Eccleſiaſticæ & Seculares, non mutilæ, non imminutæ juſta ſui parte, ſolius erant præmia virtutis. Nondum fides Aulicorum pretio pignerata. Quis putaret tam ſubito omnia mutata, & in tempeſtates hibernis majores verſam

æſtivam

æſtivam hanc tranquillitatem.

Primus Literatorum grex, cui tamen inſtituerat & dicaverat Bibliothecam,) morſicare & arrodere Mazarinum variis Scriptis, ſed non paſſuris longam diem, ut pleraque Gallorum. (*Notatum hoc, ab ingeniis gentis nihil fere profectum, quod promittat immortalitatem: cum alioquin Gallia ſit una totius Orbis Provincia celeberrima, & ferax tot commodorum; ſteriloſcere in hoc uno. Spiritus ad ſubitos jocos & facetias nati: extemporanea garrulitas, ad aliquam Forſan leporis imaginem; Menſas ſectari, vagari per ſuas Academias, ſuam vernaculam ſine fine concinnare & idiomate interpolato gloriari; hac et illac garriendi cauſa curſitare: non gaudere ſecreto otio, quod eſt unicum coagulum ſtudiorum. Sæviſſima æmulatione decertare; unde livor deformis, & deriſa improbitas Ophiogenes & Pſilli, qui venena tantum librorum ſugunt.*) Feminæ, ſecutæ Literatorum maledicentiam, in ſpondis, in circulis detrectare; evolvere curioſe regimen, inſidiari dictis & factis Mazarini, ſtudere ejus in-

doli,

doli, & moribus viri magis magiſque indubitare. Pars ſui copiam facere, ut Aulę arcanum quodlibet rimarentur. Incautis maritis affricare peſtem. Hæc incunabula, hæc nutrimenta culpæ ſparſæ per Provincias; nam noſtris exemplis Regnum inſtruitur.

Tunc quatuor, non quidem abſurdæ ingenio, ſed quæ plus moribus nocebant, quam ingenio proderant, omnem Galliam commiſerunt. (*Late patens opprobrii deformitas ſeveritate emendanda fuit: & tantum laudis graviter punitæ attuliſſent, quantum ruboris, male ſe gerendo, civitati incuſſerunt.*) Ipſæ poſtea, improſperis, ut fit, rebus, ſe prędamnantes, Numine fidem obligarunt, per Religionis mendacem ſimulationem, & fucoſa ſuperſtitione: effœtis vitiis janua clauſa; cum, ſpeculo damnante, ſe putris ſenectus, pręciſa ejus ſententia, reformidat. Magna eſt Provincia, non bello, ſed fuga in peccata certare, neque regere cupiditates, ſed necare.

Senatus non Pariſienſis ſolum, ſed Rothomagenſis, Burdigalenſis, ac Britannicus, & alii, etiam muſſitare. Attenti ad nova & turbida, populi exempla

pla ſequi, ut mos eſt. Publice: Mazarinum amovendum, per quem Pacis opus impediebatur. Gaudere virum vafrum bello, quo rapinas ſuas occultaret.

Principes tectius eum fovere; tamen ejuſmodi, per aſſeclas ſuos & emiſſarios; etiam vulgare, nolle amotum Mazarinum, ſed paventem, quo quidquid libitum a territo expiſcarentur. Non poſſe commodiore Miniſtro uti: Cavendum, ne pulſo Italo, in manus Galli audacis pervenirent, qui compeſceret iniquas petitiones, quarum nullus erat finis.

Mazarinus diſſimulare, & prudenti moderatione obſiſtere aſſultui: Cinerem paſſim ſpargere doloſum, per quem cæci & ignari rerum humanarum incedebant, ut exitus comprobavit. Non puto unquam ſeceſſionem ullam, tanto apparatu & viribus fultam, ſic in fumos abiiſſe; nec tanta dexteritate diſcuſſam factionem. Tot viros primores, tot Principes, totius Regni Parlamenta, omnes urbes primarias, exercituum magnam partem, non potuiſſe Peregrinum hominum ad incita redigere! (*Aut oportuit in viro artem regendi excelluiſſe, aut in his regnaſſe ſocordiam & ſegnitiem.*) Non

Non deerant qui hæc tumultuandi initia captarent ab Anglis; quorum res proſperæ, etſi a Rege ſuo deſciviſſent. Rex Angliæ Carolus I. in triplici Inſula jura dabat per populos volentes. Non contentus ſtatu rerum felici, in Sacris nonnulla novare, quo Calviniſmus exſuccus, indecorus, per ſpecioſum cultum ſplendeſceret. Ceremoniarum bractea inducta. Scotia primo repugnat novæ Liturgiæ, quam vergere in Catholicos ritus, (Papiſticos illi vocant;) aſſerebat Anglicanum Parlamentum, eodem, etiam ac Scoticum inclinare. Hæc prima elementa mali. Nihil certius, quam nec Regi, nec Angliæ Primati Archiepiſcopo Cantuarienſi, ullum fuiſſe Catholiciſmi ſenſum, ſed intacta Doctrina, venerationem Eccleſiæ Anglicanæ circumdare; Cogitatum Forſan de ſolenni, ut nos loquimur, Sacrificio retinendo; amputata Miſſarum frequentia, quæ, vulgi incuria, & illuvie Sacerdotum, dedecorat Religionem: præſertim e privatis ædibus eliminanda; cum notetur clare, quo crebrius privatim Miſſificatur, eo injuſtiorem & iracundiorem fieri dominum ædium, & deteriorem familiam. *Hæc fuerat*

mens Iacobi: & ante eum, viri celebres idem animo agitarunt, Eraſmus, Caſſander, Melanchon, & recentiſſimus de Dominis, Archiepiſcopus Spalatinus. (Periculoſum ſemper fuit, attingere ſacra, vt qui in veteri Fœdere temerarii tactus pœnas luunt. Nam quid refert, quomodo ſe habeat opus Religionis, dummodo populi per eam Numini, largitori omnium bonorum, ſupplicent; & ſupremis Poteſtatibus pareant?) Sed ne ipſe, contra præſcriptum meum, involvam me ſenſim vortici: cymba mea leget litus; relicto Angliæ optimo Rege, vt ſequens liber indicat, inter Eſſexios, Farfaxios, & tandem Cromvelios, in extremis laborante; & impetito, non ſolum de cultu innovando, ſed de Regni, ſub eo prætextu, facie, mutanda; ut non minorem authoritatem quam Rex Galliæ, conſequeretur: de quo, quantum poſſit, nefas eſt dubitare; Ille ſolus vere regnat.

Quam malignum aſtrum Regna tunc paſſim afflabat! Vides eodem tempore fata Galliæ; vides Angliæ, Neapolis, Catalauniæ, & Luſitaniæ, quæ, rupta fide hactenus Philippis ſervata, inſtinctu,

ſtinctu, impetu, Bragantiæ Ducem in Regem elegit ſpretis Caſtellanis. *Quid, niſi fato Philippus II. in illud Regnum venerat; quod ita fundatum in copia Succeſſorum videbatur, ut locus non eſſet aut rima vel improbæ ſpei.* Ecce *Emmanuel Luſitaniæ Rex, tres uxores duxerat: Primam Iſabellam, maximam natu filiarum Ferdinandi & Iſabellæ Hiſpaniarum Regum, Proles ex ea Michael; qui ſi vixiſſet, certus heres Hiſpanicæ quaqua patet, potentiæ: obiit puer, & ipſa mater ejus a partione. Ergo alteram tunc Mariam, quę tertia Ferdinando & Iſabellę erat, nuptiis ſibi junxit. (Nam Ioanna, quæ erat ſecunda, Philippo Auſtriaco tradita fuit, e quo conjugio Hiſpaniarum nunc Reges.) Ex iſta Emmanuel numeroſam ſane prolem gignit, ſex maſculos, duas filias. Denique e tertiis etiam nuptiis, quas cum Leonora, Philippi Auſtriaci & Ioannæ filia, coivit, duos liberos, filium, filiamque. Hæc fundata Domus in tot fulcris. Iam ad liberos iſtorum; quanta ſeries; Viginti duo Philippum II. anteibant, ac ſucceſſionem, & adventitia*

hæc incrementa arcebant : Et tamen, quo Fata vocant ! venit hic & ſucceſſit, per Iſabellam matrem, uxorem Caroli V. (quę major natu filiarum Emmanuelis :) ſpreta Catharina, nata Edoardi Ducis Guimarantię, (qui ſextus ejuſdem Emmanuelis filius,) & uxore Ioannis Bragantię Ducis. Sed iiſdem Fatis in contraria verſis, ad veros Dominos Bragantinos rediit. (Neſcio qua cauſa occulta, pręter apertas, hæc eveniant, ut cum in aliis artibus uſu homines diſcant, in hac regendi fere coutra ; & Principes inclinent, raro decurrant ad metam æquabiliter. Ex omnium obſequiis contemptum ſumunt. Grande etiam illud Imperii pondus aliquandiu recta cervice ſuſtineri vix poteſt ſemper. Laſſantur, & ſe inflectunt, ubi nihil retinet, præter bonæ famæ ſtudium, & ipſum honeſtum, ac pręſertim Religionem. Accedunt depravatores, inſitum Aulæ malum ; & qui prave facta laudantes, magis iſtuc ducunt, ut fiat licentia de poteſtate. Sed cauſa etiam aliqua in ſubditis, qui refractarii & pravi ſunt, & erga optimos ingrati : Id Principes gravantur & indignantur,

gnantur, ac paulatim affectum abducunt; magis, cum ſeditio, aut rebellio, aut inſidiæ ſunt: Tum juſte putant ſe opprimere & affligere. Plurium noxam omnes luunt. Nos beati, qui poſt tot irritamenta ſeveritatis, gladium, niſi in hoſtes, ſtrictum non vidimus! Inde videtur publica Felicitas regimini admoviſſe Mazarinum, qui tenello Regi talia inſpiravit: Nam quantam manſuetudinem experti eo vivo, quantam eo mortuo probamus ab optimo & juſtiſſimo Regum!]

Sed neque beneficia, neque clementia, mutabant animos. In dies acrior tempeſtas in Mazarinum deſæviebat. Gaudebant magnates, ad petacitatem accincti; quibus conceſſa, non finis ſed gradus erat petitionis. Vir magni momenti, & tunc auribus Mazarini acceptus, author illi fuit, ut validis clientelis & affinitatibus ſe muniret: Ideo ſperni, quod pedem certum in Gallia non figeret: videri de reditu in Patriam, re optima, cogitare: hæc & ſimilia ſpargi; Romam vim pecuniæ avehi; ibi domum emiſſe & ornare; rerum oblitum noſtrarum; Venetiis & Genuæ theſauros habere, unde fœnus illi exercebatur.

Paruit Mazarinus conſilio, ut videbatur, ſalubri; ut exitus comprobavit, luctuoſo.

Ergo de Nepote Mancino, per matrimonium jungendo, filiæ unicæ Alezii Comitis, Condæi conſobrinæ primo cogitavit. [Quantum animorum putabat in Condæo, cujus affinitatem, remedium malorum exiſtimabat! Revera ſtetit per Condæum, quominus Condæus rerum in Gallia potiretur. Compertum mihi eſt, Summam Mazarinei voti fuiſſe, ut illi tanquam domino ſubſerviret.] Mens Principis, in hac parte lævà, oblata reſpuit; plus gloriæ adepturi, ut credidit, per ſe, quam ſi ab odioſo miniſtro pendere videretur. (Non hic ſolum, ſed ubique, magnas opportunitates corrupit, & Fortunæ ſucceſſus ampliſſimos, nullo conſilio æquiparavit.) Condæus ſpernere viſus eſt tale connubium, quod per me Mazarinus petebat. Longavillanus, de tota re certior factus, ut erat avidus occaſionum, ſponte ſe ingerit; operam efficacem pollicitus, non ſine præmio. Putabat enim qui nulla re, niſi quiete, indigebat, ſibi indecorum, turbido tempore nihil lucrari, & ad ignem accenſum,

ſum; non caleſcere: Ac cum ſerio moneretur, ut tempeſtata mala bonus eſſe auderet, nunquam potuit adduci, ut exueret illam mentem nundinandi.] *Cum nullius ingenii ſpecies tam lubrico veſtigio in vana & inania propendeat, quæ non facile prudentię habenis intra rectum flecti poſſit; ſoli noſtri Principes, non capaces niſi ſubornatę monitionis, contranituntur.)*

Havræam igitur arcem, mercedem Mancinei conjugii petiit Longavillanus, pręter fas & jura; Cum eo ſolo nomine, quod præeſſet Normaniæ, excludi deberet a tali Præfectura, fręnando Rectori conſtructa. Cardinalis mihi, petenti Havram, reſpondit, non eſſe ſui juris; & mirari ſe, quod Longavillæus, rebus Regni ſic ſtantibus, hoc intempeſtive flagitaret; Aureliano & Condæo deteſtatum, ut Regis commodis adverſum. Regerit Longavillæus, nolle in ſuos uſus Munimentum; ſed ut aſylum eſſet periclitanti Regi, & ipſi Mazarino, brevi cogendo, Lutetia relicta, in Neuſtriam confugere, quæ, niſi frenanteHavręa arce, aperta erat ſeditioni, *Bene, inquit, Mazarinus; ab nuncius*

 à Duci,

Duci, me daturum operam ut illi abunde ſatisfiat. Hoc retuli ad verbum. Ergo, inquit Longavillęus, *Havram habiturus ſum. Non hęc, inquio* dixit Mazarinus: *ſed tu adi, ſodes, mortalem, & expiſcare omnia. Non acturus ſum* reſpondet Longavillæus; *placet promiſſi ambiguitas.* Interim jactat promiſſam ſibi Havram; Hoc negat Mazarinus; Longavillæus aſſerit. Teſtis advocor, præſente Aureliano & Condæo; id quod rei erat, fideliter refero. Uterque ab Aureliano damnatur, Longavillæus, quod nimis ſtricte, laxa verba interpretaretur; Mazarinus, quod ſuſpenſis verbis, quorum illi copia ſine fine, Longavillęum lactaſſet ſpe inani. Diſſidium movit, injuria ſpretæ affinitatis, & hæc altercatio; unde poſtea faſtidium, odium, & tandem carcer, ac innumera mala, de quibus proximo Libro dicturus ſum.

Sequuntur Motus Civiles, quorum cauſæ eo acriores, quia iniquæ. Gens armis ſtrenua, indomitæ intra ſe molis, ſola in exitium ſui potens, felix, ſi ſpes, ut ſubitas, ita longas ferret, non interturbante inconſulta laxaque in res novas

vas inclinatione, non poterat diutius in vado felicitatis quieſcere. Illud addendum; exhauſtas luxu familias, nomina facta, rem fidemque conſumptam, patrimonii ruinas, nec ſterili dignitate, nec extortis ab Aula beneficiis, reparatas; domeſtici belli efficacem fuiſſe incentivam.

LIBRI SECUNDI

FINIS.

BENI:

BENI. PRIOLI

DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.

Liber Tertius.

Quid pacem excuſſerit, labenti in clades Galliæ; quid in arma impulerit furentem populum; qui caſus ſequuti per illam noctem calamitatum; a prima mali labe, ad pacificationem, apud San-Germanum, fruſtra conventam.

STRUEBAT jam Fortuna in diverſa parte Regni, ſed præſertim in Urbe, initia cauſaſque Civilium Motuum; qui varie orti, hoſtibus lęti, Principibus noſtris, & eorum

rum ſtudioſis, proſperi, Regi pœne exitio fuere. Miſerandum ſui ſpectaculum Gallia præbebat. Hic Mazarinus contra ſævitiam Fati aſſurgens, omni ſpe ſua periclitatus eſt: ac totam vim Imperii animo complexus, jus tenelli inſontiſque Regis, perſequutus, quinquennii ſpatio, ferociſſimis domitis, cuncta diſcordiis civilibus feſſa, ſub pacatam poteſtatem accepit. Laborabit Annalium fides, ut poſteris ſuadeat, toto illo tempore, nullo grandi ſanguine publicam quietem firmatam: verecundia peccandi, ſola lenitate, facta. Plenus erit hic Liber cum quinque ſequentibus, variis caſibus, atrox prœliis, ſeditionibus diſcors, paſſim occurrent delationes, adulationes: nihil ſincerum, nihil ſimplex; ſed neque apud amicos tuta fides.

Annus agebatur poſt mille ſexcentos quadrageſimus & octavus, quem gravem Rebus Gallicis, Mathematici edixerant [ſeu vanum eſt, quod pronunciant, & intra noſtram credulitatem; futura invadere; ſeu error non recte Fatorum magnitudinem interpretantium: certe pars cœleſtium minarum fuit, multa terra cœloque prodigia.] Gallia ſucceſſibus ſuis læta in ſe oculos miran-

tis Orbis converterat. Quo proſperiori curſu ſeſe res noſtræ attollebant, eo maturius acceleranda conſilia Motus Civilis male animati exiſtimarunt; ut in re ſimili fieri amat, bonum publicum obtendentes. *Gravamina populi immenſa; Provincias ab Exactoribus expilari, urbem ipſam ſub tributorum pondere ingemere: Ærarium exhauſtum; gazam Gallicam, ſtupente Ibero, in Italiam transferri.*

Præerat Ærario Michaël Particellus, gente Lucenſis, Emerius nuncupatus. (Vir ſolers, ac vectigalium tributorumque imprimis gnarus; ſub voluptatis imperio captivis moribus; deliciarum conſuetudo; corporis blandiens cura, pietatis quaſi ſuperfluæ rei oblivio: deſtituebat animi impetum corpus, quod ante diem accerſita per libidines morte, ſpeſſumdatum eſt.) Publica tempeſtas ei incubuit. Non Emerius, ſed in eo cauſa Motus petebatur. Haud abnuerim virum callidum, in Mazarinum publicum malum derivaſſe, ut ſeſe imminentibus periculis eriperet: illius prudentiam & ingenium laudibus efferre; rerum Gallicarum uſum

ſum deeſſe, quod dolendum. Peſſimum genus, ſic laudantes. Cenſuit hic Particellus abolendam Pauletam, id eſt jus, quod penes Senatores, muneris in familiis retinendi, certa pecuniæ ſumma quam annuatim quiſque perſolvat Regi. Pauletus ſub Henrico IV. author fuit ejuſmodi commenti. Ante Franciſcum I. Munera publica, non venalia, pretia virtutis erant.) Illo jure abolito, Senatum frænari, & in officio contineri Emerius exiſtimavit. At ſatis ſuperque hæc minatus, avidum novitatis Senatum commovit, & in ſe concitavit. Hinc querelæ, probra, convicia; & per Emerii latus, Mazarinum peti.

Obortum eſt aliud, non minus quieti publicæ exitioſum malum. Supplicum Libellorum Magiſtri, viri ſelecti, poſtquam Munus Senatorium aliquandiu exercuerunt, hoc non mediocri pecunia ſibi emunt. Hinc illis datur aditus ad Legationes, & apud exercitus & provincias jus tribuendi: Invigilant exactioni tributorum, omnia ad Conſilium Regis referentes. Emerio propoſitum, eorum numerum augere, corradendæ ſcilicet pecuniæ. Conturbati

Ma-

Magiſtri Libellorum in graviſſimas iras exarſêre: (tantum valet in animis mortalium ratio privati emolumenti!) Conqueruntur vehementer apud Mazarinum, quem jam per obliquum arrodebant. Nam Magnates & Primores in Senatu hoc agebant, ut culpa omnis in eum transferretur, malo pravoque animo; quo ſcilicet hominem non quidem eliminarent, (quod vix ulli cogitatum,) ſed ut adigerent ad ſua commoda, & cupiditatibus ſuis redderent obnoxium. Non nego fuiſſe, qui cum vellent amotum, vitio gentis humanæ, quæ optimum illud ſemper judicat, quo caret.

Erat Petrus Brouſſellius, Senator Pariſienſis, ſimpliciſſimis moribus, facili aditu; cultor juſtitiæ, æqui ſervantiſſimus, purus ſceleris, ſed alieno impulſu mobilis: Ideo viſus opportunus qui Cymbalum fieret publicæ famæ. Foventur magis, magiſque ſemina Civilis motûs. Supplicum Libellorum Magiſtri Scriptum evulgant authoritati Regię injurioſum: uniuntur Senatui, & contra mandata Regia in unum conveniunt; De Regno peſſime adminiſtrato ediſſerunt; *Pecuniam publicam in*

priva.

privatorum uſus male impendi; inde nullum Ærarium, Rempublicam nullam; imponi onera populo, indocili tale jugum diutius ferre; Actum eſſe de Imperio Gallico: deligendum qui feſſis rebus ſuccurreret. Quod ſi cui, Regis patrimonium anguſtius videatur, non è civium direptione, ſed è parcimonia domeſtica, quod deeſt, ſupplendum. Sumtuum cuique modum, non ad cupiditates, quæ infinitæ ſunt, ſed ad ſenſus menſuram, componendum. Falſam eſſe querelam, Regias opes ſumptibus impares eſſe; quippe quibus tot ſuperiores Reges, bello clari & formidabiles hoſtibus, in pace ac bello, honeſte & ſplendide vixerunt. Quo acrius prohibiti cœtus, eo crebrius celebrari. Blammenius, Chartonus, & Brouſſelius, audacter præ cæteris loquuntur. *Rege impubere, Senatui, curam Regni incumbere; futurum, quod olim contigit, ut Rex ſui juris & potens rerum rationem à Senatu exigat rei Gallicæ male geſtæ Igitur providendum; ut rebus malis inveniantur qui audeant boni eſſe: tales fore qui publicæ calamitatis miſerebuntur, & imminentia* prae-

prævidebunt. Turpe nomini Gallico, & probroſum apud Europæ populos, neminem in Regno tam inclyto reperiri, qui dignus ſit eligi moderando clavo & habenis temperandis; opus nobis eſſe peregrino Ingenio. Durum, durum, exclamant, o Cives: & ſi qua paterni ſanguinis vena in nobis viveret, non ferendum; Mulierem Hiſpanam, Advenam, ſive Romanum ſive Siculum, illudere noſtris Regnis: Tantam eſſe in Principibus ignaviam, ut nullus hiſcere audeat, dummodo promiſſis oneretur: Interim Rempublicam laborare, nullum ſe inſerere fortunæ Regni, unumquemque ſibi tantum conſulere. Multa & præclara inquiunt minantur; mox objecta offa quieſcunt, & indormiunt publicis malis. Quid nobis cum Italis Citharædis, cum Hiſtrionibus, & Comœdis? ſatis ſuperque mores Galliæ corruptos; non egere peregrinis culpis. Pecuniam avehunt, invehunt vitia. Ad quid tot Machinas & Automata, repræſentandis inceſtis amoribus; quorum argumenta, majore ex parte, ſtuprorum continent actus? Talia ſpectandi conſuetudo, etiam imitandi licen-

centiam ſumit. Nihil ex illo noſtra Iuventus, quam ignota vocabula libidinum & deformes hauſit obſcœnitates. Abolitos paulatim patrios mores, funditus everti per accitam laſciviam; ut quod uſquam corrumpi & corrumpere queat, in Vrbe viſatur; degeneretque ſtudiis externis Iuventus, otia exercendo. Non ſolum licentiam, ſed vim quaſi adhiberi: Nam notati, qui Comœdiis non adſuiſſent. An egregium judicandi munus exſecuturos, ſi fractos ſonos & dulcedinem vocum audiſſent? Noctes quoque dedecori adjectas: ne quod tempus pudori relinquatur: ſed cœtu promiſcuo, quod perditiſſimus quiſque die concupiverit, per tenebras audeat. Mazarinum quidem inculpatis forſan moribus, & grandi ingenio ſolertem: ſed per ejus indulgentiam, Ædes Regias, ſtrepere Italis; Plateas nihil aliud ſonare, quam inconditos eorum gannitus, quibus aures noſtræ aſperantur. Ludicris pecuniam impendi, dum Viri magni anguſtiis rei familiaris laborant: ubi illi rerum olim apud nos potentes, qui egenis opitulabantur, qui Eccleſiæ reditus non ſui juris eſſe, ſed vir-

virtutis æſtimabant. Quid turpius, quam in cubiculo anteriori jacere nullo diſcrimine Viros inſignes; noctem ac diem juxta gratiam aut faſtus Ianitorum perpeti & redire, non viſu dignatos, ac male alacres Rhedam ſcandere, ne ſervus improbe loquax infauſte tentatæ ſalutationis gravem exitum publicaret; Biragam Mediolanenſem, olim rebus quidem noſtris admotum; ſed virum integri moris, indoctum quidem & bonarum artium rudem, perſonam tantum egiſſe Cancellarii, nihil ultra. Et hoc ſcilicet, Inſubribus pelliciendis ad juga noſtra ferenda. Ancoranum Conſiliis noſtris nunquam præfuiſſe, ſed ob ferventem Reginæ gratiam, qua pollebat; toleratum: quod diutius præſtitum, niſi, & ſui & noſtri oblitus, in ſe cuncta vertiſſet; & ſimul poſteros docuiſſet, ſibi præcavere a fallacibus Gallorum obſequiis. Res nunc diſpari fama apud orbem terrarum: nos ſubiiſſe peregrinum jugum. Galliam univerſam à Iulio Mazarino pendere: ſub eodem tecto cum Rege diverſari: Primum Miniſtrum, vocabulo nobis novo, indigetari, eo obtentu, de Bello, de Pa-

ce, de Ærario, de Dignatibus Eccleſiaſticis & reditibus, de Muniis Regni primariis, tanquam de ſuo, agere, nemine adverſante. Regem ac Reginam niſi per eum non adiri. Sed, quod probroſius, Italos Miniſtros tam ſuperbe ſe gerere, ut nullus cordatus eorum poſſit pati faſtidia.

Hæc dicta, & multa alia atrociora; quæ quia in vulgus ſparſa, ſcribere hic ſuperſedeo. Tandem eo res recidit, ut cum invito Rege cœtus prohibiti ſolito more congregarentur, & motus in dies creſcerent, placitum fuerit nautarum ſolertiam imitari, qui oborta tempeſtate, exonerant navigium, exitioſum pondus pelago donantes. Sic viſum opportunum, Emerium ablegare, exemplo nimium periculoſo. Non finis inde petulantiæ, ſed gradus. Improbarat hoc Mazarinus: ſed coactus cedere, inſidioſa conſilia præbentibus, ægre conſenſit. Ille omnia ſcire, non omnia exſequi: temporis opportunitatem, qua nullus mortalium ſapientius uſus eſt, præſtolari; tranquilla poteſtate peragere, quod alii violenta ſuadebant. Promiſſis largus, quibus non paucos demulſit, quoſdam ex inſanis in-

inſaniores reddidit; dum populo referunt. Se muneribus tentari, quo deſerant ſub immani pondere oppreſſum regnum, ſed potius vitam quam fidem amiſſuros. Plebs inſoleſcit magis magiſque. Scinditur Urbs in partes. Mazarinei nuncupati, qui Regi addicti: qui fallaci ſtrepitu bonum publicum tueri videbantnr, Funditores. [Inoleſcvit id moris ab omni ævo, ut qui ad res novas ſe accingunt, nomine novo ſe inſigniant.] Funditores dicti, quod, inſtar Davidis, Giganteam Mazarini magnitudinem proſternere decretum. Interim non ſedari tumultus, ſed invaleſcere; quoniam Magnates doloſe metus Aulæ rimati, conſilia omnia ad ſeditioſos referebant. Nuſquam fides tuta. In quo præſertim virtus Mazarini emicuit & ſupergreſſa eſt, quod proditus ab intimis, ſua ſolertia & vi animi tantam diſcuſſerit rerum caliginem. Moroſa deliberationum trutina in Conſilio Regis perpenſum, quid facto opus? aut cedere tempori, & ingruenti tempeſtati, aut coercere ſeditionem terrifico exemplo. Utrumque periculoſum. Mazarinus, obliquanda vela in ſinum: ineſſe tempori Medicinam

rerum,

rerum: Parvas moras habere magna commoda: Societates, ſic initas intervallo debellari: Non parcendum ſumptibus, dummodo improbi ſegregentur a bonis: ſingulares facile opprimi poſſe: Non obnitendum exundationi, ſed in rivulos minuendam; domitu ſic facilem. Hæc & talia diſſerebat Mazarinus. Regina, nondum experta, in arduis Viri ſolertiam, diffidebat conſiliis; quæ paſſim improbata, tandem ſalubria ceſſere.

Chavignius, ſpiritus Richelii plenus, audax ſucceſſibus, (impellente ipſa indole, ſed maxime imbutus ſævitiæ ſacramento,) fremebat; alterutrum reputans valiturum: aut violenta, quę ſuadebat, profutura; aut irritis & in pejus cedentibus conſiliis, Mazarinum ruiturum, quod maxime optabat, in præceps. *Quo uſque*, inquit, *Reginarum optima, degenerem togam & Regnum Senatus patiere? Ludovici Manes, & Richelii nominis umbra, ubi eſtis? Quid opus tot coloquiis, quibus creſcit audacia? Patibula erigenda, & a ſordentibus Liliis Turbones avellendi per carnifices frangendæ fauces. Ante omnia huc vocandus Brouſſelius, qui non amplius Senatorem, ſed obtrectatorim Regis agit: cenſeat,*

cenſeat, quid corrigi aut mutari, velit: facilius perferendus ſingula increpans, quam omnia damnans. Pacatum ſine motu per quinquennium Regnum, an victorias ſine damno exercituum, illi diſplicere? Ægro eum oportet eſſe animo, qui incitamenta ingeniis allatura, improbat. Num-cuiquam Iudici grave, aures ſtudiis honeſtis & voluptatibus conceſsis impartire. Lætitiæ, non laſciviæ, noctes paucas dari; quibus tanta luce ignium, nihil illicitum occultari queat. Sane nullo inſigni dehoneſtamento ſpectacula Mazarini tranſiſſe. Gallias noſtras, olim barbaras, ſic paulatim manſueſcere. Richelium, ſplendorem ædium induxiſſe: Mazarinum, cum illo fulgore, etiam inſuper, blandos mores & comitatem intuliſſe; ut Roma olim Græcanicis illuſtrata eſt. De difficili aditu, quid mirum apud Gallos, qui Regem obvium officiis lædunt, qui, niſi illa ſeveritate arcerentur, involarent importune per omnes rimas, nullo oſtio ſubmovente quæ pars temporis negotiis relinquenda, ſi molles ſingulis horis ad Miniſtrū acceſſus.
Hæc & ejuſmodi diſſeruit Chavignius: quibus tamen nullus datus aſſenſus. Sed decretum Brouſſelio, Chartono & Blammenio imponere diſcedendi neceſſitatem: atque hoc non indecore; ſcilicet

cet rhedis invectos in propinqua Urbis deducere. Captandam occaſionem celebritatis ob Lentiacam victoriam: id commode fieri poſſe, illo die, quo nulla plebi ſuſpicione injecta, regiæ cohortes ſtarent per plateas diſpoſitæ, ad cultum Regis, qui Fanum Divæ Virginis adibat, Numini adorando, per gratiarum actionem.

Rebus ita ordinatis, circa meridiem, Prætorianis in ſtatione compoſitis; Comingius Reginæ cuſtodiæ Præfectus, intrat Brouſſelii exiguas ædes. Aſſidebat Senex, cum prole, menſę frugi: intentus audit monentem nomine Regio; ut propere rhedam præſtolantem inſcendat. Paret non ſubmiſſus in humilitatem tanquam reus, ſed modeſta gravitate compoſitus, ut Senator; & obverſus ad liberos; *Spectate, inquit, & firmate animos conſtanti hoc exemplo: retinete viam, quam calcavi. Nec mihi, in diverſa præcipites, adimite unicum ſolatium: nec veſtra pericula cum ſorte mea miſcete. Gloriam vobis circumdedi: videte ut pares ſitis tuendæ. Tempus erit cum Gallia omnis Brouſſelii meminerit.* Hæc pauca Brouſſelius,

qui

qui rhedæ ſeſe ſine ullo pavoris ſigno impoſuit. Servulus, dum forte fortuna domum redit, incidit in Dominum abreptum : vociferatur plenus lacrimarum, inſequitur rheda : Dominum abripi, quibus notus ; Brouſſelium captum ; quibus ignotus, exclamat. Nunquam ſeditio tam diro omine infremuit, nunquam atrocius vulgus ſæviit. Quadrantis horæ ſpatio centum millia civium armavit fletus puerilis. (Heu mortalia ! mortales, quid ſumus ? Scena rerum, vana imago. Quantis ſucceſſibus Gallica gloria ſeſe efferebat ? quam augusta temporis ſpecies ? quot decora rerum, domi militiæque ? At quid hi motus animorum & tanta diſſidia? Non ſe fert ingens felicitas, magnitudine ſua laborat. Sic viſum ſuperis, cum propoſitum vertere ſtatus, & Imperia, erroribus humanis cauſas addere legitimas.) Chartonus præſagus ; fuga ſibi conſuluit. Blammenius, nullo rumore. Vincennas deductus eſt.

Solus Brouſſelius ingeminatur. P*alam ſpargebatur ; Viros optimos, ob defenſa jura, die læto, tranquillo tempore, abripi. Fedari tempus publicę lætitiæ deſtinatum, corrumpi gaudia civium*

vium, ſerenum Vrbis violari: affectatione lætitiæ in triſtitiam verſa, re indicta, nullo judicio publico; Rege, nullo Principum, paucis tantum Prætorianis, comitato: accenſo Senatu, accenſa plebe, recentibus odiis. Omnes Aulicos proditionis argui. Peſſimus quiſque in occaſionem prædæ, motus novi cupidus. Obſequia meliorum tumultus abſtulerat: reſiſtentes ſeditioni, lapidibus peti; delapidari plateas, tecta detegulari, ſaxa volare, furore arma miniſtrante; Manere, an deprehendi, an fugere & diſpergi periculoſius foret, incertum. Modo conſtantiam ſimulari, modo formidine detegi: utque evenit, motis ad ſeditionem animis, timere, & timeri. Paſſim Magnates, projectis inſignibus, vitata ſervorum frequentia, diverſa Urbis itinera petere: rari domum ſuam, plurimi amicorum tecta, & incerta latibula. Multi per varios caſus elapſi; quidam ſervili habitu: alii fide clientum defenſi. Non pauci pro audacia latebram habuere. Meilleræus, Galliç Polemarchus, ſtrenue per Urbem inter omnes maxime inſignis. Undique arma & minæ, obſtructis per ca-

 dos,

dos, & catenas ferreas: plateis modo in Proceres, quis crederet? modo in Senatum, lymphatis cæco furore animis: Et quia neminem unum deſtinare iræ poterant, licentiam in omnes exercebant. Vix plebis impetus, foribus Palatii Regii coercitus, quominus irrumperet. Oſtendi ſibi Brouſſelium expoſtulant; Brouſſelii velle vultum & ora tueri. Miſeranda Urbis ſpecies. Quiſque furit, nullo Duce; ſibi quiſque author, quæ juſſa: vetare, quæ petita jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, neminem exſequi. Pręetorianus miles non lingua, non animo, non auribus competere. Obſeſſis in Palatio, & obſeſſoribus diſpar pavor, Pertinacibus armis, (quod Iberus non auſurus,) minitari cives. Obruebantur animi bonorum, miſeratione curaque: ſed, quod contingere ſemper ſolet, in tanta trepidatione, conſilium ab omnibus datum eſt, periculum pauci ſumpſere.

Noctem minacem, & in ſcelus erupturam, cura Mazarini lenivit. Luſtrare intrepidus cuncta, non habitu forti idoneus, ſed per aſcititiam comam, oris decore diſſimulato. Varia hinc & inde

loca

loca ſtationibus militum firmare: hoc monito, ne terrerent nec terrerentur; attenti ad imminentia, coercerent impetum, non provocarent.

Orto die Petrus Seguierius, Galliæ Cancellarius, ad Senatum delegatur, Mandata Regia perferens, an, quid mentis illi, exploraturus. Non per officium aut cultum obvia plebes; ſed deformis minis, ac vultu contumaciæ, quam pœnitentiæ propior. Procedebat Cancellarius compoſito ad lenitatem ore, paſſim ſilentium manu poſcens. Illa vocibus truculenta ſtrepere, globi nebulonum circumvenire rhedam: modo murmur incertum, modo atrox clamor: diverſis animorum motibus, circumſiſtunt, rogitantes, quo pergeret: an ut quoque populi commodis adverſaretur, ſuo more? Simul ingruunt, minantur eruta pavimenta. Jamque accurſu multitudinis obruebatur, niſi occurſu Luineæ Domus protectus eſſet: quæ illi ut erat natalis, pœne fuit mater & ſepulcrum. Illic, latibulo vim plebis, ædes ſtrepitu ac minis implentis, non ſine Deo, evaſit, errante ſcrutatore. Quanto periculo, hinc diſcas, quod non amplius de vita, ſed de

 mortis

mortis decore cogitabat. Sic locus nobilitatus, quod omni luce dignum ſuis tenebris celavit; Fortuna eximie favente, quæ paſſa ſit, ſpem legum peſſimis moribus oppreſſarum, in tuto deliteſcere. His auditis in Palatio, Regina anxia, ne in ſordidorum hominum poteſtatem ſummi Viri fata pervenirent. Meilleræus equo provectus, cum Dortio, cohortem ſeditioſam perrumpit; Cancellarium imminenti periculo ereptum, deducit incolumem ad Reginam, Rheda ſemilacera, territo ſatellitio, nonnullis trucidatis. Incrudeſcit ſeditio: ſævit animis ferocius inſanum vulgus.

F. Paulus Gondius, Archiepiſcopus Pariſienſis deſignatus, [Coadjutorem vulgo vocant,] Sacerdotii infulis decoratus, dignationem præ ſe ferens, per plateas conſpicuus, voce & geſtu plebem demulcebat: acturum ſe de poſtulatis; Regem neque gratiæ, neque ſe veritatis expertem. Non defuere, qui non alienum Gondium a novatione arguerint. Ut-ut ſit, ille dies primus ſeceſſionis Gondiacæ, & cauſa malorum fuit, quibus poſtea Præſul inſignis animo, ſanguine & meritis oppreſſus ſuccubuit;

cubuit; Corinthius poſtea ſemper dicetur.

Tandem Senatus ſelectiſſimam ſui partem ad Regem dimiſit, libertatem Collegarum rogaturam. Bini longo ordine, pede viam carpentes incedebant, plebi nutu blandientes. Princeps Senatus Molæus, (cui dexter modus rerum gerendarum nunquam defuit,) Reginam libere& graviter allocutus eſt. *Noxia fuiſſe conſilia, Viros bonos publicæ ſalutis amantes, cauſa publica defenſa in crimen evaleſcente, auellere a Senatu, auſpicatiſsimo die, dempta per publicum gaudium ſuſpicione. Nihil perniciosius, nec nomine Gallico magis indignum, vi tractare, quæ mora & lenitate ſemper apud nos ſucceſſere proſpera. Qui talia ſuaſere, eoſdem tumultus concitaſſe, & pergere in dies. Hic non opus longa deliberatione, ſed captos liberandos: neque dignitatem aut authoritatem Regiam prætexendam; ſalutem Regni ſupremam legem eſſe. Non hæc, quæ eloquitur, figmenta aut præſtigias: centum millia armatorum præſtolari Brouſſelium: arma tenentibus omnia dari, cum negantur juſta. De fide, obſequio, reverentia actum eſſe: hæc omnia pedibus conculcata. Horreſcere ſe referentem, quæ*

 miſer-

miſerrima viderit. Regina ad hæc, pauca reſpondit; Cancellarius, paulo fuſius. *Conſilium Regium proviſurum, ut eorum poſtulatis abunde ſatisfiat, &c.* Redeuntibus eodem ordine, modoque, occurrit plebes, ſciſcitatura quid peractum. Cum Molæus capite, omnia bene habere, annuiſſet proſiliit unus cerebroſus; qui gladio pectori admoto, retrocedere juſſit. *Siccine liberatum Brouſſelium? ſiccine noſtra deſideria fruſtrari! ſiccine redire, nulla benefaciendi licentia?* Senatorum nonnulli dilapſi metu: Molæus imperterritus cum cæteris, ædes Regias repetit; fervide inſtans, aut jamjam captos liberandos, aut omnia danda in caſum.

In tanta trepidatione, Regina, convocato Conſilio, quærit, quid remedii afflictis rebus? Magnis utrinque ſententiis jactatur; periculoſam ſeveritatem, flagitioſam clementiam; ſeu nihil plebi, ſeu omnia concederentur. Volutatis inter ſe rationibus; placitum liberare, cum Blammenio, Brouſſelium, tunc delicium plebis, & vanūm libertatis ſimulacrum. Senatu (quod inauditum,) in Xyſto Regii Palatii congregato, ac ſententiam dicente, literæ re-

vocando

vocando Brouſſelio & Blammenio exarantur, & ſine mora, rhedæ Regię præbentur, illis adducendis, Tantum valet in arduis ratio publicæ ſalutis! [Mazarinus, qui fortiter male inchoatis obſtiterat, fortius peſſime cedentibus reluctatus eſt. Quid faceret in proclivi ſtatu? Cautus omnia perpendit, intentus in futura. Decus Regium tuetur, quantum culpa temporum, & improſpera rerum patiuntur.] Seditio tantillum quievit. Stant in armis tamen, ſuperbo oſtentu; ſubeſſe fraudem obmurmurantes. (Quam male eſt extra fas & jura viventibus! quod ſemel meruere, ſemper exſpectant.)

Ea veſpera reverſus Blammenius: poſtridie ante meridiem Brouſſelius feſtis acclamationibus domum redit, progeniem lætam & dulces amicos reviſurus. Hinc vixit, ut antea, inoffenſo tenore probitatis, moribus innoxius; refrigerato illo plebis ardore, unus e multis: vir minime malus, torrente factioſorum, in vada & ſyrtes per publicam tempeſtatem abreptus: [Poſteris documentum, quam vanum & fallax, talibus inniti; quæ damnabuntur ſem-

per, & retinebuntur, potentes & infimos æternum merſura.]

Puduit tanquam obſeſſum Regem, in urbe conſidere. Mazarinus itaque provide Ruellium, ad tertium lapidem, eum deducit, obtentu ſalubrioris auræ. Seditionis Authores fremere, nec concoquere Regem furori ſuo ereptum. Longe alia facies in promiſcua plebe: quippe, poſtquam de auxiliorum adventu, quæ e Condæi caſtris educta, huc properabant, certa fide relatum eſt; pleriſque terror inſaniam excuſſit. Quid in Regem eſſent auſi, tum demum intuebantur. Subiiciebat paventibus ſolicitudo, adeſſe jam violatæ Majeſtatis ultores: Et conſternatio animi in omnibus, etiamque vulgaribus, dira omina inveniebat. Auxit hos metus mira Mazarini alacritas, cui maxima erat Regiarum virium fiducia.

Hic ego cœpi primum, rerum conſcius, variis tractationibus admoveri: (ſed in partes abreptus, multa feci ad quæ invitus oculos retorqueo:) Quo mihi major fides habenda, qui nihil niſi oculis & auribus exploratum, poſteritati imputaturus ſum; nulla libidine aſſentandi, nullo odio adverſus dominantes.

Quicquid in occulto patratum eſt, quicquid aſcito fuco diſſimulatum, non quidem ignoratum, clariſſima in luce traducam. Spe & metu libera, futura Ætas recte factis applaudet, & his diverſa exſibilabit.

Tantam aciem Factioſorum a pauciſſimis impelli, Fortunæ ludibrium fuit. Blammenius, & Violeus, agmen tunc ducebant. Manebat alto animo repoſta recentis carceris injuria: & ante omnia, Bellovacenſis patrui grandis ille caſus. Quid Violeo magis aſtruere Fortuna poterat? Aderant opes ſpecioſæ, amplo munere in Senatu conſpicuo, etſi Cancellarii Reginæ officium non adepto. Inquies animus, quæ pacatis rebus non ſperavit, turbatis aſſequi conatus eſt.

Primum facinus Ruelliani ſeceſſus, carcer & exilium Chavignii fuit. Vincennis captus: in Havręam Arcem, per devia itinerum, & loca inhoſpita, traductus eſt. Ibi acris cuſtodia dormienti invigilabat. Durum, nullis curis aut laboribus exercito. Stanti in juventutis exordio, ea ornamenta contigerant, quæ multis celebrium virorum ad ſenectutem ſuffecerint. Namque per ſer-

tem Richelii gratiam, ejus gloria inoffenſos egerat curſus. Adverſa pati indocilis, quia nulla præteritæ humilitatis verecundia erubeſcebat. Sic deſuetudine honoris ſemper habiti, obſtupuit, primo Fortunæ vulnere, qui in ſe aluerat imperandi fortem ſecuritatem. (Mazarino infenſus, vertere conatur omnia, dum evertat.) Arripiunt Seditioſi novam occaſionem quiritandi. *Iura inania, & proculcatas in Chavignio leges: non poſſe niſi certo ſpatio, eoquo breviſſimo, detineri quemquam in carcere, non dicta in Senatu cauſa*; ejuſmodi recentiſſime ſtabilita, & quæ ſequuntur. *Peregrinos a Muneribus publicis, arcendos, Sublevandas Provincias expilatas, & Lutetiam, nimio vectigalium ponderi, ingementem. Regem Vrbi principi reddendum.* Hęc præcipua capita, quæ & Ruellii, & ad Fanum Sancta Germani, varie agitata, inter Aulam & Senatum: modo Aureliani, modo Condæi in hanc vel illam partem inclinatis animis; occulto fine, & erupturo in majora diſſidia.

Hic incipiunt infeſta omnia eſſe Mazarino; in quem aperte, tanquam in ſcopulum, vires frangit ſeditioſa tempeſtas.

peſtas. Aurelianus inter Aulam & Senatum medius ſe infert; ſedare fluctus, & iis obortis lętari. Riveriani Abbatis, qui purpuræ Romanæ deſtinabatur, commodis, ſic inſervire creditus. Condæus redux, nupera victoria elatus, cum Senatu primo ſevere agere; mox blandiri potentioribus: nihil modicum ſperare; Conneſtabilis ſaltem, aut Præfecti Maris dignitatem obtendere. Longavillæus incitabat affinem; Havræam arcem, Neuſtriæ celebre propugnaculum, impetraſſe jactabundus. Etſi nihil tale promiſſum; gloriabatur tamen ſuo more; ſic deficiendi captata occaſione. Corinthius eo Longavillęum impellebat vana ſpe: quaſi per Senatus Decretum, Princeps ſanguinis, ut vernacule dicitur, eſſet pronunciandus. Et quia mens quod cupit, ſemper putat futurum; intra lętam credulitatem inania ejuſmodi animo fovebat. Anna Borbonia, Longavillæi conjux, momentum ingens Factionis erat. Trahebat ſecum Corinthium, Rezium Ducem, Contium fratrem, cum Rupifoucaldio, qui Fœminæ intimis tunc præerat. Mulier alti ſpiritûs; ingenio acri; quæ in mille figuras poterat vertere ſibi addictos, non

poterat jura propria animi vertere. Turbida gratuitò, ex motu nihil ſperare, præter motum. Res publicas & privatas, ſicut alii, prætexebat: armis coërcendam tyrannidem eorum, qui ad ſæva conſilia Regem agebant, & illi odioſos ac formidoloſos Principes reddebant.

Inter hæc Regina, ſemper porrectiori fronte, quam res publicæ merebantur; videt ſe apertè per Mazarinum peti. Lætiùs ora fingit, in futura collecto animo: domat dolorem, nec cuiquam ad ſui notitiam dat indicium. Vultum vincebat arcana magnitudo animi; inter ſimulationis & juſti mœroris certamen, geſtu & verbis temperatis: ſecura ſemper, deſpectis Seditioſis. Mazarino notæ infidæ Principum ſententiæ, conſilia etiam ad Factioſos delata: Neque domi, quàm in caſtris, periculoſiores inſidiæ. Callidè omnia diſſimulans, ad pacificationem animum adjecit. Etiamſi crederet, *atrocia illa primo impetu pertimeſcenda, cùm moram pati inceperunt, ſua ſponte cadere Conſeneſcente factione, propria impietate ruere; Satiatos inquietudine rerum nova-*

novarum, ad reverentiam Majeſtatis, ſemper redire; & extorqueri pœnitentiam ab ingratis. His & ſimilibus ventilatis, cùm videret favere motibus Optimates; exiſtimat non tutum, ſuſpectarum manuum ſimulationem, in extremam perniciem experiri: Paucos circa Regem, lævis averſiſque animis, iſthinc favere; illinc militaturos, tempore opportuno affulgente. Improbata hæc Mazarini mens quibuſdam cordatis. *Tenelli Regis calamitatem omnibus gentibus abominandum exemplum eſſe; quæ quietæ nunquam erunt, ſi iraſci liceat electioni Miniſtrorum, aut eorum inſidiari probitati: Inſtandum igitur perculſis: fortiùs ſemper bonos pro Rege, quàm alios pro ſcelere pugnaturos.* Mazarinus, propoſiti tenax; Regem deducendum in urbem, & poſtulatis indulgendum. Scilicet timeri poterant graviora, ſi decipi abnuiſſet.

Hîc deſcribere conditiones per vulgus ſparſas, vanum. Summa earum, ut jam dixi, huc recidit. *Multa tributa minuenda, intra & extra urbem. Provincias ſublevandas illis, Supplicum Libel-*

Libellorum Magiſtris. Nullum poſſe in carcere detineri, niſi per diem naturalem, non dicta in Senatu cauſa : quod acriter diſputatum, etiam Aulæ aſſeclis approbatum; unoquoque rem ſuam agi arbitrante. Chavignius liberatus, apud Turonenſes ſeceſſit. Inania Aulæ tanquam â celsa mentis arce deſpectans, ſtudiis Sapientiæ animum addixit: cujus conſilii quamdiu firmus, ſequentia docebunt.

Franciſca Lotharinga, Vandomii conjux, pro marito & liberis male habitis, Libellum Supplicem obtulit; quem Patres, alterius loci & temporis cenſuerunt. Sic deferbuit primus æſtus Pariſienſis. Nunc ad futura, multo atrociora, me accingo.

His ita compoſitis, cadente Octobri, Rex Lutetiam redit. Neutiquam perculſa Factio timore aut faſtidio culpæ, inquietos mores dediſcit: ſed viribus adultis, patientia Regis, & rebus impetratis, quaſi legitima, ſtruit ſibi gradum ad majora. Senatus non ſatis placidus, novis cogitationibus fervebat. Deſævit in Mazarinum invidioſa calamitas; qui tam ſuſpecto tempore, ad omnia

ſoli-

ſolicitus, triſtiora certius exſpectabat. Palam proclamatur; *Securim radici admovendam, Regno pellendum Advenam*: tanquam unica illa ſpes foret rebus afflictis. Reverentia in horas minuitur: quiſque præcipere. Pœne tumultus ignarorum non minore diſcrimine creſcebat, quam vulgi furor. Ex vultu Aulicorum admonebatur periculum.

Violeus, ſui fiducia plenus, in Senatu hæc audacter effatus eſt. *Nihil ad Regnum Mazarino, niſi Diadema & Nomen, deeſſe. Hæc rudimenta futuræ poteſtatis. Fortius in dies, annos imbecilles cæci Pueri calcaturum. Quis Procerum, inquit poterit obniti, poſt exhauſtum immenſæ ambitionis & avaritiæ curſum? Et reſpiciens Aurelianum & Condæum; Veſtra, inquit, res agitur.* Diſplicuit Condæo tantæ obtrectationis audacia. Chatillionius Violeum monuerat, talia grata futura Principi, qui Brouſſelium jam & Longueillium inviſerat, popularitate gratiam aucupabaturus; ſed ſive Condæi mens fuerit in ancipiti, ſive mutata ſententia Majeſtatem Regiam tueri ſatius putarit: ut-ut ſit, jacta tunc in Mazarinum, torvum excepit.

cepit. *Fati, non Mazarini culpas eſſe: Illum omnia conſerre ad ſalutem Regni; nec improbe exultare in tanta fortuna. Cur virtutem magni Advenæ in tranſcurſu lucere Galliæ, invidia ſit? Reginam ex praeſcripto defuncti Regis illum adoptaſſe in curas: non ſufficere incumbentibus cervicem, niſi quæſiverit vicariam hanc opem: nihil in illo, præter felicitatem, poſſe damnari: non arcibus fundare ſuas vires non libari ab eo Regiam gazam: Reginam honoribus ac muneribus fidem ejus non tam penſare, quam ſolicitare in futurum. Non poſſe Regem ſine flagitio eum inimicis relinquere, poſſe non periculoſa ſuis rebus ſanctitate tueri.* Mazarinus non ſemel ſe abiturum reſpondit, modo non inſidiis, aut impetu urgeretur: *nihil magis, poſt tot beneficia, quam pacatum diſceſſum deſiderare.* Inter quoſdam Primarios quæri cœptum, qua tutiſſime ratione emitteretur, qua fraude abeuntis vultus mutaretur, Fœmina illuſtris idoneas veſtes prima nocte delaturam ſe promiſit. Sed hæc omnia ridicula: Nam de diſceſſu nunquam cogitavit; neque opus fuit concinnare

cinnare larvas, nec aſcititiam formam aptare.

Regina, verita irritare temporum, hoſtium & fatorum crimen, ſuſpenſe agebat. Omnem quidem culpam a Mazarino amoliebatur; dubitare tantum, an per indulgentiam in Magnates, aperuiſſet injuriis deſpectam dignitatem. Conſtabat eum nullo errore aut vitio impuliſſe labentem in clades Galliam, Mazarinus per præſentium malorum crudam imaginem, ſolicitus ſemper de futuro, curabat ut diuturna eſſet Regni valetudo: & tot cicatricibus novis recrudeſcentibus, (deprehenſa vi Fortunæ,) ſolertia ſua confiſus, de ſucceſſu proſpero per moram, lenitatem, & beneficia, nunquam dubitavit: Inter hæc, Funditores urgent promiſſa ad Fanum Sancti Germani; quibus conceſſis, actum erat de Majeſtate. Anxia penſitatione libratum, quæ via invenienda, qua ſe Aula eripiat ingruentibus novis fluctibus. Meilleræus, nullas niſi per nitrum gaudens vias habere, nec tam portas patentes intrare, quam fregiſſe; author eſt, *ut Rege Baſtiliæ & Armamentario inſidente, Inſula Palatii occupata, valida manus tormentis graſſetur,*

pede-

tentim præcipua loca invadens; cui conatui operam Strenuam pollicetur. Michael Tellerius, non ſemel memorandus, *urbe exeundum*, & *Goneſſiano pani meatus præcludendos*, *illo ablato*; *plebem exarſuram in Factionis Capita*; *ventri, non illis obſequium præſtituram: jejunum populum, mactata hoſtia, leniorem.* Condęus, tali rerum cardine, animos & fidem Regi approbaturus, cenſet *obſidendam urbem*, & *vi atterendos Rebelles*. Mazarino primum improbata hæc omnia, tanquam periculoſæ aleę plena; *multa poſſe ſuccedere immedicabilia*: *Horrea plena Lutetiæ, etiam privatorum*: *immerentes culpa improborum caſuros*. Non carebat tamen conſilium obſidii, ſpecie ſucceſſus.

Longavillæa, mœrore violenta, & neſcia tolerandi, ob Condæum a partibus ſuis avulſum: Contium fratrem, (rudem fraudum, nec mente ad ſcelera obducta,) Maritum, Corinthium cum Aſſeclis, & nuper reducem Rupifoucaldium, ſibi aſciſcit.]Præcipua huic ultimo fides: Amicitiæ Genius utrumque afflaverat, in Palatinæ domo: quæ eidem navi ſe commiſerat.] Beaufortius, Elbovius,

bovius, & innumeri ceſſerunt in partes. Funditorum turba ingens, tum in Senatu, tum per primarias Urbis familias. Hæc omnia poſt hac plenius exſequar.

Quintus dies erat anni incipientis, feſtivitati Regum, qui enatum Chriſtum adoraturi ab Oriente acceſſere, deſtinatus; hunc ſoluta Urbs luxu & conviviis de more, fovebat: cum Regina & privatis curis gravis, in belli futuri conſilia cum Mazarino incubuit. Magis magisque inverecundo ſcelere Majeſtas Regia fœdabatur. Penſato dedecore, timuit merito Mazarinus, ne Rex leviorem in dies reverentiam experiretur. Plurima volvebat, non dubius, ita Gallorum animos eſſe, ut ex ſucceſſibus omnia æſtiment; &, ut plurimum, Fortunæ, dent quod Virtutis eſt; fruſtratos conatus apud eos contemptu vindicari. Alternanti, tandem viſa potior ſententia: improviſam Factionem invadere, & confeſtim in eam vertere impetum. Ac ne ſermones mora ſererentur, illo ipſo die in Palatio Aureliani, decretum fuit clam diſcedere, concubio noctis linquere vrbem vino & epulis ſepultam. Præter Reginam & Mazarinum, huic deliberationi aſſenſere Aurelianus, Condæus, Meille-

Meilleræus, Villaregius, Grammontius, Tellerius, & Riverianus Abbas. Grammontio data cura, Regem cum Regina & Andegavenſi educendi. Quod feliciter illi ceſſit: Per poſticum, mire ſagacem, ſueta ſolertia, factionem fefellit Aurelianus cum Mazarino, diverſo anfractu viarum, jam evaſerat. In medium Reginæ ſtadium, (Curſum vulgariter vocant) Chaliotum verſus, conveniunt omnes. Per acuta frigora & abrupta viarum, inter tenebras intempeſtæ noctis, diluculante die, fano Sancti Germani redduntur incolumes. Condæus, matrem cum fratre & ſorore abducturus, tantillum remanſit. Mater, cum Contio, viæ ſe tradit obſecundans. Longavillæa recuſavit, partumeium ventrem prætexeus; ſed Noeſiaci congreſſus non immemor, longe diverſa meditabatur. Prætoriani ſummo mane diſcedunt Regi adfuturi. Optimates non pauci eo properant; ſiue cura, ſiue inquiſitio erat. Penes Aurelianum ſumma belli: Pleſſæus Pralinus occupat Fanum Sancti Dionyſii, tertio ab Urbe lapide: Grammontius Nouigentum ſeu Clodoaldi Fanum: Corbelium ſine mora invaditur. cuncta proſpere ceſſiſſe, vires etiam amicas

amicas vndique adventare; Condæum benigne excipit, per geſtorum memoriam, & præſentis operæ neceſſitatem humanitatis officia in eum geminans: nec deerat ille laudibus ſuis, ſubmiſſus in Reginam concinna modeſtia ſe inferens.

Per Poëſſiacum oppidum,& adjacentia, ſevere cautum, ne qua eſui idonea in urbem vectarentur. Vaſtatur militis protervia Lutetianus diſtrictus: intentatur palam hoſtilitas, diſcrimina omnia, ſpecieſque fortunæ terribiles. Urbs pavida, criminum manifeſta, merito plecti: metu coërciti quos beneficia non mutarant. Paucorum culpa cunctis exitioſa; late fuſum corpus ambitioſi delicti, pœnas dare. Penuria unius diei cernebatur; Humanam vitam ſuſtineri recentibus alimentis; urbs extero ciborum appulſu. Cohortes ubique conſcribi. Miniſteria Sacerdotibus, & magiſtratibus imponi; nihil immune: pauciſſimis calamitatis Authoribus, in univerſos cladem ſerpere.

Eodem tempore, imbribus & ſolutis nivibus auctus Sequana, plana urbis ſtagnaverat: ſecuta eſt ædificiorum & hominum ſtrages. Illa exundatio prodigii

digii loco habita, tanquam ipſi amnes Lutetiam infeſtarent; [quod fors eſt, ſeu natura, id fatum & iram Dei ſtultis arbitrantibus.]

Effuſa interim fama, urbis cladem late vulgaverat. Fidiſſimi Procerum, inter mutua colloquia, temporum injuriam non premere. Regina diligenti memoria a cæteris diſtinguere dignos, quibus unis ſe crederet. Rex ad Præpoſitum Mercatorum, (is Lutetiæ Magiſtratus eſt,) ſtrictim per Epiſtolam enarrat diſceſſus ſui cauſas; *fluxam fidem Factionis, inſidias ſibi ſtructas; non tuto potuiſſe urbi diutius immorari.* Aurelianus & Condæus ſeceſſionis Regiæ Authores ſe, ſcripto profitentur. Senatus per Regium Diploma jubetur urbe exire, & juri dicundo, Montargii inſidere. Urbs inde territa, quæ Rege & Senatu nôn illuceſcente, nocteſcit. Corinthius Antiſtes Regis literis accitus ſe paratum obſequi teſtatus eſt: Conſcendit rhedam, abiturienti ſimilis. Plebs circumſtat, præbens retinacula. Ille pridem omnium corda ſibi devinxerat: erectis ſtudiis Fervebat coëuntium turba: cuncti oſculum manui & veſti ferebant. Ille plebeiis deliciis & plauſibus,

bus, quam Regiis mandatis maluit obſecundare. (Tam arduis rebus, ad trahendas vulgi mentes opus fuit induſtria.)

Talonius, Bignonus, ac Melianus, qui apud Senatum dicuntur Regia procurare, ad Regem delegantur. Non auditi, ne quidem viſu dignati, redeunt: adnitente id maxime Condæo, ex turbidis tunc gloriam captante. Convectantur Lutetiam quæ præſenti fortunæ conveniebant. Vix credibile, quanta copia omnium rerum affluxerit, & qua penuria extra laboratum. Nullum periculi genus detrectant Ruſtici, ut ſuccurrant obſeſſis. Cuilibet ingreſſus conceditur: egreſſu urbis prohibentur omnes; ſcilicet ut per tot pignora & neceſſitudines Aula miteſceret. A convulſæ urbis exitio, ut exiſtimabant, non pauci furto veſtium ſe ſubtrahunt. Prohibetur Senatus conſulto militi Regio ac Ducibus, urbium oppidorum, & arcium intrroitus: arcendos undique, tanquam patriæ hoſtes. Per Edictum publice denunciatur, *ne quis Mazarineos, (ita* Regii *vocati,) commeatibus, armis, alio-ve quovis bellico apparatu*

ratu ſublevet: qui contra feciſſent, eiſdem quibus Mazarinus pœnis, obnoxii eſſent. Inexpiabilis odii rabies hoc bellandi aut paciſcendi confinio apparuit.

In hunc mundum proceſſere pauci dies, aliqua nova tempeſtate ſemper notabiles. Tandem in Mazarinum fulmen detonuit. Frequenti Senatu, *reus læſæ Majeſtatis, perturbator publicæ quietis, pronunciatur. Iubetur omnis ætas, conditio, ſexus, inſultare; graſſari in eum omni telorum genere: ſi quis eodem hoſpitio communicaverit, reus eodem crimine cenſetur.* Ille in ſolatium Virtutem adhibere, quæ nec clades mereri, nec, cum accidunt, dejici poteſt. Conſtantia, nulla vi, libata, in priſtinæ lenitatis ſpecie perſeverabat: ſemper ita paſſus injurias, ut videretur non ſenſiſſe. Non alias intrepidius ſuas partes quam in eo, obiit Fortitudo: magnitudine animi contumeliam, etiam juſtos metus, auerſante. Pro certo habeo. conſilium quorumdam fuiſſe, quatuor aut quinque Factionis Anteſignanos, funditus perdendos; iis ſublatis, cæteros fidem rupturos. Obſtitit Mazarinus: acrius, aſſerens pro ultione defuncto-

ſunctorum, quam pro viventium decore, plebem certaturam.

Hic velut agmine facto ſe produnt, Senatus partes ſecuturi. Primus Elbovius Aulæ ſe ſubtrahit, & tergemina prole innixus, Patribus ſuam operam exhibet; non ſine ſpe, ut diſſerebat, in partes Aurelianum trahendi: quod commentum brevi evanuit. Bullionæus, depoſita, in Senatus verba juravit: obſides liberos donans, cum conjuge; pignora fidei ſemper ambiguæ. Tantum potuit Longavillæa ſuadere, ut Contium fratrem, Maritum, cum Rupiſoucaldio, & Noirmontio, in partes abduxerit, non ſine ſummo periculo. Populus ob adventum tot Optimatum, feſtis acclamationibus exultavit, Doluit Longavillæo, honos in Senatu Elbovio feſtinatus: & eo momento, de Neuſtria ſua cogitavit, quo brevi poſtea ſe recepit, multa & præclara minatus; ſolo animo adipiſcendi aliquid a Rege, Factionis relictis ſtudiis, quibus nunquam valide incubuit. Nullus facilius in partes ceſſit: nullus minus anxie eas deſeruit. Beaufortius, qui a carcere tutus latuerat, Urbem eques intrat: tanto applauſa, ut affuſa, paſſim plebes ejus

genibus, ut olim Guiſiadæ advolveretur. Mottanus Polemarchus, Longavillæi impulſu, cui plurimum debebat, aut Lugdunenſis ergaſtuli memoria, acceſſit Factioſis. Corinthius ſupra cæteros, clientelis, authoritate, & eloquio valebat. Illi propoſitum, ſui terrorem incutere: Elbovio, pecuniam corradere; Bullionæo magni Aulæ ſe vendere: Longavillæo, extorquere quodlibet, dum aliquid: Contio nihil, niſi ſorori obſequi. Rupifoucaldius inhiabat ſuis commodis, nulla injuria affectus; Longavillæa, impetui quem Natura dulciſſimum habet, indulſit: pudicitia ſemper amori ſuperfuit: fama non eſt verita mentiri; qua poſtea uſa integerrima, ſtirpis claritatem adauxit. Sic fluxere aliquot dies. Nonnulli inſtar Sequeſtrorum, hinc & inde pro publica quiete, commeare. Rurſus turbulenti ludi inſtaurabantur: quidam cenſuere brevi bellum profligandum; alii longiori mole atterendos perduelles. In urbe, varia in Mazarinum Scripta. In Aula, non verbis, ſed ferro refutare injurias.

Diſpar utrinque forma apparatus. Hic tumultuaria manus, & ſubitus miles;

les; diſcordia cuncta, fervere; vultibus aliquid atrox, aut timentibus, aut auſuris: Mœror per horrenda conſilia ducebat, qui laxatis animis ad ſuæ militiæ ignobilitatem reſpiciebant. Longe alia facies in Regiis caſtris Majeſtas, Cauſa, tot Principes, tot Duces, majoribus auſpiciis venerationem invenerant. Ingens ſpes de Condæo; quippe bello inclytus, nec deteriore ingenio, conſiliorum prudentia maturus; ſui Genii magnitudine Regias partes extollebat; ad omnes curas, etiam viles, intentus; nihil ex ſuo genere, præter animos uſurpabat; privati ſui fati, publica faciens. Faciliora omnia Factioſis hoc ablato, aut abſente credebantur. Longavillæa ſoror in urbe fraternas curas & vim animi æquabat. In Palatio Urbis, fidei pignus, ſe, & rubentem a matre turbide natum, puerum exponit. Statim vultum rebus reſtituens, quem niſus parientis exhauſerant. Circumſtant Duces promiſcue & plebes lectum puerperum. Ea arte diſpenſat nutus & oculos, ut in tanta frequentia nemo neglectum aut omiſſum ſe ſentiret. Tumultibus publicis fractus animus, ab obſtinata defenſione non quievit. Interim Baſtilia a Factione

G 2 per

per deditionem capta eſt. Tramblæus Gubernator non ægre oppugnatus, creditus eſt pugnaſſe, tanquam qui nollet vincere. Nihil æque movebat animos quam ſpecies miſeranda agri Pariſienſis, militum protervia deſolati. *Nullus in Orbe locus illi prælucet: Talem ſitum beneficium Dei putares. Innoxius aër, nulla veneno infeſta animalia: copia fontium, flumina & Rivi exhilarant ac cingunt. Nihil æſtu Sirius exurit, nihil hyems torret; ſed læto proventu juſta tellus Agricolas beat. Ingens levamen, tractum felicem incolentibus, quod quacunque intermittunt Palatia & Prætoria, uberrimi pecori & arboribus paſtus enaſcuntur. Hæc tam culta barbarus miles derepente habuit: eo miſeros cives diſcordia adigente,* (Quando erit, ut Vulgus, diſcuſſo errore, conſilia inſida deteſtetur?)

Belli interim non leve momentum Neuſtria, cum Longavillæo ſuo; cui, etſi cum cæteris Factionis Ducibus peſſime conveniret, non invalida tũ Rothomagi, tũ per illum tractum potentia erat. Nomine Regis ſupervenit Harcurtius, conſiliis præceps, & ſubito imperio ferox:

ex-

exploratas cohortes inexperto, & obvio Longavillei militi, fruſtra oppoſuit; tanto odio in Mazarinum flagrabant omnia! Pars Rothomagenſis Senatus Vernonem ad Sequanam, conceſſit; pars apud Sanctum Germanum, Regia juſſa exſpectans, indecore commorata; pars diſperſa, ſui incerta, exitui rerum imminebat. (*Neuſtriæ tractus ut plurimum Oceano adjacet. Paſcuorum magna vis & pomorum: tanta autem ſoli ubertas, ut ſuis alumnis & vicinis ſufficiat; multo magis ſuffectura, niſi veſcendi intemperies, cœlique conditio multum cibum deſideraret, ſuperbit ventoſa natio, quaſi urbem dominam paſcat & in ſui; manibus Lutetię fames, vel abundantia poſita ſit, cum potius tributa præſtet, quam alimenta, nec tam nutriat, quam ſerviat populo victori. Magno illic aditu ad Iudicum poteſtatem; Populi genius ſubtilitatibus apertus, quæ litibus Fora implent. Gens ſciens formularum, omniſque ad litigandum articuli. Cum his mortalibus agenti, magna cautione opus eſt Sua diſſidia ingenio, raro ſanguine peragunt. Ad omnis vitæ genera, ſuam induſtriam aptant; indole non*

excelſa, ſed in quæcunque ſtudia inclinant, mediocri. Nullibi major patientia injuriarum; dummodo de inopia ſecuris, lucelli ſpes affulgeat. Nobilitas numeroſis clientibus gravis, non diu, ſimili cultu, fortunæ ſuæ par eſt: ideo mutationibus inhiat, ſed profuturis Aulæ vicinia Normannos ſuis Rectoribus minus obnoxios reddit.) Tam cautam gentem vicit temporum malignitas: ſed quas provincias non perſtrinxit hic Cometes? Longavillæus exſpectabat anxius, donec erumpentibus ſtudiis, poſſet addictos aut Regi aut Partibus dignoſcere; talibus indiciis res ſuas compoſiturus.

Aula inter Pariſios, & Rothomagum, potentiſſimas Regni Urbes, inopia rerum omnium laborabat; pecuniæ imprimis; undique ſubſidiis ægre adventantibus. Per tot anguſtias, nihil æque torquebat Mazarinum, quam Aureliani & Condæi ingenium. Ille moræ impatiens, belli, quod paucorum dierum æſtimaverat, contumaciam deteſtabatur. Hic a bellandi ſtudio ad artes confugiſſe credebatur; &, quæ omnium artium pervicaciſſima eſt, fingere lætitiam & amo-

& amorem rerum, quibus maxime infenſus erat. Lagnium ad Matronam per Perſanum capitur: unde illa fœcunda Briæ ora infeſtatur milite Regio.

Ægrius indies miles Urbanus, imperata exſequebatur. Muſſantem videres enervi faſtidio; & in pluribus impetum fractum. Ideo Corinthius ſuggeſtum aſcendit in Fano Divi Pauli. *Vos incolumes*, inquit, *vos victores volui: & juſtiſſima cauſa abſolvebat, niſi pœnitentia & levitas vos reos faceret.* Plurima invectus in Regimen & Mazarinum, de ſuggeſtu deſcendit: infulis depoſitis, arma aptavit. Sæpius urbe exceſſit incurſaturus in hoſtes, pacificæ dignitatis nulla habita ratione, (quod multi ſe vidiſſe aſſeruere, non ego) ſplendido ſemper ſumptu, atque in gentes ut plurimum profuſo; patrimonium ſuum & alienum vexavit. Rupifoucaldius, majoribus illecebris, Longavilleæ mentem invaſerat: (omnis fortunæ ſocietatem inter ſe promiſerant.) Corinthius ſecundi gradus non ſatis patiens, Beaufortio & Funditoribus ſe adjungit: Neque enim unum Factioni Caput, nec uno animo regebatur. Certum eſt

Longavillæam & Mombazoniam, inter Aulæ tropicos educatas, non ſolum in ſecretorum conſortium admiſſas, ſed, grandi Fortunæ ludibrio, animos Ducum temperaſſe.

Nihil magis Pariſienſes cruciabat, quam Corbelium, ſibi initio ereptum per Uxellium, Burgundicis copiis, Regi ſuppetias ferentem. Beaufortius, Rupifoucaldius, & Noirmontius eliguntur recuperando oppido, cum valida ſed inexperta manu. Urbe exeunt ovantes; populus effuſus ad Sanctum Victorem aura affectus proſequitur abeuntes. Juvizium vix pervenerant, ad quartum lapidem, cum laſſitudo aut metus periculi ſubit: pars ſigna deſerere, pars latebras quærere, multi clam dilabi. Illi commilitones ſequebantur, hi trahebant. Paſſim excedebant manipulis; Nunc viarum anfractibus, nunc publice & per compendium urbē petere. Marcidæ voces, & potitantium rauca ebrietas mandata Ducum interpellabat. Prçſaga mens adulterinæ Militiæ, Condæum ſupervenientem effugit. Creditus eſt noluiſſe, pugna ingloria inter tot temulentos fortitudinem conſumere, ignobilitate certaminis victoriam

ma-

maculaturus. Sic Rex incruenta felicitate fruebatur.

Vitrius exiit quoque, publicas vias, ad commeatus, liberaturus: & cum ex Bria reduci, Germanorum manus occurriſſet, pugnatum utrinque ſtrenue ad Vincennas. Ibi occiſus Tangredus. (Hunc Margareta Bethunia, Henrico Rohanio marito, editum promulgavit; irata gnatæ, quæ nupſerat Chaboto, ſe invita. Margaretam, matrem huic puero fuiſſe, indubitatum: de patre incertum. Conſtat Rohanium de tali progenie nihil unquam audiviſſe. Diu latuit proles ambigua, ignobili apud Hollandos latebra: ruri opus faciens, unde repente in lucem prodiit. Firmus in eo octodecenni & liberalis totius corporis geſtus, vivax indoles, nec impar venuſto vultui animus. Tale commentum aures publicas diu detinuit. Opportuni hi motus ſupervenere, occaſione miſero data pereundi. Mater, conſcientiæ & charitatis ſtimulis, omnia in eo & ipſam mortem mirata eſt, mariti nomen tanta ſobole reparatura. Regius miles laſcivire, detrectare munia, prædas & latrocinia ſectari: ſolvi deſuetudine periculi. Decretum, Charentonem

invadere, & eripere Urbi tale adjumentum. Clanlelius, nomine Senatus, lecto milite oppidum ad Matronam, ponte junctum tuebatur. Aurelianus ipſe turmas duxit ad Sanctum Dionyſium; ubi decernitur, de vico aſſultatim adoriendo. Condæus toti expeditioni præfuit: Chatillionius, Condæi auſpiciis, opus aggreditur. Fit via vi: Regius miles perrumpit repagula ſubitaria manu conſtructa. Chatillionius loco potitur ſuo ſanguine parto, quippe plumbo lethali tranſverberatus, potius gentis ſuæ fato, quam ſuo, cecidit. Gaſparis illius Collinii reſidua recta ſoboles, & ſuperſtes tanti Heroïs ſanguis, Clanlelius, non deditionem ſui faciens, veniam aſpernatus, oblato vitæ muneri, libertatem donare recuſavit. Pariſienſes turmæ, extra Divi Antonii portum exceſſerant, vano ſui oſtentu. Non viſum opportunum Condæo, eas adoriri; ſed Charentone præſidio munito abſcedere. Biduo poſt, Beaufortius ac Martilliacus, valida manu exeunt, vicum expugnaturi. Illico avocantur, ut ſuppetias ferrent Noirmontio annonam advehenti, quem Grammontius infeſtabat, à tergo laceſſens Ille non recta via, ſed per anfractus

fractus

fractus ad Vitriacum pagum, inter vepreta & vineta, pervenit. Ibi acriter utrinque pugnatum: ſed Mottani, qui non procul aberat, adventu, Grammontius Sanctum Clodoaldum repetiit, parte commeatus direpta. Ubi relatum Lutetiæ de Beaufortii periculo, urbs effuſa accurrit, plebis, ſive metu diſcriminis. ſive inſania, lymphatis animis. Poſt Guiſiana tempora, non alias populare ſtudium vehementius in quem quam exarſit. Rurſum Senatus ad Pleſſæum Guenegaldum, Regi a publicis Actibus & Epiſtolis, virulentum in Mazarinum ſcriptum, emittit. Sententia, ut cæterorum: *ſe paratos Regi obſequi, dummodo Mazarinus eliminaretur, aut cauſam diceret: Ejus intolerandam poteſtatem: ſtudia Regis, a Civium ſalute divertere: ex illius libidine capeſſenda omnia. Publicas opes, quacunque ratione degeri, in unius uſus; & quæ ſplendori & utilitati communi, vota Majorum deſtinaverant, triſtiſſimo errore, in neſcio quos profundi, nondum primæ ſortis immemores, & quam recidere ipſi, & hæredes, poſſent. Novam ſubinde Nepotaginem, Roma e-ſpectari; nobis*

obtrudendam, & publicis impenſis ſaginandam. Faſcinato Principi palam illudi, qui pernicioſa indulgentia & immodice largiendo ſe & regnum lædebat: Sed Regum reverentiam ita apud Gallos vivere, ut vel cunæ ad ſceptrum natorum, tacita confeſſione, eos tangant, nec iis parere indignentur. In rudimentum regnandi, animum Principis ex ſuo formare Mazarinum, & neglecta Virtutis familia, diſpenſare voluntatem Regis per ſuas clientelas: decedere aliquid ſibi, credere, quoties extra ſe ſuoſque, de Regia, donatus aliquis abiret. Falſis Viri virtutibus, aut ſplendidis vitiis Reginam deceptam, certum eſſe, non recenti iræ, ſed ſecuriori vindictæ, inſtar victimarum, optimos Cives reſervari. Hæc & ſimilia Scriptio continebat, nomine univerſi Senatus: cujus ſanior pars, minus ſuo, quam temporum vitio, Seditioſis obſecundabat, Apud populum autem obſtinare tantum Factionem, qui ſibi conſcii, præter civilis defectionis nefas, aliquid peccaviſſent. [Spiritus, quos patibulo debebant, tumultui reddentes:] aut quorum egeſtas inopem pacem metuebat, & publicis malis paſcebatur

Multos

Multos vexabat ſuæ credulitatis ineptia; larva poſita anxios, qua ſe reciperent ad bonam frugem. Suſpecta in dies Ducum fides: Undique vires in Caſtra Regia adventare.

Ut primum Mazarinus, (a nullo ingenio ſævitia magis abfuit,) perſenſit, non periculoſa lenitate, poſſe miſeræ Urbi ignoſci: tempus occupandum cenſuit, Cum Rex ubique victor, (exarmata, paucorum ſanguine, Improbitate,) poſſet decore Pacem Subditorum, beneficium facere. Decretum, Fecialem mittere, cum Literis ad Senatum, Præfectum Mercatorum, & Contium; quibus præteritorum fida oblivio promiſſa, dummodo intra quatuor dies, ſe Regi ſiſtant, veniam rogaturi. Hæc prima dies ad publicam quietem illuxit; quæ; quibus modis ſucceſſerit, & pax tandem perpetrata ſit, paucis ediſſeram. Non admittitur Fecialis in Urbem: ſed faſciculo Literarum; in ſuburbio Divi Honorati, ſuper repagulum, relicto, reverſus eſt. Tardis & incerta conſultatione diu libratis animis, tandem putat Senatus, arripiendam eſſe hanc paciſcendi occaſionem. Ideo Procuratori & Advocatis Regiis, ita vocantur, com-

meatus

meatus teſſera a Concellario,& Tellerio petitur,quo ſe tuto in Aulam conferrent; cur Feciali negatus aditus, Reginæ approbaturi. Sed ne, dum hæc pacis primordia elucefcunt, Urbs per annonæ inopiam langueſceret, Marſilliacus obviam it Noirmontio,alimentorum vim, ex Briæ partibus advectanti. Granzæus, cui Regiæ turmæ apud Lagnium, & per illum tractum, tunc parebant; Noirmontium parat aggredi. Ille, opportunitate loci ſapienter electa, evaſit. In Marſilliacum, per patentia incedentem, impetus deſæviit. Ignobilis Militia exploratio regio militi, id eſt veterano, non diu obluctata, repente dilabitur: Marſilliacus ſaucius, ægre periculo ereptus, Lutetiam ſemianimis advehitur; plagis pluſquam opus erat ad mortem,adactus.

Libellis aſſertoriis acceptis,Talonius, Melianus, & Bignonus, Sanctum Germanum ſe conferunt; hoc monito, ne coëuntis Pacis initia temere reſcinderent. Rex ac Regina in medio, Lectiſſimi Principum & Magnatum, conſeſſus aſſidebant. Poſt quam tres illi mortales, tanquam ſequeſtri, idoneo geſtu cultuque cœtum propitiaſſent;

iterata

iterata veneratione Regem cum matre proſecuti, & paulo progreſſi, ſe demiſiſſent, Ut propiores intra pauca veſtigia fuere; Regina blande excepit; Talonius ita exorſus eſt. *Summum votorum pridem, Domina, fuit, genibus tuis advolvi. Te Rectrice Gallia terrarum omnium feliciſſima. In dejectos & obnoxios cives ſequere clementiam: ſolo Majeſtatis conſpectu potes ulciſci pœnitentes. Non veremur in ſuſpicionem venire fidei proſtitutę: etſi improborum injuriis vexatus populus, ſtulte in Regem aut patriam ſuos dolores vindicare conatus eſt: In præteritę licentię veniam, tua ſponſione contenta Vrbs, ſtatuit in hac ſibi præſidium. Obſequium deinceps invenies, quando voles. In te ſecura, non invitabitur amplius ad peccandum, Contumacia, per recrudeſcentem armorum libidinem. Miſiſti ad nos Fecialem, noſtram fidem & probitatem exploratura. Quod, inauditum remiſimus, id reverentię, non protervię tribuendum. Non uſque adeo noſtri obliti ſumus, ut ad Principem & Dominum noſtrum nos æquiparemus. Supremarum Poteſta-*

tum

tum eſt, inter ſe Feciales mittere & accipere, Si nos iis inſeris aut annumeras gloriam indebitam merito aſpernamur, ſola fide & decore obſequii contenti. Si rei, ſubdimur; condamna ſupplicio paratos: Et meruimus. Ut deſiit loqui: Regina, tanta facundia delinita, breviter reſpondit, *Experturos; nullos ſibi cariores, quam quos ultro pœniteret; & omnia hæc, exitum probaturum: Interim Cancellario auſcultarent.* Hic apte multa diſſeruit: *fortunas populi deflere, videndum tamen, ne pœnitendum beneficium illi detur: non vincendam, ſed plectendam Factionem:* Reginam tandem non accendit, ſed paravit ad lenitatem. Poſt, laxatis foribus, hilariter ad convivii locum deducti ſunt. Aurelianus & Condæus, ſerio viſi monere, ut ſe fidei Reginæ committerent, a qua omnia ſperanda. Lutetiam illi reverſi ſunt, exſpectato opimiores.

Archidux Auſtriæ Leopoldus, Belgio tunc præerat, non ſine arcanis mandatis, ut Gallicis, tumultibus invigilaret. [Id moris eſt Hiſpanici, proſpera noſtra limis oculis ſemper intueri, & adverſis ..

gau-

gaudere.] Mittitur, Leopoldi nomine, Arnolfinus, cum literis ad Senatum & Contium; quibus in domo Elbovii prius ſeſe exoneravit. (Principi vix octodecenni, non odium, non amor, niſi indita per Sororem & Marſilliacum. Talis illi tunc Senatulus erat, cujus conſiliis ad Archiducem, Noirmonmontius & Legueus delegati ſunt.) Pollicebatur Leopoldus auxiliares, in Lutetiæ ſubſidium, copias, dummodo Arx munita aliqua, ex noſtris, in finibus utriuſque ditionis, pignus concederetur. Hoc veteres Hiſpanorum artes, non deſitas prodebat. Ea fuit quorumdam veſania, ut id fieri debere, impudenter arbitrarentur. Cordatiores averſati unt. Aderat Leopoldo Galliam intranti, Ludovicus Trimollius Noirmontius, torrente factionis abreptus potius ſuo fato, quam in partes propenſione a quibus ita fuit alienus, ut ad hoſtilem ingreſſum, exhorreſceret, ac potius avertendæ vaſtationi & populationi, quam promovendis Hiſpanorum cœptis, metator præcederet; inde tamen criminatio cujus immerito pœnas luit; Cum ſola memoria Lentiacæ pugnæ, ubi loci iniquitati, & ingruenti hoſtili toti exerci-

tûi,

tui, torrente interjacente ſuperato, cedere coactus, Condæo poſtmodum junctus, tam ſtrenue ſe geſſit, ut quicquid poſtea devium, ab obſequio Regis, facile poſſet obliterare. Arnolfinus petit admitti in Senatum; &, quod mirandum, aut abominandum potius, admiſſus eſt: ac Literas Archiducales tam venerando Cœtui exhibuit, præclara & magna, nomine Leopoldi, promittens. Non alias moroſiori trutina diſceptatum. Tandem optimi Cives, errantes, ad ſana conſilia reduxere. Diſcuſſa erroris nebula, in dolos Ibericos & fallaces inſidias penetratum eſt; ac ſtatutum, quicquid ſit, timendos Hiſpanos, dona etiam ferentes. Senatus Pariſienſis, nec vano Ducum apparatu, nec Hiſpanorum promiſſis permotus, ſelectos Viros ad Regem ac Reginam delegavit, Principem ſui cœtus Molæum, Memmium, ac Violeum, cum Senatoribus, præcipuis probitate & rerum uſu.

Sub idem tempus, peſtilens Sidus Factionis, velut contagio, (quod præterire non debeo,) Angliam afflavit; quæ rerum ſuarum oblita, Sancto ac venerabili numine Majeſtatis violato, legitimo Regi non pepercit. Carolus pater-

paternum Regnum tenebat; mitiſſimi ingenii homo, nec in vindictam idonea ſeveritate acer; a negotiorum ſumma abhorrens, ut qui nimia felicitate laboraret, infidis conſiliis ſe & ſua credidit. Hinc optimo Regi malorum omnium cauſa; invidia præcipue non tam Farfaxii, quam Cromvelii Regiis erroribus imminentis. Dum Carolus animum curis exoneratum otio paſcit; hic efficit, ut nulla pars Regni ſana eſſet. Jamque Furor & Ambitus arma in Regem induunt, & proſtrato manus injiciunt. Rex ſero excitatus, cœpit & nominis ſui & cauſæ meminiſſe: ſed jam ſui jura perdiderat, magnitudine animi nemini Regum inferior; & qui aliter capi non potuit, quam ſua bonitate; alieno tantum ſcelere ad ſuas virtutes coactus. Cromvelius, vir manu & conſiliis ſtrenuus, ſolertiſſime blandus, nulli mortalium, credulitate & ſuperbia, quoties tuto licebat, conceſſit: tandem eo uſque progreſſus, ſive fato, ſive temporum culpa, ut in ferali pegmate, (quod cuilibet notum,) Regi Carolo juridice, per Comitiorum ſententiam. ſpectantibus Subditis, cervix ſit abſciſſa, ſcelerata Carnificis manu. Hæc obiter, quia jam

jam attigi libro ſuperiori; Aptior erit locus, de Cromvelio fuſius dicendi, qui interim calens a Regis ſui ſanguine ſolium invaſit.

Jam ponere Lutetia videbatur æſtus; cum in illis remiſſionibus, conſilia pacis fere interrupit Turenii caſus, Ille in Alſacia præerat exercitui ex Gallorum ac præcipue Germanorum veterana manu conflato. Frequentibus Regis Literis accitus, nectit moras fruſtratrices, lentis itineribus cunctari manifeſte viſus: quo propenderet, eo pondera rerum inclinatura, non vane æſtimare. Bullionius, in Sedani vindictam, fratri male-ſuadus: Turenius, toties magna meritus, promiſſis facta non reſpondere forſan non falſo querebatur. Mazarinum non latuit mens averſa Turenii; ejus ideo in Caſtra immittit Harvaldum, qui ſolutis ſtipendiis, Germanos, in Regi debitam fidem, ſegregaret. Gens neſcia fraudis, vanis & infidis, ſolidum decus prætulit. Sic Turenius ab exercitu deſertus, ſalvus ægre evaſit, cœptorum infelicitate agitatus; Hinc exiguo famulitio, in devia decedens, crudi conſilii pœnas luit, Leve damnum, per tot rerum decora, poſtea

glorioſe

glorioſe penſaturus; Sæpe felix, ſemper Magnus. Cohortes, in Regis verba novo ſacramento adactæ, Roſæ paruerunt.

Ranzovius Olſtenienſis, id eſt pœne Cimber, per omnes militiæ gradus, etiam Polemarchi in Gallia dignitatem adeptus, (quod rarum in Extero,) Dunkercano Munimento, tunc præpoſitus, ut jam notatum, (ingens fidei argumentum;) creditus eſt, per hos tumultus, Hiſpanos auſcultaſſe, noxiis auribus, ſed animo defectioni impervio. Multa temulentus effudit, præſertim in Condæum, quem ſibi infenſum non temere credebat. Hæc Ranzovio cauſa infortunii fuit. Nam Condæus arrepta occaſione, Cimbrum præcipitem egit, qui vocatus, ſtatim Regi ſe ſiſtit, nulla cautione adhibita, audax, quod nihil ſibi conſciret; In Vincennæ carceres deductus, mœrore ac tædio inſanabilem morbum contraxit; abſciſſis per vulnera fere omnibus membris; Plus nobilis iræ truncus habuit, quam multorum integra corpora. Uxor pro conjuge luctum amans, perfruitur lacrymis, & in Cœnobio deſiderium mariti ſolatiis

latiis honeſtis tolerat, claro fortique exemplo.

Apud Fanum Sancti Germani, Regii Conſilii Primores cum Delegatis a Senatu, Pacem ſerio procurabant; excluſo a Conſeſſu Mazarino, tanquam Decretis publicis peracto reo; annitentibus maxime quibuſdam Aulicis, ut partæ quietis decus ſibi retinerent. Regina contra obſtitit; ac tandem eo admiſſo, 11. Martii menſis, anno 1649. firmatæ pactiones, magno Plebis gaudio. *Oblivione præteritorum omnia ſancita. In integrum cuncta reſtituenda: Regem Lutetiæ reddendum: vectigalia minuenda: de Pace cum Hiſpano audiendum; & Senatorem ætate, & uſu rerum venerabilem; ex Primariis, ut bonis illa rationibus coiret, immiſcendum negotio.* Cætera ex Actibus publicis talium ſitiens Lector haurire poterit. Ita præſenti tumultu compoſito, fere ſine cæde & ſanguine, rediere Senatores in Urbem; Læti, quaſi ſua dignitate & ſagacitate, res impetrabiliores feciſſent. Certum eſt; illa Pacta Regi ingloria fuiſſe; qui vi armorum excetram paratus conſummare, proſtratæ indulgebat;

quod

quod ſtans illa, & erecta conſequi deſperaſſet. Mazarini prudentiæ id tribuendum, qui in Aulæ Aſſeclis omnia infida probabat; nec Condæi cupiditati moderabatur.

LIBRI TERTII

FINIS.

BEN:

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER QUARTUS.

Lutetiæ ſeditio vix quieſcit; verminat factio, per nova meditamenta. In Provincia, ac præſertim in Aquitania, Rebellio adverſum Rectores, quam Condæus occulte fovet; Per omnia palam Mazzarino adverſus; turbat paſſim viri Conſilia, & cogitatos pro Neptibus hymenæos, Aulæ demum Princeps gravis, funditoribus gravior, ſibi, fratri, & affini procurat carcerem, paucis dolentibus.

TOTUM id tempus, quod poſt Sancti Germani conventa, proxime eſt ſecutum, variis factionum conatibus fuit ſolicitum: ac is fuit Urbis ſtatus; ut magis Bellum non

eſſe,

eſſe, quam Pax eſſe videretur. Non certatum amplius; non prædæ abactæ; non villarum incendia: Omnia incruenta potius, quam ſedata. Urbi laxior annona rediit, ac timor cuique abiit futuræ inopiæ: ſed varie hominum animi pro cujuſque indole affecti notabantur, & belli damna, ſi non per incurſiones, at per clandeſtina conſilia evagabantur. Condæus, etſi multis tenebatur indiciis, omniumque oculis & ſermonibus, Fautor Partium deſignaretur, in priſtina officii ſimulatione, erga Mazarinum perſeverabat. Beaufortius in Urbe Funditoriæ factionis princeps, aura populari & plauſu gaudebat. Vindocinenſis, ideſt Vandomius pater, ac Mercurianus primogenitus, feſſi calamitatibus, gratiam & affinitatem Mazarini, malorum medelam, palam ambire. Mancina, ejus neptis, cauſa diſcordiæ, dum alii, Mercuriano locare contendunt, alii averſantur. Turbarum inde ſemen, poſtmodum ferax ſeges. Mazarinus, tam ſubleſtam fidem ubique expertus, animo decreverat, potente affinitate, ſe ſuaque munire; eo magis quod Reginæ mens huc vergebat. Viſum opportunum, Mercurianum, primum

H ſe

ſe obtrudentem, e ſanguine Regio, muneribus & opibus amplificare, Præfecturam Maris, a morte Brezei, Regina tenebat; vitandæ rixæ, inter contendentes: ea libens parat ſe abdicare, in gratiam matrimonii; ſive Vindocinenſi, ſive filio Mercuriano, munus deferretur. Beaufortius, quo plebis favorem ſibi magis magiſque demeretur, conſilia Patris, & primogeniti deteſtari. Gaudebat Pater, quod duobus Munimentis per geminam Prolem, inſiſteret. Riverianus Abbas, Aurelianum ſtrenue impellebat, ut Nuptias ſuo aſſenſu comprobaret, unde Mazarinus audentius rem aggrediebatur; de Condæo etiam, ut rebatur, certus. Nam eo inconſulto; minus, invito; nequidem cogitandum, de conjugio Mercuriano, exiſtimavit: immo Beaufortio non conſentiente, ulterius progredi repugnabat: ut juveniles ſpiritus a tumultuando, ſic compeſceret: ingens præſidium Turbonibus erepturus. (Nullo alio conſilio Neptes elocandas ſtatuebat, quam Gallicæ incolumitatis reſpectu: & ut publicæ quieti potius, quam privatis commodis conſuleret; convenientiora Romæ, aut per Italiam; quam in Gallia conſecuturus.)

cuturus.) Condæus aliquandiu moratus eſt, antequam mentem palam renudaret. Non pauci, magis libidini ſuæ ſtudentes, quam de Principis honore ſoliciti, die noċteque ejus mentem exſtimulabant, & hortabantur, ne fortunam ultro ſe ſe offerentem, e manibus labi ſineret: omniaque commiſceri malebant, quam in vitæ tranquillæ certa conditione eum conquieſcere: neque deerant Adulatores, qui animum generoſum quidem, & magnarum rerum exſpectatione erectum, ſed adverſus fraudes incautum, ad ſpes ampliores excitarent. Multos illi conciliabat Mazarini odium, indignitaſque, ſub peregrino imperio, ſervitutis. Bullionæus, & Chavignius, præcipui incenſores. Ille rerum novarum ſine fine cupidus; ut tandem, ſui Sedani, per turbida recuperandi, occaſio affulgeret. Hic amiſſę authoritatis, & decoris erepti non ſatis patiens. Condæus in varia diſtractus, tandem animo figit; Mazarinum laceſſere, deſpectui habere; palam, non occultis amplius artibus, adverſari. Illa dies malorum prima fuit; illa concordiæ Gallicæ ſuprema. Funda gaudere Condæi ſeceſſione, cujus poſtea perfidia,

per ludibrium, in carceris anguſtias conjectus eſt. Interim Hiſpani Sanctum Venantium, & Yperam adoriuntur; unde Conſilium, Sancto Germano relicto, Compendium petere, quo propius hoſtis conſilia, noſſe daretur, & ex vicinia pervertere. Lutetiæ, ubi omnia damnantur, querelæ ob Regem amotum: inde in Mazarinum probra, & famoſorum libellorum, nullus finis. Viſum conſultum, Aurelianum circa principium Junii in Urbem venire, ſanandis animis. Præpoſitus Mercatorum, cum ſelectis civibus, libertatem tot peſtilentium ſcriptionum coërcet. Rogatur Aurelianus ferventiſſime, ut Rex principi Urbi, quamprimum reddatur: quieti neceſſarium opus, & votum eſſe omnium bonorum, Mazarinus non concupiſcebat, illic Regem vivere, ubi per dubium æſtum, veſtigia recentis ſeditionis adhuc fluitabant.

Tunc temporis Hoquincurtius, tanquam ſibi in Caſtris inſidiæ ſtruerentur, repente ſe ſubduxit imminenti, ut vulgabat, periculo, & Peronæ incluſus, ſui ſuſpicionem præbuit. Mazarinus de Picardiæ Præfectura cogitaverat. Sed, ſeu cum Elbovio non conveniret de

pretio,

pretio, ſeu de munitis in illa Provincia urbibus ſibi comparandis, incertus; depoſita illa cura, ad alias, animum intendit. Tanti autem Hoquincurtium fecit, ut ultro ejus amicitiam expetere teſtatus ſit. Uterque, die certa, condicto loco ſe ſiſtit: & quaſi in paria dimicarent, numerus par Armatorum utrumque circumſtetit, arctiſſimi nexus interceſſere; qui aliquandiu durarunt & poſtmodum rupta concordia in extrema diſſidia eruperunt.

Interea exercitum deſuetudine periculorum languentem, & vaſtantem loca, quibus otioſe inſidebat, decretum quamprimum inſigni expeditioni admovere: tum hoſti terrendo, tum fama apud rebelles. Non una ſententia in Conſilio Regio. Duacum alii, alii Avennas ſuadebant. Mazarinus Cameracum, præ cæteris oppugnandum, obſtinavit, quingentorum militum præſidio duntaxat munitum, ut certo auctore reſcitum erat. (Urbs eſt in Galliæ confinio, olim ſui quaſi juris; ſub Imperii tutela; Archiepiſcopo ſuo, certis Legibus parens: ad dextram ſpondam Scaldis fluvii. Magni in omnes partes momenti, invidioſa Civitas.) Summa belli

 oblata,

oblata Condæo; deſpectam. Harcurtius amplectitur: circumdat Cameracum, irrito conatu; nam immiſſis ſuppetiis, per nebuloſam noctem, ſocordia Vigilum, vix cœpta obſidio, Soluta eſt; ridente Factione, non paucis in Aula plaudentibus. Creditus Mazarinus, id conſilii cepiſſe, ut Urbem expugnatam, ſuam faceret. Sic olim Balagnio conceſſa fuerat; & per ejuſdem negligentiam amiſſa, ab Hiſpanis jure belli poſſidetur.

Inter has curas, non acri bello, liberi commeatus erant undiquaque. Aulici otium conviviis comeſſationibuſque inter ſe terebant. Et quia nihil amœnum, niſi quod Lutetiæ fit, eo advolarunt Jarcius, Jerzeus, San-Megrinus, ac alii non pauci. Hi cum Candalio apud Renardum cœnantes, hilaria agitabant, cum derepente ſupervenit lætabundis, Beaufortius, minas Jerzeo intentans, (alii etiam Baculum addiderunt.) Cœtus ſolutus, menſæ dejectæ: Lapitharum certamen crederes. Non-niſi juſto Duello, rem expiari poſſe vulgatum eſt: ſed, ut apud Gallos, irarum acria initia, languidus finis; ſubito tractabilibus ingeniis: Juris multum in

menſa,

menſa, nihil cruoris effuſum; & ex tam protervo aſſultu, læta repente Pax.

Duo Mazarinum maxime torquebant; infelix ad Cameracum conamen, & finitima regio ſtativis militum deſolata, penuria ubique graſſante. Inde, animi dolore fraudato, quaſi Valencenis, cum Penneranda de Pace acturus, in Caſtra Gallica tranſiit, ſtipantibus ex Aula primoribus. Immane quanta arte, facundia, ac verborum lenocinio, ferociſſimos deliniverit: præſertim Germanos, quibus fidem obligavit, & tandem in agrum hoſtilem irrumpendi fecit facultatem. Cuncta ibi non minore damno, quam terrore, deformata; prædæ actæ: ſaturatus miles. Harcurtius Condatem, oppidum ad Scaldim & Axonam, in planitie ſitum, ne nihil egiſſe tota æſtate, videretur, vi capit. Mazarinus Compendium redit; ubi Princeps multa dixiſſe fertur, ut Reginæ ſuaderet, non poſſe diutius Regem extra Urbem, detineri: mala inde multa. quæ omnia Mazarini rationibus aſcriberentur. Aurelianus in eandem ſententiam conceſſit. Uterque non, ut antea, ſubmiſſe; ſed imperioſe. Au-

relianus, ut Patruus Regis, ingens pondus: per Condæum ſtabat, rei militaris, ſumma, & ſplendor. Satius, igitur viſum eorum conſiliis obſequi, quam contra obnitendo, vires addere Factioni.

Ergo 16. Auguſti, Anni 1649. Luteriæ Rex excipitur. Ingreſſus ſpectabilis fuit, omnibus lætitiæ ſignis. Effuſa urbs, obviam progreſſa eſt: acclamationibus, omni regione perſonante: Emicuerunt tota nocte ignes; & temulenta pervigilia, paſſim celebrata. Rex inter Fratrem, & Patruum medius, ad ſcandulam Rhedæ, gaudebat applauſu; ex adverſa Condæus, a latere habebat Mazarinum, quem Populus oculis figebat intrepidum. Regina, cum filia Aureliani primogenita, & Condæi matre, introrſum ſedebat. Fuſior Regii introitus explicatio ex variis Scriptis peti poteſt: dixi quantum ad Hiſtoriarum ſatis eſt; neque enim ego aut Commentarios, aut Diaria Scribo. Urbis læta tunc ſpecies, cunctis ad juſti Domini imperium redeuntibus. Non amplius, contemptis Magiſtratibus; Ius in armis. Die, Sancto Ludovico, Sacra, Rex a Lupara, ad Baſilicam Divi, equo provectus,

vectus, per urbem conſpicuus, ſtipante innumera Aulicorum manu, proceſſit. Paulo ante, Mazarinus, Rheda, per celebres Plateas incomitatus, eo ſe contulerat; nullo pavoris ſigno, etſi non uno, monito accepto, ne prodiret. Conſcientia & Regis amore tutus, inanes ſtrepitus non perhorruit, pompa meliore in bonorum animis triumphans: nulli exoſus, niſi publica calamitate lætis, & qui ſibi impune futurum rati, in diſcordia civili, fulturam privatæ rei collocabant. Quod arcanum poſtmodum exitus evulgavit

Per illam publicæ quietis imaginem, intermiſſa de Conjugio Mercuriali, cœpta eſt inſtaurari tractatio. Filius, Patri obſequioſus, ſponte cedere Præfecturam Maris, dummodo Patre mortuo, ſucceſſio Muneris, ad ſe perveniret. Sed turbatæ iterum Nuptiæ, quia Condæi ingratiis, eas perpetrari, averſabatur Mazarinus. Condæum, Brezei, in ſolidum, hæredem, in omnia Cognati jura promoveri, fas & jura ſinebant: ſaltem Brezeum patrem, Galliæ Polemarchum, virum non aſpernabilem, in ſolatium orbitatis, ſuccedere defuncto filio. Hæc paſſim jactabantur, alieno

tempore.

tempore. Interim Beaufortius non deſerere Partes; in Aulam ventitare, Regem ſalutare, obſequia præſtare, Mazarino ne quidem viſo. Id Regina ſibi ingratum teſtata eſt, dum frigide excepit: quod illi in gloriam vertit; Paſſim celebratur, quod dum quiſque ſuum commodum privatim reſpicit, nemo, publicæ ſalutis reminiſcitur. Mazarinus fruſtra varias init rationes, quibus juvenilem animum ſibi conciliaret, etiam, per utriuſque parentis, hortamenta. Ille ferox, Monbazoniæ. ad cujus viſum captus erat, conſiliis potius obtemperans, omnia reſpuit. Tantum potuit Fœmina ſuadere! Viro abunde ſatisfactum, dummodo Funditor ſtrenuus, non Mazarineus audiret, (per ludibrium ita dicti Regii.) In Urbe varii motus animorum. Cordatis omnibus, & Aulæ gnaris, magna rerum mutatio pręſagiebatur. Et quia Mazarino, tunc maxime, arctata poteſtas; falſæ rerum ſpecies, ſolidis conſiliis, apud eum ſępe præponderabant. Multi fervere mentibus, quia juſtis pręmiis, non ſatis digne excoli ſe, ſuaque exiſtimabant. Omnis excuſabilis, in multitudine peccantium, audacia, inter tumultus daturos fiduciam.

Sub

Sub idem temporis, Michael Particellus Emerius, dejectus ærarii Præfectura, reſtitutus Muneri; id Condæo maxime adnitente; ſive potentiæ oſtentendæ, ſeu novi tumultus materia, ſeu memoria gratæ operæ ſibi navatæ, aut ſpe navandæ. Plerique in priorem Emerii vitam invecti, in Senatu perorarunt: *Non interpretes libidinis. Paraſitos, Symphoniacos, & meretricum greges, inſtrumenta eſſe Miniſterii: quippe infamiæ & dedecoris plenos, in bello moleſtos, in pace ſumptuoſos, omnibus bonis invisos; accerſere nihil, niſi infortunia, & clades.* Emerii autem ædes, ejuſmodi ſtrepere humani generis purgamentis. Condæo ſterilis, Emerio exitioſa, neutri læta redintegratio fuit. Nam, præterquam quod præclaræ indolis oblitus, Particellus, in vitia jamdudum præceps abierat; redux, voluptatum blandientibus illecebris, ſoluto, animo, & corporis robore emollito, Miniſterium invidioſum, vitamque relaxatam infelici exitu clauſit. Quaſi; Regia gaza libidinem aſſlante, fatalis omnium Præfectorum Ærarii in Venerem pruritus, eſſet.

Interim furoris contagione ſævie-

bat, in Provincia, & Aquitania, eadem Peſtis. In Provincia, hic fuit rerum ſtatus. Decretum, per novum pecuniæ aucupium, apud Aquas Sextias, conſeſſum Curiæ, augere Conſiliariis, certa ſumma, quam quiſque det, ſemeſtri ſpatio partituris juriſdictionem. Hoc antiquis Aſſeſſoribus invidioſum; authoritatem ſic dividi, & ex continuo imperio, temporale fieri. Inde mali labes, quæ exiguis orta primordiis, pœne in exitium Provinciæ evaſit. Mandata ab Aula fuere; *Furori cedendum: Authoritatem Principis ſemper mora creſcere, prava Subditorum molimina, ſpatio deſtrui: Semeſtralem novitatem, ad tempus premendam: ſeditioſos opportune puniendos: Ad hæc omnia, ſimulatione & taciturnitate opus.* Hoc arcanum ſoli fidei Gubernatoris committitur, qui ſecreti impatiens, uni atque alteri Regia, mandata patefecit; illi aliis: & ſic eundo, vulgatum myſterium. Cujus loquacitatis poſtmodum pœnas luit, ipſe Alezius. Nam derepente, Factio vires reſumit; & Curia illa in Mazarinum decernit; tanquam perniciem Provinciæ clam meditantem: jungit ſe Senatui

tui Pariſienſi: Mazarinum eliminandum, Alezium removendum: & ſimilia, quæ furor miniſtrabat. Alézius, non premit ſenſus; ſed vindictam anhælans, palam Nobilitatem, ſibi amicam, & quoſcunque habuit obnoxios, induere arma jubet: quoſdam, ex Seditioſis, in carceres compingit; ignarus, non offendendos, quos perdere nequiret. Acceſſit, quod a Milite Aleziano inter jurgandum, unus ex Curiæ Apparitoribus, trucidatus ſit. Inde crevit, tumultus; Præſertim quia, dum ad Sebaſtiani, extra Urbem, Sacellum, per feſtivum diem, procederetur, Ruſticus exclamaverat, Portas Urbis claudi, ne pateret civibus reditus; Alezius, quinque Peditum millibus, quingentis Equitibus, & non exigua Nobilium manu, adoritur vicina Oppida, & expugnat. Tandem Aquis Sextiis, vim admolitur, & ducentos proterve egreſſos, ad internecionem cædit. Opportune Edictum Regium affertur, quo omnia præterita, oblivione ſanciuntur: & concordia reſtitutâ, quiſque redit ad ſolita munia; ſemeſtrali vexatione abolita in æternum. Sic multa in Provincia, variis motibus animorum impedita, Mazarini

ni conſiliis expedita ſunt: reluctantibus fruſtra Noſtradami vaticiniis, qui ſuis conterraneis, vana prædixiſſe, per eventum contrarium, convictus eſt. (Hic veterator Segeſterione, Urbe Provinciæ, natus eſt. Circumferuntur ejus Centuriæ, obſcuræ quidem illæ, & nihil certi continentes: quia vel antequam eveniant, ſperare aut timere; vel cum evenerint, promiſſa audeas, vera affirmare; Præterea ita compoſitæ, ut eadem & multa diverſarum rerum eventa, circumflectere, & aptare poſſes. Eæ cum quotidie interpolentur, & novis acceſſionibus accreſcant; tamen hominum credulorum tanta eſt inſania, ut quæ non intelligant, vera eſſe contendere, non dubitent; nec in manifeſto mendacio deprehenſi, ſe coargui patiantur.

Sed Burdigalenſium Aſtrum cum Pariſino mire conſentiebat: nec mirum, Burdigalam non ſapere, inſaniente Lutetia Si qnis autem roget, quæ cauſa Aquitaniæ ſerenum, fœdarit? nulla juſta poterit reperiri. Cogitet quiſque apud ſe, ante omnia, quantum, illius populi inconſtantia, turbidis temporibus: ſibi aſſumat: quantum fuerit,

& erit,

& erit, præſentium faſtidium, ac innovandi ſtudium, in illa Urbe, armigeræ gentis regnatrice; Ubi, Per cœli clementiam, & Bromio lætos colles, tenues opes luxuriantur: vivacibus ingeniis, quibus ſine fine pruriunt pugni. Civitas procax, cum foris hoſtem non habet, domi quærit; ac inſtar Symplegadum, gaudet allidi. Ergo, apud illam, Senatus Pariſienſis acta, magnifice narrari; ejus virtutem extolli: hinc libido eadem patrandi. Non deerant & illic feminæ æmulæ Pariſinis, non minus, per libidines exercitæ. Opus tantum perſonam concinnare; in quam vires frangeret, jam mente accenſa Factio.

Eſpernonius, qui nomine Gubernatoris Aquitaniæ præerat, viſus idoneus, qui Pila fieret. *Damnatur illius ſuperbia, cum avaritia conjuncta: conſeſſus illius Curiæ, Viri Placita, deſtinatis ſententiis reſpuit. Apud Regem, querelis criminatur, tanquam infeſtum, & Aquitaniæ perniciem meditantem. Omnem Severitatem, ab ejus ambitione; qui per Burdigalæ ſervitutem, neſcio quod imperium ſibi moliretur. Turpem ab eo fieri frumenti nundinationem; quod-*

di

divenditum & extractum, annonam arctabat, cæteroquin laxam in iis locis. Etiam de novo vectigali, in unumquemque vini cadúm cogitare. Ad Liburnum, Munimentum exſtruere, quaſi compedes Burdigalæ injecturum; quam exarmare decreverat, & ex Arce Trompetana, tormentis ex Ha veteri Caſtello eo advectis, Vrbem innocentem convellere.

Et vulgus hæc audiebat, quia oderat. Oderat autem, quia tum, per malignum Sydus, eum odiſſe, expediebat, ut invidioſa tempeſtas in caput quodlibet, dum aliquod, deſæviret. Ille, ut erat ingenio elato, præſidentique, facile minas ac conſpirationes contemnere, aut ſe contemnere, ſimulare: ne videretur poſſe deprimi in Urbe, ubi per Patris audentiam, coalita credebatur, Eſpernonianæ Domus, æterna potentia. Maxime conſpicui ſeceſſionis Duces, Muratus, Piconus, ſed ſupra omnes Daſius; & ſumma caputque rerum, Advocatus Regius, Lavieus, homo apud eos primarius.

Initur non una ratio ſtabiliendæ pacis: cuncta impetu Factionis, in præceps abripiuntur. Eſpernonius, etſi Re-

Regio milite & clientibus validus, urbe ceſſit; ne Majeſtas regia in perſona Præſidis, violata videretur. Burdigalenſes, terra marique militem ſcribunt, implentur cohortes ſubito tyrone. Juventus omnis ſpecioſo militiæ nomine triumphat. Quiſque pravo potius, quam nullo facinore optat nobilitari. Utrinque hoſtilia. *Eſpernonium, cauſam mali, amovendum : hoc unicum remedium, cætera inania.*

Mazarinus contra obnititur : nunquam indultum ejuſmodi poſtulatis, niſi maximo damno : Exemplum eſſe periculoſum : non finem, ſed gradum ſeditionis. Inde Condæum majores animos aſſumpturum; cui curæ eſſe, Burdigalenſes demereri, non uno indicio patebat : Nec fortunæ defuturum, ſi ſe occaſio offerret.

Hæc dum Burdigalæ geruntur, ſcinditur Aula in ſtudia contraria, non uno obtentu. Regina ſemper tenax, in tuendo Mazarino, quem unicum Regis commodis ſtudere, ac ſuſtentare authoritatem undiquaque concuſſam, manifeſtum erat; in cujuſcunque autem animo, virtus ineſſet, ei plurimum eſſe tribuendum,

dum, & quod uſu optimum intelligeret, id in tutelam ſecuritatis retinendum, æſtimabat. *Bono autem publico, adverſum aperte Condæum, compeſcendum; amputanda illi omnia, quibus fretus ſe altius attolleret: ideo proſpiciendum Eſpernonio: ne refractariis ſuccumberet; ac poſtea, tanti in omnes partes momenti, Aquitania, ſoli Condæo obnoxia videretur. Provinciales vindictæ Alezii non relinquendos, qui Condæo conſobrino, ſe adjungeret, proſtrata rebellione, ſuperbus. Aurelianum, per Riverianum Abbatem, qui ſpe Purpuræ demulcebatur, in Regias partes trahendum, & retinendum: Beaufortium, per Monbazoniam, pretio occupandum: Corinthium, per Chevreuſiam varia ſpe illiciendum: Senatum quacunque ratione in officio continendum: male feriatis & turbidis offam objiciendam, qua quieſcerent: cunctos ſpe, promiſſis, re ipſa pelliciendos. Idque per biennium, quo intervallo, non poterat Rex per ſe imperare, nec Regni, nec ætatis leges perrumpere.* Hæc erat mens Reginæ, quæ per medios æſtus mirum quam ani-

me

mo tranquillo omnia evoluerit. Sanctiſſimis conſiliis Numine præſidente.

Aurelianus, cui nihil, niſi inſinuatum, tum per uxorem, quæ filiam Regi nupturam, ſibi perſuaſerat; tum impulſu Riveriani, per Aulæ gratiam, purpuram exſpectantis; Reginæ adhærere decreverat: vel maxime ut Condæo in contraria verſo obſiſteret. Condæus, Contius, ac Longavillæus; cujus Conjux, Condæorum ſoror, etiam ſuas Aſſeclas habebat: etſi ad cætera diſcordes, in hoc conveniebant: *Mazarinum nolle ablatum, ſed imminutum, ut ſuis poſtulatis, quæ non exigua erant, obſecundaret. Et ne nimis altum ſubvolaret, alas circumcidendas, ac obſtandum incrementis invidioſæ potentiæ; memoria Richelianæ ſervitutis.*

Sine dubio Mazarinus, tales habiturus erat ſibi obnoxios, dummodo, non indocilis ferre eorum jugum, aliquid remitteret de illa erga Regem ſolicita fide; in cujus inoffenſo tenore, contra omnes conſpirationes & minas, intrepidus perſeveravit.

Beaufortio & Corinthio propoſitum, formidandam potentiam adipiſci, & fieri

& fieri rerum momenta ; ut quoquo inclinarent, eo vergerent Lancis pondera: Præſertim Corinthio, ſuorum memori, qui in Gallia rebus moderati erant. Fovere igitur turbas, præcipue apud Burdigalenſes, ac eo tandem Reginam velle adigere, ut cogeretur ejerare Mazarinum, & ipſum Corinthium aut Caſtellonovum ſupremæ curæ admovere.

Interim miſera Aquitania, a quietis conſiliis ſemper abhorrens, inteſtino furore lacerebatur. Nec impetus iræ, in Eſpernonium elanguebat. In ſe invicem omni clade ſæviebant: prædæque ex finitimis agris, velut ex Hiſpanico & hoſtico ſolo, per Regium militem agebantur. Burdigalenſes, populantes reprimere, interdum ipſi populatores: ſæpe feliciter, ſemper fortiter confligere; etſi non uno Duce temerarium vulgus regeretur. Quam inexpiabile odium fuerit, hinc diſcas, quod per vicina Urbi loca, in Caſtellis, obſeſſi Ruſtici, cremari vivi elegerint, potius, quam, per deditionem in Regiorum manus, pervenire. Quicunque, per moderationem, ſecum cogitabant. quantum facinus admitteretur; Patriæ hoſtes judicati;

cati; & Urbe pulſi ſunt. Semina belli jaciebant Literæ a Senatu Pariſienſi qui Curiæ Burdigalenſis, conſeſſui omnia pollicebatur. Toloſa intacta ſemper pernitioſis conſiliis, rogata de Unione, fortiter negare, promiſſa tantum opera, qua ſe tanquam pararia, immiſceret pacificationi; Id Candalio etiam approbante. Sed hæc omnia vana: nec facile erat homines pugnandi cupidos, & factionis ſuæ firmitatem oſtentantes, dirimere. Nec amplius ſententiis, ſed armis certabatur. Argenſonius illuc a Rege delegatur, qui poſt varia tentamenta, cum in portum omnia ſe perduxiſſe exiſtimaret, novis fluctibus in mare relatus eſt. Non longiuſculus ero, nec immorabor in hoc ſeditioſo barathro; cum plerique hæc omnia per vanitatem, nimis verboſe, perſecuti ſint.

Argenſonius Eſpernonium, apud Cadiliacum (amœna ædes Eſpernoniorum eſt) primum inviſerat; etſi hoc Burdigalæ ingratum. Ibi collatis ſermonibus; ſumma rerum hæc fuit: In Arcem Trompetanam, immittendam annonam, cujus inopia laborabat. [Burdigalenſes ita acriter circumſederant,

rant, ut nihil invehi poſſet.] Munimentum, Liburni ceptum, ad culmen perducendum, inde ſeminarium diſceſſionis, & malorum omnium, quæ deinde ſecuta, occaſio fuit. Argenſonius inter infeſta ſigna, hinc, & illinc curſitans, utroſque invicem rogabat, *ut domum redirent; nec ſpem rerum componendarum, nimis calidis conſiliis infringerent*. Illi, promittere, *ſe velle Regi obſequi*; Eſpernonius, *ſe nihil aliud, quam Provinciæ tranquillæ ſtatum depoſcere aſſerebat*: Hæc omnia falſo. Aſſentiente tamen utraque Parte, ita fœdera perſcripta ſunt, *Vt neuter præteritas exſequeretur injurias, neuter ſuos ad pugnam concitaret, neuter dolo malo in pacificationis leges, peccaret; ut civium militumque jurgia tollerentur, quæ invitis Primoribus, ut plurimum exardeſcunt.*

Burdigalenſes in mitiora conſilia lapſi, ſe intra præſcriptas formulas tenuerunt: & in Arcem Trompetanam, ut pactum, farina advectata eſt. Eſpernonius præſenti rerum ſtatui, abunde conſuluiſſe rebatur, dummodo Arx Trompetana non caperetur, & Liburni

Muni-

Munimentum, Burdigalenſibus frenum exſtrueretur. Ideo curat opus accelerari, militem, ac duo tormenta, cum vi nitrati pulveris, & globis, immitti. Unde ſeneſcentis Factionis recruduit impetus. Nec a rumoribus Argenſonius intactus: ut Eſpernonio addictus, Burdigalæ hoſtis palam proclamatus. Nunquam animis acrius ſævitum eſt. Eſt hoc notatu dignum, quod ſicuti in Senatu Pariſienſi, torrente Juventutis, venerabiles Senes, abripiebantur: in Burdigalenſi, Seniorum conſeſſus, Juvenes in præceps rapiebat, prava docens inire rationis elementa. Eſpernonius ſecurus Trompetani Caſtelli, quod extra anguſtias annonæ erat, animos ſuorum, exigua quidem re, ſed magnis pollicitationibus, ſuſtentabat; Nec tam ſtudere videbatur, ut Rex vinceret, quam ne ipſe vinceretur, nullis pactis ſtare, decreverat, ſed a Patre ſuperbiam uſurpans, occulta ultionis conſilia meditabatur. Non dubitandum, quin tunc omnia pacata, niſi illi ſubleſta fides.

Interea Argenſonio, ac filio, manifeſtum periculum à plebe imminebat; fruſtra Archiepiſcopo allaborante: cujus

jus ex ædibus, ut parum tutis, exiens, Ha, veteri Caſtello, ſe inclusit, vel vitandæ injuriç; vel tanquam obſes; Utut ſit, coactus illic codicillum ad Gubernatorem Liburnenſem exarare, quo jubebatur, *invidioſas exſtructiones ſolo æquare.* Etſi Argenſonius vana, ut par erat, hæc judicaret, qui nihil juris haberet, in Præfectum Liburnicum, tamen placandæ ſeditioni, hoc fecit, temporario remedio, iras vehementius exarſuras, tantillum leniturus. Filius Argenſonii Liburnum advehitur, mandata Patris ſecum ferens, quibus non obtemperatum. Sed Argenſonius quoquomodò liberatus, Eſpernonio ſtatim adfuit, qui ſe operam daturum promiſit, ut brevi moles Liburnica a fundamentis, everteretur.

Burdigalenſes omnis moræ impatientes, nec Eſpernonianæ fidei ſatis certi, refectis viribus ſeſe in armis oſtentant; & quidquid copiarum poſſunt, ad ſpeciem multitudinis augendam, Urbe educunt. Septem millia armatorum, in acie ſtatuta fuiſſe, comperio. Liburnum verſus iter intendunt; & non procul ab oppido, Caſtra poſuere, nullo vallo conſtructo;

Eſper-

Eſpernonius, lætabundus, quod optatæ pugnæ ſibi copia daretur, cum Factione non amplius muris tuta, ſed in vaſta planitie expoſita; Regium militem, ac ſuum, cum Nobilium manu, recta ducit ad Rebelles. Levia certamina primo conſerta, varia fortuna. Pro Eſpernonio erat virtus militum; Pro Factioſis numerus; qui parum profuit: Nam impreſſione ex arte facta, Collectitia manus militiæ, fuſa, fugataque eſt: pars cæſi, pars Dordoniæ vorticibus abſorpti. Ductor Chambaretus, ſtrenue dimicans, oppetiit; captivi abducti ad Eſpernonium: qui victoriæ non ſatis moderans, ingentes animos aſſumpſit; ac Burdigalæ appropinquans, Gravæ ad ſecundum lapidem ſubſtitit. Ibi Archiepiſcopus, ac ſelecti Cives, blanda allocutione, cum eo egerunt, de obſequio, & fide Urbis, ad quam invitabatur.

Eſpernonius, ad id multum impellente Argenſonio, Urbem decernit intrare, dummodo pro dignitate, ex decore exciperetur. Conſentiunt Cives; non Curia, quæ aliena ſemper extitit, ab omni cum Eſpernonio pactione, ut intuta. Amotis igitur Pla-

tearum repagulis, Luſigniaco, qui Chambareti nuper occiſi, partes obibat, cum milite, Urbe exacto; Eſpernonivs omnia reperit obnoxia. Nuſquam ſpes certior affulſit compoſiti motus. Mutuo Fatis videbantur iraſci, quæ hanc feciſſent odiorum neceſſitatem. Eſpernonius, Burdigalæ, per ſpeciem placati animi, aliquot dies tantum immoratus, Cadiliacum conceſſit; vindictæ potius, quam tranquillitati incumbens. Quod ſi diutius apud procaces, iræ tamen tractabiles, divertiſſet; redibant omnes ad obſequium. Sed ſicuti irrequietæ gentis indoli, multa mala imputanda; majora Eſpernonii arrogantiæ: in cujus adyta penetrans Factio, exulceratum per ultionem pectus, facile introſpexit.

Eſpernonius, extra Burdigalæ procellas, ex ſuo Cadiliaco, Argenſonium juvenem delegavit in Aulam, quæ tunc Ambiani erat, fuſe omnia expoſiturum: *ut populo parceretur: ſed Senatus, interdictione plecteretur.* Dum per ſex ſeptimanas in Regio Conſilio deliberatur, creſcit Factio mora. (A multis retro ſeculis notatum, apud Gallos ſalubria lente, noxia incredibili celeritate expe-

expediri.) Aula Eſpernonii ſucceſſibus lęta, facile ejus conſilium amplectitur, miſſo Guitaldo Comingio, cum duobus Apparitoribus, Catena inſignitis, qui nomine Regis, omni juriſdictione conſeſſum Curiæ Burdigalenſis, privaret.

Eſpernonius, Argenſonius, & Guitaldus, Palatium intrant, rem de qua acturi venerant, clam apud ſe continentes: ſed ut Factionis, pervigil animus, quod timet, eſſe putat; facile res illi ſuboluit. Igitur Curię negatus ingreſſus. Viam vi facere aggreditur, per ſuos Eſpernonius: quod infeliciter ceſſit; Nam vulgus, ſive ſponte ſua, ſive impulſu alieno, ſubito exarſit; & ad arma conclamatum paſſim per plateas.

Satius viſum Eſpernonio imminentia pericula diſceſſu prævertere; In ſuum Puipaulinum, poſtmodum etiam Cadiliacum, urbe relicta ſe recepit; tandem Aginnum Nitiobrigum, ubi inter deformes moras vindictæ meditamenta moliebatur. Vix poſſim verbis ęquare, quibus laceratus probris, quibus petitus contumeliis, Burdigala diſceſſerit. Crudeliter exercitis inimicitiis, omnia plebejæ irę piacula expertus. Nonnulli

clam miſerebantur, inani favore. Certe apparuit clare, veritas illius Sciti; *Dignitatem virtute deſtitutam, brevi momento evaneſcere.* Comingius conatus res reſtituere; operam perdidit. Argenſonius, prudens veniam diſcedendi impetraverat, nullam nactus opportunam bene agendi occaſionem. Non amplius Factio ſecum ipſa diſcors, variis ſententiis diſtrahitur: Unitum Corpus Curię & Urbis, non ceſſat ea comminiſci, quibus omnis infamia in Eſpernonium derivaretur; qui Agenni, apud menſæ Aſſeclas, epulis inſtabilem gratiam colligebat. Modo ſplendide agere; modo exiguę pecuniæ parcere; in tanta famæ prodigalitate.

Perlata, ad Aulam, tam notabili rerum mutatione, decretum quocunque modo novum tumultum ſedare; & Sylvanecti detentis Burdigalenſibus Delegatis, libertatem indulgere; ac Domum remittere, ut omnia honeſta nomine Regis conſeſſui & civibus pollicerentur, dum modo ad bonam frugem ſerio redirent.

Interea Guionetus, feſſus militiæ, (præerat ille Burdigalenſi militi,) in gratiam Saubeuvii, ſe ſuo munere abdi-

cat.

cat. Illud primum Bullioneo obtulerat, qui Condæo ſtatim rem aperuit. Saubeuvius, multitudini acceptus, captabat rerum novarum occaſiones, quo iuclareſceret. Vir non aſpernabilis, partes olim Aureliani cum Mommorantio ſecutus; hinc Ducis Parmenſis copiarum Ductor. Sub hujus igitur Saubeuvii auſpiciis, novi belli fiunt apparatus, non terreſtres ſolum, ſed maritimi. Conflantur navigia varii generis, quibus Burdigalenſes tota Garumna jura darent.

Hæc in Aula audita augebant curas Mazarini, qui in ſola Eſpernonii abdicatione, malorum prævidebat remedium: non poterat autem revocari, niſi in ejus locum ſuffecto Condæo; in quem tota Factio inhiabat, aptum præſenti ſtatui rerum. Ideo Mazarinus, ut jam dictum, eo non poterat adigi: graviora ex effuſo in Condæum affectu, quam ex odio in Eſpernonium, merito metuens. Cogitatum de Aureliano, qui tantam dignationem ſecum ferens, ſedaret derepente tumultus. Aureliano ingrata fuit legatio, ſive de eventu dubitanti, ſive per innatum quietis amorem. Imo agitatum, an Rex ipſe, eo

majeſtatem conferret. Pariſinę res pręſentem Regem depoſcebant. Tandem difficilem hanc provinciam Pralinus Pleſſæus, ſortitus eſt.

Hic non Burdigalam, ne Eſpernonium, nec Cadiliacum, ne Burdigalenſes offenderet, ſe contulit: ſed Lormontii ſubſtitit, ubi collatis ſermonibus cum Delegatis tum ab Urbe, tum a Senatu, conatur priſtinam tranquillitatem Civitati & Aquitanię reſtituere. Tunc obſidebatur Trompetanum Munimentum, a cujus oppugnatione, ut removeret Burdigalenſes, impetrare non potuit: immo, quo plus inſtitit intempeſtivę rogationi, eo acrius urgebatur obſidio; quę tandem eum eventum habuit, quem infra memorabimus. Colloquii exitus fuit; *Amovendum Eſpernonium, aut extrema exſpectanda, ib urbe Commota:* Et cum temperata loqueretur Pralinus, a pleriſque exſibilatus, & Argenſonius per contumeliam appellatus, tanquam ejus veſtigiis inhæreret.

Lavieus in Aulam redit, Patriæ caſus, ſuoſque narraturus, *nec Senatum, nec Burdegalam detrectare obſequium, fidem præſtare paratos Cives, dummodo Eſper-*

Eſpernonio non parerent, *quem offendiculi Petram*, *nuncupabant.* Lavieus, operam ſuam apud Regium Conſilium pollicebatur; Burdigalæ cum eſſet, facta promiſſis, non reſpondebant. Certum eſt, inſinuaſſe ſemper, conſilia turbida, & a quiete aliena, & Condæum imprimis, ſolicitaſſe, ne Burdigalę, in tanto rerum cardine, deeſſet, patrocinium afflictę. Urbis ſuſciperet, quę Aſſertorem eum, & vindicem, ſuæ libertatis eligebat. Ille Lavieum bonum animum habere, jubet; ſe cum illis omnem fortunam ſubiturum, Quę poſtea Lavieus redux, ſplendidiora, retulit, ut in ſpem ſuos erigeret, ac pollicitationibus vanis incrementa daret Factioni, cujus ſemper ipſe, pars magna fuit.

Candalio, per fidum amicum, Condæum, reganti, *ne favendo turbæ turbulentæ, Eſpernonianæ Domui infenſum ſe præberet*; reſpondiſſe Principem ferunt, *effecturum ſe omnia, in Eſpernoniorum gratiam, dummodò de eorum opera & fide ſecurus eſſet, quocunque res vergerent.* Candalius, hæc in detrimentum fidei ſoli Regi debitæ, merito accipiens, tanti non putavit,

Condæum emere. Hæc reſcita, & Burdigalam perlata, omnem de Condæo ſpem excutere facile poterant, niſi indomita rabies; miſeros cives, occæcaſſet; qui etſi multoties moniti, nihil exſpectandum a Condæo, in eo nihilominus fiduciam rerum ſuarum ſemper collocarunt. Tam facile & pronum, qualibet larva, populos faſcinare! Interim Trompetana Arx rerum omnium inopia circumventa, non poterat amplius ſpe auxilii ſuſtentari: unde factum, ut, urgente fame, boves neſcio quot circa palabundos, ad ſe adegerint Præſidiarii. Quod illis non in ſubſidium, ſed in exitium vertit: nam illico circumſeſſum Caſtellum, impetitur omni telorum genere. Præſidiarii tormenta laxant; undique hoſtilitas aperta. Saubeuvius, cum Luſignano, loca adjacentia, unde munimento in extremis laboranti, poterat ſuccurri, milite firmant, & eo ipſa Fana implent. Podenſacum, & Inſulam Sancti Georgii occupant: Sæviunt in prędia & villas, eorum, qui aggregari Factioni, per moderationem recuſabant.

Eſpernonius, quanta mole virium potuit, ex adverſa ripa, oſtentare obſeſſis ſpem

ſpem irritam: nam cum ulterius progredi non tutum putaſſet; retroceſſit. Unde obſeſſi, ad octoginta ſemilaceros redacti, in ultimam deſperationem conjecti ſunt; turribus dirutis, cibariis conſumptis, aquis vitio corruptis. Poſt bimeſtrem defenſationem, Haulmontius, qui præerat, Arcem Saubeuvio dedidit; uſum vitæ ſolummodo ſibi, & militi reſiduo, deprecatus, cæteris vindictæ & ludibrio relictis. Statim plebes lymphata involat deformati Caſtelli rudera, & parietinas: Eſpernonii pretioſa ſupellex, illic tanquam in tuto depoſita, publica licitatione, vili pretio divenditur. Tormenta in Urbis Palatium advehuntur, plaudente non populo tantum, ſed Primoribus, ad publicum gaudium, unumquemque citantibus. Paſſim per plateas inuocabatur lętitia. Fajardus Conſiliarius inter cęteros conſpicuus, divaricatis cruribus Tormento inequitabat, hedera & pampino tempora incinctus, thyrſigeri Bacchi inverecunda aſſimilatione; ac vinum propinans, unicuique miniſtrabat. Burdigalenſes validis excurſionibus late omnia populantur. Quatuor mille pedites, (transfugæ plerique erant e Regiis

copiis;) mille octingenti Equites ſub ſignis rebellibus; Pondeſaco captominantur Cadiliaco excidium; ſed fruſtra, inerat enim flos Eſpernoniarum virium. Langonem tormentis quatiunt; invadunt San Macarium: vicina oppida eandem fortunam ſequuntur. Tunc Dognonus Broüagii Gubernator, Garumnam intrat octo navibus bellicis, incendiariis plurimis, ac minoribus navigiis non paucis, experto milite repletis; & ad Rupem Lormontiam exſcendit. Saubeuvius cum Girarto aggreditur, tanto impetu ùt miles Regius coactus ſit naves aſcendere, tormentis ægre ſervatis. Hinc varia fortuna certatum. Burdigalenſes cedere coacti, ob adventantia undique pro Rege auxilia, quę ſola ſuaſere ſalubria.

De Pace igitur actum ſerio, Alvimarus attulerat condiciones, quas Pralinus attemperavit; aſſuetus domi militięque rebus, prudenter moderari; Illa inita, repente motus animorum, & tanta certamina compreſſa quievere, per hęc pacta. *Trompetanam Arcem eo ſtatu quo erat, remanſuram, deſtructam ſcilicet, ad Regiam uſque pubertatem,*

tatem, quæ majoritas Gallis dicitur. Tributa publica imminuenda: præſertim, ſcutatos binos abolendos, unicuique Cado vini, qui urbe extrahebatur, impoſitos; Conſulibus, cujuſque municipii, provocandi ad Curiam Burdigalenſem, factam liberam poteſtatem. Hęc omnia exigua quidem, ſed ſi negarentur, peribat forſan Burdigala: prudentia Aulę indulſit poſtulatis,

Nec ideo quievit eorum factio, qui ex publicis malis privatim ſibi conſulebant, aut rebantur conſulere. Ex talibus Motradelaſius, Madritum fuerat delegatus, auxilium contra vim Regiam, & Eſpernonianam tyrannidem poſtulaturus. In Conſilio Hiſpanico certatum ſententiis: quarum hæc potior viſa, ut *Vattevillæus, Guipuſcoæ provinciæ Præfectus, Burdigalam ipſe ſe conferret cuncta viſurus, & inquiſiturus, quali fundamento, Hiſpanica providentia inędificaret.* A Sancto Sebaſtiano ſolvit Vattevillæus, & ſecunda navigatione Burdigalam appellit, poſt promulgatam Pacem pauciſſimis diebus. Ille palam, ſtipatus Hiſpanico comitatu,

publicis Cœtibus intererat, multum Pralino obſtrepente; ſed fruſtra: nam omnis ætas, ſexus, ordo in Hiſpanica inclinabat. Nec armorum illa remiſſio, ſed tranſitus ad improbiora videbatur. In Eſpernonium nullus contumeliarum finis. Pulſi in exilium ob moderata conſilia, non admittuntur. In Villamonteum, qui nomine Regis illuc advenerat, fit impetus. Rheda laceratur: & ni divertiſſet Liburnum, Aginno rediens: non parcebatur homini cordato. Pecuniæ Regiæ injiciuntur manus; & debita, ad ſumptus belli ſeditioſi conflata, expunguntur. Sic cinis doloſus impoſitus igni, per flammas brevi erupturo. Hæc ſatis ſuperque de Burdigala: ubi a vi quidem & armis quies erat; ſed pax infida: & animis adhuc tumeſcentibus, non occulta indignatio, malum aliquod inopinatum parturire videbatur.

Interim Riverianus Abbas; in Purpuram ſuam intentus, quaſi de ea ſola ageretur, diſtinebat Aulæ curas. Quid autem difficilius, quam eam adipiſci, Mazarino invito; qui etſi omnia officia ei polliceretur, per mira automata, in animo Pontificis evertebat, quæ maxi-

me

me urgere videbatur? Riverianus in ejuſmodi nunquam penetravit, aut non penetrare viſus eſt. Gratulationes admiſit, tanquam certus dignitatis, de qua, nullus præter eum cogitavit, ne murice quidem nato, cujus ſanguine vellus Cardinalitium tingeretur. Inter Miniſtros tamen, ut vulgo loquimur, aſcitus: lentę Purpuræ ſolamen; atque ut Aurelianus, retraheretur in Aulam, relicto Limourio ſuo, quo Ducem Riverianus deduxerat, iram, illi pro libidine affingens: qui graviora minabatur, ut de ſeceſſu Oxitanico, ni promiſſa Riveriano, implerentur.

Contius eodem momento palam teſtatur, decretum omnino ſe ſacris addicere, & galerum a Pontifice petere; rogare Reginam, ut efficaciter intercedat; ſive animo negotium Reginæ faceſſendi, ſive ſororis Longavilleæ, & Rupifoucaldii, hæ fuerint artes, Riverianum, ſibi devinciendi; ſi cederet. Hæc omnia diſtrahebant, miſere Aulam. Atque in his præſertim, induſtria Mazarini, apparebat, quod tot naſcentes difficultates, tam concinne dirimeret.

Cauſa omnium diſceſſionum, Con-

dæus,

dæus, qui ad omnia momenta Mazarinum impetebat. Quamvis aſſenſiſſet Mercuriani nuptiis, eas ſubinde turbare; Vandomium ſplendidis promiſſis, ſibi conciliare: daturum operam, ut Præfecturam maris, obtineret, etiam neglecta illa affinitate inæquali, & Principe, é Regio ſanguine indigna. Candalium, qui Neptem alteram Mazarini ambibat, etiam in ſuas partes pertrahere, ut a matrimonio averteret; Burdigalenſes hortari, ne ab Eſpernonii abdicatione quicquam remitterent. Candalii conjugium non poterat contrahi, niſi Eſpernonio in Præfecturam Aquitaniæ aſſerto, & domitis Burdigalenſibus; quibus in Regio Conſilio aperte Condæus favebat: contra vero, Provinciales ſevere caſtigandos contendebat, & Alezium Comitem, conſobrinum ſuum, in cauſa juſta non deſerendum. Ac cum nihil æque Vandomium, ab affinitate poſſet amovere, quam repulſa Præfecturę maris: Condæus ſocerum Brezeum impellere, ut pro ſe, Amiralatum peteret; tanquam pecunia, jam eo nomine conceſſa, non ſatis ſuperque orbitatem ſolaretur. Inducit eundem fato jam vicinum, ut Præfe-

ɗuram

ćturam Andegavenſem, Chaboto Rohanio, ſuo clienti, venderet; ut ſic mortuo ſocero, de illa Provincia, pro nutu ſtatueret.

Cum multis indiciis, Condæus non modica ſpirare, probaretur; mira res, arcana aulæ rimantibus, viſa, quod Funditoribus non ſerio incubuerit. Maxime ex quo, Compendio, Lutetiam venit, omnium animis in ſe converſis; Revera tunc, ſi unquam, Arbiter fortunæ, rerum apicem manu contingebat: ac nihil deeſſe ad ſummam potentiam videbatur, quam Funditores ſibi adjungere; quorum oſtentu Senatui & Urbi dominaretur. Per Exercitus, per Provincias ſolus tunc oſtentatus; Neglexit opportunitatem Princeps, ſive dubius fidei Funditorum; ſive efficaci indole, technas averſaretur, nec tanto circuitu utendum æſtimaret; fraudis, ſicut & omnium periculorum, contemptor. Ingens animus, ſpreto Mazarino, & Corinthio, ab eventu rerum omnia ſperare, quas niſi in ſua commoda, verti non poſſe, rebatur. Corinthius, qui ſe aptum cuicunque fortunæ, reputabat, ac facile Dux erat Partium, clam Mazarinum, palam Condæum ambire;

ambire; animo, unum, per alterum opprimendi, ut ſummæ rerum tandem moderaretur. Mazarinus, qui ſolertius quam ullus mortalium, in adyta illa penetravit, dextro modo artes Corinthias eludere; ita tamen, ut ignarus earum videretur. Corinthio ſubolebat aſtutia Mazarinea: ideo de Condæo ſibi jungendo, ſerio cogitavit, ut ejus opera Mazarinum deſtrueret; quo facilius poſtea, ad ipſius Condæi exitium, graſſaretur. Et in hoc non damnandus Condæus; qui, quidquid fuit, Corinthium ſuſpectum habuit, etiam magna pollicitum. Dum ſibi invicem triumviratus, ruinam parat, tranquilla nihilominus, videbatur Aulæ facies; cum derepente, fictum ſerenum fœdatur, & vertitur in tempeſtatem.

Exigua res fuit. Quatuor millia Rothomago diſtat, neſcio quod, nugatorium Munimentum, quod ponte fornicato, Sequanam jungit, & Pons inde Arcarum, vulgo appellatur: aptum exactioni miſeri tributi, in navigia, & Lembos, qui vel ſecundo flumine decurrunt, vel adverſo, remigiis, aut funalibus equis, ſubiguntur. Cum apud Sanctum Germanum, pacificatio iniretur,

tur, hanc arcem Longavillæus ſibi promiſſam contendebat; idque per Condæum, qui a Mazarino, in gratiam affinis Longavillæi, rem petierat. [Hoc habuit in more poſitum Cardinalis, ut cum ægre negaret, importunis petitionibus, aſſenſum, aut nutu, aut ambiguis verbis, ut plurimum præberet; quæ poſtea tempore opportuno, clarius explicabat. Hactenus ſe a moleſtia redimens. Quoties remotis ambagibus, aperte promiſit, nunquam claro verbo, fides abfuit. Sed, tam turbido ſtatu, unuſquiſque vel leves nutus Mazarini, pro promiſſis interpretabatur. Unde non una ſpecies malorum: donec rerum, non litigioſe potitus, docuit Gallos animi ſui ſenſa recte intelligere.] Igitur Condæus, illud Pontarcium exigit, tanquam ſibi promiſſum: rogat Mazarinus ſpatium. Longavillæus urget Condæum, Condæus Mazarinum. Commoda hæc occaſio, diſcedere cupido. Longavillæi, Res tantilla non intererat; quam tantum aſſequi optabat, ut per Neuſtriam increbreſceret rumor, nihil in Gallia fuiſſe unquam turbatum, unde aliquid commodi non corraderet. Cæterum, res illi nullius

momen-

momenti, niſi ut miſeri alicujus Clientis fortunam ſublevaret. Condæus, ſe palam Mazarino infenſum profitetur; nunquam Regi adfuturum, nec in Aula, quandiu ille peregrinus rebus Gallicis præſideret. Concurſus fit ad Condæi ædes, omnium Procerum; pro genio gentis, properantis ſemper ad nova. Circa Mazarini ſtationes, in Palatio Regio, late ſolitudo. De immedicabili divortio nullus dubitavit. Funditores gaudere; nec tamen, primo die, ſocietatem cum Principe inire: cui nonnihil moleſtiæ attulerat, rogari velle. Per ſororem igitur Longavillæam, eos allicit. Non arduum negotium: cum diſſidio, nihil Beaufortio & Corinthio commodius, poſſet contingere; qui junctis cum Condæo viribus, facile Mazarinum ſe everſuros, reputabant. Funditorum principes, lætus Princeps admiſit; fortem operam ſe daturum promittens, ut tempore oportuno, bene cumulatam gratiam referret. Mutuis utrinque pollicitationibus, ſe invicem ligant; Quæ ſtatim ad Mazarinum perlata ſunt, per Chabotum, arcanorum æternum æruſcatorem. Certum hoc, Beaufortium & Corinthium hactenus fidem

fidem Principi obligaſſe,ut expelleretur Mazarinus; nec, etiam enervis, & ſemilacer in miniſterio permaneret. Non talis Condæi animus erat, qui fractum & mutilum, non extinctum, nec expulſum, volebat Cardinalem, Ergo penetrata Funditorum mente, conſultius putavit, Mazarinum, quam illos ſibi devincire. Sic irę moderans, & tractabilis factus, intra paucos dies paſſus eſt ſe flecti, a Mazarino; Cujus tunc primum, pectus ſubiit firmum & immotum propoſitum, de Condæo in carcerem compingendo; a quo nihil exſpectandum amplius, quam imperioſa vivendi ratio; qua primum Miniſtrum ſub legibus ſuis, (tanquam non ſervum, ſed compede vinctum ergaſtularium,) ſibi obnoxium, & ad omnia devinctum haberet: quod Probroſum Regi ac Reginæ, non poterat Cardinalis concoquere. Ad hoc, opus taciturnitate & ſolertia. Imprimis Aurelianum conſcientia illigandum; & Funditores ſibi quoquo modo parandos. Sed antequam totam hanc rerum ſeriem evolvamus, quædam reſtant expedienda. Ante omnia, Mazarinus Condæum placat, ad humilima quæque devolutus. Pons

Arca-

Arcarum, Longavillæo intra bimeſter promittitur, Aureliano fidejuſſore. Alia etiam conceſſa, quæ non ſunt hujus loci. Elatus Condæus proſpero ſucceſſu, ejuſmodi rationem ineundam, in poſterum exiſtimat, ut aliquid extorqueatur; a Mazarino timendo, niſi timeat. Per Condæanos aſſeclas jactatur paſſim, Principem veram viam inveniſſe, imperioſe agendo.

Dux Richelianus, ex ſorore magni Armandi nepos, cum ſpe connubii, cum Chevreuſiæ nata, excidiſſet; & apud Longavillæam, ob repulſam, dolorem juveniliter teſtaretur: illa captandam occaſionem rata amicæ gratificandi, obtruſit mœrenti, Catharinam Pouſſartam, Vigenam, Marchionis Pontiaci Albretani viduam, forma non quidem præſtantiſſima, ſed nec abſurda. Richelius ejus amore tam impotenter repente exarſit, ut de pactis connubialibus, ſine mora tranſegerit. Et quoniam hæc Aulę non poterant, ne quidem facta, probari; conveniunt de loco, nuptialibus celebrandis. Nullus commodior, viſus Tria; qui Longavillæi Prætorium, quatuordecim milliaribus ab urbe diſtat. Res non Longavillæo, ſed ſoli

Con-

Condæo, aperitur; qui amantes Triam ipſe deduxit, & præſens omnia ſancivit: nulla habita ratione, neque Cardinalis, qui unam ex Neptibus Richeliano deſtinaverat; neque Longavillæi, qui ſe merito offenſum crederet: ſed, quod præcipuum, ſpreto more, qui pro lege obtinet, ne ullus Procerum matrimonium contrahat, niſi per ſpeciem honoris, prius Regem conſuluerit. Ego Mazarinum adii, non nomine Condæi, ſed Longavilleæ, ut eum de tota re peracta, certiorem facerem. Ille vultu in ſimulationem compoſito, ut ejus mos, reſpondit; an legitime matrimonium fuerit contractum necne, hoc a tribunali Judicum pendere: nec ſuum eſſe, immiſcere ſe negotio, a cujus notitia omnino fuerat excluſus: Et cum Richeliano unam ex Neptibus ſuis deſtinaſſet, in gratam Avunculi memoriam, *ſibi videri*, ſubridens dixit, *Neptem ſuam, non cedere Catharinæ Pouſſartæ.* Mihi certe non conſtitit; Hominem permotum; uſque adeo vultus ſermoniſque potens tota vita fuit! Intus tamen, animo exulcerato, quod Condæanorum moliminum nullus eſſet finis;

Hinc

Hinc in deliberatione, de carcere Principis, non ſolum perſeverat, ſed maturare decernit; cum liquido conſtaret, eum ſibi ſternere gradum ad majora. Interim Longavillæus, contemptus injuriam non æquo animo ferens; conſilium capit, relicta omni cum Condæo ſocietate, Reginæ & Mazarini arbitrio ſe totum permittendi. Illo certe patrocinio opus habuit, quo ſe in libertatem aſſereret: cum uxorem non poſſet amplius tolerare, nec in eam explere vindictam, ob Condæum defenſorem. A Regina, & Mazarino, me, præſente, præteritorum ſupplex veniam petit; obſequium & fidem adverſus quoſcunque pollicitus. Cardinalis fidem Longavillæo non adhibuit: & exitus rectum ejus judicium comprobavit. Nam mater Condæi, concordiæ in familia cupida, ſubodorata diſſidium, in cubiculo ſecretiori, generum cum filio ita conciliavit; ut non minus fidem Longavillæus Condæo promiſerit, quam Reginæ & Mazarino pridie fecerat. Quod ſtatim per Chabotum, Mazarino relatum, animum ejus, a Longavillæo plane alienavit: eo magis, quod eodem tempore Riverianum Ab-

batem

batem de imminenti periculo monuerat. Grave id Mazarino, qui Riverianum parabat evertere, ut, liberius in Condæum graſſaretur. Hactenus Mazarinus, Longavillæum a ſocietate carceris ſegregaverat: ſed, cum viri tam dubiam fidem experiretur, pari ruina, cum Affini, eum involuere ſtatuit. Redeo ad Richelii Matrimonium; quod Condæus non promovit, niſi ut ſe rerum potentem oſtentaret, cui fas attollere & deprimere: & ut Havrææ Arci præfectum, ſibi redderet obnoxium.

Funditorum Princeps Corinthius, nulla in re ſegnis, intentus ſemper ad omnia; Per congruam & opportunam rerum ſcenam, dextro modo fovet turbarum exſurgentem materiem, propter Reditus, qui annuatim perſolvuntur Creditoribus Civitatis; ideſt iis qui pecuniam ſuam locant in Palatio Urbis, fenore certo, & ſorte ſecura, ut qui pro præde, habeant Lutetiam. De annuo illo Reditu, ut male perſoluto, quiritantibus, quorum intererat; Syndici electi, ſex cives conſpicui, quorum negotium eſſet ſolutionis curæ incumbere. Inter cæteros Præſes Chartonus, Jolius, Bellotus, & Couturius. Cum autem

omnia, ut Civitas arma indueret. Funditorum Principes lætari, & uti commode vulnere Jolii, ac fremere, quod viris bonis, pro utilitate publica ſtrenue operam præbentibus, ſic vis inferretur. Quid ſecurum in Urbe? non amplius Lutetiam, ſed ſpeluncam ſicariorum. Conſultant, quiſnam aſſumeret perſonam publicæ ſeditionis. Prę cæteris huic operæ idoneus repertus, Eſchalartus Laboulaius, apud plebem gratioſus; & qui ob advecta, tempore obſidii, in urbem alimenta, inclaruerat. Ille igitur voce, geſtu, animo, incitare ad arma; hortari ut officinæ clauderentur, catenis plateæ impedirentur, ac ejuſmodi Lymphatæ Civitatis molimina exhiberentur. Sive Boulaius præcipitaſſet actum factioſum, ſive bile ea hora jecur Civium non ferveret; ubique quies apparuit. (Non eſt omnium horarum illa bellua, nec omni momento Plebi integrum inſanire. Momenta illa elabuntur; nec niſi ad longo ſcelerum uſu edoctos pertinet; ea captare.) Tumeſcere tamen animi: Vidiſſes globos meditantium nova, inclinato ad veſperam die, in triviis & angiportis, inter ſe muſſare.

Condæus, poſtquam Mazarino conciliatus eſt, fidem promiſſam, ita Reginæ ſervavit, ut hoſtem ſe præberet infenſum, & Funditorum, & quorumcunque Turbonum; nihil prius habens, quam dejicere quicquid contrarium Aulæ: hoc tamen ita, ut Dominus rerum, non Miniſter videretur. Sic eodem tempore & Funditores graviter offendere; & tuendo Regiam authoritatem, eam lædere.

Funditores, antequam Mazarino, in exitium Condæi, ſe, & ſua dederent, tentant, ſibi potius Principem devincere, ut ejus opera ad evertendum Mazarinum uterentur. Sed cum Princeps eos frigide excepiſſet, & amotos ante omnia vellet, ſibi non gratos; Tunc Funditores, ſpe omni Condæi acquirendi damnata, decernunt Mazarino ſe totos addicere, quam honeſtiſſimis, fieri poſſet, conditionibus; De iis varie mihi relatum, ideo nihil certi ſcribo, quidam aiunt. *Corinthio Galerum Cardinalitium promiſſum: Beaufortio Præfecturam Maris, poſt Parentis mortem, excluſo Mercurio; inſuper pecuniam; unicuique Funditorum, ad menſuram*

poten-

potentiæ. Aureliani Gnatam Regi uxorem deſpondendam, &c.

Dum hæc alta taciturnitate peraguntur, & Condæus ferociorem in Funditorum Principes, ſe prębet; Contigit, aut fabricata eſt nova machina, qua nulla aptior irritando Principi, & inimicando in Funditores: qui unicus ſcopus Mazarini; Nam duabus factionibus implacabiliter diviſis, ſine dubio, ejus cauſa triumphabat. Igitur, inſigni Reperto, oleum in ignem, jam accenſum, inſtillatur. Monetur Condæus in Regio Palatio, ut ſibi præcaveret; globum eſſe armatorum ad Pontem-novum, qua iter ad Condęanas ædes: illic exſpectari malo animo: igitur abſtinendum ab illa via; per quam tamen, periculi faciundi cauſa, Rheda poſſet emitti. Ita factum; Suppoſiti nebulones adoriuntur Rhedam. Trucidant pediſequum, intus forte fortuna incluſum. Princeps qui citra pontem, dormitum iverat apud Balneatorem, monitus de impetu in Rhedam facto, excandeſcit: Invocat jura neglecta, & proculcata. Molæus, Princeps Senatus, qui ſemper a Condęi partibus ſteterat, cauſam ejus ſtrenue amplectitur. Aurelianus, qui

jam alienus a Condæo, adit Senatum, & perſonata officia illi exhibet, lætabundus, quod Condæus Funditorum Principes accuſaret. Singulis horis Judices in ejus gratiam importunus urget. Regina & Mazarinus, aperte facinus deteſtari. Mens fuit quorundam, non Mazarinum hoc procuraſſe, ſed ipſum, Condæum, Funditoribus evertendis, quos hac maxime via deſtruere poterat. Alii caſu, id contigiſſe, conſentiens unio, jam facta fuiſſet, eos hac maxime via deſtruere poterat. Conſtat tamen, teſtes vocatos in judicium, expoſuiſſe, De Condæo trucidando, non ſemel, ſermones occultos, & truncata verba audiviſſe. Ut ut ſit, ſecurus Mazarinus, diſſociationis, maturandum, carcerationis conſilium; exiſtimat. Et neſcio quo præſagio, quid jam rumuſculi percrebeſcebat, quod abſurdum Principi videbatur, qui ſe intimum Mazzarini, putabat; Cum præſertim a Telierio, bono eſſe animo juberetur, De Aureliano ſecurus, per Riverianum, qui gratia jam exciderat, ſpecies, & perſona rerum. Mazzarino diſplicuit ſparſa ſuſpicio, cui delendę, Condęum urget, de Couturio capiendo; Multa ab eo

tor-

tormentis adacto, poſſe erui, quibus Funditores peſſum-darentur; ad quem ſcopum, fingebat ſe collimare; Princeps gratias egit; ac de Cataphractis, & levioris armaturæ Equitibus, Præparandis ſuſcipit negotium; quoniam Couturius degere in ædibus Richelianæ portæ proximis, referebatur; Illic locavit Equitum alam, Sibi aptans infortunium.

LIBRI QUARTI
FINIS.

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS, HISTORIARUM.
LIBER QUINTUS.

Condæus, Contius, & Longavillæus, Carceri includuntur. Ter eum mutant, anni ſpatio, & alterius menſis: Quid actum interim, in Normandia, Burgundia, & poſtremum Aquitania. Quæ diſſidia; Quantum rixarum, ſuper occluſis, aut educendis, aut retentandis; Quibus Parariis ſequuta liberatio; Per quas tendiculas, exactus eſt ex Gallia, Mazzarinus, rediturus, regnator.

HAUD imprudenter ſpeculatus Mazzarinus, neminem celerius capi, quam, qui nihil timeret, ſecuritate Condæi, frequen-

quentiſſimo calamitatis initio, in occaſionem carcerationis uſus eſt. Primo igitur pauciſſimos, mox plures, in ſocietatem Conſilii recipit, decretis facta jungit. Tempus conſtituit (Id Principi indicatum, etſi pertinaciter inficietur.) Sed prævalebant jam fata Conſiliis, omnemque animi aciem præſtrinxerant, Quippe, ita ſe res habet, ut quem fortuna oppreſſura eſt, ejus corrumpat Conſilia, efficiatque, quod eſt miſerrimum, ut quod accidat, merito accidiſſe videatur, & Caſus in culpam tranſeat. Negat itaque ſe credere, ſpemque in ſe benevolentiæ, ex merito æſtimat. Sed nec diutius, poſt primum indicem, ſecundo relictus locus, Nam Mazzarinus, rebus ita compoſitis, non ultra differendum ratus, omnia inſtruit; Beaufortio tandem totum negotium revelans. Eo certe opus erat, cum tanta auctoritate, apud plebem valeret, ut derepente coortum, ſi cooriretur, tumultum ſedare poſſet. Primo repugnavit Beaufortius. *Se partam in Vrbe famam, velle ſervare, Hanc amiſſurum, ſi ceſſaret odiſſe Mazzarinum; Ejus odio pollere, Beaufortium, Mazzarineum*

factum, non amplius Beaufortium, ſed inanem umbram; Cum tandem amicitiam Aureliani, Præfecturam Maris, & neſcio quid oblatum, quod egebat, apud ſe perpendiſſet, manus dedit efficacibus argumentis. Condæus, Tellierii, & Riveriani fide, ut credebat, abunde fretus, rumorum contemptor, apud Senatum, Criminationem in Funditorum principes, perſequebatur, Aureliano comitante. Nunquam Regina, Nunquam Mazarinus, tanti ejus Conſilia fecere, Nunquam blandius, Nunquam honorificentius, exceptus eſt. Ille ſibi plaudere, dolo non penetrato, de quo, præter eum, nemo dubitavit, cum audentiæ, nullus eſſet finis.

Longavillæus anxius, quod offenſum haberet Mazzarinum, virum adit, præſtigiis, ut putabat, illuſurus, ſagaciſſimo mortalium. Finxit Mazzarinus, ſe credere omnia, non ſolum placatum, ſed benevolum ſe præbens, *Mittamus*, inquit, Cardinalis, *iſta omnia, & videamus quid facto opus, ut Reginæ gratiam experiaris.* Tum pollicitationibus facilem credulitatem implevit, inania pro ſolidis ſemper captantis.

tis. Tandem venit decretoria dies (decima octava fuit Januarii menſis ann. 1650.) qua bene mane, adfui Mazzarino, ut meus mos, Nomine trium Principum, quædam non ita magni momenti, rogaturus, intrat poſtmodum Condæus, qui dum auribus Cardinalis allabor, & incepta perago; Lioneo familiariter neſcio quid inſuſurrabat, Diſcedentem me, Monet Condæus, Longavillæum accerſendum, quia, cum de Couturii captione ageretur, Poterat moderari motui, ſi quis oboriretur, per Corinthium agnatum & amicum.

Ego Chaliotum, non procul ab urbe, (ubi degebat Longavillæus, uxoris vitando conſortio,) me contuli. Cum aperte nunciaſſem, notatum mihi imminens infortunium: Sive præſaga mente, ſive aliunde Monitus; non dedignatim reſpondit; *poſſe fieri, ut Principi injicerentur manus; ſed fruſtra moneri, qui omnia, cum Sorore, ſpernebat: ſe autem, cum pridie Cardinalem conciliaſſet, nihil timere.* Venimus Lutetiam, quo maxime properabat, impellente Beveronio, pro filio ſucceſſio-

 nem

nem in Præfecturam Normandiæ, a Mazarino per Longavillæum impetraturo. Die veſperante, Condæus ſe ſiſtit Reginæ, more ſolito: & cum a Riveriano, ignaro initi conſilii, audiviſſet, Aureliæ Ducem non adfuturum; nonnihil turbatus, facile cogitavit Patrocinium ſuæ cauſæ,in Senatu deſeri; Conſulto ille abfuit; ſive componendæ procellæ, quæ ſperabatur; ſive, ut a facinore vultus averteret. Contius, & Longavillæus, pariter in Xyſtum concilio deſtinatum conveniunt; ubi aderat Cancellarius, Servienus, Tellerius, cum nonnullis gravibus viris, e Regio Conſiſtorio. Mazarinus in cubiculum ſe receperat, Riveriano Abbate ſecum deducto. Guitaldus, Præpoſitus Regiæ Cuſtodiæ, greſſu laborioſo, intrat Xyſtum Conſiſtorialem; & Condæi auri, ſe reverenter applicans, denunciat illi, nomine Reginæ, carceris neceſſitatem; Comingius Contio, Creſſiacus Longavillæo. Primo viſus Condæus hoc per riſum excipere. Mox cognovit, ſerio Guitaldum loqui, tum converſus ad aſtantes, *Regina, mihi captivitatem, per hunc Guitaldum indicit: non hoc meruere obſequia, non fides, ne dicam,*

geſta,

geſta. De ejus juſtitia omnia non ſpero; ſed credo. Vos teſtes advoco moderationis; Hinc rogat Cancellarium, Reginam ſuo nomine adeat, & colloquium, ſi fieri poſſit, ab ea, impetret: Idem apud Mazarinum, rogat præſtare, in ſui gratiam, Servienum. Uterque Principi paret: Cancellarius redit, fruſtra tentato colloquio; Servienus irreducem viam carpſit. Mazarinus per eum, certior factus, de re peracta; Riveriano, enunciat; cui graviter, hoc laturum Aurelianum, murmuranti, Tunc clare aperit, nihil factum niſi quod ipſe Aurelianus, probaverit. Diſceſſit, multa gemens; Et cum pro more ſolito, Aurelianenſem alloqui tentaſſet; Crudam repulſam tulit: Ac tunc demum, certa fide, ſe periiſſe, credidit. Interim Guitaldus redit, ſtipatus viginti armatis, qui torvum intuiti Condæum, magnum aliquid auſuri, videbantur. Princeps deducitur placide. Contius probrum non concoquere, ſed fremere, ac pœne minari. Condæus fraternas iras verbis, & exemplo compoſuit. Per Scalam ſecretam ſine motu abrepti, imponuntur Rhedæ, Condæus ſcilicet, Contius, & Longavillæus; Comingio, Guitaldi

 nepote,

nepote, ab eorum latere nunquam diſcedente, paucis Equitibus Regiis, primo comitantibus: Ad portam Richelianam Mioſſanius numeroſiori turmæ prçerat. Sic per abrupta viarum, & intempeſta tenebrarum, Vincennas deducuntur: nullo oborto tumultu; etſi Rheda everſa expoſuerit in terram Captivos, potius grandi caſu territos, quam de libertate cogitantes.

(Non ſum ignarus, quaſi fabuloſum viſum iri, Tantum animi in Mazarino fuiſſe, ut in Civitate diſcordiarum avida, amicis Principum præpotentibus, facinus auſus ſit tam pericuſoſæ aleæ plenum, non animo decernere, ſed exſequi: & quod omnibus, tam cautis tamque acribus conſiliis, proſpexerit, ut nihil inde turbatum. Tot Aſſeclas Condæi, tot Contii, tot Longavillæi, tanta caligine ſuffuſos, ſuis malis ſecordes indormiſſe: nec hiſcere quidem auſos; poſt toties oſtentatam factionis ſuæ firmitatem.) Funditores per Urbem palabundi diſcurſare, quaſi ſumma adepti; Beaufortius inter primos. Collucere flammis plateæ, ſigna plebei gaudii: memoria ſcilicet obſidii Pariſienſis; Cum Condæus, ignarus Fatorum,

rum, incauta mente, Urbem tam amicam, tam faventem, acri obſidione premeret, & adjacentia populatione vaſtaret, pabulis paſſim infenſatis, & regione deſolata. Regina, pervigil ad id noctis, eventum rei præſtolari, ut inter ſpei & timoris moras; ſingula momenta computare. Idem, Aurelianus. Perfecto demum facinore, illius magnitudo intellecta eſt. Tandem adventat Nuncius de felici Vincennas appulſu; ubi in turrim detruſi, eodem tres Principes cubiculo, humi ſtrati, incœnes pernoctaſſent, ni Ranzovius, (eodem antea, Condæo adnitente, compulſus,) immemor injuriæ, lagenas aliquot vini, quarum illi ſemper copia; & neſcio quid dapis, obtuliſſet. Locum ad lævam muniunt parietes arctali pædore & ſitu: Camera lapideis fornicibus vincta; inculta tenebris; odore fœda; atque terribilis ejus facies; Principes inſomnes varia agitare, ut in talibus fieri amat. *Suæ credulitati Mazarinum illuſiſſe: gravem non ſolum captivitatem, ſed captivitati additum ludibrium: tot ſpes truncatas: inimicorum triumphos.* Hic Longavillæus veraciter vaticinatus

eſt:

eſt : *Funda*, inquit, *nos huc detruſit, & Funda nos liberabit.* Eadem nocte, captus Joannes Peraldus : & brevi poſt, raptus in eandem Caveam, fidei inculpatæ pœnas luit : gloriæ acceſſione; quod ſubſidium Auguſtæ Domus, cujus res ſemper fecerat ſuas, ſociata ſorte, in eadem fata traheretur. Ego circa ſumma facinora diſtentus, puto quia minor, evaſi. Calamitate filii, ad matrem perlata, ea fuit doloris vi oppreſſa, ut pœne inter manus aſtantium exſpiraret. Magnis Mommoranciis orta femina, eorum animos præ ſe tulit, & variis fatis exercitâ, quia tantum dolorem non potuit ſperare, neque etiam ferre poterat : Poſt varia molimina, pro libertate ſuorum, tandem feſſa ærumnis, ad eorum viſus, nunquam reditura, tædio vitam finivit interjecto paucorum menſium intervallo. Longavillæa, fratrum potius, quam mariti luctu violenta, audito caſu, humi ſtrata, tanto actu, fœdatam noctem Lamentis inſuper corrumpebat. Matri & Filiæ perſuaſum, ſuprema fata, captis imminere : nec talia auſuros, qui mitiora decreviſſent. Jubet Regina Condæam matrem Urbe excedere, & Longavillæam in Palatium Regium

Regium accerſit. Illa, impetrata venia, Carmelitano Cœnobio, ſe triduo includit; hinc Chantiliacum, cum Nuru & Enguiano Condæi filio, ſe recipit. Hæc Palatinæ artibus evadit, & Rupiſoucaldo, viæ duce, in Normandiam ad Mariti amicos ſe proripit, eorum fidem expertura. Decreverat Mater, exitiali illa nocte, Lutetiam circuire, filii clientelas ſolicitare, commovere urbem: Cum audiviſſet, omnia infauſta; Corinthium & Beaufortium ovantes per Urbem procedere; ignes paſſim accenſos, teſtes publicæ hilaritatis; non pepercit lamentis; De Regina graviter conqueſta: Corde Reginæ, neſcio precibus ullis manſueſcere, inanes lacrimæ, Condeæ fundebantur. Tot Proceres, toties præclara Principi pollicitos, altus ſtupor urgebat. (Nunquam clarioribus indiciis approbatum, quam intuta omnia apud Aulicos. Incolumi fortuna, vaniloquentia; fractis rebus, rumpitur fides, Ignava deſertione.) Bullionæus ſe præſenti periculo eripit, & latebris abdit, Tureniacæ ſuæ ditionis. Frater Turenius Stenacum, noctivagus, per ignota viarum, ſalvus adventat: Mouſſaius, atque alii, afflictæ

Domus,

Domus, aſſeclæ, hac & illac diſperguntur. Eorum omnium, tandem Stenacum, fuit receptaculum, & aſylum aliis a Rege deſciſcentibus. Longavillęa Rothomagi, multa verſavit, nullo operam ſuam exhibente. Ipſi Beveronii, qui Urbi ac veteri Palatio præerant, & in illa Provincia, ſecundas tenebant, fæminam eliminare, & cogere Diepam abire: unde, quis exitus, poſtea dicturus ſum.

Hæc erat facies rerum, poſt tres Principes in Carcerem conjectos, nullo ſtrepente, ne quidem conquerente. *Toties victorem, Condæum, toties magna meritum, cæcis lateribus includi! Quis non miretur Viri fata; Poſt actos tot triumphos, In tales manus pervenire; quo, a Carolo-Magno pauci Imperio digniores, ſive proſperos ſucceſſus, ſive ingentes animos, ſive mentem quantævis fortunę capacem, reſpicias? Nimium propago Gallica potens viſa, ſi hæc dona incorrupta ab omni labe. Non injuriarum acris vindicta, Nec beneficii, ulla recordatio. Nullus potentior blanditiis, cum opus urget: poſt elapſa pericula, aut operæ neceſſitatem, alta rerum oblivio.*

Contii

Contii ſpiritus, in ſorore Longavillæa, vertebatur. Longavillæi ingenium, tricis impeditum: ſummis labris cuncta guſtare. Nulla Factio oborta, cui non immixtus. Vix intravit, cum pedem retrahit, quem aptat mille calceis. Potuit mergi, non ſemel; lubrico & gyris, forte evaſit. Ejeratis prioribus amicitiis, novis ſe applicare, dummodo ſpes melior. Colere felices, miſeros fugere. Nullum bis decipere, arte penetrabili. Cupidus lucri, hactenus, ut lucrari videatur. Dotes animi, technis ſutilibus corrumpere. Certe Carceris moleſtia longe ab eo, niſi Verſipellis, & neutri parti fidus: utramque devincire, aut eludere paraſſet.

Non adeo tamen ſterilis virtutum ætas, ut non exempla laudata prodiderit; Grammontius adiit Reginam: ac non fruſtrato animi mœrore, indolere ſe Condęi malis, aperte teſtatus eſt: quędam etiam admiſcens nobili libertate digna, quę prudens poſtmodum cohibuit, ob ſacramentum, quo Regi tenebatur. Id proprium Viri, fortia ſemper agere; hilari, ſed cum pondere virtute; Molæus etiam, Condæo

palam

palam addictus, non abſimilia locutus eſt.

Revocato Comingio, qui Vincennis remanſerat, cuſtodię Captivorum Barius præficitur: tam imperioſe, quam incaute functus provincia; Sævienti famæ, libello ad Senatum miſſo, Regina occurrit, cujus Sententia fuit: *Condæum non ſubditum, amplius, ſed Regem agere; non potuiſſe diutius creſcentem audaciam tolerari: Contium fraterna authoritate inſoleſcere. Longavillæarum petitionum, nullum finem; velle quæ vult die dicto; cæterum, ancipiti ſemper fide: Ne per Neuſtriam, obtentu Condæi, turbas cieret, carcere detentum.* Hactenus Patres aſſenſere. Mazarinus Neptes, Monaſterio, demulcendo Condæo, incluſas, in lucem revocat. Uxor Bullionæi, latebris malefidis abdita, capitur; & Baſtiliæ Arci includitur, laxa cuſtodia: ibi aſſervata, ad pactiones cum marito Burdigalæ factas. Hęc in Urbe.

Per Provincias, Mazarinus ſtrenue invigilat: Vandomio in Burgundiam; Harcurtio in Neuſtriam; in Campaniam Hoſpitalio, Santagnano apud

Bitu-

Bituricenſes, delegatis; ut publicæ rei conſulerent. Barcinone, Marcinus, qui Gallicis copiis præerat, e clientela Principis; captus, & Perpinianum deductus eſt. Vir bello exercitus, fama clarus, Initio reluctanti ſimilis, capulo manum admovit; cum neſcio quid indecorum, ſuſpicaretur. Poſtmodum, compoſito animi fluctu, Joſepho Margarito, & Joanni Marcano, ad quos Regis mandata perlata, paruit obſequioſus. Romæ interdicitur omnis, de Riveriana dignitate, ſolicitudo. Sic ille, ſpe Galeri damnata, Urbe exit, auctus opibus, & opimis reditibus. *Ob amœnum ingenium, primo apud Aurelianum gratioſus; amœnitati prudentiam junxit. Ita Domini animo moderatus, ut per ejus conſilia, nunquam aberrarit.* Non impulit ducem, ad ardua, gnarus, non ſuffecturum. Mirati ſunt ſagaces, qua ſolertia tamdiu potuerit volubili, commutabilique gratiæ inhærere. Tandem mulierculárum delationes omnem viri induſtriam eluſerunt; inclinatio in Condęum, ultimo peſſumdedit: ſi ruina vocanda, tranquillitatis, & honoris portus glorioſus.

Regina

Regina Certior facta de Longavillæ conſilio (Cui decretum, non Diepa digredi, ſed ibi validam defenſionem parare; ad id conducto milite, ære undiquaque contracto) ſtatuit in Neuſtriam ſe conferre, aditu facilem, non ſine Copiis idoneis, compeſcendis Longavillæ cœptis. Rothomagum tota Aula pervenit, per obnoxios populos, & volentes, amicitiæ fallaces, & in id proclives, unde ſecuritas & emolumentum ſperatur. Sua cuique utilitas, in illo tractu; peſſimum veri affectus venenum. Ex tot amicis Longavillæi, tanta pecunia, tanta arte paratis, nullus loco ſe movit. Conſeſſus Curię Rothomagenſis, Regiæ voluntati libens obtemperat. Tanta eſt Gentis ſolertia, ut caſu Longavillęi, qui nullum læſerat, omnes lætarentur. Interim ejus Conjux non muliebribus lamentis, ſed omni ope annititur, vi animi, conſilio, verbis; ut Diepanos & Montignium Gubernatorem, ſtrenuę defenſionis capaces efficiat. Populi renuere; & adventu Regis, qui jam appropinquabat, ac reverenda amplitudine Majeſtatis, territi, de deditione ſtatuere. Ipſe Montignius nihil pręter obſequium Regi,

ut:

ut ajebat, debitum ſpirare. Selecti Cives obviam mittuntur, fidem polliciti: nec ſe amicum cognoſcere, in quem Claſſica Regia audirent. Pleſſæus Bellierius, Montignio jam Præfecturam ſuam abdicante, Diepæ præficitur. Longavillæa ſic derelicta, fuga ſibi conſulit, clam evadens, per devia, miſello equo inequitans, conſilii & auxilii omnis inops: Maritimam oram legens, neſcio quid fortuiti navigii, conſcendit, non ſine periculo. Pœne merſa aquis, ægre ſuſtentata, tandem ſe pelago credidit: & fatis ac fluctibus agitata, Roterodamum apud Hollandos, omnium rerum neceſſitate circumuenta, appulit; aſpera anni tempeſtate, & hyemante mari. Duravit aſſuetum deliciis corpus. Hinc ejus nomine, verboſa epiſtola ad Reginam venit. Summa literarum; *In Hollandiam per mille pericula ſe perveniſſe, ſalutem ſuam fluctibus committere coactam, ut Mazarini ſævitiam fugeret, qui Lutetiæ, & proxime in Neuſtria, exitium ſibi moliebatur, Condæanę Domus anhelans perniciem. Rogare Reginam, ut miſereatur ſuæ ſortis, & labentis familiæ; &, ſi quis*

precibus locus, induat bonam erga ſe mentem, nec ſe Cardinalis artibus patiatur amplius faſcinari. Per ſimilia, afflicta Fœmina Princeps, jam in portu collocata, gravatum animum exonerabat. Qui mos doloris. Cæterum, cum apud Hollandos, nullam rei bene gerendæ, occaſionem captare poſſet; oppigneratis gemmis, pecuniæ vim conflavit, & adverſo Moſa, Stenacum iter intendit. Quo cum adventaſſet, de fœdere cum Hiſpanis ineundo, cogitavit. Antequam Rex Neuſtria diſcederet, omnia pro nutu verſavit, nullo adverſante. Unumquemque ſuo metu fecit obedientem. Mutatis Præfectis Arcium, e Longavillæi clientela; Arces, non tam firmę Compedes, quam cenſent Galliæ primores; Ad exiguum motum validę, fragiles in magno; In finibus contra nos, non ſpernendæ, ſed in Mediterreis, inutiles. Harcurtius toti Provinciæ impoſitus eſt.

Richelianus ſtatim a Matrimonio contracto in Havræam Arcem, cum Conjuge ſe abdiderat, obnoxio ſibi Præſidio reddito. Rex Rothomagum eum citat: & cum necteret moras; Mazarinus, Armandi non immemor, viam in-

invenit, Juveni gratificandi: monet, uxorem mittat, quæ maritum præſtet. Illa venit. Incœpti hymenæi approbati: novæ Nuptæ, Ducíſſæ honos decernitur. Havræa Arx Santamoreo remiſſa, Eſguillioniæ partes obeunti, quæ ſapienter hic, & alias, tempori paruit. Interim Santagnanus *Avarici*, fidelem operam navat: Turrim Bituricenſem, Palladium urbis, veneranda antiquitate, non operibus validum, vi capit; & ad Regis obſequium omnia paſſim redigit. Eadem in Burgundia, Vandomio facilis, & prona expeditio. Dedunt ſe ſponte, Arces & Urbes, Principi nuper obnoxiæ. (Inde plane conſtitit; Proceres noſtros, peſſimam rationem inire, cum importune loca munita extorquent, nonniſi cum Regis gratia, valitura. Hoc toties damnatum, ſemper retinetur. Hinc eorum Clientelæ, a fame depelluntur; poſtquam, miſero ſervitio, ſibi tales nidos redemerint: unde in ſubditos Regios, poſtea ſæviant, qua late poſſunt, tyranni.)

Claromontium, circa Lotharingiæ fines, quod juris Condæani erat, a Seneterreo invaditur: Danvillerium per Becharellum, in poteſtatem Regis, ſub-

ſubdole adigitur. Fuerat etiam & illud, per Condęum extortum, artibus Sororis, ut Rupiſoucaldio faveret: Cujus frater, eo immiſſus, non mutato præſidio, ſecurus ignoti militis, turpiter deluſus eſt. Bullionęus, Turenius, Rupiſoucaldius, & cæteri vocati in Aulam; Non parent. Et Rei dicti læſæ Majeſtatis ex conſtituta apud nos formula. Eodem tempore Beaufortius, Corinthius, Brouſſelius, Chartonus, & alii, in Senatu, accuſatione & ſuſpicione, criminis in Condęum abſolvuntur.

Tanta Funditorum fuit authoritas, ut Reginam adegerint ad omnia ſua commoda. Nihil illis fuit prius, quam fortiter anniti, ut remoto Seguierio, Caſtellonovus, vitæ tenebras peroſus, ſigilli cuſtodia redonaretur, Jam ante quindecim annos Procancellarius; Ingulimenſi carcere, per annos quatuordecim, lucis uſu adempto, per Richelium incluſus, obtentu levi & nugatorio.

Ineunte vere, Rex, ſtipatus Proceribus, iter Burgundicum inſtituit; Exceptus tanto applauſu, quantum, nullum ad eum diem, homines meminerant (Quid aliud in hac præſertim Gallia quam

quam Principes, & Magnates fidere clientelis, & ab iis duro tempore deſeri, viciſſim, Principis in anguſtiis, montes aureos polliceri; quibus ſuperatis, nihil prius oblivíſci, quam benefacta?)

In Burgundia; Senatus, Nobilitas, Præſidia, ad pedes Regis, Factionis vexilla deponunt: ac legitimo imperio ovantes, parent; Condæanæ domus, ut ſepultæ, immemores. Solus Tavanus Seurriæ, cum Collinio & Sammicaldo, quingentos pedites, ac quadringentos Equites incluſerat, defenſionem validam oſtentans. (Seuria, oppidum munitum in confinio Comitatus Burgundici, ad Somonam flumen, Bellegardæ appellatione, nunc innoteſcit.) Exercitus Regius, imperatore Vandomio, illi admovetur. Juſtæ obſidioni, cuncta parantur. Vallum perficitur, quod Rex audax juventa, in troſpicere voluit, Mazarino viam monſtrante. Vacatio tormentariæ quaſſationis, rebellibns indicitur; donec luſtrata vallatione, Rex iu Prætorium rediiſſet. (Etiam Mediis in armis, moris eſt apud Gallos, eam Majeſtati fidem ſervare.) Statim Rege extra tormenti jactum poſito; bellica tormenta diſplodi,

nonnullis cæſis, ad Mazarini latus; qui inter periculoſos ſtrepitus, munia præſcribere, perſeverabat. Monentur incluſi Duces, de deditione pacta, niſi intra certos dies, auxilii ſpes, illuceſceret: qua deficiente, Urbem Regi tradiderunt.

Dum hæc apud Burgundos; Mater Condæi, Lutetiam ſe proripit; & in Corte Palatii, privatis ædibus, clam delituit: donec inopino Aureliani, genibus advoluta, lacrymarum plena, ejus implorat pro Captivis miſericordiam. Idem obſequium, Beaufortio, & Corinthio, ab ea præſtitum. Aurelianus eam allevans, & blandis verbis demulcens, nec promittenti nec repellenti, ſimilis, rogat, *Dolori temperaret, neque intempeſtivis officiis natos, & ſua læderet; A tempore ſolo, medicinam rerum exſpectandam.* Beaufortius, & Corinthius, non abſimilia. Scrutatoribus Aulicarum rerum, ab illo die, de libertate Principum, certa fides; Condæana Supplicem libellum, Senatui exhibet, per Landeum Payenum, qui animoſe illum retulit. Variæ in Mazarinum criminationes, & per ejus latus,

Regina

Regina petebatur. Senatus-conſulto, jubetur Urbe exire. Illa ſpatium poſcit pro ſummo munere, triduum, ſcilicet aut biduum; & tandem unius diei moram; qua conceſſa, Bernium petiit: unde per Regia quoque mandata expulſa, Apud Peraldi ædes Angervillianas, non patiens mœroris, divertit; ac tandem Chatillonium; Gaſparis Collinii penatibus, & Carlottæ hujus morte, nobilitatum oppidum. *Ibi enim finis fuit nobiliſſimæ Fœminarum, tam thalamis Condæi dignæ, quam patre Mommorancio. Eam Henricus IV. cupidine formæ, auferre marito, decreverat, incertum, an invitam. Comis ultra, quam ſeveris Matronis probatum. Sui, ſupra modum, amans. Mater impotens: Vxor facilis; & cum artibus Mariti, ac filii ingentibus animis, bene compoſita.*

Longavillæa, Stenaci, fœdus cum Hiſpanis jungebat. Gabriël Toletanus, Leopoldi, nomine Fœminæ omnia offerre; invalidum ſcilicet militem, numero pompoſum, pugna vilem. Illa ignara mali, inexpertæ Ibericæ fraudis, non ſemel pœnas luit. Turenius, Hen-

rici Turrii, certa ſoboles, omne belli decus ſibi retinere. Longavillæa patienter ferre, quod nefas corrigere. In ea ſemper Virilis curæ auxilium, Summa Fœderationis hæc fuit. *Sub auſpiciis Hiſpaniarum Regis, ad Pacis ſanctionem & liberationem Principum, ſimul bellaturos: Vrbes & Munimenta Capienda ad fines utriuſque ditionis, Hiſpanorum; Quæ in viſceribus Regni, Conjuratorum fore: tamen, Pace firmata, reddenda. Quinque millia Equitum, ſive Peditum, miniſtraturum Hiſpanum, ſuis ſumptibus, etiam annona ſuppeditata: Hiſpano Duce, qui tamen pareret Turenio; univerſo exercitui, nomine Hiſpaniæ Regis, imperanti. Certam pecuniæ ſummam, in ſingulos menſes, Longavillææ, & Turenio perſolvendam; unde & copias & familiam, quiſque ſuam ſuſtentaret. Quicquid finitimi Munimenti, Condæo obnoxium, Hiſpanis cedendum; ad Pacem uſque ſtabilitam, & Principes liberatos.* Imminebant Hiſpani maxime Seurræ ſeu Bellegardæ, quæ facta Gallici juris, non poterat per hæc pacta, in eorum arbi-

trium

trium pervenire. Longavillæa Arcem Stenacam, ſibi pertinaciter reſervarat: Nec animum induxit unquam, Bruxellas concedere, ubi degere non poterat, niſi amiſſa libertate.

Hæc in Campaniæ finibus; dum Burdigalæ, quæ altera ſocialis belli ſedes, Bullionæus & Rupifoucaldius, non minora moliuntur. Ac ſicuti Turenius, Longavillææ, conſilia regebat, Frater Bullionæus, apud uxorem Condæi, præcipuus Conſiliarius, in Aquitania omnia pro nutu temperabat. Cæteri velut umbræ. Hanc, & filium Enguianum, cum Monte-rotundo extraxiſſet; per Arvernos, (fruſtra Eſpernonio, & Valetano Equite, obnitentibus,) Non procul Burdigala deduxit incolumes, per iniqua viarum; aut caute evadens, aut feliciter pugnans. Certatum ſententiis, an in Urbem admitterentur: Tandem memores Condæi, cujus in Burdigalam ſtudiis, cauſa primaria, carceris imputabatur, Cor & portas Anguiano & Matri pandunt, prætar Domeſticos, nullo admiſſo. Brevi patuit urbs, nullo excluſo; Ne quidem Hiſpano, qui ad accenſos in Gallia, ignes, ſua damna refovens,

gaudebat, infuſo oleo, ligna ſuperimponere.

Mazarinus, oculos hinc & inde vigiles retorquens, Lutetiæ graviora in dies ſuſtinebat; plus Regno metuens a Funditorum artibus, quam a Conjuratis, aut externa omni vi. Obtentu, Hiſpani repellendi, Cardinalis, Regem Compendium deduxit; animo eripiendi a faucibus Lutetianæ Factionis, quæ graviora præteritis meditabatur. Rupifoucaldius, cœpit primus, aperta vi graſſari. Salmurium, ubi Ligeris ponte jungitur, (accenſa face bellorum civilium, tranſitus ſemper ambitus,) Comingio donabatur, præmium operæ in Condæum navatæ. Dulmontius, qui Salmurienſi Caſtello prҽerat,ҽgre ceſſurus, monet Rupifoucaldium, de auxiliari milite inemittendo in arcem, quam poſtea ſtrenue tueretur pro Condҽanis partibus. Rupifoucaldius, qui jam de cinere Aquitanico cogitabat, ex Pictonicis & Inguliſmiacis ſuis agris. Nobilium manu collecta, prætextu Juſtorum, quæ parenti perſolverentur, Salmurium propere contendit, Sed in dedenda Arce, Dulmontii feſtinatio, omnia conſilia prævertit. Cum ſpe illa exci-

excidiſſet Rupifoucaldius, convertit animum ad res Aquitanicas, & Burdigalam; Sanſimonium, Blajæ Gubernatorem, adjungere deſtinans. Qui reputans, qnantum Regi mortuo deberet; quibus beneficiorum vinclis devinctus, fidem intemeratam, filio promiſiſſet; quam periculoſa, quę cœptabantur; aures clauſit. Rupifoucaldius, Bullionæo junctus, dextro modo animis Burdigalenſium faſcinatis, Urbem intrat: Ac ſtatim omni abjecta perſona, pronunciatur Enguianus, ſupremus Ductor copiarum, Bullionæo, & Rupifoucaldio, ſecundas tenentibus. Hiſpanicum auxilium per homines delegatos palam imploratur. Belli civilis ignis ſuſcitatur. Eſpernonio ac Equite Valetano ſolis pro Rege armatis. Nam & Foreius, cum progenie, librato aliquandiu conſilio, non de re, ſed de pecunia, tandem partes amplexus eſt.

Poſt detruſos in carcerem Principes, quæ hinc & inde in eorum gratiam perpetrata ſint, hactenus exſecutus ſum. Ad captivos nunc redeundum. Primi octo dies, tanquam ſepultis & terra obruptis, fluxere. Illinc, ſingulis horis, omnium rerum gnari facti ſunt; ſive

per doloſum atramentum, cujus enodator ignis, aperta recludebat; ſive per chartulas inſertas Scutatis, ad id mira arte cavatis, innocente metallo; ſive per Sacerdotem, qui, inter Miſſificandum, loco ſacri, novum Evangelium nunciabat; ſive Barius affixos retrorſum Codicillos, ad Captivos, inſcius deferret, ipſe ſui proditor: etſi pervigil, moroſe ſingula inquireret, corruptelæ omnis immunis, carcerario tantum quæſtu refocillatus. Cardinalis & Funditores diſpariſſimi concordię, ſe invicem prodere, & cum Carceratis, de matrimoniis, & quaſi de partiendo Regno, conſilia agitare.

Vincennis per hoc tempus talis molitio detecta eſt. Præſidium ducentorum militum fuit; quorum quadraginta, unanimes in Barium conjuravere, Cum in Eccleſia funderet preces, decretum, porta extrorſum peſſulata eum includere, & partem Præſidii, quæ ut plurimum Bario precanti, aderat; mactare, autem qui in cubiculo Principum, aut ad januam cubiculi, in ſtatione, pro cuſtodia poſiti erant; Captivos carcere ſolutos, deducere ad muros Septi, ubi pariete everſo, a ſtrenua manu

ibi

bi præſtolante, exciperentur. Hæc omnia perlata ad Condæanos amicos, a quibus non vulgare æs, pręmium facinoris, exigębatur: Evulgata omnia per ſubleſtam fidem. Dies condictus, etiam revelatus; quo Beaufortius, valido Equitatu ſtipatus, Vincennę adjacentia oberravit. Barius, de Conjuratis ſumpto ſupplicio, Gallico Præſidio dimiſſo, Helveticum, fidei indubitatæ, induxit.

Compendium, Rex conceſſerat, Vitandę Funditorum proterviæ, vel ex propinquo, ingruenti Hiſpano coërcendo.

Turenius, acceptis promiſſis copiis, per Hannoniam, Archiduci & Fuenſaldagno, ſe adjungit: ac ſociatis viribus, cum hoſtili exercitu Gallias intrat. Catalecto, inopia annonæ & pecuniæ, intra paucos dies, ad deditionem redacto; Guiſię Urbi obſidionem admovet. Non fortius, his temporibus, oſtentata eſt potentia Hiſpanica; nec major belli pompa: ſeu expertum militem, ſive Duces reſpicias. Fortiter utrinque pugnatur. Mazarinus, qui tam proſpere Normaniæ, Burgundiæ, & Campaniæ res compoſuerat, ferocioribus domitis;

Guiſiam Galliæ eripi, Rege vicino, non concoquebat. Intermiſſa omni alia cura, pecunia undiquaque corraſa, privato etiam impendio, neceſſitatem publicam ſuſtentavit, ac in Caſtra Regia, Vantacourium uſque promota, (uno milliari diſtabat Pagus ab urbe obſeſſa,) inſigni Nobilium manu, ſtipatus ſe contulit: ubi ingenti applauſu exceptus, pecuniam viritim ſparſit: Agi de gloria Gentis, & Regni decore, non ſemel inculcans. Ipſe infeſta loca adire; immittere Ruſticos, qui de auxilio parato in extremis laborantes, admonerent. Jam victor hoſtis occupaverat urbem; Caſtellum premens, quo ſe Bridius defenſor, cum lecto milite, receperat ultima paſſurus. Prima cura Mazarino fuit, hoſti annonam prohibere; quam non ſemel intrare paratam, eripuit. Non poterat niſi, Cameraco educi, ad quam omnes viæ interceptæ. Pleſſæus Pralinus, Harcurtio abſente, exercitui imperabat: aderant & viri egregii, Hoquincurtius, Seneterreus, Villequierius, Mauviſſerius, Navalius, ac non pauci alii. Tantus exercitus, jam potitus urbe, coactus eſt, ſoluta obſidione, re infecta, Cameracum verſus iter intendere.

Quibus

Quibus auditis, Funditores invidia rumpi. Eo magis, quod de futura in Aquitaniam expeditione, fama jam erat. Subibat hæc cogitatio. *Si poſt tam proſpera rerum, etiam Mazarinus, Burdigala, victor rediret, quid nobis fiet? Cardinalis, ſucceſſibus elatus, memor Funditoriæ audaciæ, nihil prius habebit, quam eam peſſumdare: & forſan per ſe ipſum, Condæum liberare; qui efferatus malis, ſæviet in authores.*

Tanti Mazarino, Burdigala fuit, ut quamvis Hiſpani, ad fines Picardiæ, Caſtra poſuiſſent; Funditores tumultuarentur; Lutetia nutaret; Aurelianus, qui expeditionem Aquitanicam detrectaverat, male animatus, in Urbe remanere voluiſſet: eo tamen molem virium, cum Rege, deducere decreverit? Eſpernonius, monitus de itinere Aulico, omnia præparat: Idem, Meilleræus qui apud Pictones Rupifoucaldi, infelices reliquias, repreſſerat aut collegerat: ut videlicet, quantam vim poſſent, adventanti Regi, conjungerent, in Rebelles. Valetanus Eques ex improviſo, Inſulam Sancti Georgii, in medio

Garumnæ ſinu, tribus milliaribus, Burdigala diſtantem, occupat: ibi impoſitus eſt Canolius, qui turbato commercio, annonam Burdigalæ arctaret. Multi jam in Urbe, pœnitentiæ, quam protervię propiores, reputabant apud ſe, quantis periculis, ſe involuerent, nulla ſalutis ſpe affulgente. Tamen impetu abrepta Civitas, arma induit; Portas non neceſſarias, muro claudit; muniuntur loca imbecilla. Sed opera interrupta, ut plurimum pendere: pecunia Hiſpanica large promiſſa, guttatim ſtillante; aut derivata in privatos uſus. Bullionæus murorum, & latebris ſe abſcondere; ſed periculum virium ſuarum facere. Tria millia Peditum, & octingenti Equites, urbe exeunt, hoſtem quærentes per Medulcos; quo Eſpernonius, cum Meilleræo, & Equite Valetano, ſociatis armis pervenerat. Pugnatum ibi; Ac tandem, Bullionæus & Rupifoucaldius impares, Urbem repetiere: unde auctis copiis, ex Civibus, & Ruſticana pube, rurſus exiere alacres; & aggreſſi Regios, extra Jalam flumen detruſerunt; Intercepta Inſula Sancti Georgii, ubi captus ſuo magno malo, infelix Canolius.

Eſper-

Eſpernoniæ & Meilleriacæ copiæ, Gravæ inſident. Non poterant gravius plecti Burdigalenſes, quam Vinetorum deſolatione, ſpe anni irrita, per privationem Vindemiæ. (Nihil amœnius illo tractu. Niſæ colles diceres, quibus non certent loca celebrata, qua Baiæ & Cumæ laſciviunt, nec qua Benacus maſculis undis aſſurgit. Inde liquores jactati, qui Falernis vuis, & immortali non invident Trebiano, ut aſſerunt indigenæ. Sed deliciis, quas largitur, felix ora, Utilitas adjuncta, ex vinis convectatis, in remotiſſimas plagas, unde Tributum non vile, cenſetur.) Hiſpani, qui Gallicis infortuniis, potius, quam ſua virtute creſcunt, Lætis oculis, hanc rerum ſcenam, ſpeculati, Mittunt Burdigalam, Joſephum Oſorium, non tam ære gravem, quam promiſſis. Hiſpanici Conſilii, Mens fuit, quę ab omni ævo; *fouere diſcordias, non exſtinguere; lentis ignibus, torrere Burdigalam; carcinoma inſanabile reddere, fallaci cura.* Non deerant qui Ibericis artibus infecti, nullam ſperandam ſalutem, Plebi ſuaderent, ac in atrocia quæque impellerent, Quod meruere, timentes; aut privatam egeſtatem, publicis malis

paſcere;

paſcere; aut turbas, propter turbas, amare, maligno genio. Viſum indecorum, Urbem deſtrui, non excuſſo jugo, & Regi ſuo adhuc parentem; nulla alia culpa, quam quod Mazarinum & Eſpernonium tyranionem, averſaretur: Per eam incedere Oſorium, Hiſpanico faſtu, & quaſi leges dicere, ubi legitimo Principi, vix obtemperabatur, intolerandum omnibus viſum.

Factionis prudens propoſitum, Oſorium cum navigiis dimittere; non ſine clandeſtino commercio, & ſecreta in futurum, conſiliorum communicatione. Abiit Hiſpanus, lætabundus, accenſo luculento igne; & ſato peſſimo grano; ut exiſtimavit, Germinaturo. Curiæ conſeſſus Burdigalenſis, ad Senatum Pariſienſem Voiſinum ſuum delegat, duo rogaturum, *conſilium*, *&* *auxilium*: *illud, ut quid agendum tam arduis rebus, Regi placando, impertiant & communicent*; *hoc autem, ut Aquitania, beneficio pacificationis Sangermanicæ, frueretur*; *nec ſemotis Intendentibus, mutatis nominibus, duriora pateretur. (Indicabatur Fouleus, qui vaſtatione villarum, ſuſpendio Ruſticorum, & ſimili-*

ſimilibus, deformabat Provinciam, exactionum ſpecie.) *Se quidem ingenue fateri, Condæi uxori & filio ingreſſum Vrbis indulſiſſe. Sed, quæ gens tam barbara, hoſpitio prohiberet, afflictam cum tenello infante. Fœminam; uxorem, & ſobolem tanti Principis? ſi hoc ſcelus eſt, Fatentur patraſſe & huic uni culpæ, ſuccubuiſſe.* Certatum diu ſententiis Lutetiæ, an Literę acciperentur, an Voiſinus admitteretur. Vicit ſententia de admittendo, cum Literis: quæ tamen ad Regem per Ballium Præſidem, & ſelectos Senatores perferrentur; cum mandatis ut ſuppliciter, nomine Senatus, Reginam rogarent, *miſereretur Burdigalæ labentis, & omnem in eam ſæviendi mentem exveret; ignoſceret lapſis; commodaret veniam inconſultæ potius, quam malignę Genti.* Aurelianus in Senatu multa facunde, ut mos ejus, peroravit. *Eſper onium jam a Rege revocatum, ac juſſum obviam Aulæ progredi: paratam eſſe veniam, exceptis iis, qui cum Hiſpano contraxiſſent. Omnia vergere ad pacificationem.*

Inte-

Interim iter Aquitanicum, diu per rumores evulgatum, inſtituitur. Quantis animis Funditores, illud abrumpere conati, hinc diſcas, quod ſingulis horis tumultuum materiem excitarent. *Nunc Pacem generalem ſanciendam, nec ultera differendum; Hiſpanos ad æquas conditiones, poſſe nunc adigi; non id forſan in poſterum.* Quaſi in manu Mazarini totum Ibericum Conſilium verteretur. *Modo Principes, in Baſtiliam transferendos, ſub cuſtodia Brouſſeliadæ; (is enim talem Præfecturam, in gratiam parentis, obtinuerat,) Modo Præpoſitum Mercatorum, ex Funditorum ſententia, legendum, quod magni in omnes partes momenti foret.* Lutetiæ quidem Feurium Senatorem, ex Funditorum propagine, Mazarinus indulſit, at ſtatim pellacia ſibi devinxit. Sed Beaufortius a Mazarino diſcedendi cauſas quærere: nempe, a Plebe paſſim Mazarinus, per opprobrium, appellatus; Mœrebat, quod vilis popellus, nullis amplius acclamationibus per plateas incedentem proſequeretur. *Per Bellevræum, Præfecturam Maris imperioſe*

perioſe exigere: ſcilicet, primogenitum Mercurium, deſponſata Mazarineii Nepte, poſſe majora conſequi: ut autem aliqua ratio Patris Vandomii haberetur, Munus quidem, dum vita maneret penes eum; Beaufortium patri ſucceſſurum. Unde excandeſcens Mercurianus, minas fratri intentare, quaſi diſſidium ferro terminaturus. Hic Funda non quieſcere, ſed ultra fremere. *Burdigalenſes juvandos: non ferendum Mazarinum, advenam, ita illudere Regi, ut eum per ardentem Caniculam, in Provinciam ab æſtu torridam, deducat, privatis Eſpernonii commodis famulaturum. Id itineris non ſuſcipi, niſi ut infelix Burdigala vindictę offenſi Gubernatoris ſubſerviat, Victima rerum. Non de gloria Regis, ſed de incœptis hymenæis Candalii & Neptis, tantum agi; cui dos, ſanguis Burdigalenſium erat. Illis peractis, per Tectoſages in Provinciam iturum victorem: Ejus regimen, ut Italiæ proximum, dejecto Alezio, ſibi aſſerturum. Celebratis etiam Mercurii, cum altera nepte, nuptiis, rediturum, triumphatis Provinciis ſuperbum:*

Lutetiæ

Lutetiæ jugum impoſiturum, Aureliano & Funda proculcatis. Principes captivos, aut in perpetuo carcere detenturum, aut liberaturum, ſibi devinctos. Hæc & ſimilia pronis auribus accipiebantur; ut deterioribus ſemper fides. Nec plebes in triviis aut angiportis, ſed Primarii hæc diſſerere. Aurelianus credulus, & jam Mazarino infenſus, meditabatur, quod poſtmodum, exſecutus eſt, ad id Coniuge maxime impellente, Carcere Condæi, lætata hactenus, ut Maritus rerum potiretur: quod cum ſecus eveniſſe animadverteret; optabat potius ferre Condæum parem, quam Mazarinum potentiorem. Aurelianus non ſolum rogatus, expeditionem Aquitanicam, oblatam recuſavit, ſed & Regem, illuc abſtrahi, improbavit. Caſtellonovus feſſus carcerarii pædoris, & ſigilli honore redonatus, Hoc unum tentare videbatur, ut, neutri Parti ingratus, tutam velificationem dirigeret; Aureliano ſuadet, ut premat ſenſus, nec aperte ſæviat: Multa tempus ſecum vehere; ab illo omnia exſpectanda. Interim adeat Reginam, quę in procinctu itineris, nihil non in

ejus gratiam præſtitura ſit. Illa manet immota, ſic pergitur iter; Aureliano intra Sequanam, & Ligerim relicta laxa gubernatione, factione multum latrante, quod Baſtiliæ; Captivos Principes non incluſiſſet; (illud fervide non ſemel petierat) Lutetiæ reſtat Aurelianus potens rerum, Caſtellonovi & Telierii, fultus Conſiliis; At penes unum Telierum ſumma fuit regiminis qui conſtans, & fidelis, in omni vita, ſingulari vi animi, & prudentia, cuncta moderatus eſt, nactus Campum in quo ſe largiter exercuit, & inter fluctus, pluſquam decumanos, navim direxit ad ſalutis portum.

Nulla mora Pictavii, nec alibi interpoſita recta Liburnum Aula tendit; Rebellio hoc habet; Si in eam delibeꝛes, Creſcit. Motibus, celeritatem, Publica ſalus imponit, quia nihil eſt, ſuper improbitatis ingenium, & Novus ſubinde repertor exoritur, qui fidem ad flagitia exhibet; Pullulantibus in plebe, ſine fine cogitationibus; Burdigalæ viri boni ſeditioſis mixti, temperare, quoad poterant, audaciam, & ſæva Conſilia, eorum qui flecti, non minus putabant turpe, quam vinci. Dognonus

nus Brouagio ſuo inſidens, ambigua loqui, Neutro ſtatu; Sanſimonius Blaiæ, fidem illibatam ſervavit & nihil præter. Interpretes & pararii Pacis, hinc & inde ire, & redire.

Hæc omnia abrupit Richonis & Canolii Caſus; Ille Caſtello Vairio Garumnam & Dordoniam inter, Burdigalenſium nomine præerat; a Meilleræo ad deditionem coactus, Liburni ſtatutæ cruci illigatus, laqueo exanimatus eſt; etſi aliquot horas ab Aureliani Filia, ſpem fouiſſet irritam; Burdigalæ Plebeia invidia, in Canolium deſæviit; Hic ad inſulam Sancti Georgii, quam nomine regio tuebatur, Captus, libera cuſtodia habebatur, audito Richonis ſupplicio, non abſimili fortunæ ludibrio, innoxium collum patibulo præbuit; unde acerbata utrinque omnia. Meilleærus adoritur inſulam Sancti Georgii, magni momenti, laxandæ, vel arctandæ annonæ, Mottadelaſius ſtrenue eam defenſabat. Eques ibi Valetanus glande trajectus, Cadilliaci poſtea ex vulnere, obiit; Nothus illius Eſpernonii, qui nomen genti fecit, & quo extincto, fortuna domus in una poſtea ſtirpe, evanuit; in Equitis mortui

tui locum ſuffecto Paluauſſio, inſula expugnata eſt, magno damno Urbis obſeſſæ; quæ territa notabili jactura, tum Regis apud Burgum adventu, ſanſurinum ſuburbium & Portam Dicouxiam, & alia loca ſubitario opere, munivit, immiſſis in Garumnam navigiis, quæ Celoces tantum erant. Nulla larua publica celabatur conſternatio. Bullionæus, Rupifoucaldus, & Senatulus ab iis pendens, ſatagere, quo urbs afflicta in cœpta rebellione, perſeveraret, donec, per publica vel ſecreta pacta, non alienum aliquid, ſuis commodis, expiſcarentur, qui ſemper finis eorum fuit; ideo omnis curæ, & omnis ſollicitudinis affectus impendere, & nihil virtutis omittere, ad ruinam eluctandam, modo litteras oſtentare, per Curſores ſubornatos, quaſi Madrito aut, a Guipuſcoa, quas Burdigalæ ipſi effinxerant, (affectus legentium vultuſque notabantut) modo idonea alia fraude decipere, falſa pro veris famæ tradentes; præmittere ſcilicet de ſtipatoribus ſuis, qui arculas loculatas baiularent, in quarum fundo patacones ſubſidebant; eos levis Philippicorum bractea incruſtabat; imis vili metallo, ſupernis auro lucentibus. Con-

Condæanç interdum blande illudebat hæc Larua rerum ; interdum pudebat optimam feminam, effuſiſſimæ fraudis, quam non animo conveniebat, hæc fortuna : ingens in ea virtutis ſpecimen, ab obſtinata factione mulctababatur ; Contumeliæ ſolatium, duo duces, id eſt peccantium dignitas. Juvencula, vix in aula poſuerat tyrocinium publicç lucis, cum derepente obruta eſt grandi hoc Mariti caſu, a quo nihil præſumere erat, niſi non litigioſam felicitatem ; Interim res ejus domeſtica ruinam minabatur, pane arcto, ut re cætera anguſta.

Hiſpani, tacita improbitate ridere, ſævo negotio Læti, & ſapienter captata occaſione, in Italia omnia amiſſa recuperare. Primus Dognatus prorex Neapolis, Plombinum & Portolongonem, ſuppetiis per Caracenum Mediolano immiſſis, ad deditionem cogit, nulla ſpe auxilii Gallici ; & Dynaſtis Italiæ gaudentibus, quod piratico nidamento infames portus, Tyrrhenam illam plagam dehoneſtarent ; Æque erat facile totam Italiam invadere, quam tueri loca, nonniſi continuo claſſis appulſu valitura. Sed fonda Pariſina res negotioſa,

& ca-

& caput culmenque moleſtię, quia tam arduo cardine exercitus Hiſpanicus Leopoldo Duce, Capellam in confinio Belgii & Galliæ, invaſerat; Catelletum poſtea Capellæ fortunam ſecutum eſt; Turenius cum Fuenſaldagnio Rethelium & Caſtellum Porcinum ad Axonam, non quidem arces, ſed aptos nidos ſtationibus hibernis, aut animandæ factioni, cujus audentia, Archiducis Leopoldi per Campaniam, invaſione, in dies creſcebat; Occuparat ille,uber agri lætiſſimum feraciſſimumque, inter Fimas & Sueſſiones; Bazochiis poſuerat ſedem & præcipuam metationem? Nulla regio, extat, quę ſalubriore cælo ambiatur, quæ clementiores deſpectet colles, effuſiores planities, patentiores campos, vallium excurſus viridiores; Hæc tenebat Hiſpanus, dum Rex ſub zona Aquitanica, inter tædia & deformes moras, ab æſtu torrebatur. Ruſtici territi Lutetiam advolare, pavori amplificando. Boutevilleus ulterius, quam ullus progreſſus eſt, Funditores gaudere & trahere, in ſui oſtentationem. *Non fuit*, inquiebant, *noſtra mens, ut Rex in Aquitanica reperetur, ut urbs Domina, per minantia ſigna, trepidaret,*

tamen

tamen ea eſt Leopoldi lenitas, ut pacem offerat. Mavult Mazzarinus omnia in caſum dare, dum modo vindictę Eſpernonii inſerviat, & pactos perficiat hymeneos; quis integer hæc toleret diutius? Evulgabatur ſcriptum, quo Turenius ad Pacem hortabatur, de Hiſpanis addicens; Leopoldus ad Aurelianum delegare, & hic viciſſim Leopoldum reſalutare, omnia publicæ quieti parari, excluſo Mazzarino. Quid ultra? Avoſſius, privatæ gloriæ, ſtudens ut ejus mos. Sueſſiones properare, atque ibi legatum Hiſpanicum expectare, qui paſſus eſt, ſe fruſtra expectari. Interim Principes in Marcouſſium Caſtellum deducti extra, Sequanam, & Matronam, id Tellierio adnitente, ne aut, ab Hiſpanis vicinis, aut vi Factionis, liberarentur; Satius illic Cuſtodiri, in adventum regis, quam præſenti fortunæ, tanta pignora committi; conſenſit Aurelianus minus ægre, quod Caſtellonovus toti illi tractui facile imperitabat; ſic, quaſi ejus Cuſtodiæ, mandari; ſolatium Funditorum. Viſa res mira; nullum, ex tot Principum clientalis, muſſaſſe Burdigalæ, publica erant,

quæ

quæ fuere, lenta, ambigua, triſtibus, lætiſque, variata; Vicus Sanſurinus, poſt cumulatas utrinque mortes, Regiis ceſſit, Ignobilis triumphus. Meillereus, Roquelaurius, & Sanmegrinus cum Paluauſſio ſtrenue ſe gerere, tanquam ageretur de ſumma imperii; ipſe Mazzarinus intereſſe aſſultibus; Delphinæ Portæ, vis admota, & Diauxiæ, a rebellibus promotum fuit munimentum, quod Regii incredibili animo tentarunt; incredibiliori virtute propugnatum. Hic hæſit ſucceſſus obſidionis, & Mazzarinus re deſperata ad aulam rediit, multa animo volvens, Paluauſſium hortatus, ut perficeret. Meilleræus aliam aggreſſionem molitus eſt, ad veteres muros, quos facilioris æſtimavit expugnationis, & omnia illic magis pervia.

Mazzarinus fruſtra expectare, donec erumpentibus ſtudiis hominum, aliquos poſſet Regi addictos dignoſcere, nemine ſuo diſſenſu res incertas faciente; mira concordia utriuſque ducis, mira pugnacitas, regius miles ſemilacer feſſus militię & laboris; Et jam iners, in toto exercitu, obſequii ſpecies. Ad aures Mazzarini, allabens fama Lutetiacæ

factionis, non ſinebat quietum hominem; omnibus rebus, in novos dolores compoſitis; Nemo illi mediocriter infenſus, nulli propitii, Hiſpani ad Portas, imminutæ vires, auxilium forſan Burdigalenſibus per mare appulſurum, paucæ regiæ naves ad ſtationem applicitę; Burdigalę non minus res afflictæ, in deterius labi, nulla ſuppetiarum ſpe certa; etſi contra jactarent. Meditamentum pacificationis, fortiter ſedit animo Cardinalis, cui Curia Burdigalenſis opportune obſtetricata eſt. Non inſtinctu ſed impetu miſſi qui tractationem ordirentur. Raro caret eventu quod duo voluere; Neutri parti continuatio diſcordiæ conducebat. Interfuere & a Senatu Pariſienſi viri delegati, interventu Aureliani. Cito res peracta eſt, ne aliquid contingeret, quod coeuntem reſcinderet pacem, cujus hæc ſumma fuit. *Oblivione ſancita omnia, decreta utrinque abolita. Condæi Conjugem poſſe frui ſuis redditibus, & Pratoriis pro libitu. Eſpernonium ab Aquitania revocatum, alio Rectore in ejus vicem ſuffecto.* Nulla autem mentio facta Bullionæi, Nec Rupifoucaldii, idque

ex

ex pręciſo Aureliani mandato, cujus rei Scopus nunquam vulgatus eſt. Interim ſubſignabantur pacta, cum nomine Condeanæ, & Ducum, advenere qui tractationi intereſſent, conſenſu non quæſito, acta comprobantes.

Secundo die Auguſti menſis Ann. 1650. publicata pace, ſe feliciter Burdigalæ ſubduxere, Fæmina Princeps; filius Anguianus, ſtirps tot heroüm, qui vix ad pueritiam enatabat, Bullionæus & Rupifoucaldius, cum lecta nobilitatis manu. Obteſtata in diſceſſu Condęa, nunquam hoſpitii Burdigalenſis, apud ſe gratiam vanam fore. Duces, vitam, & quęcunque per eam, earum homineshabent, ſemper Burdęgalæ debituros. Revera Regi, populoque Aquitanico, purgati, non fœdam ſui memoriam reliquere: in communionem tantum periculi vocati, ut falſo creditum, cum res ſuas privatas intenderent. Sic relicta eſt Budigala, ſive bello; ſive fugæ aptiſſima ſedes, quam tunc non expedivit perdere, etſi funditus perdi poſſet.

Viam exorſi, Condeana & filius Anguianus, cum ſuis clientelis in Meilleræum, ſive caſu, ſive data opera, inci-

dere repente; Per comitatem, Ille, in aulam, afflictam domum deduxit, vel rapuit. Non potuit res; niſi facta probari, quia inde Aureliani animus movebatur ſuſpicioni ſemper patens, tanquam de deliberatione principum ſe inſcio ageretur, viro ſemper pavido formidabile telum jungi poſſe, cum Condæo, Mazzarinum, niſi in ſui perniciem, & fœderatæ factionis, merito exiſtimabat Aurelianus, neque in eo damnanda viri ſuſpicax credulitas, Cum etiam Filia, quæ eo venerat exploratrix, patrem ſubinde moneret, de ſignis caritatis in Condæam, & ſecretis cum Bullioneo, & Rupifoucaldio colloquiis, Unde, Illa Reginę inviſa, Mazzarino averſa, palam eſſe cœpit, aperte poſtea graſſata in utrunque Caput. Nec res ideo Viraginis melius imposterum ceſſere; adeo inconſultum, & improvidum ſemper, aulico favori obniti.

Condæana ad Regis, & Reginæ conſpectum admiſſa, ſina ulla vilitatis ſuſpicione, innocentiam ſuam tacita exprobratione ingeſſit, nullius tamen demiſſionis verba protulit, ſed ſuppliciter triſtis, tanta modeſtia ſermonem commendavit, & tam concinne mœ-

rens

rens viſa; ut in eoſdem, cum illa affectus, ſentirent ſe omnes mutari.

Nihil promiſſum de Viri liberatione, quam tam ardenter genibus advoluta Regis, & Reginæ poſtulavit; ſed data copia eundi, quo vellet, & ſecedendi. Repente relicta Aula per Andegavenſes, & Turones Montem rotundum petiit, ubi mariti in libertatem aſſerti, inculpata vitę norma mandata expectavit. Bullionęus, & Rupifoucaldius, tantæ remiſſionis conſcii; agere ſecreto cum Cardinali, excuſare armorum neceſſitatem, nihil profiteri, quam expectare ſe, ut ex publica fide, tuti eſſe poſſent. Notatum, hos duos mortales, non ſic auſpicatos alienas curas, ut privatam rerum ſuarum ſollicitudinem deponerent. Injectum aliquid de Contii Matrimonio cum Mazzarini nepte, quod poſtea ſequutum per alias artes. Hoc fatendum, Utrumque ducem valide Cardinalis auribus inculcaſſe, *Nihil poſſe ab eo, neque utilius, neque glorioſius perpetrari; quam ſi, nulla vi, nullo alieno ſuaſu, nullo participe, Principes detentos, libertate donaret, Nihil funditores, nihil ipſum Aurelianum, aliud moliri,*

quam tantos captivos juris ſui facere, ut poſtea, & Reginam, & Mazzarinum peſſumdarent. Burdegalæ, nunc videri omnia pacata, ſed acrius contumaciam belli reſurrecturam in gente ſubitis motibus parata, & magis novandis, quam gerendis rebus idonea; ac quandoquidem ipſi partes deſererent; populos Aquitanicos pro duce pervicaciſſimum quemque ſecuturos, eo inclinare non Burdigalenſem, ſed Pariſinum Senatum & totius, regni Parlamenta, Populos Galliæ, & hujus molem imperii.

Hæc omnia, Mazzarini menti, altiſſime inſedere; Bono igitur animo, duces eſſe juſſit, & blande dimiſit; ac cum libertatem Principum aut nollet, aut nondum poſſet clare promittere; per nutus, brevi futuram, inſinuavit. Ex illo uterque, ſed præcipue Bullioneus Mazzarineus evaſit.

Illico Burdigalæ arma cecidere, nulli vi excuſſa ſunt. Per cuneos populi muti, timentiſque peccaſſe, Rex intrat urbem pavidam, & criminis manifeſtam, quatuor millibus ſelectiſſimorum militum ſtipatus, pompæ ſimul & terrori.

Car-

Cardinalis in Palatio Archiepiſcopali, cum Rege hoſpitatus eſt, nec expavit novitatem. Burdigalenſes, aut viri virtutem amare, aut timere felicitatem. Ille reputans ignobilia odia, quæ ultra facta durant, omnibus ignovit. Rebellium primarii de eo inviſendo deliberare, & Paciſci; ac quaſi vectigal exigere, pretium viſitationis. Mazzarinus reſpuere, nec inſolenti petitioni libertatem donare. Sic tanto motui ſecundum jus, ſed magis ex præſcripto prudentiæ, exitus datus eſt. Eſpernonius, cauſa mali, excluſus, qui ſola virtute poterat emere poteſtatem.

Cohortibus Prætorianis dimiſſis, Rex cuſtodiæ Civium ſe commiſit; quod ſuperbæ indoli mirifice gratum. Inde Aula diſceſſit ſimillimo oblivioni ſilentio, non ſolum odiis abolitis, ſed odiorum mentione, pari æquitatis, & clementiæ fama.

Apud Fontibellaqueum Rex ſubſtitit prudenti Conſilio, cum Lutetiæ, omnia ferverent, quaſi Aquitanicus ſucceſſus adderet iras factioni, Ibi decretum Principes ex Marcouſſio Caſtello in Hayræam arcem tranſferre, libertatem tutius expectaturos, de qua ſola

quæſtio tunc erat inter Aurelianum, & Mazzarinum. Illo invito, aut non participe, non poterant tranſvehi, Ideo multa pellacia opus fuit, ut Fonda adverſa Aurelianus in Aulam educeretur. Venit tamen ad cultum Regis; ſed nulla alia mente. Regina ſola evicit, ut aſſenſum præberet tam optatæ tranſvectioni. Igitur 15. Novemb. Ann. 1650. Condæus, Contius, & Longavillæus, undecim dierum circuitu, per mediam Neuſtriam, deducti Havram, ubi ſub ejuſdem Barrii Cuſtodia aſſervati ſunt; Harcurtius quadringentis Equitibus, & pari Peditatu tutum illud iter fecit, ab omni Normannico inſultu, qui certe non fuit timendus, altum quieſcente omni Captivorum clientela.

Chevreuſia irrequieta, ſuo more, Fontibellaqueum venerat, animo ſibi ac Corinthio, Cardinalem devinciendi, aut evertendi repugnantem, tandem femina ſagax impatiens Mazzarineæ cunctationis, in hoc ſolum intendit, ut Regem Lutetiam alliceret, cujus efficaci Suadelæ Regina dedit manus, multum reluctante Cardinali, qui non poterat niſi Lutetiæ perire, extra urbem ſemper de Aureliano, & factione

trium-

triumphaturus. Cum Principes in carcerem compegit, cum non ſponte, ſed per vim illatam, eos liberavit, cum Chevreuſiæ credidit, redeundo in urbem, & poſtea ex regno diſcedendo, & tandem, cum Corinthio galeri decus procuravit; Illi mens, toties recta, obnubilavit; Hæc omnia in Reginæ gratiam, ad quę poſtea oculos retorſit, & ægre feciſſe creditus eſt.

Carlota Monmorancia Condei Mater, hoc rerum cardine, deceſſit, incertum mœrore, an ſuo fato. Ex favore, vel invidia, diviſa mulieri fama, moribus æquitas, aliquando conſtitit, Formæ cura ſemper; Nulla patientię conſuetudo, etſi non infrequens illi ſors calamitatum, Vaniſſimo numini pluſquam ulla feminarum indulſit, inter pauciſſima prudentiæ momenta, ſapientię tamen imagini ſemper paruit; Sed plura alibi de femina principe a me dicta ſunt.

Obiit eodem fere tempore, Claudius Memmius Avoſſius, quinquageſimum quintum ætatis annum vix egreſſus, brevi circulo tantam virtutum copiam complexus, quantam vix ullus Togatorum apud Gallos; A primo auſpica-

mento publicę lucis, præcipua direxit ad famam, quam rara indole ſtatim benignam conſecutus eſt, & inoffenſo rectitudinis tenore, ac ingentibus meritis ad ultimum culmen perduxit, per Italiam, Germaniam, ac ultimos hominum Cimbros, & Sarmatas, Gottos, ac Vandalos, prædicatiſſimis legationibus inclytus; quibus natos ad prælia populos arbitrio ſuo conciliavit. Ad ultimum in Conventu Monaſterienſi, & Oſnabrugenſi ea prę̄ſtitit, Paci ſanciendæ, induſtria. ſollertia, & vi animi, ut per eum certe non ſteterit, quin immenſo operi glorioſum corollarium imponeretur; Equeſtrem dignitatem Regni primariam, a Regis promiſſo expectans, interim Præfectura ærarii donatus eſt, qua claro fortique exemplo, ſe ſponte abdicavit, puris manibus, ſordibus invictus, & recti pervicax; Anxia poſteritas quæret, ex qua gente effulſit, viva illa imago honeſti? ex Memmia, dicam, quę avulſo uno aut altero, metallo ſimili æternum frondeſcit, læta ſemper virtutum ſeges, antiquam nec litigioſam nobilitatem, morum ſplendore quotidie illuſtrans.

Nunc

Nunc ad extera, quæ in perniciem Galliæ, in Italia, Belgio, & præſertim, Catalaunia, invaleſcebant, ibi enim Flixium ad Iberum flumen arx magni momenti, & Tortoſam maritimam urbem, Miravetum, & Falſetum ac alia loca nobis Mortara eripuit. Fuit ille dux exercitus Hiſpanici, qui quinque millia equitum, & ſimul peditum non exceſſit, ſed tam invalidę erant tunc Galliæ vires, & tanta penuria omnium rerum, ut Mercurius, Prorex ad extrema adactus, coactus ſit redire, relicto Sanmegrino Provinciæ, & belli cura, Balthazare utcunque ſecundante.

Hæc omnia accepta referuntur Fondę Pariſinę, quam infamiæ notam nulla dies abolebit. In tanta rerum calamitate, per totum tractum Catalaunicum, Militi noſtro, nec animus, nec obſequium, nec pecunia ſuppetebat. Arcibus impoſiti, more Gallico, adjacentia populari, & vaſtare, & cum omnia corraſiſſent, extremam quaſi animam exigere, inde deſperatio, quæ ignaviſſimo fortitudinem addit. Joſephus Margaretus ubique conſilio, & vigili cura opitulari, mille inſidias ab Hiſpanis ſtructas, exire. Quid faceret tam perditis,

& afflictis rebus? Nullus noſtratium incorruptiorem fidem Galliæ prçſtitit, hoc Margareto, quem poſtea vidimus extorrem, peregrinum cœlum ducere, ſolis adverſis paſtum, & immortali in Iberos odio, ſpe veniæ ſive ſpreta, ſive nulla.

In Picardia nihil Hiſpanus invaſit, niſi loca imbellia, & obnoxia primo occupanti; nam Laodunum, & Sueſſiones ſola auctoritas Eſtreenſis Polemarchi, adverſus vim hoſtilem, intacta ſervavit; Brennæ Fuenſaldagnius, aliquandiu ſubſtitit, infenſans pabula, nam quid aliud, ab eo patratum?

Pralinus in Campania Remos tuitus eſt; Nihil in vicinia, præter deſolationem villarum, damni illatum; ſi Hoquincurtii, magis quærendis, quam cavendis periculis idonei, unicum caſum excipias; Sed notiora iſta, meo ſtilo non agent. Percrebreſcente fama de rebus in Aquitania proſpere geſtis, Leopoldus, cum equitatus parte, Bruxellas propere ſe recepit, ne cedere minus decore, ſub ipſum Regis adventum, videretur.

Interim Lojoſius Granpreus, Mozomii ad Moſam inter Stenacum & Seda-

num

num Præfectus, majori animo, quam mente, partes, Condæi fervide, ut ſolet omnia, amplexatus, in hoc deceptus erat, quod nuda tantum perſona res Principis auxerat, Mozomio in obſequio Regio perſeverante, rupta gubernatori fide; Ille ferox, manu, & ſubito Conſilio præceps non ſatis concoquens preſidii audaciam, eam vindicare ſatagit, ac Fuenſaldagnium cum Gamarra, ad Mozomii obſidionem impellit, quo capto, nihilominus a cauto Hiſpano, non recepit præfecturam. Inde egreſcens, & a Condeo liberato, non ex merito habitus, gratia regis, & Mozomio ſuo, per Fabertum deprecatorem, potitus eſt; Poſt non uno fortitudinis documento, oſtendit quantum virtutis in Granpreo, directa acie, in agminibus, in eruptionibus, & ubique, quaſi deeſſet fortunę deſtruendi locus, ultra fortem temerarius, & felix, vel ſolo Silleriaco prœlio adverſus Condæanos.

Poſt ſucceſſum Mozomii, Turenius inter Moſam & Axonam, per hiberna exercitum lacerum deducit, Fuenſaldagnius diſcedit, (Conſultius erat unitim hybernare) nulla in Gallia expeditione facta, quæ pondus eſſet aut momentum

rerum;

rerum; nam quid nugacius, per apparatum faſtoſum, de populatione ruſticorum, de Cataleto, Rethelio, & Mozonio triumphaſſe.

Quanta trepidatione ingreſſi Hiſpani, tanta alacritate diſceſſere, relicto Turenio, & Gamara, qui brevi pœnas dedere infauſtæ manſionis; Nec oſtentus ille vanus, aut Principes liberavit, aut auxit animos corruptæ fidei, aut fondæ profuit, ſed tantum ſcenæ rerum inſerviit, parva clade in mixtura Aquitanici ſucceſſus.

Aula lutetiæ redditur, ubi omnia præcipitia; Mazzarinus peſtifero reditu agnito, ſatius duxit, repulſis externis, quod alienum eſſet, vincere, quam quod erat domeſticum, ſuperare.

Remos, cadente Novemb. An. 1650. adventat magna belli pompa; exercitus duodecim millium erat, lectiſſima manus, Dux Pralinus fuit, ſemper ſtrenuus & fidelis (& neſcio an geſtis viri, paſſim claris, præmia, unquam digna data ſint.)

Obſidio Retheliana decernitur. *Vrbecula eſt, ad Axonam varietate fortunæ, potius quam alia re, famoſa; dominos mutavit toties dominis, & hoſtes*

hoſtibus

hoſtibus, tanquam pila alternis jactata; felix ubertate ſoli; ibi ſemper diſſidentium prima Caſtra; bello natam ſilices vivi, quibus ſtrata, indicant. Joannes Delipontius Neapolitanus ducentis Equitibus, & mille quingentis peditibus, incubabat defenſioni; ſed aſſultatim Galli, ſuburbio ſtatim perrupto, & muris vetuſtate & incuria labentibus, vim admovent. Triduo poſt, tantæ aggreſſioni impar Delipontius deditionis pacta ſubſignavit, & ante diem dictum, exiit; Tanta fuit trepidatio! etſi Turenii ſpes affulgeret, qui appropinquans ſuppetiaturus, audita apud Tugnium deditione, retroceſſit. Cardinalis Rethelium propere ſe contulit animos & conſilia præſens allaturus; Pralinus jam Turenio obviaverat, juſto prælio decernere certus.

Doluit Turenio, commodis hybernis? ſic depelli, quo ſe reciperet neſcio, & magis Rethelium turpiter amiſſum, peracto negotio, a duabus ſolis cohortibus; (nam moles Gallici exercitus, ſpreta obſidione, per denſa tenebrarum, hoſtem quærebat.)

Pralinus per Hoquincurtium, & Roſam Germanum, certior fit, non longe

longe abiiſſe Turenium, ſed in proxima valle Bourgica, pugnæ ſe accingere, quod per triplicem tormentorum exploſionem, ſuos monuerat; Brevi uterque exercitus, horæ ſcilicet ſpatio, per lineas æquediſtantes incedere; Quiſque loci opportunitatem quærere, Turenius expectare Lotharingos, quorum adventu roboratus, non amplius tergiverſari, ſed fortunæ ſummam rerum committere.

Dies erat Decembris quintus decimus, Ann. 1650. ſtipato nubibus cœlo, Pagus proximus, decretoriæ planitiei, Sompius vulgo dicitur, mapalia rectius diceres. Apud Turenium Equitatus ad quinque; Peditatus ad quatuor millia accedebat; Lotharingi per Lignevilleum, & Fougeum Sabaudum, Valones per San-Mariam, Germani per Lanavum regebantur. Aderant & Galli rebelles; Præcedebant, Croatæ Ferentarii, Rozarii ſunt Romanorum,) qui levi armatura prælium primi committunt, ut ante pluvias, cælum rorare ſolet. In fronte ſex tormenta locata, ut juſtum prælium dici poſſet.

Acies Gallorum perite inſtructa, & flos fuit veteranæ militiæ, inter quam maxime

maxime inſignes, Villequierius & Hoquincurtius, Navallius, Manicampius, Pradellus, Invilleus, ac non pauci alii uſu belli exerciti, ad decem millia aſcendit moles univerſa, cum ſuis tormentis; ea fuere leviora Pralinus in alæ dextræ fronte conſpicuus mandata partiebatur Turenius, ſicut ejus mos, alæ ſuæ ſiniſtrę præerat; Præcipuus conflictus ad dextram noſtram ubi periit filius Pralini, magna indole virtutum; Duraſſius, & Boutteville us cum Beauvoſſio, & Montolierio penetrarunt primo impetu, om'nia noſtra, uſque ad tormentorum ſtationes, Manicampius Lotharingos primus rupit. Supervenit Villequierius, qui magnum pondus addidit victoriæ nutanti & incertę. Lanaus qui quinque cohortibus Germanicis imperitabat, captus, cæſo equo, terrori ſuis fuit, & hic cœpit mutari anceps antea rerum facies; capti eodem momento Lignevilleus, & Fongeus Lotharingis ſuis cedendi occaſionem prębuere, tunc manifeſte inclinavit in Gallos victoria; quippe Turenius vulnerato Equo, nihil expedite amplius agere, quinimmo parum abfuit, quin vivus in manus hoſtium perveneri t, & feciſſet, niſi bene-

ficio

ficio Equi commodati, evaſiſſet, per dolum, ſe Gallum profeſſus. Quicquid in utraque ala Turenii erat, captum, aut cæſum, & ſola, illius cohors ad extremum duravit. Captivi facti Bouttevilleus, Gamarra, Lignevilleus Sanquintinus, Hocourtius, timbalis & ſignis amiſſis; In acie Gallorum prȩter Pralini Filium, Alvimarius, Corvaldius, Valeus, Benſius, & Frater Roſæ periere, ac quingenti circiter ex gregario milite.

Turenius, per Barleducum, Stenacum ſe recepit ad Longavilleam, quæ conſcia cladis acceptæ, etſi merens, fortiter tamen per Leopoldum oblata, recuſabat, id eſt Aſylum apud Belgas. Interim Caſtellum Porcinum, Aſilium, Quatrocampium, Bouzancium, Guncourcium, Carbonum, Beaumontium, & ſimilia ultra Axonam ab Hiſpanis occupata, ſponte ad ſuos Gallos, rediere. Seneterreus per Lotharingiam late dominari, non paucis urbeculis & oppidis in poteſtatem ſuam redactis.

Talem exitum habuit pugna Rethelliaca, ubi conſilia Cardinalis, & virtus Pralini triumpharunt, ad invidiam, quæ ſtatim ſecuta agminatim, omnia Mazzarinea

zarinea evertit, ita ſolertia ſolet, Fortunę ut plurimum occumbere.

Victoriæ amplificandę, & pluribus munimentis comparandis, Polemarchatus gregarius factus eſt, & quaſi fuſus in examen. Villequierius Aumontius poſtea dictus, Hoquincurtius, Seneterreus, & in gratiam Aureliani Ferteus Imbauſſius, dignitate inſigniti. Granceus offenſus, quod non permixtum ſe videret gregi polemarchorum, Gravelinam, in præfecturam ſuam ſeceſſit, multa minatus, quibus poſtea, annitente Aureliano, voti ſummam conſecutus eſt, ne alioquin Gravelina periclitaretur, Aurelianici triumphi ſumma caputque.

Inoleverat id moris, cuncta per minas impetrandi, nec alia, tunc temporis, ad opes & honores, paratior via. Hæc, ut ſimilia, in Galliam induxit, non tam ſæculi calamitas, quam effrenis licentia Aulæ, illo præſertim tempore ſuperbientis. Mazzarinus oppreſſus omnia polliceri, dummodo, tantillo ſpatio, ſe ab ærumnis vindicaret, molli ad negandum Fronte, atque ut aqua in lævi ligno aut lapide facile ducentis digitos ſequitur, ſic Ille petitiones, quarum nullus

finis;

finis, quotis Gallus ſeſſorem ſentit invalidum; abutitur ſine modo lenitate Regentis, a fiducia veniæ, facta peccandi licentia. Non regitur niſi metu, populus levis, nec ullus mortalium intrarius novit indolem gentis, Armando Richelio, primo auctore Galliç capiſtrandæ, & repertore terroris.

Triſtiora Mazzarino fuere, a victoria, quam a bello diſcrimina; Factio lutetiæ ſævior, ſed id per arcana conſilia; nuſquam effutire aliquid, aut impremeditate loqui, ubique altum ſilentium, aut verba inſidioſa, pejora ſilentio; qui atrocius Mazzarino nocebant; ipſi inclinatiores videri; eum vocare in aulam, percepturum fructum victoriarum; & quç artium Aulicarum, ars eſt pervicaciſſima, amicitiam fingere; odio atrociorem, ut maligna inſerentibus ineſſet major fides, timendum virus, ab iis præſertim qui conſiliis incubant, & viſceribus hærent.

Suboluere artes Cardinali ſagaci, ſed aut Reginæ invaletudo, aut fati malignitas ultimo Decembris 1650. in urbem, reduxit ubi ſola ſucceſſuum ſeries, illi exitio fuit, ut Athenis, per oſtraciſmum mulctatis.

Se-

Senatus, qui hactenus ſibi temperaverat; Aurelianus, qui nolebat expulſum Mazzarinum, Fonda, quæ tanquam ſpeciem & inutile ſimulacrum eum retinere, ſuæ putabat intereſſe, uno impetu, virum adoriuntur.

Talis omnis commotio fatalis ſemper eſt, nec poteſt ulla norma comprimi, aut cohiberi. Argumentum ſeceſſionis liberatio principum, quam quiſque optat non uno obtentu. Corinthius erat ſpiritus vitalis, quem totus cœtus tunc trahebat; ſolus annitebatur, non ut principibus libertas conſtaret, ſed lutetiam deducerentur, cuſtodia minus arcta, ut poſtea, expulſo Mazzarino pro libitu, aut ipſe liberaret captivos, aut ſtrictius detineret; ita Fondæ Senatui, Aureliano demum, juvante etiam Chevreuſia, ſe inſinuaret, ut facile princeps partium eſſet, & galerum, per turbida brevi adepturus, ſuppremum miniſterium per turbidiora adipiſceretur; quaſi Gallia ad ſui regimen æternum purpura indigeret, quæ decentius Romam ad proprium larem ablegaretur.

Aurelianus per Corinthium, ut plurimum, Senatum adire, rata facere,

quæ

quæ ſuo nomine proferret, etſi interdum ea audaciter, quæ nec cum gravitate audientium, nec cum charactere dicentis convenirent; etiam aſperare conventum, in Mazzarinum, a quo referebat Cromwelios & Farfaxios Senatores viros bonos dici, qui tantum devii, a ſenſu aulico, bono publico attendebant; inde captata occaſione criminandi & decernendi in Cardinalem auctorem, ut ajebat, malorum omnium; ſemper liberationis Principum obducta larva; Non ſemel a Regina prohibiti tales cœtus, ſemper retenti, & facti frequentiores. Aurelianus ipſe, & domus & conjugis immemor inpranſus, ſolidos dies date Senatui, urgere eliminationem Mazzarini, & ſine fine captivorum libertatem. A Regina autem, quod hactenus non factum, diſparari, non amplius ei adeſſe, nec precibus ullis impelli, ut vel alloquio eam digñaretur, donec libertate donati Principes, & pulſus bona fide ultra regni fines Mazzarinus; Senatus per ſupplicia monita, idem Reginæ inculcare, ſed Moleus Princeps Senatus graviter, & facunde apud eam peroravit; *Non amplius tergiverſandum, nec nectendus ulterius moras*

ras; Illuſtres Captives liberandos, nec cæcis tenebris diutius poſſe detineri, abſque jactura Gallici obſequii, cujus profuga jam ſpecies, in apertam rebellionem erumpebat, niſi proſpiceretur imminentibus malis; Non æquum nec decorum Regis Patruum, cedere advenæ, alterutri diſcedendum; Satius autem peregrinum cauſam diſcordiarum nulla vi adhuc illata illæſum abire; quam Ducem Aurelianum, non amplius intereſſe Conſiliis, & omnia ſuſque deque verti.

His auditis non ultra de diſceſſu Cardinalis deliberatum. Optimates Regiarum partium ſeſe offerre, quaſi vi armata, & immiſſis copiis aſſerendus eſſet Mazzarinus, qui hæc omnia fluxa reputavit; Nec ſapiens fidet unquam talibus promiſſis, rebus adverſis, ſemper evaneſcentibus.

Cubovilio, quod oppidum eſt Normandiæ, Havra non procul, litteræ a tribus Principibus ad Senatum exaratæ, & redditæ, quibus Illuſtres Captivi proculcatas leges, & inanis jura invocabant. Pariter & ſupplices libelli a Condeana & Longavillei filia, patribus oblati; qui arbitri tunc fuere Galliæ diſſi-

diſſidentis. Aſſeclę principum animos ſumere a ſucceſſu, & moliri tractationes, quod mirum, ſecretas, in urbe nihil tacente, quarum ſumma fuit. Liberandos quoquo modo Principes, Matrimonium Anguiani Condei Filii, cum Alenconia Aureliani ſecundogenita & Contii cum Chevreuſiæ nata unica, Galerum Corinthio procurandum, & quod caput eſt, Mazzarinum ablegandum. Hæc omnia curavit Corinthius ab Aureliano ſubſcribi, Beaufortio inſcio, effuſuro alioquin in Monbazoniæ ſinum, omne arcanum, quod poſtea penetratum aſtutia Cardinalis, funditus & captivos, ante libertatem, & machinam rerum inchoaturos, evertebat.

Hæc omnia Havram ſingulis horis perferebantur, & reſponſa Condei referebantur Lutetiam, quaſi plena libertas captivorum jam eſſet, commercio non permiſſo, ſed indicto, pretio occupatis famulis, medicis, & cuſtodiæ Principum appoſitis, Barrio ſollicito ſed ignaro, & magno conatu nihil agente. Quis non mirabitur tantam taciturnitatem in gente effutitrice; &, quod demet miraculo fidem, id per feminas perpetrari,

non

non ſolum effectrices voluptatum, ſed amicitiæ fautrices, in hoc negotio fideliſſimas; Res prodigioſa! nam quid non lubricum, a tam lubrico ſexu, inter tot ſubſeſſores alieni Matrimonii, & blanditias, quæ maxime ad muliebre ingenium, efficaces preces ſunt.

Reginæ ſcopus, differre, protrahere ad pubertatem Regis, qua omnia aut rata, aut invalida futura; Aureliani, conjugis, & Filię grandis, liberare Principes, coercendo non extinguendo Mazzarino. Eadem mens Senatus & Fondæ. Solus Corinthius peſſumdare funditus Mazzarinum, & per galerum dominari. Caſtellonovus in omnia recte faciendi, quam ullius emolumenti cupidus, & cujus carcer honoratior ſucceſſorum imperio fuit, non poterat pati Reginę vilipendium! ideo advocatis amicis Principum ęquas propoſuit conditiones quibus libertatem ſoli Regi, non factioni deberent. Excepta hęc & æqui bonique conſulta, quippe metu, ne Aurelianus pulſo Mazzarino, rerum potens, per conſilia Corinthii, non ſerio liberationi detentorum incumberet, ſatius forſan ducens, in quibus rebus

N primus

primus & ſolus eſſe deberet, non ſocium Condeum adjungere.

Sed hæc omnia fruſtra, quia Cardinalis forſan præcipiti feſtinatione, ut quidam voluere, omnia antevertit, & abiit, ac Principes per ſe liberavit, ut ſequenti libro fuſius narrabitur.

Nihil autem efficacius Mazzarinum, ad diſceſſum impulit, quam urbis commotæ ſpecies. Æſtuabat illud mare populi frementis; atque in his, ut præteritis ſeditionibus, hæc vis Plebis fuit, ut grande fieret omnium rerum momentum. In hoc igitur annitendum, ne unquam excitetur, cum ſemel excitata, nullas habenas audiat; Sed quid eſt, quæret peregrinus aliquis, quod Plebs, quod Urbs in hac parte vocatur? Frequentia illa quæ Lutetiæ viſitur, cui vix immenſa tecta ſufficiunt; maxima pars illius turbæ, patria caret; Incolæ exteri ſunt. Jube hos omnes ad nomen citari & unde domo quiſque ſit, pete, Videbis relictis ſedibus veniſſe confertim in Urbem, quæ nulli ſe negans

gans, facta eſt totius terræ patria communis, per lutum illud ſcite mixtum, quia ibi ingentia præmia virtutibus, majora vitiis ponuntur.

LIBRI QUINTI

FINIS.

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER SEXTUS.

A liberatione Principum, & diſceſſu Mazzarini, non ſequuta alma fauſtitas, ut ſperabatur; Nec Publica Res jactata, ideo conſtituta eſt, ſed omnia graviora. Condeus Regimen & Miniſtros culpat, & abdicat: Aquitaniæ Præfecturam, ſpreta tunc Burgundia, extorquet; Sedem aptam ſic eligens motui futuro. Secedit, Civiles tumultus recrudeſcunt, & oritur tertium bellum Burdegalicum. Inde revocatur Mazzarinus, ſcilicet ſuppetiaturus, Regi per factionem iterum laboranti. Procuratur ab invidis, Cardinali decus, infortunii loco.

IMpetu victis proborum conſiliis, neceſſaria ſpecioſis prçponens, tempori & Rebus ſe ſubduxit Mazzarinus,

nus, quem exegiſſe ex Gallia; ingens factioni victoria fuit; quippe qui genii ſui magnitudine partes Regias hactenus extulerat, & quo extincto, vel abſente, faciliora omnia a Regina ſperabantur; Hinc omni metu remoto, non gradu, ſed præcipiti curſu, ab obſequio deſcitum, ad omnem libertatem converſa civitate; ita ut quæ cogere ſe putabat poſſe, rogare non amplius ſuſtineret.

Ad Sextum Februarii menſis, Ann. 1651. nocte illuni, furtivo egreſſu, diſſimilem dignitati indutus habitum, ducentis circiter equitibus ſtipatus, Cardinalis, equo vectus, apud Fanum Sancti Germani ſe recepit, viæ duce Harcurtio, Aulicæ potentiæ ſemper miniſtro; diem immoratus; variis conſiliis & rumoribus, qui Lutetia afferebantur, auditis, & ſpretis; Havram verſus, per mediam Neuſtriam, magnifico comitatu populis ſpectantibus, iter inſtituit; eadem oris conſtantia, quæ valenti adfuerat, abeuntem comitabatur; *Nullum magni animi certius indicium quam non cedere ad incurrentem & adverſantem aliquam ſortem.*

Sine ulla oſtentatione agendi, ut ejus mos, quæ agenda erant, curaverat; moribus vigore ac lenitate ita mixtis, ut nullus tranquillitatem validius diligeret, aut facilius ſufficeret tempeſtati; ubi res vigiliam exigeret, ſemper exſomnis; Tantum in illo, diſcordante fortuna, ut cui modo ad victorias, terra defuiſſe videretur, deeſſet perfugium & Aſyli locus; Ac, quod non credibile, inter tot devinctos; Pauci opem præberent! *Quis ullam Calamitoſis putat gratiam deberi, aut in adverſis beneficiorum ſervat memoriam, aut quando fortuna non mutat fidem?* Si quis fructum ex eo tuliſſet, invidiam in auctorem relegare, cenſereque, æquum, quæ acceperat a Mazzarino, retinere, Mazzarinum autem, qui dederat, abire, aut perire.

Sed neque Lutetia ſecuram ſe ſperabat, ſi nomen uſquam ſtantis maneret Cardinalis; in omnes ſemper venturus, ab omnibus timebatur; & ad augendam invidiam ſimulabatur metus; Ergo Senatus per decreta ſævire, ut regno prorſus eliminaretur, & continuis actionibus, memoriæ excuntis, perpetuas

tuas notas inurere, plebes continua rabie lacerare; adeo partium certaminibus orta illa odia, ultra metum durant qui nullus tamen amplius ab illo imminebat. Primum facinus fuit; Regem ac Reginam acri cuſtodia tenere, ne tanquam aſſecuturi Mazzarinum, fraude aliqua, exitu diſſimulato, evaderent. Penes Aurelianum ſumma poteſtas, qui nullis Regentis precibus adduci potuit, ut Conſilio intereſſet; negans hoc ſe præſtiturum, niſi principibus e carcere eductis;. quod fideliter primis diebus exſecutus eſt; ſeu Corinthio mentem Gaſtonis, cætera labilem, firmante, ſeu Gaſto ipſe, qui toties luerat levitatis pœnas; adverſus exitiale malum, ſe aliquot dierum fortitudine, muniviſſet. Chevreuſia mille artes exercere, nunc in gratiam captivorum, tanquam futura ſocrus; Nunc Aureliano per ſe, nunc per Corinthium, & Caſtellonovum! Nunc largam ſe Mazzarino præbere, cujus abitionis maxima fuerat conciliatrix, tanquam, hoc lenocinio opus foret ad mentem Aureliani, obſequio ſemper contenti, molliendam aut faſcinandam; ſic Aula Gallica tunc regebatur; Pluſquam ullus Mortalium, hæc

Cardinalis & ſimilia pervidit; ex profonda indagine ejuſmodi indolis, omnia tandem conſecutus.

Harcurtius a Sancto Germano, Lutetiam rediit, & fere plebis furore oppreſſus eſt, non tam quod Mazzarino in abitu fidam operam navaſſet, quam quod de navicula conducenda egiſſet cum nautis, peſſimo hominum genere, qui re evulgata non levem tumultum excitavere quaſi Regi & Reginæ evadendi via pararetur; id ſcilicet nautarum valde, intererat! Mancinus Mazzarini nepos avunculum aſſecutus eſt, Neptes furtim elapſæ, Hoquincurtiæ fidei traditæ, Peronam deductæ ſunt, ſic tanquam uno loco jacere domus ruina non poſſet; toto orbe ſpargitur.

Non adeo tamen virtutum ſterile tempus fuit, ut non aliquorum ſe prodiderit contumax fides Regi & Reginæ ſervata, præſertim quorum cauſa, non Mazzarini erat; inſtigante privato emolumento, ut eventus adſtipulatus eſt; Sed omnibus, etiam factioſis, quicquid hi & illi, aut occulte, aut tumultuando, adipiſci geſtiebant, quietis, per Mazzarinum Regina obtuliſſet;

At

At difficilis Gallis ut cunque conceptæ ſpei mora eſt, ideo a rectis in devia, a deviis in prava, a pravis in præcipitia cito apud illos pervenitur.

Non cinctus ea corona, non ſtipatus ea frequentia, qua ſolebat, Neuſtricum iter emensus eſt Cardinalis; Illi tamen adfuere Deſtradius, Pleſſeus, Beliereus, ac viginti circiter non vulgaris nobilitatis, cum ducentum equitum ala, quæ a Palvauſſio regebatur; Injuſſi comites, aliquid, expiſcaturi a profugo, nonnulli per inquiſitionem, pauci cura; Jactare omnes adita in egreſſu pericula, a plumbea, ex ædibus Aurelianæ, grandinatione; *Pene*, ajebant *excuſſi fuimus ab equis & Mazzarini, per opprobrium vocitati,* Ronſerolius capite faſciato, in conſpectu crebro Mazzarini, mane & veſpere, etſi nullum erat vulnus, tamen illud nullum ſollicite curare; oſtentui glorioſo. Varii ultro citroque ſermones; Alii, *Havram recta petere Cardinalem, ut ſe cum principibus includeret, pacta ex commodo ſancitu-rum*; Alii *ut eos ſine mora educeret, Lutetiam confeſtim rediturus*; Alii *ut quidem liberaret, ſed ipſe in arce Ha-*

rea remaneret, donec turbæ conſileſcerent atque iræ lenirent; & hoc propius vero, Quiſque autem pro ſuo ſenſu, & forſan non pro ſenſu, ſed per ſimulationem. Ad tertiam metationem cultus in Maazarinum obſoleſcere, neque enim Gallorum eſt, niſi eos ſevere habeas, diu in obſequio permanere. Pro præſenti ſorte blandus in omnes Cardinalis, ideoque ſtatim deſpectui, perrumpi, non intrari ejus cubiculum, tumultuarie menſæ adſidere, rapere non ſumere cibos, garrire, ac ſe mutuo interpellare, qui antea humillimi aſſentatores; Equos laſcivire, & in oblatos greges, & armenta graſſari; Neuſtrii, vel minimam damni ſpeciem ferre indociles, armari, & de pecore abacto ad Mazzarinum querelas deferre; Hæc tunc præcipua viri cura, qui repente per Palvauſſium reddi rapta jubebat, aut damnum ſarciri ex æquo; maligne parebatur.

Singulis diebus a Regina litteræ quibus bono animo eſſe jubebatur, & de reditu, ipſius Regis manu, certior fiebat; de quo nec Mazzarinus unquam dubitavit, ea erat fati fiducia & fortunæ ſecuritas quæ ſe, ut ajebat, tantis auctibus, ad tale faſtigium non extulerat, ut

medio

medio curſu abiiceret, propter innocentes pro Rege cum æmulis contentiones; nec falſo ſe unquam aliquid auguratum, aſſerebat.

Interim in urbe Aurelianus pro libertate Principum ſtrenue agere, & unitim cum Senatu, & Fonditoribus evincere, ut nulla mora, cum mandatis Regis & Reginæ, & litteris, ut vocant, Sigilli, Rupifoucaldius, Urillierius, Violeus, & Comingius, delegarentur ad principes liberandos, quibus emiſſis, tunc Aurelianus Regi, Reginæ & conſilio interfuit, ac præfuit, poſtquam per Senatus decretum, conſentiente Regina, rigide caviſſet de diceſſu irreduci irrevocabilis Mazzarini, qui his auditis feſtinandum ratus, (ne delegati, qui jam in via erant, liberatorum principum meritum, in ſe derivarent.) Hauvram decimo-tertio Februarii 1650. mane pervenit. Jam, ut dictum, Gramontius, Lioneus, & nomine Aureliani, Goulaſſius præceſſerant ſpeculaturi Condeum, obtentu liberationis. Ille mille modis & artibus, præter arcanas notas, certior in dies fiebat, non ſolum de ſumma rerum ſed de reculis minutiſſimis; Jam non carcer Havra, ſed

ɛpertæ nundinæ, ita omne genus mercium emebatur, & vendebatur, Barrio cuſtodiæ incubante, nec ſtolido nec conſcio, ſed ſepto corruptorum, grege. Non de libertate amplius agi, ſed de merito & præmio liberationis, quod quiſque ſibi arrogabat. *Si quis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciebat aurea, defecerit inaurare, quod iſti petebant; aut ſi implueret Condæus aureum imbrem, non fuerit par expectatæ ſolutioni.* Hæc fuere verba Mazzarini, ac revera facile fuit conjectare Principi, extra carcerem, quidem brevi futurum, includendum arctiori, per petacitatem; graviſſimum onus erat Chevreuſia, propter promiſſos hymenæos, id eſt Contii cum filia Matrimonium, de quo in animo Condei, ne ſuſpicio quidem fuit unquam. Quiſque captivorum merces fiebat ſuæ libertatis, Factio univerſa, diverſiſſimas mentes ſub uno in Mazzarinum odio, componebat; cujus animus in Condeum fuerat ſemper pronus; Nonnullos Cardinalis validius amavit, neminem validius æſtimavit; Princeps potentia ſua ad impotentiam uſus, res proprias evertit, ac eo

nomine,

nomine, quod ſe timeri credebat, averſatus per contemptum aut per diffidentiam, omnia oblata; immedicabile ulcus, cauſa tot malorum.

Mazzarinus equitatu in proximos pagos diſtributo cum familia Havram intravit; Arcem ſolus cum Palvauſſio & me ſubiit; Terra marique exploſa tormenta in intrantis cultum. Lioneus ad tertium lapidem præceſſerat opportuna ſine dubio moniturus, Barrius ad Urbis, Gramontius ad Portam Arcis obviavit; Collatis conſiliis, poſtmodum Cardinalis ocreatus & palliatus ad cubiculum principum deducitur. Quibus blande & reverenter ſalutatis, Reginæ, Barrio litteras tradit, quarum Sententia; *Vt omnia ex mandato Cardinalis pro principum libertate exſequeretur*; tum obverſus ad Condeum; *Libertatem*, inquit, *per me*, *Regina tibi donat*; *Oblivíſcere carceris*, *perge Regem & Reginam amare & me tibi æternum addictum.* Reſpondit, Condeus, *ſe gratias Reginæ agere ob ſibi ſui jura reddita. Se regis*, *& regni commoda promoturum*, *ut olim fecerat*, *Mazzarino autem devinctum*, *& omnis injuriæ*

imme-

immemorem ; Cum Condeus aſpiceret Cardinalem,Cardinalis Condeum, alter alteri poterat eſſe ſolatio. Vix hora, ante Meridiem decima appetebat ; cum omnes menſæ aſſident. Mazzarinus mero cyatho defuſo , reditum principum in Aulam proſequutus eſt ; illi viciſſim , Lyei latices libare Mazzarino ; Menſa brevis fuit & prandium perfunctorium ; Mazzarino quaſi extrudente, ne per adventitiam , appropinquantis delegationis, beneficium , jam libertatis acceptæ , corrumperetur ; Longavilleus primus , hinc Contius exiit , uterque in Gramontii rhedam ſe præcipiti greſſu , conjecit. Condeus in cubiculo carcerario , (a tribus lectis, triclinium poterat dici) cum Cardinali aliquandiu remanſit. Multa ultro citroque ; Summa verborum Mazzarini hęc fuit ; *Aurelianum cauſam carceris fuiſſe, Corinthio procurante , cæterum , non poſſe Condeum conſultius agere , quam Regi & Reginæ ſe totum mancipare, abolendę factioni. Quicquid munitum in Gallia per clientelas Mazzarini regebatur , id omne Condei ſore , dummodo, ipſe Condei fore , dummodo , ipſe Condeus,*

deus, Regis & Reginæ foret Mercurium & Eſpernonium, deſtinata mentione, commendavit; cæterum de ſumma rerum cum Lioneo, ſi placeret, ageret, cui arcanos ſenſus crediderat. Ex illo, penes Lioneum, fuit ſumma poteſtas, laboris ac fidei capaciſſimum, actu otioſis ſimillimum, vultu vitaque ſemper tranquillum, animo exſomnem; Hunc Mazzarinus, per omnia, ſingularem onerum adjutorem habuit. Comitatus principem Cardinalis, rhedæ impoſitum, ſalutatione decora ac pene ſubmiſſa, proſequutus eſt. Condeus, nullo grati animi ſigno, diſceſſum Rhedario imperavit. Habuit in his omnibus noſtra mediocritas locum; nihil imputo poſteritati, niſi oculis & auribus exploratum.

Per Havram, inter populi plauſus, & bonbardarum ſtrepitus; Rheda Principibus, Gramontio & Goulaſſio plena, ibat ovans; ad quartam Leucam, in Caſtello Gromenio, pernoctatum eſt; eo advenere, quaſi momento indicto, Rupiſoucaldius, Vrillelereus, & Violeus; amplexus & gaudia, fuere, & in cœna libere potitatum. Lioneus curis Mazzarini gravidus, aſſequutus Principes,

cipes,

cipes, frigidiuſcule exceptus, per pernices diſpoſitos equos, Reginæ ſe ſiſtit ſingula narraturus; Principes per Rothomagum, Magnium, Pontizaram, & Sancti Dionyſii fanum propere Lutetiam venere; quo propiores Urbi, Mazzarini incurioſiores, & infenſiores notabantur; toto itinere, multa oblique, multa clare, in ejus deſpectum & ludibrium; nec Harcurtio parcebatur, qui per mediam Neuſtritiam, nullo hiſcente, ex Longavillei clientelis, Principes deduxerat, tanquam præfectus Mariſcallorum, ita vulgo dicitur.

Jam tunc emunctis ſuboluit, ea Condeum animo moliri, quæ neque cum tranquillitate publica, neque cum recentibus promiſſis, congruebant. Aurelianus magno comitatu obviam proceſſit, & rheda excedens, arctis complexibus, Condeum ſuo alligavit pectori, & ad Regem & Reginam repente in obſequium deduxit. Lætitia illius diei, concurſuſque civitatis, tanquam redditis regno præſidiis, non verbis exprimi, & fortaſſe, vix mereri fidem poteſt. At vero militi, conſpecto Condeo, elicitæ gaudio lacrimæ, ſalutationis nova exſultatione, & contingendi

eupi-

cupiditate; *Videmus te, ô Princeps noſter, ſalvum recipimus; ego tecum in Flandria, tecum in Germania, tecum in Hiſpania, triumphavi, Te duce Danubii & Rheni agmina noſtra, percurſavere ripas; quas admirationis fama conjunxiſti.* Omnibus, ſalutis, quietis, pacis, tranquillitatis ſpes certa refulgebat, adeo, ut nec plus ſperari potuerit, nec ſpei infelicius reſponderi.

In Aureliani ædibus, hac nocte cœnatum, ubi laxatis libertatis habenis, vini innumeri hauſtus ſumpti, deteſtationi Mazzarini, cui Havræ incluſo, neque Barrii, neque militis ſatis obſequium competebat; quippe, qui Barrius ab Eſguillionia penderet; Illa quidem a Rege, ſed ab Aureliano, & Senatu, ac Fonda, ita preſſa, ut tuto non poſſet diutius commodare hoſpitium. Havræ, cum per decreta publica, omni ditione Gallica arceretur Cardinalis, nec cuiquam, ex præfectis arcium liceret, ſi verſoriam ad eos caperet; perfugium præbere. Nunc ſequitur, ut quæ Mazzarinus, & quæ æmuli geſſerint, ad ejus uſque reditum, fideliter & brevi ut meus mos, exſequar.

Vix,

Vix, cum Lutetia exceſſit Cardinalis, ad ſumptus itineris pecunia ſuppetebat; Conquiſita undiquaque, etiam ſuppellectilis parte oppignerata; ideo minus mirandum, ſi probatis anguſtiis, attentior ad rem, ab exilio fuerit; Accepto igitur, per fidos curſores pecuniario Auxilio, poſt aliquot dies, componendo animo, & rebus, in Havrea arce inſumptos, diſceſſit; & centum Equitibus ſtipatus Dorlantium petiit, quo Regina Beringamium cum Ruvignio delegavit, monituros ſuo nomine, ut quam propere fieri poſſet, Gallia tota, excederet; omnia eſſe in proclivi. Inter tot mala, nihil illi moleſtius, quam, quod Reginæ doloris cauſa eſſet. Tergiverſanter ſe viæ commiſit, fortiter poſtea omnia exſequuturus, anteactorum comparationem, magnanimitate vicit, ita ut potius feliciter de regno migrare, quam fugere videretur; Alſatiam aut Ditionem Electoris Colonienſis, animo verſabat, & interim per Peronam, Feram, Rethelium victoria nuper peragratum, & Barleducum, Cleromontii ſubſtitit, a Seneterreo, ſpretis Senatus decretis, honorifice exceptus; ibi certior factus, de Colo-

nienſis

nienſis Archiepiſcopi prono in ſe animo; talem ſeceſſum, Alſatiæ prætulit, & ideo Sedanum iter flexit, ubi a Faberto, Hoquincurtio, Navalio, Mondeiuſſio, Broglio opera fortis & fidelis exhibetur; ut in Gallia, Valida manu, factioni, obſiſteret, nec cederet torrenti furioſorum. Ille arbitratus, (incertum an conſulto) defenſoribus iſtis tempus non egere, gratias egit, pollicitus non perituram apud ſe oblatæ gratiæ memoriam; Nihil fert hæc vita dulcius, exhibito in adverſis affectu; Maluit tuto eſſe miſer, quam in diſcrimen vocare afflictum jam regnum. Et quia non poterat Colonienſem agrum, niſi per Hiſpanica penetrare; Ab regina impetrata venia, ut æquum & decorum, ac teſſeris a Leopoldo & Fuenſaldagnio acceptis, per Aquiſgranum rectum iter pergit; ubi in Fabium Cighium nuntium pontificium incidit, cum quo de pace varii ſermones; ſenſu diſcordi, unde poſtea inter ipſos neſcio quo fermento, ægrimonia fuit. Miſſus fuerat Antonius Pedimantellus, Neoporti gubernator, cum Cohorte Croatica, qui honoris cauſa Cardinalem comitaretur. Ab Hiſpanis omnia oblata, fidei

labe-

labefactandæ, niſi in Virum fortem incidiſſent.; De Pace etiam injecit Pedimantellus, quaſi per Fatum ſancto operi deſtinatus ; & forſan coaliturum erat negotium, niſi Sillerius a Condeo Bruxellam miſſus, tantum ſubtemen abrupiſſet telę jam exorſę, inde Hiſpani a Condeo ingentia ſperare ; & credere Galliam in ultima fati linea. Abruptum igitur colloquium; ne inde Condeo ſuſpicio, quem jam ſibi devinctum, animus erat ligare fortioribus vinclis, ſcilicet lucrifacere, noſtra damna, ut ſolent Iberi, infelici ſemper exitu.

Feſſus viarum & curarum, Mazzarinus in Prætorium Electoris Colonienſis, Bruellium, ſalvus adventat; Elector cum Primoribus e Clero, novum hoſpitem inviſit, orat rogatque, utatur, quanta erat, ſua ditione; Bavaricę domus, æterna inſignia, Splendor & comitas; utrumque experitur Mazzarinus, cum familia cognatione & tabulis naufragii. Æqualis Inquilinis, ex tali adventu lætitia, quæ tempore crevit, cum tantum non vilioribus ſalutatis, quaſdam familiaritatis notas adderet; ſed, quantum reſpectantium turba pateretur, latus ſuum crederet omnibus.

Non

Non ætas quemquam, non valetudo, non ſexus retardavit, quominus oculos inſolito ſpectaculo impleret; nam Cardinalitio cultu, non omiſſis fortunæ ſuæ inſignibus, in templo frequens aderat. Parvuli noſcere, oſtentare juvenes, mirari Senes, Ægri quoque ad conſpectum ejus prorepere, anguſto tramite illi relicto.

Nos Bruellio relicto, cujus nullam poſteritatem pigebit, Lutetiam redeamus; ubi alta voce in concilio Regio longa Epiſtola Mazzarini perlecta eſt, ad Reginam & Briennæ Comitem, ab Epiſtolis & actibus Regiis. *Conſpiratione inimicorum, & invidia, oppreſſum, quantenus veritati & innocentiæ ſuæ, nuſquam locus eſſet, ſibi pulſo, & cum lacera familia extorri, licere conqueri, apud juſtiſſimam Reginarum; Quod nullum finem præviderct fortunæ ſevientis, Sed atrociora in dies ſibi ſperanda, nunquam conſiſtere exempla, unde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem latiſſime evagandi ſibi viam facere. Per implacabiles æmulos, aura illis favente, ſpoliatum ſe direptis omnibus, etiam ſævitum in ſuppellectilem,*

lem, & cætera, quæ ornandæ Lutetiæ Roma advehi curaverat; nihil a tantis laboribus, per tot annorum obſequium præter galerum, conſecutum quem & volens & libens redonabat; nihil amplius quam latebram quærens abdendo dedecori; ſed fidem ſuam nullam vim tempeſtatis, libaturam, etſi manifeſto periculo obiiceretur. Nonnullos flexit ad lenitatem Epiſtola efficax; plures incendit, qui contemplati frequentiam ſuam, animos ab illa ſumebant. Mazzarinus in Senatu plenis votis; *Reus læſę majeſtatis, turbator publicæ quietis, hoſtis Galliæ pronuntiatur; quod Piraticam exercuerit, ex Miniſtro prædator factus, navium exterarum turbato ſic commercio; quod Gallicam gazam in ſuam Italiam tranſvexerit, quod Reginæ auctor peſſimi ſemper conſilii, quod in rudimentum regnandi animum Regis ex ſuo formaſſet; diſſimulatione vitia premens, ejus mente nihil corruptius, quod nihil eſſet, quo in præmium ulterius raperetur, nec ſi peccet, ullum tribunal, cui reddat rationem;* ſevere cavetur, ne Gallorum ullus cum illo participet, pœna

pœna gravi indicta, qui ſecus fecerit. Brouſſelius & Munierius electi qui ſagaci cura inveſtigarent in rationes, Mazzarini, & fiſco addicerent; id quoque acceſſit, ut ſævitię cauſam avaritia præberet. Sed quis putaret mixta profanis divina, & per Eccleſias plublicata monitoria, ut vocant, quibus per excommunicationis minas; juberetur, quicquid compertum de Mazzarini jure, delegatis a Senatu revelari; Sed magna fides, fruſtra tentata, aut innocentia conſtitit. Bitaldus & Pitheus ad regni fines miſſi, ut per loca conſcia Mazzarinei tranſitus, rimarentur, quid actum in ejus gratiam, & punirent convictos; nullus nocens repertus aut incuria judicum, aut virtute ſuſpectorum. Sed factionis præcipuum negotium, ne Rex & Regina evaderent; Portæ Urbis ante principum reditum, & paulo poſt, Reginæ conſenſu, ideo a civibus cuſtoditæ; Nihilominus ſingulis horis nova ſuſpicione percelli, omnia ancipiti metu ſuſpenſa aut ſimulata, ita ut nocte intempeſta, Regis & Reginæ ſomno fuerit invigilatum, ſaltem exploratum an lecto ineſſent. Ad augendam Mazzarini invidiam ſimulabatur, timeri; Non poterat

poterat inita ſocietas aliter ſe tueri; & ut verbo omnia abſolvam; ne quid unquam noſtris malis deeſſet, in qua civitate olim virtutibus certatum, certabatur ſceleribus; optimuſque ſibi videbatur, qui erat peſſimus; ubi a recto ſemel deerratum, in præceps cito pervenitur; Jactatio igitur erat, & fluctus; ac nihil firmum, ubi nihil alligatum ad ancoram publicæ ſalutis; inſtaurabantur ludi, attamen ludi, quos inſtruebat ambitio & ſævitia. Mens immota factionis; Reginam ex axe depellere, & Res eo adigere, ut inſignis contingeret mutatio, ac turbido mari piſcaretur quidlibet, dum aliquid.

Per hæc & ſimilia Longavillea, uterque Bullioneus, & quæcunque ex illa clientela, culpa & pœna per Senatum abſolvuntur; ſed ante omnia, Principes injuſto carceri incluſi, pronuntiantur; Senatus Parienſis prærogativa eſt, ſontes, inſontes, & rurſus inſontes, ſontes facere; id eſt leges figere, atque refigere; & Gallicæ aulę, eodem die, hoſtes, & intimis curis proximos habere; Decumani fluctus, & repente malacia; ab origine gentis, hæc fuere; & erunt, non mutantur elementa; & per hæc

regnantur

regnatur apud nos, & regnabitur, ſine fine; Nam ſolius Galliæ non futurum eſt cadaver.

Interim gravis fortuna incubabat Mazzarino, de cujus reditu, per decreta, Regina aſſentiente, ſevere cavetur; immo Senatus conſulto, non ſolum Cardinales exteri, ſed indigenæ, & quacunque dignitate Eccleſiaſtica aucti, a conſilio Regio arcentur, more apud ſapientiſſimos regnantium, (Venetos quis non intelligat?) recepto, qui tales a rebus ſuis fortiter & prudenter excludunt. *Non poſſe per bipertitam fidem, Regi, ac Romano Pontifici pareri, Cardinales, ſi recte ponatur calculus, nihil aliud eſſe, quam parochos purpuratos, quibus Conſiſtorii cura, Epiſcopis ſollicitudo gregis, qui ſine noxa non poteſt deſeri.* Corinthius intercedebat, peregrinos ſolos avertendos a regimine; ne imminens ſibi Galerus, miniſterio ad quod anhelabat, deſtitutus; ſordeſceret per plebeias curas.

Obuſſonius Ebrodunenſis Archiepiſcopus, nomine Cleri, pro immunitate Eccleſiaſtica facunde peroravit; Irrito conamine, quia quo inſtinctu & impulſu

O lo-

loqueretur, clare conſtabat; tamen, inde augeſcens Obuſſonii fama, ſtravit illi iter ad gloriæ incrementa; Præcipua vis orationis, in exagerandis Cardinalium in Galliam meritis, qui rerum geſtarum monumentis toti mundo inclaruerant. Senatus hæc ſe jam ſcire reſpondebat; *Sed eorumdem Cardinalium effrenem fuiſſe ambitionem, & avaritiam*; *Hoc*, inquiebat, *fert ſecum dignitas* Eccleſiæ, *ut ſpretis divinis, in terris affectet dominari, & eminere ſupra magnos Principes, & ſi poſſet, Reges, atque hoc omne, Aulæ Romanæ aſſimilatione & exemplo, faſtu omnia mondana ſuperantis. Qui fieri poſſet, ut Machina, tam debilibus fundamentis ſuperſtructa, per modos fondatoris inſtitutioni, contrarios, eouſque ſurrexerit? ut, quamvis in aperto ſit, per liberalitatem Principum, eam creviſſe, clarius ſit, ſic ſe gerere ut contra ipſos largitores; acceptam potentiam, convertat, & nihil aliud per* Canoniſtas *ſuos & alios Emiſſarios cogitet, quam omnimodam depreſſionem, ſecularis juriſdictionis, hæc ſatis notata a præſtantiſſimis viris, non poſſe*

ſatis

ſatis inculcari, ut frenetur immoderatus progreſſus, quo augeſcente, auctoritas Præsbyterorum & ſacro miniſterio allectorum, evadet rerum domina, & poteſtas ſecularis ſamulabitur, quod probroſum; non poteſt ſatis laudari, Senatus Pariſienſis, qui contra Eccleſiaſticas alluviones audacter ſemper inſurgit, ac reprimit, ne ultra laxentur philacteres; Gallis Senatoribus & Venetis exceptis, reliquus orbis imperitus vanæ ſuperſtitioni ſucumbit.

Ut fatum Galliæ tunc erat, ſeditionibus omnia verminare tumentibus animis. Nobilitas etiam cœtus ſuos inſtituere, & congregari, litteras per provincias exarare, & tanquam claſſicum canere, ac vexillum erigere novæ factionis implendæ menſuræ. *Publicæ calamitat proſpiciendum perditam Galliam, actum eſſe de Republica; Ordines regni convocandos; unicum remedium, impendenti deſolationi*; Regina hæc & ſimilia tolerare, omnia tuta timens, Aurelianus & Condeus approbare & fovere. Senatus damnare ut auctoritati ſuæ adverſum; Principes non ſatis concoquere audentiam Curiæ Pariſienſis,

quæ tanquam arbitra Regni, omnibus ſe, per ſummam poteſtatem, immiſceret. Muſſare inde optimates; & in ſui detrimentum accipere.

Ille Nobilium cœtus non deſinere, ſpernere & aulam & conceſſum Patrum, ac adjungere ſe clero; mutua adulatione ſe invicem demulcere, tanquam utriuſque intereſſet, ne quid regnum detrimenti caperet; ſed tertio Ordine, qui juſtitiam regit & leges, reluctante, nec ſe aggregante; Cœtis nobilium, & Status Generales, ut vernacula fert, evaneſcere, poſt ingentes contentiones, Turonibus jam ſede delecta, & ad id laxitati annonæ, in illo tractu, jam proſpectum.

Stenaco Longavillea ultrices diras ſecum deduxerat, per quas in proclivi tranquillitas in monſtra & hydras crudeliſſimi belli exarſit; inter primas publicas actione, Contii fratris cum Chevreuſiæ nata connubialia pacta abrumpit; Chevreuſia ſponte, reduci Condeo, reddiderat ſcriptum, quo fidem ille ſuam obligaverat de futuris hymenæis; nec ſe velle extorquere talia, generoſe profeſſa eſt; & quid, niſi magnum, a Rohanica ſtirpe ſperandum? Enguiani cum

cum Alenconia pariter ſubſignatum utrinque Matrimonium per verbum de futuro, ut leguleii loquuntur, in fumos abiturum, præſaga Chevreuſia paſſim ſpargebat; ac feminæ dicto adfuit fides, eventu adſtipulante. Longavilleam non aſſenſiſſe promiſſę affinitati, nemo miratus eſt, qui ingenium noſſet mulieris, ſoli fratri Contio, per Rupifoucaldium incubantis; puellam formæ non abſurdæ tali matre editam, Corinthium ſecum trahentem, Condeanis penatibus inferri; negotioſa Res videbatur; ſed Condeum ſpreviſſe Chevreuſiam, Corinthium, & Aſſeclas, quorum tanta apud Aurelianum, in Senatu, & in urbe pollentia, rimatores aulicarum rerum percellebat; quid illi mentis fuerit neſcio, hoc ſcio; innumera mala inde fluxiſſe. Soror a reditu, Hiſpanica promiſſa animo volvens, & vindictæ, & bello intenta, nihil penſi habere, dummodo fratrem accenderet & irritaret, ac Reginam ad ultimam fati lineam redigeret.

Potuiſſet Princeps pellacia & blandiciis, jam addictos ſibi devincire. Non hæc fuere Condeanæ normæ; ideo eodem tempore; jacturam fecit amico-

rum; Bullionæus, Turenius, cum non paucis aliis, ſatis ſuperque notis, terga vertere, & Regi ſe addicere grandi acceſſione, fortuna ſcilicet præmonente ut compendium patens ad ſolida, ſemitę præferrent; diſcedente a Condeo clientum priore electione, ubi meliora defloravit Rex, remanſere, Marſinus, Boutevilleus, Collinius & Tavanus. Hæc omnia damnata, ut inconſulta, ſed cum animo jam Princeps deſciviſſet, & per ſororem, Lutetiæ, per Sillerium Bruxellis, per Croiſſium Stenaci, jam pepigiſſet cum Hiſpanis, prudenter neglexit, quos certo ſciebat non ſibi adhæſuros.

Cum Hiſpanis non diſſimulanter, ſed aperte Lutetia Bruxellas, Bruxellis Lutetiam, iter fervere Condei curſoribus, in cujus ædibus & Longavillanæ, Gabrielem Toletanum, & nomina Iberica ſonare. Non alias petulantius Regi illuſum. Marlæ in Picardiæ finibus circa Verbinum diribitorium erat, ubi recenſebantur copię Condei, & numerabantur ſtipendia, ac obſervabantur rogatores; debuiſſent potius ad Ligerim, metationem ſuam habere; ſic Regis copias partiebantur, & ubique Prin-

ceps

ceps imminebat formidandus. Marlæ autem peſſime cum agminibus Condeanis actum, quę imparia aſſultui regio, tandem diſperſa ſunt.

Nihil magis inopinatum, nec quod nebulam caliganti Aulę, detergeret petitione Aquitanię, quam Condeus tam fervide urgebat, ut inde conſilia viri facile dignoſcerentur; ea tamen illi conceſſa, & Burgundia Eſpernonio, exitioſa permutatione. Viſum tutius id aſſentiri, quam re negata, Condeum, ut Rectorem, Burgundiam ſimul habere, ſibi jure præfecturæ addictam, & ſimul Aquitaniam, per obſequium Gentis, armigeræ, quę nihil aliud quam Condeum ſperabat. Sed eodem tempore Provinciam Contio fratri, & Arverniam Duci Nemauroſenſi, velle datam; & contendere ſibi promiſſam utramque provinciam; ut fecit Condeus, fuit primum facinus aperte audax, a carcere, per quod Miniſterii vilipendium evulgabatur ſpreta Regina.

Mazzarinus Bruellii omnia ſcire, & ab ejus præſcripto omnia in Aula, pendere, ubi Res ejus Condeus, non ſuas agebat, nihil efficacius reditum promovit, quam ejuſmodi molimina, nec ſi

Mazzarino pigneratus Princeps, potuit viri commodis aptius inſervire, qui magno mercatus eſſet Condæanum tale regimen. Auctor igitur Cardinalis, ut omnia Condæo concederentur, amputata vel leviculæ offenſæ anſa; ideo, eo auctore, inſuper Seguierius & Chavignius revocati, uterque Condæo addictus; ille intermiſſæ dignitatis non ſatis tolerans iſte rerum novarum ſine fine cupidus, quarum largam ſegetem procuravit, per ſubdola conſilia, homo inter Tropicos aulæ educatus, non poterat privatus quieſcere.

Sigilla interim Caſtellonovo, id maxime adnitente Condeo, adimuntur, & Moleo Senatus Principi traduntur, inconſulto Aureliano, qui inſtigante Corinthio, cum aſſeclis, Montreſorio, & aliis, in graviſſimas iras exarſit, de Reginæ audentia graviſſime conqueſtus, quod tantum ſibi arrogaret; quid futurum deinceps, ajebant? ſed eo uſque progreſſus Corinthius, ut de perrumpendis Molei ædibus, & avellendis ſigillis auctor fuerit.

Miſera Sigilla, navatam operam, aut navandam penſatura, errabunda vagabantur, nec amplius virtutis præmium,

ſed

ſed factionis merces; tam acerba nos tempora cernebant; in tribus tam provectę ętatis Senibus, uſque adeo vivax, nec conſeneſcens fuit ambitio! Caſtellonovus, ſibi deberi, ut injuſte erepta, Seguierius retinere ut jure data, Moleus conſequi, ut meriturus, quo erat pondere in Senatu.

Inter hæc & ſimilia, Longavilleo cum conjuge peſſime conveniebat, pręteritis & recentibus odiis, quorum cauſæ eo acriores quod publicæ. Condeus ſeſe inſerit pararius, concordiæ conciliandæ, ſeu indigens Longavillei, per hæc molimina; ut ut ſit, e re ſua putavit, uxorem marito reddere obnoxiam; quod effecit; ſed cum inter initæ pacificationis conditiones, hæc fuiſſet primaria, ut relicta urbe, in media Normannia, ſedem perpetuam Femina Princeps figeret, nec veteres argos reminiſceretur impatiens talia pepigiſſe, conſilia Fratris, nonniſi poſt menſes eruptura, præcipitavit, ut oborto propere inter Aulam & Condeum præmeditato diſſidio, a Normanię ſeceſſu ſe eximeret; quod erat in fervidis votis. Chavignius & Rupifoucaldius favere muliebribus curis, & Condeum vano

terrore percellere; *Corinthii cum Lioneo ſecreta colloquia, quę non poterant niſi damnoſa eſſe Principi, Prætorianum militem, per viciniam Condeani Palatii, oberrare, tanquam aliquid auſurum*; & ſimilia, quæ interpretatione ſolent aſperari; accelerabat tumultum Chavignii ſpiritus, Flabellum ſeceſſionis, non tam ut Condeum ſalvum præſtaret, & periculo eriperet, quod erat nullum, quam ut gratiam Aulæ aucuparetur, rebus turbidis, neceſſariam operam oſtentaturus. Ea ſemper mens viri, uti Condeo in ſua commoda, nec utendum Condeo ſe præbere, ſe quoquomodo in partem Miniſterii aſciſci, otio & ſitu abſtruſum, & quaſi ſepultum, lucem ac diem ſpirare.

Noctc Condeus in Prætorium proximum, ſui juris, ad ſecundum ab urbe lapidem; Sanmaurium vocant, quaſi inſidias vitaſſet, cum fratre, coniuge, & ſorore, ac primoribus aſſeclis ſe recipit; Aureliano, ac Senatui cauſis ſeceſſionis per litteras enarratis; mota fuit Regina inopinato diſceſſu, & periculi affectata ſimulatione, ſed prudenter intercedere caſibus, & occurſare

im-

imminentibus. Grammontium, igitur & Villaregium, Mariſcallos ad Principem delegat, irritamenta irarum, ſic facem accenſam extinguere conatur, ſufficere ad remedium, ut ſciat, ubi, & unde malum; redeunt Polemarchi, nę alloquio quidem, niſi in publico cœtu, dignati.

Intractabilior Condeus fit, quo magis timetur; omnia, inquit; intuta ſibi, dum ſpiritus Mazzarini regeret. Eum in Servieno, Tellerio, & Lioneo verti; Bruellium, non amplius exulis ſedem, ſed Sybillę antrum ad quod confluebant undique rogaturæ gentes; interim monet Princeps, Hiſpanos de rebus jam proſpere inchoatis, nec ſecretas molitiones meditatur, amicos ſibi devincit; præſentes illecebris, quibus potens, abſentes per efficaces litteras; Longavilleum inter cæteros, per me, expugnare conatur, non quod tanti putaret Affinem, ſed Neuſtrię cauſa, & fama apud Hiſpanos, tanquam ſecum veheret immenſam molem.

Marſino Catalauniæ provinciam proruraverat, ſibi per ſacramentum addicto; Dognonum Broagiæ præfectum captaverat, ſed Ducem Nemau-

roſenſem deſtinaverat exercitus Præfecturæ, ſi caſus daretur; ſanguine & præclara indole, par erat muneri imponendo Nemauroſius. Mottanus Polemarchus ſe Principi libere obtulit, non obliterata injuſti carceris, memoria, ſed nulla in Condeum, propenſione, quem putabat in anguſtiis, largum promiſſis, ſuperatis infortuniis, immemorem. Bullionæus, Sanmaurii frequens aderat, per inquiſitionem, & rimam aliquam quærens ſui commodi. Non paucii alii gaudere accenſo igne, & Condeo ſe ligare falſis vinclis; Aulæ poſtea ſe carius vendituri; pecunia interim, ad conducendum militem, diſtributa eſt; nec qui accepere, implevere promiſſa; ſed domum rediere expugnaturi paupertatem, in Aquitania id poſtea expertus eſt Princeps ſuo magno damno.

Vocatus Sanmaurium, adfui Principi; frigide exceptus, quod Reginam de fide, Longavillani, ſe inconſulto certam feciſſem; Nihilominus non detrectavi Rothomagum ad Longavillanum properare, ita rogante ipſo Principe; ut traherem in partes, ſi fieri poſſet, ſuſpenſum & incertum ſui Mortalem, & liber-

libertatem impetrarem Sorori, Biturigas, ad Carmelitarum cœnobium, ſe recipiendi, durante maligno hoc ſydere; de Normanię autem ſeceſſu non amplius cogitandum, mutata ſcena rerum.

Venia a Regina prius mihi conceſſa, Conveni Longavilleum, & collatis conſiliis, decretum uxori liberum commeatum concedere, annua penſione aſſignata; in hoc non ſibi maritus vim intulit, qui ea amota gaudebat, liber ſic futurus, in Præfectura, & cœnobiali apud Biturigas illa latebra contentus, quam poſtea mutavit, Monterotundo, & tandem Burdegala, ubi potens rerum, omnia pro nutu diu verſavit, mariti immemor, poſtmodum, tot laboribus feſſa in pejus ruente ſtudio partium, ſe coniugi ſoli applicuit, concorditer vixit, amplexa genus, vitę quod in decus, gloriam, & in exemplum ceſſit, nihil ex alto ſanguine ſibi vindicans, præter morum ſanctitatem, cum religionis reverentia, modica cultu, parca comitatu; & demum tanta ſimplicitatis & puritatis fama, ut dubitares, ſit ne efficacius; aut ſemper vixiſſe, ad Sanctitatis normam; an bene uti pœnitentiæ

tentiæ occaſione, & exulcerata quanquam mente, ad ſanitatem revocari. Longavillanus quid conſilii caperet non habuit; ſectari affinem Principem per freta, & ſcopulos quos ſubibat; Alea periculoſa, deſerere eum, judicabat periculoſius, quia conſummato Condeo Longavillanus præda manebat.

Redux Reginæ refero conſtantem me, reperiſſe ducem Longavilleum, in fide regi debita; *Sed non poſſe ſatis concoquere Condeum oppreſſum, cujus infortunia ſua erant, ideo ſe ſuppliciter Reginam rogare, ut ſua prudentia temperaret, temeraria forſan cœpta, ſed inſontia, nec Principem fortem, & indole bonum agere in præceps, excutere & illi reverentiam; non ſuo inſtinctu, hæc; agere, adeſſe peſſima ingenia, quæ improbe pluviam vocabant, quia eorum ſors ferebat, ali turbis. Lente igitur agendum; habere parvas moras magna commoda; poſſe, ſalva Majeſtate, commoto Principi ſatisfieri.* Hæc & ſimilia diſſerui, quæ Regina placide audivit, certa nec provocare bellum, nec timere. Longius excitandi motus fuiſſet ſpatium, niſi Condeus, Hiſpanis ſe & fidem

fidem obligaſſet, & Soror cum Chavignio, impuliſſet, quaſi retinentem invitumque.

Interceſſere varii congreſſus, inter Aurelianum, & Condeum, in vicinis urbi locis, nam nec Condeus Lutetiam, nec Aurelianum Sanmaurium adibat; non diſplicuit Aureliano obſtinatio Condei, in pellendo Mazzarineo Miniſterio, Triumviratu ſcilicet, quem jam innui; ſed quod jam immerſum principem videret bello civili, a quo animus Gaſtonis ſemper abhorruit; ergo lenire eum & ſpatium poſcere pro munere. Condeus periculum imminens cauſare, & in dies conſilia ſibi exitioſa valeſcere, ſecuritati providendum, neque expectandum donec cicatrix male ſana, in lætiferum vulnus recrudeſceret; inter inſanabiles morbos, iram Reginæ numerandam, Hiſpanam eſſe, & quod pejus Mazzarinam. Aurelianus & apud Reginam & apud Senatum quoad poterat moderari omnia; Senatus, de Servieno Tellerio, & Lioneo extrudendis, & a publicis rebus depellendis ferebat Sententiam; paruit Regina Aureliani & Senatus ſenſis, irrita moderatione. Tellerius primus ſemet abdi-

abdicavit; *Deus avertat*, inquit; *ut ex Miniſtro offendiculum fiam; ſi hac mercede emenda concordia, ematur, diſcedo volens & libens.* Idem Servienus & Lioneus, qui Condei amicitiam ambierant; nec ei infenſi credebantur; igitur diſcedunt, quiſque conſilia Reginæ impertiens; diſceſſu Miniſtrorum audito, Condeus urbi & ædibus ſuis reſtitutus, primo in Senatum venit, gratias Patribus agit, & ſe ſuaque exhibet; ſemper gravans Mazzarinum qui fruſtra pulſus; *Si libuerit relinquere ſpiritus ſe nequiores*; probata a Senatu firmitas Principis, monitus tamen, ut moderantius ageret; nec in ſe concitaret, invidiam Aulæ, ſatis ſuperque infenſæ.

Et quia in Aquitanicam præfecturam, & ſollemnem, apud Burdegalam ingreſſum, omnem pompam jam paraverat, eam ante diſceſſum, Lutetiæ explicuit, videres per plateas Rheda argento tota micante, Condeum invectum, Satellitio frequenti, depoſitis lugubribus exuviis, novis veſtibus ſplendente, nec tamen Regi adeſſe, ſed Aureliano & Senatui; hinc ſermones Palatinorum ſiniſtri,

ſiniſtri, Plebis autem admiratio, in examen ſequax, & nitidum Pædagogium intenta; Res contigit fortuita quidem, ſed eruptura in grandem caſum; dum Princeps per ſtadium Reginæ, curſum vocant, hoc apparatu lente ſpatiaretur, Rex modico comitu, natatum ibat per idem ſtadium; quid inquiebant Aulici, ſi Rex ad ſe vocaſſet Condeum & renitenti forſan, juſſiſſet manus iniici? horrendum aliquid vidiſſet dira dies, & ſtadium conſcium fuiſſet, per lethum multipliplex, ingentis calamitatis; nam vicina loca Condeano Cliente armato repleta erant; mirum, quod durante motu civili, rumentibus animis & in ſe mutuo ſævientibus, nullum funus; ſed per verba & voces occultis cuniculis graſſatum ſit, nullo fuſo ſanguine, niſi collata acie. Murmur tamen multorum, tanquam Condeus Regi & Reginæ illuderet; inde graviter Aurelianus commotus, qui a ſævitia ſemper abhorruit, Principem quaſi invitum perduxit in Regiam, ubi ab utraque Majeſtate frigide exceptus, diſceſſit, propoſito firmo nunquam redeundi, nec rediit, niſi poſt ſanctionem pacis, grande ſpatium; Proſpexerat Princeps tamen ne ſibi, in

palatio

palatio regio, vis inferretur, utrimque validis ſtationibus, ita ſepto, ut ad minimi tumultus ſpeciem, perrumpendæ eſſent ædes Regiæ, & terribilis ſtrages immineret. Oſtentaverat & Aurelianus Condeo veſte latentem pugionem, quo transfigeret primum inſultorem; illius ferri in Condei animo, exigua fuit fiducia, ſumma in occultato milite, per Viciniam.

Res erant peſſimo loco; Condeus magis magiſque ſe Hiſpanis addicebat, quod erat in manifeſto; nec furtiva amplius belli Civilis meditamenta, etſi Contius Moleum in Senatu extra morem interpellaſſet, quod omnia ad bellum Civile accingi pronuntiaret. Quaſi injuria Condeo fieret, qui nihil; inquiebat frater, quam concordiam & gloriam regni ſpirabat. Viſa Res mira hæc proferre juvenem, in medio conſeſſu Patrum, apparatu bellico tam claro. Sed inſtinctu alieno, hęc interpellatio fuit, quam Præſes Senatus, Moleus graviter carpſit, hoc monito, Principes e cognatione regia, in Senatu nihil aliud eſſe, quam conſiliarios.

Quo magis iraſcebantur Condeus, Frater, & Aſſeclæ, eo magis agnoſcere culpam

culpam viſi, quæ ſpreta potius obſolevisſet, triſtis illa cogitatio & morſus, aut quia magnitudo moliminis nondum perfecti intelligebatur, aut quia infixa nobis, rei averſatio, quam jura & leges damnant; Conſcientia mentem excitam vaſtabat, eam non tam verebantur, quam famam, nondum maturata præcedentem.

Regina certior facta Condeani conſilii, quod in dies per aliquam rimam prorumpebat, ne ſegnitiæ, merito poſſet argui, audacter Senatum accerſit, & Palatinos proceres, quibus decore congregatis, cœtu frequenti, Aureliano & Contio præſentibus. (Non adſuit Condeus præſcius.) Per Brienneum, ab Epiſtolis & Regiis actibus alta voce perlegitur ſcriptum, cujus talis erat Sententia Anno 1651. 17. Auguſti.

Durum ſibi videri, poſt tot decreta in Cardinalem Mazzarinum, quibus omnino arcebatur ab omni in Gallia commercio; non quieſcere tamen male animatos, & anſam deſciſſendi, a Mazzarino ſemper captare, in quem non ſolum confirmabat jam latas ſententias, ſed declarabat, mentem Regis eſſe, ut Fides babe-

haberetur, quam dabat denuo firmam, & ſtabilem, de æterna Mazzarini exulatione, ſine ulla ſpe reditus; non poſſe amplius celari Condæi Principis peſſima molimina, qui poſt tot beneficia, & vetuſta, & nova, in illum collata, ordiretur palam, & pertexeret rebellionis telam, manifeſto Majeſtatis Regiæ vilipendio. Iam alterum menſem incubare urbi, non viſo, non ſalutato Rege, niſi ſemel, & perfunctorie, in Senatu & paſſim alibi, diſſeminare malignos ſermones, Regimen carpendo, etſi rectum, inimicandis populis, & minuendo obſequio; Munivisſe ſuas arces, paraſſe militem in Provinciis; per quas ſibi conciliaverat, deſciſſere paratos, ad ejus arbitrium & nutum; cum Hiſpanis Bruxellæ, ſine fine, aperta commercia; Stenaco non exegiſſe præſidium hoſtile, quæ fuerat conditio liberationis, ſemper Marlæ vires unitas ſolius Principis mandatis parere, Regii exercitus damno & probro, Transfugas regios, ſe Condeanis aggregare, ubi pro diſciplina rapinæ, & inſenſatio per Campaniam, & Picardiam, tanquam per hoſtilem agrum; hæc omnia extrema eſſe, quæ

non

non poterat concoquere, niſi abjecto regni clavo, quod olim exprobraretur. Igitur libere ſua ſenſa pronunciarent, ſi qua pietatis in Regem veſtigia, remanerent; his juſtis querelis animum ſe exoneraſſe, eo magis quod intra viginti dies, Regi ſecundum leges, reddenda erat ratio Regiminis, pubertatis annos adepto.

Sub uno ſilentio continuere omnes ſua ſenſa Solus Contius reſpondit; *Hæc omnia inimicorum eſſe opera, quæ frater, facile dilueret.*

Alebantur interim diſſidia, prout cujuſque commodum vertebatur; ea conſtant ex Aulæ mancipiis, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta laudare aut vituperare mos eſt. Ficte & ſimulate, quæſtus ſui cauſa, in aures inſuſurrare, ſpecies ſola gratioſi ſervitii dignitatem habere nullam poteſt, a quo cautus & optimus venditur Princeps.

Servieno, Tellerio, & Lioneo abactis, Villaregius & Brienneus umbram Conſilii, non vim obtinebat. Zongus Ondedeus, Vir Pizaurenſis, Mazzarino in primis addictus, qui auſus profugi fata potius quam, ſua ſequi, multa animoſe & graviter geſſit, quæ Miniſtri Primarij

Primarii curas, jure æquarent. Sed propter peregrinitatis culpam, non poterat ulterius progredi, ideo per cuniculos ſua ingerebat. Deſtinabantur palam Caſtellonovus, Moleus & Vievilleus. Ille ut ſupremæ curæ imminens; hic ſigilli cuſtos amoto rurſus Seguierio, inſtar pilæ alternis jactato, & ultimus ærario deſtinatus, Barbones vulgo dicti, quod luxuria barbæ incana menta, & vibriſſis nares, fruticarent, exoſi Condeo, ut narrabitur.

Sed inter hæc, Aulam & Senatum Mercurius diſtinebat, qui Regina vix conſentiente, Coloniam advolaverat, & per Archiepiſcopum Electorem cum Mancina Mazzarini nepte, nuptias celebraverat, tanta de Mazzarini gratia fides fuit; Senatus graviter infeſtus in vetitos hymeneos, Condeo maxime impellente. Totum illud ex voto ſuccedebat, & accelerandi cœpta, inde valida cauſa; quod Mazzarinus, ſemper regnare arguebatur. Condeus, e re ſua exiſtimavit, maculam inuſtam eluere, non tam, quod inde conſequeretur commodum, quam Reginæ, & inimicis deprimendis & ludificandis; extorquet igitur ab Aureliano teſtimo-

nium,

nium, quo purgabatur adverſus illatas criminationes. Lectum id in Senatu; *Aurelianum Ducem fidem facere, Marlę retineri copias, non ſine ſuo conſenſu, qui eo miſerat Valonem, ut Condeanas, & ſuas ſimul regeret, non Seneterreum, Mazzarinomanem; Se tanquam Regni Vicarium, hoc poſſe de Stenaco, Condeum ſemper obtuliſſe ſuam operam, ut aut vi, aut arte, extruderet; Hiſpanos, nihil uno verbo, ſe in Principe, niſi mentem rectam & regi ac regno addictam, notaſſe. Declarare reum læſe Majeſtatis ob commercia cum hoſte; rem eſſe præcipitis Conſilii, cujus ſe, fuiſſe participem, niſi paucis ante horis, negabat.*

Tale ſcriptum Aureliani, Reginam affecit, quæ ut ſimulandi peritiſſima, ſenſus ſuos tamen preſſit; Aurelianus factum deprecatus eſt; pollicitus, hanc ultimam gratiam Condeo, pollicitum; nolle fovere diſſidia.

Etſi Senatus, & Aurelianus, in Condei innocentiam inclinaret, Voluit Princeps obruere inimicos; evulgat igitur reſponſum ſane luculentum. Poſt Aureliani ſcriptum, non indigebat apologetico, tamen ut ſparſis rumoribus & famæ,

& famæ, ac conſcientiæ occurreret, hęc pauca dicenda habuit. *Nihil ſe retinere in Gallia, niſi a Patre relicta. Stenacum & Clarmontium, compenſationem eſſe præfecturę maris a morte Brezei ducis, affinis, jure ad ſe devolutæ. Poſt tredecim menſium captivitatem, immerenti, liberationem, non beneficium, ſed juſtitiam vocari. Non poſſe excludi a Regio Conſilio, cujus pater, per Regis nuper defuncti teſtamentum, caput fuerat deſignatus. Nullis arcibus fondaſſe ſuas vires, cum Mazzarinus totius Galliæ munimenta, per ſuas Clientelas obtineret. Quicquid Copiarum Marlæ haberet, non adeo deteſtandum, cum ejuſmodi Cohortibus maximam partem victoriarum, Gallia deberet acceptam, & ſtarent juſſu Ducis Aureliani, penes quem legitima talium erat poteſtas. Burgundiam, ubi depoſitas haberet facultates, Aquitania permutaſſe, ut inde miſera Provincia levaretur imperio Eſpernonii impotenti. Munitas urbes in Burgundia merito retinuiſſe, quippe a patre emptas, conſentiente & approbante Rege; nihil invicem per Aquitaniam, ſibi donatum.*

Ser-

Servienum, Tellerium, ac Lioneum, Mazzarinum præſtantes, merito amotos, Senatu plaudente. Quod autem deſierit, Regi & ejus Concilio intereſſe, id omnibus cordatis laudatum, cum palam Regina conſideret apertis hoſtibus ſuis; ab eorum inſidiis ſibi præcavendum, ne in caſſes jam expertos rurſus incideret; per commercia cum hoſtibus, quæ tantopere exprobrabantur, nihil aliud obtendere, quam Hiſpanos Stenaco educere, quod fuerat in votis ab ipſo momento reſtitutæ libertatis. Cætera omnia ad ducem Aurelianenſem referre, qui aut ſpernendus, erat, aut ei habenda fides. Se Principem e ſanguine Regio, læſæ Majeſtatis reum pronuntiari, Regina id urgente, eſſe intolerandum, nec hoc concocturum; inquirendum in auctores tam ſævi Conſilii; aut evincerent argumentis, aut plecterentur, ſe & ſua omnia, demum Senatui ſubmittere, & ejus ſtare Sententia. Condeus ad purganda crimina, ſi qua eſſent, & deprecandum ſiniſtrum murmur, in Senatu cauſam ſuam egit, graviſſime conqueſtus, propter ereptum ſibi decus; ut ſarciretur,

 Patres

Patres obnixe rogans. Adſpirabat illi aura, ideo intrepidior, multa invectus eſt, in auctores, qui per odium implacabile, hęc erant dira machinati, diſſidiis publicis propagandis, cum pax ipſi deberent eſſe mundo.

Corinthius ſe vellicitatim carpi animadvertens, aſſurgens, reſpondit. *Nihil a ſe præſtitum, niſi publici boni obtentu, & quod deceret virum cordatum, qui nunquam fidem promiſſam fefelliſſet.* Condeus ſe mirari, dixit, *aliquem eſſe qui ſe cum Principe regii ſanguinis, contendere, auderet.* Regerit Corinthius. *Se apprime ſcire, quid tali Principi debeatur, ſed eo loci, ſoli Regi obſequium purum præſtari, unicuique libertatem conſtare.* Patres fremere, & prævidere erupturam acerbationem, in horrendum nefas, cum Curia, corona armatorum non ſepta, ſed plena, oculis Senatorum ſubiiceretur, utrimque infenſi globi, omni telorum genere, atrox neſcio quid minabantur. Hinc Condeani, illinc Corinthiaci, ſtrictos enſes inimicare, Palatii ſpecii miſeranda. Guiſianis temporibus ventum fuiſſet ad extrema. Noſtro ſeclo verborum multum,

tum, ſed ſiccorum, ſine cruore, ſive animorum temperiem afflaret inſanguineus Cometes, ſive, quiſque timeret, dubio & ancipiti diſcrimine.

Moleus Senatus Princeps, *Majeſtatis non altercationis locum eſſe, diſſeruit, cœtum invicem minantem dimittendum utrinque Suffragii libertatem Patribus relinquendam. Et obverſus ad Condeum, tuum eſt, exemplo viam monſtrare Reverentiæ & honoris conſeſſui debitæ.* Sine mora parens monitis, Condeus, Rupifoucaldium ad ſuos emittit, ut abirent. Corinthius idem ipſe ſuos rogavit, in reditu per Rupifoucaldium, valvas & anſas interceptus, oſtio pene illiſus, furentum ſævitiæ, quaſi ludibrium debuit; ni Champlatreus ſuo ingreſſu oppreſſum præſulem liberaſſet. Inde ortum gravius jurgium; inter Corinthium & Rupifoucaldium, ac eorum amicos. Hi motus animorum incruente ſedati, quis tam minaci tempore, hoc crederet?

Aurelianus, ingraveſcenti ſimultati moderatus eſt, nec corinthius Senatui amplius interfuit; Condeus autem modico comitatu. Ita ſe mores habent

P 2 Gallo-

Gallorum, ut publica quiſque ruina malit cadere, quam ſua proteri.

Poſtridie Condeus a palatio domum ſuam petens, incidit, media, platea, in proceſſum ſollemnem, cujus agmen de more claudebat Corinthius, Archiepiſcopalibus ornamentis eximius. Subſtitit Condeus venerabundus ac ſe paſſus eſt, a Corinthio cruce ſignari, & benedictione luſtrari.

Plebs circumſtans frendere, minimo nutu, proceſſioni litatura Archiepiſcopum; ſed verba minacia, murmur incertum, nulla pugna; diceres cœlum tonans nube, ſine imbre.

Condeus neſcius per plateas prœliandi, majora animo volvens, interim, per Senatus decretum a criminatione injecta, tanquam falſa, abſolvitur; Regina rogante; quid tam invalidum æquare poſſit, tunc potentiæ Regiæ imbecillitatem; quid faceret Femina! Patienter tulit quod illi corrigere nefas.

Fuere quorundam judicia benigna, de futura tranquillitate, tot amotis impedimentis. Exercuere rurſus turbæ oborto novo diſcidio, Barbonum cauſa; tres fuere mortales; Caſtellonovus;

Moleus,

Moleus, Vievilleus. Hos Condeus averſatur, Primum, ſuo ſanguini, ut ajebat, infenſum, vel per ſententiam in Monmorancium Toloſæ latam, Secundum ut offenſum, quod Violei potius quam Champlatrei filii, rationem habuiſſet ultimum Vievilleum, per Palatinæ artes Mazzarino inſinuatum; hos tres depontanos ſenes, extincta ætatis flamma, per ignes ſuppoſitos doloſo cineri, reviviſcere, Aulicæ ambitionis inſanabiles; non Cardinali addictos, ſed mancipatos, Servieno, Tellerio, & Lioneo pejores; quod magis commovebat Principem, fuit Maiſonii caſus, qui ſic ærario demovebatur, a quo. per Chavignii operam, Condeus vim pecuniæ ſibi debitæ & reiiculæ, conſequutus erat.

Nulla Condeo juſtior indignationis cauſa; nec hoc infitiabitur, niſi qui non combiberit mores irrepentis Barbonismi; quidquid tamen conquerebatur, eo nomine Princeps; gnaris rerum vertentium, compertum erat, cum gaudere, data ſic anſa ſecedendi, ad quam maxime anhelabat, Hiſpanis & tot amicis jam oppigneratus.

Sed appetebat Majoritatis dies, cujus

ſollemnitati, non putavit Condeus debere intereſſe; Feſtivitatibus ejuſmodi, non ſemel atrocitate corrumpi ſolitis; abeſſe autem decore non poterat; utitur mea opera, ut Reginę ſuadeat, e republica eſſe, ut cum Longavillano conveniret, magnis de rebus agendis. Longavillanus declinabat Condei colloquium, ne ſenſim adigeretur ad periculoſam ſocietatem; impuli ego, ut aſſenſum prębeřet congreſſui, cum Reginam, hoc ab eo exigere, per litteras anxie monuiſſem. Tria prætorium Longavillei, diei æſtivi ſpatio, ab urbe diſtans, Neuſtriam verſus; locus fuit conventui deſtinatus, vario fine. Condei, ut ſe ſubſtraheret decore, ſollemni die, & ſimul in partes traheret Longavilleum, qui hactenus per me ambigua pollicebatur; iſtius autem ſcopus, avertere Principem ab inceptis, & Reginæ obſequi, quę revera, nec congreſſum, nec exitum ejus morabatur, ſimulate agens, non ęgre decepta propria proditione; adventat igitur apud Triam primus Longavilleus, & ad veſperam Condeus, paucis comitatus; per Pontizaram facto itinere; ubi coegerat validam manum & ſtrenuam, ut ex ſtructis
inſidiis

inſidiis, ſi quæ eſſent, liber evaderet; Nec augurium fefellit: Nam vix innotuit, per diditum rumorem, Principem verſus Neuſtriam per Pontizaram commeare, cum Eſguillionia, quæ Pontezarę plurimum poterat, Reginę opem ſuam obtulit, intercipiendo Condeo, qnod Harcurtius etiam ſe facturum addixit; Regina recuſavit, ſive excluſa ſpatii iniquitate, & anguſtia, ſive graviora timeret.

Rex cum Regina in Senatum venit ſeptimo die Septem. 1661. pompa ſollemni; illa brevi, ſui regiminis enumeratione facta, tradit habenas filio, cui congeniculans, ad oſculum manus, ſe demiſit, quod Rex decore abnegans, Matri oſculum libavit, gratiis actis, quod per tot ſyrtes & ſcopulos, affixa gubernaculo tutam velificationem direxiſſet; Plura Cancellarius Seguierius, priſtinæ dignitati reſtitus; ſed ſuſiſſime, primus Præſes Moleus, elapſa pericula & ſpem venturæ tranquillitatis enarravit, Cœtu dilapſo reditum eadem pompa, ad ædes Regias, ubi ſolito ante more, & modo, omnia Regina verſavit; ideoque non ſignanda hæc Epocha per principium novi libri, cum nihil im-

mutatum in ratione regnandi. Chaſtellonovus primus Miniſter; Moleus ſigilli cuſtos, Vievilleus præfectus ærario nominantur; Gratulationes ſolitæ & amicorum alacritas, ut omnis novitas, adulatione conſumpta eſt; Seguierio gratiæ actæ & promiſſa iterata, de reſtitutione in integrum, quod æqui bonique conſulere viius; nam cum omnia ubique ſecunda expertus eſſet, ſi quid adverſi cecidit, cum fortiter tulit, laudibus materiem ſtravit.

Prima actio novi Principatus; fuit Condeanas copias apud Marlam, Guiſiam & Verbinum inter poſitam urbeculam, tanquam hoſtiles adoriri; fugatæ partim, cæſæ nonnullæ, pars Stenacum, Aſylum miſerorum, Tavanio Duce, quæſivit.

Aurelianus nihil non molitus, ut pro munere ſpatium trium dierum impetraret, quod negatum. Illinc principium fuit belli civilis, quod libro ſequenti exſequuturus ſum.

Condeum non adfuiſſe, Inaugurationi Regis; perculit omnium animos; Contius antequam, pompa procederet, Regi fraternas litteras tradidit, quibus excuſabat abſentiam, & fidem inte-

intemeratam pollicebatur Rex contemptim accepit, nec perlegit.

His apud Triam auditis, Condeus vultum in dolorem finxit, propitiando Longavileo, qui hæc omnia, Reginam reducturam, in melius, aſſeverabat, avertens prudentibus monitis, Principem a bello civili. *Per opes a Patre relictas, nominibus certis, non mendacibus ſondis depoſitas facultates, Munera, Præfecturas, Incerta caſuum, longas Regis manus, cujus ætas in ultionem creſcebat; Bellum civile, feram eſſe horribilem, æternum voraſſe ſequaces. Hoc habere tale facinus, ut quos inquinaret, æquaret. Suaſores ipſos ad obſequium ſponte redituros, præſentibus laſſos, invidioſa proditione detecturos fallaciam. Per acceptam, in bellicos ſumptus, pecuniam, victis tantillum familiæ anguſtiis, novam mendicitatem ſubinde revocaturos. A Rege ſpem affulgere opum, munerum, honorum; nihil tale illum poſſe, niſi promittere, non exſequi; inde enerve faſtidium naſci, in eorum animis, qui nunc faces videbantur diſcordiæ Civilis.* Hæc & ſimilia Longavilleus, quæ

eo audentius affirmo, quia ſolus ea audivi.

Mente in bellum obdurata, Condeus monita ejuſmodi ſpernere, affini aperire conſilia, vires, ſocietates cum Hiſpanis & Anglis jam initas, Regni proceres ſibi addictos Marcini & Dognonii futuras defectiones. Nemauroſenſem prærogativa Sanguinis imperaturum exercitui, ſi ſibi adverſa valetudo contingeret, *erige*, inquit, *Vexillum in media* Normannia, *per populos volentes, vel odio Mazzarini, a Regina avide expectati, & venturi illuſo Senatu & proculcatis ejus decretis, quid potes a me avulſus, niſi cladem & ruinam expectare. Me primum adoriuntur, in te facilius graſſaturi, cujus Prefecturæ ut vicinę urbi, invident, &* Mazzarinus *ſibi deſtinat.* Regerit Longavilleus. *Quę ſui juris in* Normania*, eſſe invalida munimenta, nec annona, nec Milite firmata, nullam pecuniam penes ſe, ſed in dies hebeſcentem auctoritatem, qua valida bella conſtant. Ergo*, inquit Condeus. *Tu me deſeris. & vindictę relinquis.* Commotior Longavilleus; *non hoc*

hoc faciam, inquit; *Et pereant potius omnia mea; per quæcunque adverſa; ibo tibi comes, & omnibus viribus tecum periclitabor*; dextram dextræ ſociarunt, mutua fide promiſſa; *Addit Princeps. pecuniam Hiſpanos ſuppeditaturos, Anglos copias.* Ad nomen Anglicum, exhorruit Longavilleus, Joannis Dunonenſis proles, qui gentem inviſam, Galliæ finibus glorioſe expulit. *Malo meis ſumptibus*, inquit; *Scribere militem. Sed ſi belli moles in me primum transferatur, non ſum ad ſemiſſem, Regii inſultus*, Reſpondet Condeus, *tibi adero, & advolabo bis mille ſelectis equitibus, ſtipatus.*

Seu Longavilleus intus commotus fuerit, ſeu, negare quidquam Condeo in os, non ſatis validus, omnia promiſit, me ſolo præſente. Gaviſus Princeps quod inde pondus adderet ſocietati, & fama invaleſceret apud Hiſpanos & Anglos; ſed cum omnia ſibi videret infenſa, parat ſe ſubducere, qua tuta maxime via poſſet; finito Trienſi colloquio, apud ſuum Chantillium ſe recipit, vitato Pontizaræ tranſitu, inſidiarum non vano metu. Redii ego Lutetiam rationem

Reginæ redditurus habiti congreſſus, ac, ut vere dicam, peperci Longavilleo, cujus fides Condeo promiſſa, evulgata, primos Aulæ impetus in Normanniam derivabat; & præfectum Prouinciæ intra menſem ad incita redigebat, quod Principi non ingratum futurum erat; tantillum ſpatii, ingens illi munus, aliter opprimendo.

Chantillium cum ad Principem veniſſem, reperi anxium, quod in ipſo belli apparatu, omnia deeſſent, nulla pecunia, nullus miles conductus. Caſtra & metatio incerta, ab Hiſpanis ſpem quidem aliquam, Ab Anglis, nullam; nam Cromwelius veterator inſignis, nihil certi affirmare. Nunquam tanta rerum moles inædificata, tam invalidis; tam vacillantibus fundamentis;

Mihi cum Principe in Chatiljaca ſylva colloquenti, ſupervenit a Longavilleo curſor cum litteris, quibus ſe nihil in Normannia tentare poſſe affirmabat, niſi prius centum mille ſcutatos a Condeo ſibi debitos, & Cheimelia uxoris ſuæ, in manibus haberet, quibus oppigneratis, conflaret vim aliquam pecuniæ, ad primos bellicos ſumptus.

Ex

Ex illo Condeus nihil a Longavilleo ſperandum duxit, niſi ambigua ſemper & inania, nam nec uxor marito datura erat Cheimelia, quibus ipſa indigerat tali rerum cardine, nec poterat Princeps pecuniam debitam reſtituere, cum non ipſa ad Aquitanicum iter ſuppeteret; pollicitus tamen eſt, daturum ſe operam, ut ab Hiſpanis larga pręberetur quod Longavilleo vanum, & ſi daretur recuſaturo, firmo, non tranſire in partes, ſed tempori inſidiari, nec Condeo ſe adjungere niſi victori.

Princeps exitioſæ moræ, non amplius patiens, Reginæ per virum cordatum, æquas proponit, concordiæ conditiones, captandæ occaſioni, ſecuri exceſſus, dum doloſis promiſſis Aula mulceretur; igitur ad hęc Regina intendente, ille magnis itineribus, trajecto Ligeri, ad oppidum Sulliacum, Biturigas advolat, aliquot equitum alis comitantibus; urbs celebris, memoria paterni & mitis ſeceſſus Principem excipit omnibus prompti obſequii officiis, idem Regi imminenti factura.

Aurelianus nihil inexpertum relinquens Augervilliam mittit, revocaturus præcipitem jam Condeum, æquas

con

conditiones,nomine Reginę oblaturus; *ut ſcilicet in præfectura ſua Aquitanica, liber maneret, copiis, de quibus tantopere erat ſollicitus, ſtativis conceſſis, & ſecuris ab omni vi, & inſultu, quorum fidejuſſorem, ſe promittebat Aurelianus.* Poterat & debuerat his ſtare Condeus; nam rediturus Cardinalis, nihil non conceſſurus erat Principi, tot munimentis inſiſtenti, præter gratiam Senatus, quam ea ratione ſibi conciliabat; quod ſi Mazzarinus omni ſpe reditus excidiſſet, Condeus Galliam univerſam ſibi devinxerat, motum civilem perhorreſcentem. At fortuna rerum domina, ſævo ſemper negotio læta, optime conſulta deſtituit. Ille miſſus ab Aureliano, non Augervilliam, ubi tunc Condeus erat, in Gatinenſi diſtrictu, ſed Augervilliam in Beoſſia, petit, ſtolido errore, unde non una clades. Intérim Principem, apud Biturigas; nomine Aureliani Croiſſius aſſequitur, & proponit conditiones jam dictas. Condeus, inconſulto fratre Contio, ſorore Longavillea, Nemauroſio, & Rupifoucaldio, qui prope Montem apud Rotundum aderant, non poſſe oblatis aſſen-

aſſenſum præbere, reſpondit. Igitur rem totam cum illis communicat. Qui unitim averſantur, tanquam doloſum, quicquid Croiſſius attuliſſet. *Aquitaniam jam pandere bracchia expectato, & amato Principi. Omnia fervere in ejus gratiam, conducto ubique milite, Brouagium, & Blaiam parata eſſe defectioni. Hiſpanicas copias jam ſolviſſe ancoras a littore* Guipuſcoæ; *nihil turpius, quam tali paci ſe credere; nam quid ab Aureliano ſperandum, pactis violatis? an tantam vim Nobilitatis bello paratæ, tot duces, tot populos jam in armis, ſic ludificandos? tundendum eſſe ferrum, dum calet, ſemper nocuiſſe differre rebus paratis.* His & ſimilibus ingens additum pondus a Chavignii litteris, qui ſerio Principem ad bellum hortabatur, *Fruſtratrices moras proponi, ut impetus deſæviret, & poſtea inermis Princeps, Clientelis deſtitutus, ex improviſo opprimeretur.*

In omnes curas deducto animo, & tot eventibus mente volutatis, Condeus bello aſſenſit, & converſus ad fratrem, ſororem, & adſtantes, nudato enſe;

Hunc

Hunc, inquit, *invitus ſtringo*, *non facile in vaginam rediturum*; *ille erit*, *ille nocens*, *qui me reluctantem hoſtem facit*. Intuta Biturigum ſtatione; id Morontii peractum. Hic primum averſa numina expertus Condeus; hic primum fortuna mutata, fidem fregit; varie ſemper agitatus, feſſos oculos vix, labori & ſollicitudini, furatus eſt. Recta Burdegalam petit, conducturus copias, certus de premente Rege, & brevi advolaturo; Prius quam Biturigibus diſcederet, publicanorum ſcrinia expilavit, Regia pecunia ſibi vindicata; quæ prima hoſtilis actio, malorum irritamentum.

Ferunt in tranſcurſu, Principem Santoniam luſtraſſe. Exigua ambitu Santonia eſt, opportuna ſitu, Oceano adjacens, Carentonio interſecta, Ferax frugum, ac omnibus commodis, ad invidiam luxurians. Ubertati ſuæ debet, quod magnarum rerum conſcia ſit. Præter innumera prœlia, quibus maligne ſuperbit, inſigne fuit ad Baſſacum, ubi cæſus Ludovicus Borbonius, proavus hujus Condeo, oſor Miſſæ celeberrimus, & Miſſificantium flagellum; ſubiit

ſubiit cupido Principem, percurrere Martium Campum, & ſanguine Condeanâ, tinctam planitiem, quam inequitanti, enſis balteo elapſus excidit, Omine non fauſto, apud vana mirantes, non peritos rerum, qui audacter ſpernunt, futurorum omnia præſagia, læta, triſtia, ambigua, nec putant benignitatem Numinis, eo tangi in homines affectu, ut his rationibus velit prodere, quæ impendent.

Burdegalæ exceptus Princeps, non ut Rector, ſed ſuppremus dynaſta, regnator rerum; fraude tanti Sereni deceptus, primum præſidem Senatus Aquitanici, expellit, ut parum obnoxium; Oppida & urbes luſtrat, implet tyrone agmina ſua, & futuro bello omnia aptat, transferendo ſcilicet, ex pactis, in miſeram Santoniam, nimium Burdegalæ vicinam.

Nullo interpoſito ſpatio Rex deductus Biturigas, prona ſtudia antiquæ urbis expertus eſt, in cujus gratiam, turrim præaltam, in qua Aurelianus dux, poſtea Ludovicus duodecimus, fuerat incluſus, ſolo æquari juſſit; reddita ſic optimis civibus, libertate, per everſum nidum Tyrannidis.

Con-

Condeana & Longavillea, cum aſſeclis, deſerunt Montemrotundum, male fidum nidamentum, & Burdegalam ad Principem ſe recipiuntt repidæ; Palvauſſius, obſidione lenta, Perſano defenſatam arcem, poſt aliquot menſes, expugnavit, aut potius ad deditionem compulit; præclaro facinore, Polemarchatum conſequutus eſt, per confuſa tempora, promiſcue donatum, & evileſcentem.

Rebus Bituricenſis Provinciæ rite ordinatis per Caſtellonovum, Villaregium, & Brienneum, qui mira fide & ſedulitate omnia procurabant; tota Aula, ineunte Novembri, Pictavii ſe ſiſtit, Condeo armato inſtatura, per Harcurtium exercitus Regii ductorem ſtrenuum.

Jam Gallia omnis in ſe commiſſa ardebat, aut affectibus, aut armis, ancipiti partium ſtudio; Spectare alii paratum incendium, alii ſe immiſcere flammis, ſed gaudere maxime Hiſpani, venenum ſpargentes diſſidii, qui per Mortaram Marchionem, Barcinonem obſidebant, Joanne Auſtriaco, claſſe portum arctante.

Ad tale molimen, invitabat Galliæ cala-

calamitas, ſed præcipue Barcinonis miſeranda ſpecies, ubi peſtis acerba, capita innumera demetebat, & ſingulis diebus juvenum & ſenum funera denſabantur; at peſte ipſa peſtilentior, Marcini fuit defectio, qui Regis nomine Catalauniæ imperans, exemplo, hoc ſæculo inaudito, relicto Hiſpanis in prædam, inclyto Principatu, ad Condeum tranſiit, ex pacto jam inito. Inde Hiſpani conſcii futuri ſceleris, ſublatis animis, de Barcinone cogitarunt. Abſente Mazzarino ſi quid erratum, hoc fuit. Marcinum Catalauniæ redonaſſe, Condeo addictũ, per matrimonium anxie procuratum, teſſeram ſocietatis, & exulcerato animo, memoria carceris, futurum infidum.

A Principe, expectatione majori, nihil non ſperabat Aquitania; ille votis reſponſurus & promiſſis inexpertum militem, duce Rupifoucaldio inexpertiori in Santones mittit; miſello oppido Cognaco admovetur obſidio; adventu Harcurtii repente ſoluta; culpa Carentono, fluvio declivi, imputata eſt, cui tunc placuit exundare, & excedere ripas, ponte incremento, aquarum diſiecto. Talibus auſpiciis Santonia intrata, reſpuit tyrocinium belli infelicis. Ipſa Rupella,

Rupella, olim rebellionis Azylum, ſpirat obſequium Regis, & ſe eripit DogHonii ſervitio, Eſtiſſaco homini imbelli, ſe & ſua addicens; hoc Huguenoticum, rebus arduis non deſerere fidem. Idem præſtitum apud Egerii, aut divi Joannis Angelii fanum, cujus pubis ſtrenuum robur, ingens momentum fuit Cogniacę liberationis; urbecula eſt ad Botonam flumen, aut potius inglorium humorem, non inamœna, ubi obiit peſſimis artibus Condei hujus avus, & pater Henricus natus; ibi mea infantia vagiit, hic aerem primum hauſi. Hæc terra, mihi atavis Venetis, iiſque Illuſtribus, neſcio quo caſu, primum tacta; ſi decora meæ gentis, a me intermiſſa ſunt, forſan nepotibus inſtaurabuntur; et Santagelium olim me alumno gaudebit.

Biturigibus ſuſurrus de reditu Mazzarini; per iter Pictonicum murmur, Pictavii certa fides; nec alio revocatore, quam ipſo Condeo & Corinthio uſus eſt Cardinalis, dum uterque ſua molimina in contraria vertit.

Regina palam aperit ſibi decretum hominem injuſte exulantem priſtino decori reſtituere. Id e publica re eſſe;

nec

nec amplius prolatandum. Videres aulicis artibus innutritos, ſimulandi & diſſimulandi peritos, non potuiſſe animi, ſui ſenſa premere, ſed male ſagaces prodere reticenda. *Occaſum Regni accelerari, Condeo vires acquiri; Factioni robur injectum, & ſimilia*; non ex Aulica vafricie, quæ in ventura ſpeculatrix, nuuquam intima explicat, arcani animi retinens; Brienneus jubetur litteras revocatorias exarare. Quam viro moleſtum, qui paucos ante menſes, auctor fuerat Mazzarino, præcoci conſilio, ut Romam rediret, Rebus Gallicis, in conclavi, utilius inſerviturus.

Cardinalis in futurum iter ſollicitus, jam Bullionum pervenerat, fieri quid debeat, cum multis tractans, quid facturus ſit, cum pauciſſimis, vel ipſe ſecum, nullis melioribus conſiliis, quam ignoratis.

Hoquincurtius, cum Granceo & Navallio primas tenebant, in Mazzarineo conſilio, per totum hoc iter manu ſtrenuus, contemptor lucis perpetuus; Fabertus ſuo more vafer, ſpeculabatur ventura, & præſentibus inſidiabatur, ſex millibus armatorum conſtabat moles

les adventantis auxilii, quod Regiis partibus grande tunc temporis momentum. Præmittit Cardinalis nonnullos ex familia cum litteris, ad certos amicos, & ad ambiguos, immo ad hoſtes infenſos, multa promittens; Senatus Pariſienſis acèrbari, Aurelianus ſtrepere. Fonda ſuo more inſanire. Paſſim Lutetiæ Mazzarinus & ſocii infamari; Copiæ ad Ligerim præcludendum, & ad Jonis tranſitum præpediendum, tumentibus animis, accelerantur; Ducibus aut Togatis, aut parum ſtrenuis, ita pugnaturis, ut vincerentur. Cardinalis, iniquitate viarum, populorum ferocia, fluviorum rapacitate, pontium malignitate, ſuperatis, per infeſtas acies, Pictavium pervenit, iter fuit placidum, ut ad pacem properantis, quod nullus civis, nullus ruſticus expavit; nullum circa hoſpitia faſtidium; nulla reverentia terrore, paſſim amor humanitate captatus; in omnes accincta bonitas, ad odium leniendum; nihil a cæteris ipſe, niſi pręſtantia differre, nec requiem corpori, niſi poſt omnes dare. Interritus per tot minantia Senatus decreta, non tardare admiſſiones, occurſu viſuque facilis;

facilis; irrumpere paſſim plebem videres, per apertas fores & invitantia limina, ſecurus conſcientiæ excubiis, & ipſa innocentia defenſus, fidiſſima cuſtodia, atque inſontitate, inexpugnabili munimento.

Obviam Rex, & dux Andegavenſis proceſſit, ac proximus lateri Regio, Pictavium intravit Mazzarinus, a Regina exceptus vera & ornata gravitate; ſtatim agnitus major omnibus, ſed ſine cujuſquam diminutione, major.

Servienus,& Tellerius,per Condeum pulſi, rediere, allecti, ut ante, Miniſterio; Lioneus inter Aulæ inſtrumenta, præcipuæ admiſſionis, itidem cum duobus illis excluſus, peſſimis artibus, irredux aliquandiu permanſit, poſtmodum, in æſtimatione revocati, Regis & Mazzarini, immo Principum Europę, judicia certavere. Moleus ſigillum obnoxium tenebat Aulæ imperiis. Vievilleus, qua poterat fide, ærarii exhauſti, ruinas reparabat; hæc erat Miniſterii facies.

Caſtellonovus relicto clavo, commeatum petiit. Reddita regiminis ratione, brevi poſtea moriturus; in quibus primus eſſe poterat, non potuit

videre

videre potiorem, venerabilis ſenex, cujus ſævum decorem, non timeres, ſed veteris; cujus potentiam nemo ſenſit, niſi levatione damni, aut commodi acceſſione. Nulla in animo labe, facti ad humanitatem mores, meruerunt amari, forſan a blando ſexu; ſed nulla fabula fuit; nec ſeveritate aſperſa comitas ſupercilio nequitiam texit, aut ædes aperuit, Gallico eloquio tribunal; virtutum omnium larem, & juſtitiæ ſacrarium, viri modeſtum domicilium; libenter diceres.

LIBRI SEXTI

FINIS.

BENI:

BENI: PRIOLI

DE REBUS GALLICIS, HISTORIARUM.

Liber Septimus.

Arma tenenti Condeo, occurſat Mazzarinus, Andegavi, & Giemii circa Ligerim, Stampis, & denique ſub mœnibus urbis, ubi rupto Regni fœdere, cognatæ acies, Gallicum Sanguinem Germanis & invito Lotharingo præbuerunt; tandem Condeus Regio congreſſui impar, diſcedit in Belgium Hiſpanicum, Mazzarinus fingit abitum, culpam motuum in ſolum Condeum derivaturus.

Galliam ingreſſi Mazzarini, optime conſulta, ſucceſſus non deſtituit, etſi Pictavii, Aulæ pars, emunctior damnaret hunc Cardinalis reditum. Revera

ſeſſum, nec ideo amplius ejus juris. Burgundia, ita parebat Eſpernonio, ut nihil viliſſimi obſequii omitteret, demerendæ gratiæ novi Rectoris, qui falſis, & neſcio unde accerſitis avis, ad Condeum ſe æquiparabat. Divionenſi Caſtello per deditionem, ad obſequium Regis reduce. Bellegarda, & alia munita loca expectare pavide Regios nutus, Bullioneus & Frater Turenius jam Condei partes fortiter deſeruerant, Mazzarino arctiſſime ligati; Longavilleus ita ſe dubium mediumque, utrique parti præſtabat, ut omnia ex proprio uſu ageret, temporique inſidiari videretur, & huc atque illuc, unde ſpes major affulſiſſet potentiæ, ſe & vires ſuas deflecteret, quæ revera exiguæ erant, & prudentia viri laudanda, qui libratis ſuis & aliorum viribus, nulli palam ſe addixit.

Reſtabat Principi intactus exercitus, ex Marlenſibus reſiduis copiis, & ab Hiſpano junctis ſuppetiis, quem e Belgio eduxerat dux Nemauroſenſis, (ſex millia peditum & ſimul equitum non exceſſit) his copiis Beaufortius, Aureliano jubente, præerat. Pari poteſtate cum Nemauroſio. Diſcordia inter duces etſi affinitate nexos, ſtatim oborta,

interturbabat obſequium. Et quicquid ardoris aut ferociæ attulit ſecum non invalida manus; Popinis, ſcortis, & aliis fomentis Pariſinæ laſciviæ, enervatum eſt. Statim Caſtra oblita luxuriæ, intravere linteones, dulciarii, ac tractare periti ad Gynecæa pertinentia; invitabat urbis vicinia corda neſcia aliter manſueſcere; intra Montargium & Giemium, Briaræ adiacentia metatio occupabat.

Præter collectitium hoc robur ex Gallis, Belgis, Germanis & Lotharingis, ſola ſpes Condei in urbe, in Aureliano, Senatu, & Fonditoribus, qui in Principis gratiam, nihil intentatum relinquebant, odio in Mazzarinum ſtimulante, adverſus quem novis & ſine fine decretis ſævitum, facta infamata, reditus omnes Eccleſiaſtici fiſco addicti, licitatione publica vexata ſuppellex, ſuppellecticariis inſuper male habitis, Bibliotheca diſtracta, & luculenta librorum congeries, ornamentum Lutetiæ, ſparſa evanuit. Sed quod, apud poſteros, non eſt habiturum fidem, Cardinalis caput, pretio taxatum, illud caput, per quod Gallia ſuper peregrinas gentes, caput nuper extulerat, circa quod tot obſequia

obſequia fortunæ, a cujus nutu maria & terræ, Pax & Bella recta & regenda, idque per Senatum Pariſienſem boni & recti præceptorem, tunc inventorem injuriarum, antea legibus, tunc flagitiis certantem. Pontifex Innocentius qui alias fulmina cœleſtia exhauſiſſet, & ſe feciſſet exiguo tempore inermem, per emiſſa tela inania, vindicandæ dei injuriæ, ridere e Vaticana ſede, dignitate purpuræ, invidiæ in Mazzarinum litata.

Franciſcus Chanvallonius Archiepiſcopus Rothomagenſis, ipſum Pontificem pietate ſuperat, dum luculenta oratione invehitur in decreta, frequenti conſeſſu Turonibus, Rege approbante.

Præter hæc publica, Cardinalis occultis invidiæ telis in ipſa Aula ſubinde petebatur, atque id, ab iis quos beneficiis obruerat, & quorum fidem male ambulantem obſcuritas temporum tegebat; qui per cœca venena rebellionem inſciis inducebant, poſt nubilos dies elapſos, fœdi aſſentatores. Mazzarinus, collecto animi robore, fortiter agere, omnium ſomnos ſua vigilantia, omnium otium ſuo labore, omnium vaca-

tionem ſua occupatione defendere, in cujus pectore cum ingens vulnus, nulla tamen cicatrix apparebat, interim ſuo metu facere omnes obedientes, ita, ut qui priorem viri ſortem crudeliter oderant, hanc, vel cum omni rerum ſuarum periculo, proſequi ſe velle ſimularent. Sed brevi vidimus celeri greſſu redire fortunam ad pœnitentiam, per tot lætos ſucceſſus, qui ſequuti ſunt.

Prima quæſtio fuit, an præſtaret tota virium mole in Aquitania obruere Condeum jam labantem; an recta lutetiam petere caput & ſummam rerum, Aurelianum nutantem Regi conciliare, fonditores aut ad obſequium cogere, aut evertere. Potior viſa hæc ſententia, etſi Harcurtius dubius tunc fidei, neſcio quid moleſtiæ faceſſeret, quod poſtea clarius ediſſeram.

Nemauroſenſis ille exercitus populabundus, incutere ſui terrorem, ab Aurelia per Gergovium, Giemium, adjacentia vaſtare. Decretum propere extinguere, ex ſe ſpernendum ignem, ſed vires daturum factioni. In tranſcurſu liberandum Andegavenſem tractum Chaboto debellato. Mandata Hoquincurtio Provincia qui Beaufortio ab Aure-

Aureliano immiſſo fruſtra auxiliante, intra pauciſſimos dies, Andegavum & Chabotum Gubernatorem ad deditionis neceſſitatem compulit, Ponte Cæſaris, Ceo nunc dicto, & aliis oppidis ad incita redactis. Chabotus Nobiliſſimo apud Santones ortu avum habuit præfectum maris, ac Burgundię Rectorem, patrem dotalibus agris imperantem, ſepoſita Aulicę ſollicitudinis omni cura. Hic, de quo loquimur, ingenio, & decore corporis acceptus Margaretæ Rohaniæ, eam duxit uxorem, Condeo patre & hoc, tunc Anguiano nuncupato, maxime adnitente, ideo Chabotus non immemor beneficii, quoad potuit, perſolvit grates Principi.

Salmurrii Aula aliquot dies immorata eſt Andegavenſi obſidioni promovendæ. Tunc Galerum toties promiſſum, toties eluſum Corinthius conſequutus eſt, quem Pontifex Innocentius non tam Regi gratificando, indulſit, quam deprimendo Mazzarino, per dignitatis ſocietatem. Quas diſſidentium faces non accendit exotica hæc purpura?

Rezius (ſic enim in poſterum dicendus non amplius Corinthius)

natalibus & avorum gloria illuſtris, acer, diſertus, gratia, amicis, vigore animi celeberrimus, quaſi pigeret virtutum ſuarum, quæ non propere ſuccederent, per varia molimina, quod brevius putavit, cum ad ſuppremum apicem, amœnum compendium, non ſatis prumpte pateret, fruſtius iter elegit, per pleraque meliore ingenio, quam fortuna uſus, nihil tam ſuum credens, quam quod per amicos haberet, ubique fallaces, repertos.

Relicto Salmurio, per Turones, Ambaſiam, Blæſiam, Giemii tandem tot erroribus acta Aula, ſedem poſuit.

Ligeris ibi ponte jungitur, ſtatio magni momenti in utramque partem; non poterat Rex rerum eventus opportunius expectare, illinc Lutetiæ incubans, hinc rebellibus copiis impendens; quibus oppoſuerat exercitum validum Turenio & Hoquincurtio ductoribus. Aurelia, quis crederet? Regi portas clauſit; id in gratiam Aureliani & præcipue, ejus filiæ, quę auſa viris bellatrix concurrere, eo advolaverat, datura plebi animos.

Condeus in Aquitania remanet exſpes,

ſpes, laſſo ubique obſequio, Harcurtio ſucceſſus ſuos urgente & fortunæ favori inſtante, quid mirum fretus erat regiis imperiis, quibus omnia tandem apud Gallos obſecundant Hiſpanus, magis magiſque filum largitionis ſuæ temperare; magis irrita Angliæ promiſſa per Cromwelium, ſed quid ſperandum ab illo agyrta, & rerum humanarum pudendo ludibrio? hinc Aquitani faſtidire Principem, cujus continuus aſpectus minus verendum faciebat; non excæcabat amplius populorum oculos ingens fama bellatoris. Nullum anima Vaſcone moroſius, nullum tractandum majori arte, (ejus expers fuit ſemper Condeus) in nullos magis inſurgit illa gens, quam in eos, quos ſine ſtrepitu lucri, in ſe affectare imperium ſentiſcit. Animoſa eſt, & detrita commoda rei familiaris, vulneribus reparatura, bellum optat, ſed ſpe non diu capitur, niſi aliquid mordeat. Mente hæc omnia Condeus agitans; Beaufortii & Nemauroſii diſſidia creſcentia, exercitum ad ſe anhelantem, Aurelianum vacillantem. Fondę obſequia, Pariſinam expectationem etſi ſemper fluxam, ſed, quod primarium, Chavignii urgentia monita,

ut propere accederet, nec vellet deeſſe fortunæ blandienti, etſi per hæc Chavignius magis de Principe ſibi vindicando; quam de ejus incrementis, cogitaret. Talia firmarunt in Condei animo Conſilium, relicta Aquitania, jungendi armatas copias, & proximandi urbi dominæ, ſic ſpe deſperatione quæſita, ad vota properat, eo pro quo metuebat relicto, nec uxore nec filio unico tractis in diſcrimina, Pauciſſimis conſciis, viæ audaci ſe committit, per ſaltus ignotos, avius, vix ulli tecto ſubiit, non ſemel deprehenſo vultu, etſi manu obſcurato, & nihil omiſiſſet, ut falleret ſequendi & agnoſcendi ſigna. Secutuleia mulier ex earum grege, quæ libidinis ſolum non infrequenter vertunt pene index fuit Principis, ambulatorium prandium ſumentis in vili pago. Ille ſe ſubſtraxit fruſtratricibus veſtigiis relictis; laſſata temeritate pulvere ſordidum, labore & vigiliis exhauſtum, caſtra amica excepere, cantu exſonantia; vix equo deſilierat, cum explorata Regiorum metatione, adoritur, ſuper media nocte, incautum ſemper Hoquincurtium, terrorem incutit, per rapta impedimenta & viles ſarcinas, magno pavore, parvo damno.

Vidiſſes

Vidiſſes Giemii Aulæ mœſtitiam & ſqualorem ; de convaſandis omnibus, ſermo vulgabatur, rumpendum pontem, poſt elapſum apud Bituricenſes Regem, & ſimilia quæ ſuggerit metus ab adverſis caſibus. Poſtridie ſtetere adverſæ acies, palude litem diſterminante ; diſploſis utrimque tormentis, retroceſſere Condeani ; Turenius qui militarem impetum auctoritate, providentia, virtute, ſemper temperavit, ſecundarum, ambiguarumque rerum ſciens, eoque interritus, decus reportavit illius diei, & rem labantem reſtituit; labor in negotio, fortitudo in periculo, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, illius apparuit. Non omittendum Regem quindecennem ſeſe ſuis eripuiſſe, exercitum animo & geſtu excitaſſe, quod ex uſu fuit.

Condeanæ copiæ apud Stampas metationem ſuam habuere. Princeps Lutetiam petit, Aureliani animum firmaturus ; id Chavigniacum conſilium fuit; quanta lætitia plebis, quantis Senatus gaudiis, exceptus ſit, vix æquari verbis poteſt.

Inter hæc Longavilleus, veritus Rebus ſuis, præfectura Normannica ſe

ſponte parat abdicare, imparem ſe putans imminenti aſſultui a Rege, quem paſſim futurum victorem, in aperto erat, acie, Condeanę auctoritatis, paſſim hebeſcente. Invicem Normaniæ, Longavilleo ad Campaniæ fines, Maceriæ, Olypomontis, Caſtelli Renautii, & Linchampii præfecturę donabantur, ſed quod erat primarium, Carolopolis, a Mantuano duce, illi emebatur (ſuprema dynaſtia eſt apud Arcuenſes, amœno ſitu, ad ſpondam Moſæ, Belgas & Eburones ſpectans) demulcebat Longavilleum, ætate jam declivi; Supremo imperio pollere, ſuis auſpiciis ducere lætos Senectutis dies, & ſponte ſua ultimas curas componere, Normannica ingenia peroſum. Pacta a Mazzarino Regis nomine, & a Me ducis nomine Giemii ſignata ſunt, unde poſtea irrita, ſuo loco dicturus ſum.

Lutetiæ procacia ingenia, ſed nihil ultra verba, auſura; quæſitum diu in Senatu, unde conflaretur pecunia, pretium Mazzarineæ necis, nec inventus Parricida. Nullus Cardinali terror, mirabatur, ſolum cum omnia bello arderent, ſocios Galliæ in fide permanere, nullo dimoto. Aurelianus, Condeus, Sena-

Senatus nova ſemper moliri; quibus compeſcendis, nihil viſum ſalubrius, quam relicto Giemio, apud San-Germanum urbi vicinum, ſedem figere; id propere factum; & nulla mora ad Regem deligati a Senatu, & a principibus omne obſequii genus polliciti; certa fides videbatur, quam pœnitentia reponebat, & exarmata magnilitas, ſed conſenſu unanimi, petunt amotum Mazzarinum malorum materiam.

Rex San-Germano relicto, aliquandiu Corbelii ſubſtitit, & inde copias Principum, Stampis aggregatas, vi adoritur. Illæ repagulis tutæ, valida defenſatione eludunt Turenii conatus, qui Lotharingo adventante, cogitur retrocedere; rege incolumi, Corbelio reddito. Sicubi fortitudo, potentiæ, viſa eſt hebeſcere, Stampis certe fuit; ubi, irrito conatu Rex ipſe, per exploſa tormenta non ſemel periclitatus eſt. Satius fuiſſet, hanc ſortem intentatam relinquere.

Poſt Corbelii & Meloduni ſtationem, quo propius Lutetiæ invigilaretur, Aula San-Dionyſium elegit. Atque ibi finem belli civilis futurum, non vane credi-

creditum, urbe vacillante, etſi eventus non adſtipulatus eſt.

Condeanus exercitus, novigentum (Sancti Clodoaldi fanum hodie dicitur) & adjacentia occupabat, Tavano Duce, Regius extra Sequanam, ex adverſo, prœliandi captabat occaſionem; ideo Epineii, flumen parat ponte jungere, quod Condeani prohibent. Turenius cum Seneterreo ſemper collega, non procul Poeſſiaco oppido, alterum pontem ſtruere incipit, hoſtilibus copiis dividendis. Condeus certior factus, de imminenti aſſultu, nocte ſubſtrahit copias, Carentonii ſecurius locaturus. Non poterat opportunior ſtatio eligi, Sequana & Matrona munita, aperta Briæ planitie, annonæ ſuffectura.

Pariſinis ingreſſum urbis negantibus, ſtragi deſtinatæ turmæ, circuunt muros, quæ dum lente procedunt, ob ambitum pomœrii, iis incumbit Turenius, in ſuburbio divi Antonii, & circa Piquepuſſium diſtentis. Repente tota Aula advolat, Rex Mazzarino comitatus, vix potuit contineri, quin ipſe ſe immiſceret diſcrimini. *Finis*, inquit, *Civilibus armis, quem quæſiſtis; adeſt.* Quis potuit dubitare? urbs ſe addixerat

Aulæ,

Aulę, non tolerans, Germanici & Lotharingici faſtidii; Officinis Lutetiacis, ſiccis adventitio lucro, quod ſolus Rex afflat. Diſpar caſtrorum ſpecies erat. In Regiis numerus, Virtus, Cauſa, & quod ſuperat, præſens Majeſtas. In hoſtilibus, terror, obſequium enerve, inter urbem inſenſam, & Regem audacem ſua ſibi perſequentem.

Revera Condeus ſummo mane, porta Antoniana egreſſus & ſpeculatus acriter, quo loco eſſet ſumma rerum, & in quo articulo a fortuna deprehenderetur, obverſus ad Beaufortium, Nemaurofium, Rupifoucaldium, & adſtantes. *Non verbis*, dixit, *lenio diſcrimen. Nobis hodie pereundum. Pereamus igitur non inulti, quandoquidem a deſperata victoria, in mortem dimicandum. Ei parti me deſtino, in quam vocabor a periculo, quod monſtrabo, non jubebo.*

Aſſenſere Duces, & omnibus ultimæ aleæ paratis, pugnatum a quinta hora matutina, in quintam Veſpertinam, tam pertinacibus utrimque animis, ut dubitem, an alias apud Gallos, exemplum fuerit conflictus obſtinatioris, Sub urbis

bis mœnibus, ſpectante cive ab eventu pendulo. Aureliani filia, non infirmum prœlii ſubſidium, dum, commaſculata fronte, Pariſienſes pro Condeo incendit, dum Concilium urbis, a Regi promiſſis datis, avertit, & portas tenet apertas auxilio ad Principem, evolanti, aut redituro, dum Baſtilliæ tormenta explodit in Regios, ſignum urbis Condeo faventis, denique dum animat Patrem, & per plateas trahit conſpicuum. De repagulis in ſuburbio agebatur; illa ſtructa civibus, contra infenſos Lotharingos, nunc defenſata, & oppugnata, tanta ferocia, & tanto amore laudis. Cæſi fueri utrimque viri non ignobiles, præter vim innumeram gregarii militis. Videres a Piquepuſſio ad Dionyſii fanum, Strages horrendas; San-maigrinum, & Nepotem Mazzarini Mancinum, in quem ſpes Avunculi, merito recumbebat, ultimos ſpiritus trahentes ad Aulam referri, victimas rerum. A Partibus, Nemauroſius & Rupifoucaldius cum aliis ſpectabilibus viris, ſaucii & ſemianimes, rediere, Porta Antoniana libera, Condeus, cum ſemilacero comitatu, urbem ſubit, auſus, quæ niſi a fortiſſimo perfici non poterant,

magnus ubique, cæteris major ubi magnum diſcrimen; in hoc Antoniano, ſe ipſe major fuit; neſcias; utrum magis mireris, aut cum periculorum exceſſit modum, aut cum debitis laudibus ſibi temperavit, hic reſpuere applauſus, nec ſuos labores agnoſcere, ſine æſtimare alienos, diſſimilis bellator & victor.

Quid crudelius, in afflicta urbe, quam ſpectare, Germanicas, Belgicas, & Lotharingas, ſtrictis enſibus, quaſi Rege victo, oberrantes turmas, ſcortorum greges, & Scyticas Mandras ſecum trahentes. Tamen inviſo examini fuit aſſignata ſedes, per San-Germano ſuburbio, & Sequanæ adjacentia loca, Pariſinis deliciis deſtinata; culta hæc miles Barbarus habuit, Villejuvivia, Vitriaca & alia depopulatus. Nec deerant familiæ Illuſtres, quæ pabula ferocientientibus ultro mitterent, penſatura clades.

Sed ne quid extremæ deeſſet inſaniæ; inſignibus apparuit factio decorata, qua, cum nihil futilius eſſet, viliſſima rerum Palea electa, Labbarum ſeditionis. In corollas intexta, lucida gluma venuſtiorum fuit; Rhedæ, bijuges, & ſingulares

gulares equi, non niſi Paleati prodire, ſed & cucullatus grex, ſtramineus viſus, vis illata in paleatis & inſtraminatis; in re inuſitata, voce inuſitata, utendum. Talis Paleæ triumphus inviſus bonis, & ex eo nullum granum, nec ſeminarium bonæ frugis. Urbs nihil ſpirare, quam fidem, & obſequium Regi debitum; Aurelianus cum aſſeclis nutare. Aula augeſcere per adventitia incrementa. Normanni cum Longavilleo averſari bellum. Hiſpani per Fuenſaldagnium intrare quidem Galliam, apparatu ad pompam. Lotharingiæ ducem cum Mazzarino clam convenire. In Aquitania partes Condei labaſcere; uno verbo omnia infeſta. Nulla ſpes, niſi in Lutetiæ cum Senatu, & principibus unione, quę vano ſtrepitu terrorem incutiens, Regem ad pacificationem adigeret, optatam & votis flagrantibus undiquaque expetitam.

Dies erat menſis Julii quartus, ann. 1652. cum in Palatio urbis, convenere viri primarii, Hoſpitalio Lutetiæ præfecto, & mercatorum præpoſito, præſidentibus, ut moris eſt recepti; advenere Aurelianus ac Condeus hora quarta a meridie, cum innumeris aſſeclis;

excepti

excepti decore ab Hoſpitalio, qui ſibi non temperat, viſa in pileo Aureliani jactata illa Paleola; *quid, ſeditionis inſtrumento accinctus venis in ædes Regias?* Aurelianus non indignatus reſpondit, *Omnia bene habebunt*; Vix congregato cœtu, ſupervenit tubicen a Rege, cum litteris quibus teſtatur gratum ſibi fore, ſi dimittatur cœtus in quatriduum

Non poterat tantillum ſpatii Regi negari, Solvitur cœtus, redeunt Principes, quos comitanti Hoſpitalio, ſubornatus nequam paleam obtulit, in ludibrium, vel capturus ſeditionis optatæ occaſionem. Hoſpitalius pro decoro muneris, & ſuo more intrepidus; *Animus mihi, Nebulo, per feneſtras te præcipitem dare, quod juberem fieri, niſi hæc dignitas*, (Oſtentavit Aurelianum) *frenum imponeret, juſtæ indignationi.* Vix conſcenderant Principes Rhedam, cum, vel caſu, vel ex deſtinato, ſclopo trucidatus, cecidit, neſcio quis mortalis, gregariæ turbæ immixtus, quæ minax telis & verbis, ędes publicas circumſtabat, quidam aſſerunt, inter male Feriatos, pravo conſilio, id

id perpetratum, nonnulli teſtantur, Principum juſſu; ut unio cupita, aut ſuaderetur, aut imperaretur, ut ut ſit, inde fluxit ingens clades, ſubjacens corona armatorum vociferatur. *Mazzarinos ibi incluſos, agitare peſſima conſilia, imminere ab illis, urbi calamitatem; Iam occidiſſe civem; Brevi expectandum grande infortunium. Immittendas faces, deſtruendam ædem, flammis ultricibus.*

Repente vulgus ſævire animis, armis, flammis, quæ admoventur Portæ. Primi trucidantur, vapore alii extinguntur; fit via vi. Illa Lutetię viſa decretoria dies. Seditione potentes, urgere diſcrimen; impacta muris armatorum agmina, flammis ambeſus paries, Ruit in atram nubem caligo,& ſi ventus glomeraſſet incendium, involvebatur Greva, jam tota vaporata funereo igne, qui ita volentibus fatis, non altum elapſus, per ima regnavit. Scilicet poſt tot miſeræ urbis pericula, hæc manebat ſors intentata; exediſſe cives non ſatis fuit; opportuit & comburere. Durante conflagratione & tumultuaria corona; Condeus accurrere tentavit, Aurelianus retinuit,

retinuit, Principi timens, a commota plebe. Aureliana Virago interita accurrit, ſedato tumultu, & igne langueſcente, quiſque ad ſuos rediit. Extincta quidem fuit flamma, non ſopita recordatio in animis æternum victura; & uterque Princeps, non ædes urbis, ſed ſpes ſuas uſſit; Hoſpitalius furtivo habitu periculo ereptus, Domo & urbe relicta, ſeceſſit. Beaufortius Lutetiæ rector, & Brouſſelius præpoſitus mercatorum, Aula non probante, ſed, quid ageret? prudentia victa ſuccubuit, Res Gallicas vi abdita obterente, ac ludibrio habente.

Apud San Dionyſium ad Regem delegantur a Senatu, ex Patribus viri cordati, Princeps Legationis fuit Nemondius, qui graviter peroravit; Orationis Cardo in hoc vertebatur; *ut Mazzarinus irrevocabiliter eliminaretur; eo remoto almam pacem Gallicum cœlum repente ſerenaturam; hanc ſalutis publicæ per res afflictas unicam viam.* Reſpondit Rex, *abiturum Cardinalem, dummodo Principes arma deponerent, & ſine mora dimitterent peregrinum militem infeſtum & inviſum.* Longe aliam

mentem

mentem Principis eſſe, exitus docuit.

Cum ad ſuburbium Divi Antonii optime conſulta, Succeſſus deſtituiſſet, & ab urbe, tam nimboſo tempore, nihil expactandum; Annonæ penuria laborante vicino exercitu Regio, ipſa Aula arctata, granſſantibus morbis, per Syrium æſtum; Pontizara apta ſedes legitur; eo Rex ex improviſo ſe contulit, nonniſi trihorium iter eſt. Delegatis a Senatu, Sandionyſii relictis, quos, advolantes, Aurelianus, Condeus, & Beaufortius Lutetiam deduxerunt. Ac cum miſeri Senatores plerique, veriti rebus ſuis, relicta urbe, palabundi oberrarent, monente Fouqueto Procuratore Generali, ut loquimur, Pontizaræ collecta ſunt membra Curiæ fluitantis, abolita recentia decreta, nova mandata, umbra & ſpecies Senatus, Lutetię reſidua, hoc indignatur, & Aurelianum declarat Proregem, Condeum exercituum prefectum. Quod in Aula non ſolum improbatum, ſed Toloſæ Metropoli Aurelianicæ Præfecturæ; neſciunt rigidi Tectoſages, recti ſemper pervicaces, niſi Æquo obſequi; nulli genti major obſtinatio fidei.

Novus

Novus Prorex novum Concilium, ſtatuit, cujus pars præcipua Condeus-Seguierius Galliæ Cancellarius, Chavignius, duces Rupiſoucaldius, Rohanius, Briſſacus, Sullius, ac alii; Beaufortius & Nemauroſius inter ſe conten dentes, Concilio Duellum prætulerunt, quo ad Richelianam portam, litem diremerunt, Flabellum feminæ libidinantis. Ab affini Beaufortio, globo lethali tranſverberatus Nemauroſius cecidit, gentis ſuæ fato, potius quam ſuo, vir animoſus ultra fortem, morte ac vita conſentaneus, demerendis omnibus genitus.

Nihil inanius illa Concilii Aurelianici umbra, quę cito evanuit. Prima cura de Pecunia corradenda per urbem. In extremis anguſtiis copiæ Condeanæ erant, quibus, (etſi vaſtationibus & prædis abactis potuiſſent diteſcere) male parta, peſſime dilabebantur; ergo inventum inopiæ ſubſidium, ipſa inopia pernicioſius. Rhedalibus portis impoſitum Veſtigal, quo urbs excanduit, in auctores ſævitura, excuſſo impoſito onere. Principes cum magna parte ſui Senatus, Prævident imminentem ſibi tempeſtatem, ab Aula & ab urbe;

urbe; quam Condeus deſerere conſtituit, de ſubductione ſui, & copiarum ſerio cogitans; cum, non poſſe Regem expugnari, animadverteret, ut concederet, Sangermani per Rohanium & Chavignium petita, nomine ſuo, in gratiam Contii fratris, Nemauroſii, Marſini, Violei & Aſſeclarum, qui non pauci, occulte petaces.

Parlamentum Pontizarenſe totum Mazzarino devinctum, auctor illi eſt, per non ſuſpectum Conſilium; *ut totam culpam Condeo imputaturus, diſcedat; Principem eandem telam motuum pertexturum, invidiam regni ſibi conflaturum; & unanimi tandem conſenſu, laſſa factione, Cardinalem regnatorem rerum, rediturum ad priſtinum decus, Gallia plaudente.* Celeberrimo conſeſſu, per delegatos a novo Senatu, præmeditata oratione rogatur Rex, ut Cardinalis, in gratiam ſalutaris pacis, excederet, donaret hoc omnibus bonis; Mazzarinus, *ſe paratum obſequi*, Reſpondit, *Relicturum ſe libenter Miniſterium, ſi deſinat rabies eorum, qui maleficio paſcuntur, ſe nec exemplo, nec vita nocentem, ne tranſverſum*

ſum quidem unguem, ab officio & conſcientia deſciviße, nec venenaße in ſubditos aures optimi Regis, nec labes in Aulam infudiſſe, Clementiam exemplo perpetuo, inſinuaſſe; & attemperandum ſceptrum indoli Gentis, male apud Gallos per terrorem venerationem acquiri, firmiſſimum, in iis Imperium, quo gaudent obedientes, nihil metuendum, ſi conjunctio animorum, apud illos ſit. Abſentia ſua, eam procurandam. Et extinguendum, ſui ſubductione, incendium. Denique non æquum, Regnum Opibus firmum, copiis locuples, Gloria amplum, propter ſe perire.

Pontizarę, inter has procellas, moritur Bullionii Dux, deſtinatus in regimine ſecunda cervix ſanguinis nexu cum Mazzarino jam convento. Nihil, laceſſentibus malis & accerſitis omiſit, ad derivandas in ſe clades; ingens fiducia augebat virtutem. In partes Hiſpanas, pertraxerat Hiſpana conjux, Leonora Berkia, impotentis animi femina, Sedani Erynnis, imbuta vano Pietatis oſtentu, fata domus inclytæ præcipitaverat, ſi ullum præcipitium, Turenii

Nepotibus poſſet contingere, tanto fulgore Avunculi circumdatis.

Poſtquam, quicquid publice Salutare crederet, preſſius inſinuaſſet Mazzarinus; diſceſſit, extra Galliæ fines; apud Bullionum oppidum, in ſaltu Arduennenſi, ſede fixa. In via, eluſis, Hiſpano monitore, factionis inſidiis, Tomaſo Sabaudico Principe, ad Regiminis ſpeciem relicto. Conſortibus Conſilii, Abele Servieno, Michaële Tellerio, ac Zongo Ondedeo, cui plurima fides. Ea ingenia elegit, à quibus nec periculum, nec dedecus foret. Magni, Miniſtri præcipuum indicium, non adſumere ſubſidium, laſciviens nimietate potentiæ.

LIBRI SEPTIMI

FINIS.

BENI:

BENI: PRIOLI

DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
Liber Octavus.

Deterſa caligine, incipit Gallia errore; ſuos agnoſcere, & fallaces Principum inſidias. Factio conſeneſcit, Rex urbi redditur. Senatui decus, abregato PontiZarenſi: fit, non viſo Rege, Aureliani, ſubductio. Laſſa ſeditionis veſtigia fluitant, nullo duce: Tamen dubio æſtu, ad MaZZarini reditum, quo omnia bona fide, tranquillata.

Aſſuetæ frœnis, Gallicæ cervices, non poſſunt diu a ſolito & antiquo jngo reſilire; ac quod, tot quieta Conſilia non ſuaſere, nec minax terror extorſit; impetravit, nullo impellente, ſola, fides,

 mul-

multo firmior per pœnitentiam repoſita, quam intempeſtivis remediis, ſollicitata, ſed quid auſura plebs, Principibus amortis? quod mare, per ſe tranquillum, quieſcentibus ventis. Nulla in re, peritia regendi in Mazzarino major apparuit; quam, non accendiſſe delicta, & diſcrepans in fidibus, non abrupiſſe, ſed paulatim reduxiſſe ad concentum. Inſtinctu & impetu Lutetia Regem expoſcit; in Palatio Regio congregantur cœtus civium, ut prompta ratio iniretur delendæ factionis; etiam ſævitum in ejus monumenta; nam Palea inſigniti paſſim per plateas aut impetiti, aut ludibrio habiti, contra cartaceis ſegminibus, ad obſequium reverſi, pileos incingunt, teſſera fidei in Regem.

Aula, mutata Pontizarenſi maleſana ſtatione, Compendium ſe receperat, quo agminatim confluebat innumera frequentia, Procerum, Civium, Plebis. Petrus Seguierius Cancellarius, furtim ſe urbi ſubduxit, diſſimulato habitu. Neſcio qua maligna ſorte, Concilio Principum præfuerat invitus; ſalubria tamen inſinuaturus; Compendii a Rege benigne exceptus, & poſt ſigillis redonatus, quæ nullus ſanctius habuit, peri-

tius

tius exercuit, diutius retinuit. Decernitur in Palatio urbis decora Legatio, qua ſuppliciter Rex de reditu rogaretur.

Senatus Pariſienſis, etſi vanam illam ſpeciem curiæ Pontizarenſis ſpernere videretur; tamen in ſui diminutionem accipere, & bipertita poteſtate elanguere. Evulgato arcano, Parlamentum non ſolis Lutetiæ muris includi; ac nullam certiorem legem, quam licere Regi, quicquid libet; ideo Juſtitia Majeſtati adſeſtrix, nimirum, quia, quicquid a Rege decretum, id jure factum, cenſendum eſt.

Sed ipſi Patres conſcripti inclinabant in reditum Regis, & gratias jam egerant, ob amotum Mazzarinum, qui petra ſcandali vocabatur, cauſa, aut ſaltem occaſio malorum.

Etſi Condeus Lotharingicis, & Wittembergicis copiis validus, Turenium ad Villamnovam Sancti Georgii, quaſi obſeſſum haberet, exercitu Regio ibi ad incita redacto, tamen, qua eſt ſagacitate, facile arbitratus eſt, non poſſe diutius impetum Galliæ totius ad obſequium reducis, ſuſtinere, nec parem eſſe aſſultui, quem tanta vis parabat. Ne ingenti

mole derepente obrueretur, omni aditu ad ſecuritatem præcluſo, in Belgium Hiſpanicum, per Campaniam, ſe & ſuos recipit, eo libentius quod Turenius noctu evaſerat, Caſtris per accenſos ignes, diſceſſum celantibus; certe Cardinali belli materie ablato, nihil Condeo amplius a populis ſperandum, minus a Fonda, cujus Princeps Beaufortius apud factioſos, omni gratia exciderat. Aurelianus feſſus laborum militięque, nihil aliud quam requiem anhelare. His efficacibus argumentis merito Condeus, imminentibus periculis ſe ſubduxit, cæteroquin ita Hiſpanis devinctus ſocietatis vinculis, ut nulla conditione a pactis cum iis, poſſet dimoveri; accedebat illex; Claſſis Aurifera, quæ tunc a Peruvię fodinis, expectabatur. Hoc Hiſpani oſtentu illaqueant cupidos, deſciſſendi; divitiarum vana larva, quæ credulum orbem toties decepit, & decipiet. Si computentur, impendia, fortuna maris, & ſimilia, Magno auro, parvum aurum acquiritur.

Inter iſta obiit Leo Buthillerius Chavignius, florente ætate, non ita fortuna; Relicta via Regia, qua proſpera contigerant, ſemitam intravit fallacem.

Secunda

Secunda grate exceperat, adverſa parum fortiter. Solis poterat internis bonis fidere, præparato animo adverſus adventitia. Paulo ante extrema, ſe palam devoverat Pietati. Inolevit id moris ab aliquot annis, apud Gallos, ut quibus non ſuccedunt deſtinata, numini ſe addicant, *devoti vulgariter dicuntur, vitiorum diſſimulatione, vitioſi, qui amurca vitæ, Deo litant*; ita deceſſit Chavignius non ſolum religione, ſed aſtrictiori diæta, ſe exinaniens; iis artibus mortem quæſivit, quibus vita quæri ſolet. Si quid leve in animo, felicitate ſe ſuſtollit, quod reflante favore, deprimitur. Vitium gentis, quod damnatum; & retentum; a tali prolixitate fortunæ, quid non quotidie patimur immerentes?

Per hæc, Gallia amittit Maritima Flandriæ, Gravelinam & Dunkercam, ac Alia aſſita Oppida, quæ eodem torrente fortunæ eripiuntur, ſanguine & auro decore parta.

Sed Barcino Catalauniæ caput, irritis Gallicis auxiliis, Joanni Auſtriaco, toties felici, toties Magna merito, ſe dedit; in Italia, Mantua vacillare, & ſup-

petiis pro Caſalia a Rege fruſtra petitis, Hiſpanis ſe applicare. Per tam diras clades Poterat Gallia graviores pati jacturas, immiſſus Belierius parum opitulatus eſt cadenti Catalauniæ.

Guiſius, ante paucos annos, dux electus Reipublicæ Neapolitanæ, & inter ſævos tumultus, captus, ac deductus in Hiſpaniam, nunc libertate donatur, id maxime procurante Condeo. Iberica fuit Vafrities, Guiſium Galliæ redonare, & Condeo concedere; ut qui avorum non immemor, poſſet rurſus moliri nova, & ciere turbas. At oblitus donatæ libertatis, & Condei negligens, choreas & aſtiludia cogitavit; Rurſus ab eo tentatum iter Neapolitanum oſtentui fuit, renovaturum, in animo levi, ſpes acciſas, per vanum ludibrium. Nullus mortalium tam vana concepit, editus atavis, qui tam grandia, tam ſolida captabant.

Monſrotundus, Palvauſſio, lenta obſidione ad ultimam rerum omnium penuriam redactus, a Perſano deditur, ſuppetiis fruſtra per Briolum tentatis.

Condeus Rhetelium, Caſtellum Porcinum & Sanctæ Manehildis fanum,

num, vi capit, relictis præſidiis, futuræ ſpei.

Lætitia Publica, feſtæ acclamationes, non poſſunt ſatis exaggerari, pro Rege urbi reddito. Seditio, Factio, tanquam Fabulę, cum omni memoria evanuere; Lutetia ſplendore lucere, ut vere aliquis dixerit, inclinantem & labantem mundum reſtitutum; quædam decreta in Senatu, Regii Juſſis mandata. Senatores pervicaciores urbe exacti, ſupplices nihil abnuendo, veniam omnium accepere, concordia ſubditis utili, Regi pulchra.

Aurelianus Regi adventati, non fuit obviam, ideo nec in urbe remanſit; Limouriæ, hinc Blæſis, ad finem vitæ ſecedere, animo ſemper ægro. Conjux interpoſito intervallo. Eum aſſecuta eſt.

Dum Res Aquitaniæ, in Regis fidem inclinant, factio nova exſurgit Burdegalæ. Ulmaria dicta, ab ulmorum opacitate, ubi certa hora diei, inter ſeditionis ſtudioſos, de ſumma Rerum, agitabatur. Pręcipui, qui Senatulum componebant, Puteanus, Gajus, Villartius, Durateſta, Blancus, Gourgius, Eſpagneus, Raymundus, Malavicinus & alii.

Illi de Pace, de bello, de Hiſpanica, de Anglica ſocietate deliberare. Condeana, Longavillana, & Partes inde languere, nec certo ſcire, quid agendum. Contius, jam de affinitate Mazzarinea, occulte tractare; vandomius, & Candalius Burdigalę, priores amicitias, omni arte & officiorum genere renovare.

Harcurtius toties audax, lente agere. Faſtidire Aulæ mandata, a qua, non ſibi ſatisfieri, querebatur. Præclara erat, meritus, & exſpes, inter ſordes & pericula remanebat.

Briſſacum ad Rheni ſpondam, per Veimarium, Auſtriacę domui ereptum, remanſerat Gallici juris, Derlacho Bernenſi Gubernatore. Ille obit, in munimento, cohorti primariæ præfectus Charlovoius ſuperſtes, facile imperat toti præſidio, a Guebriantii olim clientela. Ab Aula, nt mos eſt, illuc immittitur Tilliadetus, imperaturus omnibus. Ægre hoc fert Charlovoius quaſi neglectus, & ita res ordinat, ut Tilliadetus, coactus ſit excedere, mandati Regii ſpreta omni ratione. Quid agendum tam dubio cardine? Ambitur munimentum, ab Imperatore antiquo domino

no, a Lotharingo, a Condeo. Guebriantia vidua, Ambitionis œſtro, dicam & lucri, percita; ſe exhibet, compoſitura diſcordes. Briſſacum adventat, animo Aulam, quacunque ſibi demerendi, & Charlovoium perdendi. Tali ruina non mediocria, impotens femina animo prçſumere, imponit hamo eſcam, quam ſciebat appetiturum Charlovoium. Puella amata, illicium fuit, cui inviſendæ miſer arce exit. Tam leve Charlovii; quam pudendum Guebriantiæ factum. Dum ille captus per femineas inſidias, Philisburgum traducitur; hæc Briſſaci, probris laceratur, ægre ſe ſalvam Baſileæ præſtat.

Philisburgo præerat Harcurtius; prçſidio ſibi obnoxio, ibi Charlevoius omni genere humanitatis exceptus, illi devincitur, qui in Aquitania, pertæſus Aulicæ fraudis, cogitavit de Briſſaco ſibi comparando, & Charlovoius de libertate. Convenitur, inter eos, Harcurtius Aquitanię ſe ſubducit; & Briſſaco, opera Charlovii, excipitur; Poſt metum, non unum, Poſt ſpem varie injectum, tandem paciſcitur cum Rege. Excedit invidioſo Munimento, præfectura Andegavenſi, Dignitate

Magiſtri ſtabuli; Eccleſiaſtico proventu donatur; Charlovio honeſta & æqua conceduntur. Guebriantia, utrimque exoſa, tædio & mœrore vitam inquietam finivit.

Pompa ſolemni, compendium iverat Rezius, gratias acturus pro Galero, maxime, præteritorum oblivionem ſanciturus, & venturi fidem. Regina apte reſpondit, *Anteacta elapſa eſſe, futuri, nullum metum.* Potuit præſul præſagire impendentia. Nihil veritus Rebus ſuis, fallacibus amicis æternum deceptus, per ſonantia pulpita, per Aulæ infida, per plebis ſubdola, dum triumphare videtur; in Arce Luparea captus per Villequierium, in Vicennenſem carcerem detruditur. Pro libertate, captivi, non una tractatio; tandem Nannetes deductus, evaſit ſtrenue; Romæ, non ſine fama interfuit Alexandri Renuntiationi; hinc in Galliam redux, Archiepiſcopatu Pariſienſi, ſe abdicavit ſponte, in Regis gratiam; quiete vivit, ſplendore, moribus conſentaneus; Romæ quid acturus ſit, docebit ſeries Rerum.

Poſt Rezium carceratum; Condeum apud

apud Hiſpanos ſtipendiarum, Aurelianum Blæſis ſacra in Fanis, feras in ſylvis meditantem; non potuit non eſſe, ſecura tranquillitas. Tragœdiam tres audacius cæteris impleverant, ſed ad arbitrium quatuor feminarum, noſtra diu recta; illæ neque Regno, neque ſibi, felicis Uteri, dum ſua magnitudine, peccandi licentiam, metiuntur, Galliam omnem in ſummum diſcrimen vocavere. Minoribus perceptis majora cogitantes, per ſuos Aſſeclas, ſe ſemper Cardinali palam inviſo, clam applicuere; invicem tamen ſe prodere. Sic Mazzarinus non trium, ſed quatuor dearum libidantium, Judex fuit.

Hæc initia, hæ cauſæ fuere inteſtini belli. Modus gerendi peſſimus fuit. Arma Civilia, neque parari, neque haberi poſſunt, per bonas artes, atque, etiam ſcopus in iis improbus, & Duces bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certant? Pugnatur utrimque de dominatione. Melioris Civis, & Viri puto, quovis ſupplicio affici, quam illi crudelitati non ſolum præeſſe, ſed intereſſe. Si te miſcere & adjungere, cogaris, fac, hac lege, ut appa-

appareat Sapientem te, initia invitum ſuſcipere; extrema non libenter perſequi, & hoc ſemper exiſtima; qui his fluctibus ſe committunt, non magis, in ſua poteſtate eſſe, quam qui Maritimis jactantur. Hoc noſtrum arbitrium in re litigioſa, in qua facile intelligo, pugnandi ſtudioſis, me non ſatisfeciſſe.

LIBRI OCTAVI
FINIS.

BENI:

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS, HISTORIARUM.
LIBER NONUS.

Mazzarinus redux, nihil tam ſtudioſe molitur, nihil animo vehementius parat, quam Negotium Pacis, ad hoc, omnes cogitationes, intendit. Quoniam Hiſpani, hactenus, per mille artes, eam illuſerant: Extorquet ab invitis, quod Gallis, pulchrum, ut victoribus, Iberis utile, ut victis. Galliam Serenat, hoſtes ad incita redigit, ſocios demeretur; ad Cromweliſmum uſque delapſus, terrendis oſoribus quietis, & ad æqua, adigendis.

Tam luctuoſo ſydere percurrerant, funeſta arma Galliam, aſſiduum malum in Regum pueritiam incidens, qua ſemper

per turbulenta, fœda omnia, nec arceri, nec corrigi poſſunt, irritis omnibus prudentiæ momentis. Mazzarinus, perpetuo immotus, ſuam innocentiam, & vim animi, tacita exprobatione, ingeſſit ſcientibus. Ac pervicit tot adverſis; ne quis viſus, eo axe dignus, unde excuti non potuit. Tandem aut inter ſe, ejus hoſtes commiſſi cecidere, aut vi ipſa tracti, qui clementiæ fiducia, peccabant, ad eum ſponte reſpexerunt. Et ejus reditus illorum fuit beneficium, quorum artibus exiiſſe putabatur. Certe nullus expulſus invidioſius, nullus lætius receptus. Nec triumphis, honoribuſque, quam aut exilio, aut cauſa exilii clarior fuit Cardinalis. Cui advenienti tertio Februarii ann. 1653. Rex, cum Fratre, & Aulæ primoribus, ad ſecundum ab urbe lapidem, per Portam Sancti Dionyſii, obviam proceſſit. Qui complexus, & gaudia fuerint, teſtis adfuit, immenſa hominum frequentia, quos ſpectaculi magnitudo conciverat, viſuros rem miram. Contra quem, tot infeſta decreta, tot ductatæ acies, toties plebs armata, fremuerat, plaudente eadem urbem intrare, reditu, inſolito cultu, exagerato.

Rex

Rex Rhedæ receptum, in Luparam deduxit. Ad finem vitæ cum neptibus, nullis aliis ædibus, quam Regiis uſus eſt. Quo honore nullus gratioſorum hactenus dignatus. Per plurimas domos mira alacritate novitas adventus ſancita eſt. Et feneſtris lucernis impeditis, proſpectus in ignes emicantes, quos injuſſa plebs ſplendere voluit, etiamſi nefas eos accendi, niſi ex præcepto Regio, cum patris victoriis, aut felicibus eventis, publicum gaudium, imponitur.

Non diu poſt, in publicis urbis ædibus, a Magiſtratu, Scabinatu, & omni ordine, tanto ſplendore, & tam lauta convivatione excipitur, ut vix tale aliquid viſum; ille oris ſui ſecurus, lateris & dexteræ copia facta; blandum ſingulis arriſit, Miſſilibus etiam in vulgus ſparſis.

Poſt tantæ lętitiæ auſpicia, Mazzarinus jucunda novitate, veteres amicitias anteire, omni offenſarum acerbitate depoſita, reſtitui priſtinis curis egregio, ab odio, ad gratiam deflexu. Ubi pœnarum aut coerctionis, Res fuerat, Aliis Rex delegavit, quidquid præmiorum, aut munerum, Cardinali reſer-

reſervavit, qui ante omnia de ęrario ſollicitus, per Vievillei mortem, Abelem Servienum, ac Nicolaum Fouquetum, Gazæ Regiæ præfecit.

Servienus, præter claritatem natalium, & morum elegantiam, ingentibus negotiis par; Feraci repertorum ingenio; eloquio, & ſcribendo potens, auctoritatis Regiæ aſſertor immodicus, in abſtruſiſſima Aularum penetraverat. Arcanorum ærarii, ita rudis fuit, ut, unde aliis conflantur opes, æs alienum conflaverit. Obiit mortem in pręfectura decore, Re familiari imminuta. Fouquetus levi cultu, ingentes animos obumbrans, non amicorum, ſed inimicorum negligens, Lucullianis ſumptibus, naturam poſſeſſor domuit, & contumaciam ſitus repugnantem, in delicias ſuas manſueſcere coegit, nullo læſo, niſi ſe & Arca Regia.

Talis Mazzarini delectus ad ærarii præfecturam non caruit cenſura, in urbe, quæ nulli parcit; tunc Scitum, Cardinalis circumferebatur. *Quicquid agam*, inquiebat, *ſemper mea Electio claudicabit. Alii prolixi largitores, profundent Regias opes, Alii adſtricto*

more

more pejus Regnum affliĉtabunt. Neutri ſuam potentiam bene ferent, ideo diu non ferent, Væcordes per luxum aut ſuperbiam luxu pejorem, inſtar fluminum eſſe publicam pecuniam, quæ a mari & in mare redit, exhilaratis populis & urbibus.

Præcipua cura in Aquitaniam qua a Condeo avulſa; imminuebatur apud Hiſpanos Principis auctoritas, & potentię fama, unde bella conſtant. Vandomio, mari præfecto mandatur illa Provincia; Claſſe opus erat, pręſertim ob Hiſpanos imminentes & auxiliaturos. Candalius ei junctus, Eſpernoniæ domus clientelis potens, & ſopitas ſuſcitaturus; blandis, ut erat moribus, nulli invisus. Sed caput & ſumma rerum Deſtradius, qui poſt Dognoni pœnitentiam & reditum ad obſequium, Broagio & Rupellæ præerat; vir varie exercitus, paci & bello bene conſulens, qui militarem impetum ratione ſemper compoſuit, & cui ſoli Aquitaniæ quies debetur accepta, ita Mazzarinus de Deſtradio loquutus eſt. Qui ſtatim Bourgium, expulſo Oſorio & præſidio Hiſpanico, invadit.

Burde-

Burdegala non unius ſententiæ erat; aliis conducebat belli æternitas, Hiſpaniæ & Angliæ auxilia crepare; Cordatiores deteſtari & pacem ingeminare, dulce nomen quod non niſi belluę aſpernantur. Contius, annis pubeſcentibus moderari bipertitæ urbi, & fruſtra ætate ſeſe excuſante, digna patrare matura canitie. Speculari caſus, nec ullam ſalutem niſi in Regis obſequio, non tamen ad illud feſtinandum. Præcipitata veniæ petitione, gratiam deſtrui. Marſinus, Lenetus & poſtea advolans ab Hiſpania, Fieſcus; Condeanarum partium Duces, faces fuere belli Aquitanici, nec per eos ſtetit, quin perenne fuerit, ut qui ſpes haberent in malis publicis reconditas. Sed & perſentiſcere Pacem imminentem, & Contii in eam propenſionem. Compertum habeo de eo intercipiendo agitata fuiſſe conſilia, quæ poſtea detecta evanuere. Interim Regius exercitus miſeram Burdegalam premere, graſſante penuria, plebes muſſare in potentiores. Ptochodochiis laxatis Ulmiſtæ Hiſpanici auxilii lentitudinem accuſare. Vittis hinc & illinc albis & rubris ſe inſignire cives. Labbarum album ſuſpenſum ad Campanile Sancti

cti Michaëlis dempto rubro. Primum ſignum fidei erga Regem remeantis; & tandem fuit illa victrix. Populis ſemper redeuntibus ad obſequium, quod mora valeſcit, rebellionis deſtructrice. Amici Candalii & Regiis partibus addicti ire & redire viam toties, donec otium armorum, ad paucos dies impetratum eſt, indulgentia ducum immiſſa annona miſeros cives ſublevavit. Prudenter inita hæc ratio ad pacem. Quæ ſancita cum alta oblivione præteritæ rebellionis; adnitentibus bonis & ſapientibus inter quos maxime inclaruit Virlada, animis, judicio, curis.

Inter remiſſionem armorum & Pacis Sanctionem appellit ad Garumnæ oſtium claſſis Hiſpanica, Santacrocio duce. Anxie allaboratum, ut premeretur ille appulſus; Hiſpani, qui inter Europeos prudentię laudem ſibi vindicant, perpendunt mature in quo articulo rerum deprehenderentur. Inter ſpes Burdigalę truncatas, aſſeclas domitos. Burgium amiſſum & Liburnum, Vires Gallicas ubique victrices; quid facerent? Conſilium fuit illis ſaluberrimum, ſine mora redire. Quod factum exiguo damno, ſed aliquo. Vandomius

mius & Candalius non ſolum Burdegalæ fauſtis acclamationibus excipiuntur, ſed tanta eorum fuit in belligera gente fiducia, ut abdicata omni cuſtodia, ſe permiſerint civi Burdigalenſi indocili fraudis; Vandomius facunde loqui, prudenter cogitare. Induſtrie cogitata exſequi, inſidias, & fraudes in hoſtes comminiſci efficax.

Contius Cadilliacum ſe recepit affinitatem Mazzarini ſemper animo volvens. Condea cum Enguiano in Belgium ad maritum Meclinia manſio fuit feminæ Principi. Longavillea Molini, in cœnobio Virginum ſacrarum, diu latuit; poſt conjugi redonata, concorditer cum eo vixit, ſanctitate vitæ & morum, ad exemplum. Marſinus Fieſcus & Lenetus ad Hiſpanos rediere.

Curia Burdigalenſis quę Aginni Nitiobrigum Jura reddebat per has turbas, urbi primariæ reſtituitur, paucis mulctatis. Petrocorium & Villanovaaginnenſis, depoſitis factionis ſtudiis, quibus præter alias flagraverant, ſe Regi ſubmittunt. Eſtradius reliquias Hiſpanorum domuit, præfuit Aquitaniæ, Burdegalæ major creatus.

Con-

Condeus, fidens motibus Gallicis, in adventum ſuum, ut ſpes erat, erupturis, & ne apud Hiſpanos diutius Langueſceret in ſtativis, numeroſo exercitu Picardiam intrat, & qua late ſe extendit, inundat Provinciam, Royam uſque & Noviodunum, occupatis Izaræ ripis, tanto fragore ſopitos ſuſcitaturus factionis ignes, quæ obmutuit enervis.

Turenius cum Seneterreo immiſſus, hoc monito, ut decretorium prœlium vitarent, quod Condeus omni ſollicitudine provocabat. Fuenſaldagnius, qui Hiſpanis præerat, id maxime declinare, ne vires validas, quibus Belgii ſalus innixa, in diſcrimen manifeſtum vocaſſe inſimularetur certis finibus adſtricta mandata habebat; Oras legere & Gallicos fines, nec ſe in viſcera penetrare. Igitur fracto impetu, Autumnante jam anno, ne ulla re geſta ad Hiberna rediret exercitus; admota Rocroïo obſidio, ardua per Montegutii ſtrenuam defenſationem. Interim Turenius avertendo Hoſti, Mozomium obſidet & brevi expugnat. Poſt attritas vires imminuto exercitu, exhauſtos globos tormentarios & nitratum pulverem, Rocroïo Hiſpani potiuntur, Condeo donato

Inter hanc publicam lætitiam; Capitur apud Bruxellas, & in Arcem Antuerpianam rapitur ac poſt in Hiſpaniam Toletum, Navigio vehitur Lotharingiæ Dux Carolus, poſt tot ſtipendia in illa gente expleta. Non temere talem caſum reputavit, quem toties fortuna deceperat. Ferebatur Condeo obſtrigillare, ſed neſcio quid contraxiſſe cum Gallis, agnita eorum ira, abunde monſtravit. Monitus toties de ingruente periculo, ſprevit omnia, & ſomnium manifeſtum ea nocte, quæ illi ſuprema libertatis in Belgio, fuit. Non ratio habenda prodigiorum, ſed ſomniorum modice & ſine ſuperſtitione, nam inſtantibus curis, agitant ſæpe per ſomnum ſpecies imminentium rerum: ſive illas ægritudo, ſive divinatio animi præſagientis accerſit.

Franciſciſcus Lotharingus captivi frater utrimque ambitur, quippe cui cohortes illæ Lotharingicæ parere deberent. Hiſpanis duxit ſatius ſe addicere, ac poſt nullo opere claro edito Gallicum patrocinium amplexus eſt, ſucceſſu nec ſibi nec Gallis proſpero.

Anno ſequenti, poſt Regis apud Remos inaugurationem, quę lento glutine

perficitur : (Phialam cœlo delapſam referunt, ſoli Regi Gallo inungendo) Stenacum Condeado præſidio munitam ad Moſam urbem expugnat Turenius; Monmedium inDucatu Luxemburgico Seneterreus ad deditionem cogit, non ſine ſanguine; tantis animis, ſitu, & opere munita arx, fuit propugnata, ut illic pene fortuna Gallica hæſerit ad metam. Monſmaledictus non immerito nuncupatus ab antiquis, locus vivo ſilici in ædificatus. Hiſpani fiducia duraturæ aut irritæ obſidionis, tota virium ſuarum mole Atrebatium adoriuntur; quis crederet tam felicia fuiſſe auſpicia Regis, ut appulſu Turenii & omni alia vi, prolixitate ſumptuum incredibili,ita expugnatio fuerit accelerata, ut & Monmedio potitus victor exercitus Atrebatium liberarit; quod invicto animo Mondejuſſius in extremis laborans tuitus eſt. Hic ultimus fuit Leopoldi & Fuenſaldagnii conatus. Vix ſtilo æquari virtus Condei poteſt,qui ſolus impetum Gallicum ſuſtinuit, & paventes Hiſpanos in tuta reduxit.

Decretum in Concilio Hiſpanico, per mutationem Rectorum Conſulere Belgio laboranti. Revocantur Leopoldus

dus & Fuenſaldagnius, in quorum locum Legatus cum Caraceno Joannes Auſtriacus nothus Regius, proſperis ſucceſſibus famoſus, Neapolitanis Rebus reſtitutis, Barcinone ad deditionem coacta, ubique felix; vix intraverat Belgium cum Valencenas a Gallis obſeſſas liberavit, Caſtris Seneterrei ſub media nocte perruptis, ſtrage ingenti, per cæſorum acervos, capto Polemarcho urbem deſolatam ingreſſus eſt victor; cum Scaldi diſcriminante, non potuiſſet Turenius opitulari collegæ, nec ex binis caſtris una facere. Condei virtuti; gloriæ pars maxima accepta ferebatur; ut & Cameraci liberatio, cujus obſidium ſolvit, per medios hoſtes, immiſſis ſuppetiis, ipſe ductor & monſtrator periculi; facinoris memoriam grata Cameracum, per nummiſma Sancivit, hoc lemmate. *Virgini Sacr. & Condeo liberatori.* Sed tam læta Auſtriaci initia atroci exitu in arenis Dunkerquanis brevi corrupta ſunt; de quo ſuo loco.

Mazzarinus animo ſemper Pacem voluens, cum, non niſi vi & armis, Hiſpanos ad eam compelli poſſe, compertum haberet, Cromwelii animum,

per Bourdeauxium tanta ſolertia devinxit, ut ſpretis Hiſpanorum iteratis legationibus, Gallicam amicitiam ambiret. Uſus opera Guillelmi Lockardi firmando novo fœderi. Hic Lockardus ingenio ſagaci Mazzarino ita fuit acceptus, ut plura unus in ſe negotia derivaret, quam quicquid Legatorum Lutetiæ tunc erat. Nova Cardinali proponit, ut unirentur utriuſque Regni vires in Hiſpanum communem hoſtem. Lioneus cum Lomenio Briennæ Comite a publicis epiſtolis & mandatis cum Lockardo de nova pactione agit; ſubſcribitur utrinque bellicæ expeditionis Conditionibus 23. Martii menſis ann. 1657. Earum ſumma hæc fuit. *Ad extorquendam ab invitis Hiſpanis Pacem. Gallicas & Anglicas copias ſimul jungendas, Gravelingam, Dunkerquam & Mardikum obſidenda. Et ſi bello capiantur. Gravelingam Gallis, Dunkerquam cum Mardiko Anglis ceſſuram, incorrupto Catholicæ Religionis honore. Duraturum fœdus annum integrum, quo intervallo nihil de Pace cum Hiſpano, niſi ex communi conſenſu.* Sed brevior æſtas illius anni, molimina avertit,

avertit, Mardiko tantum capto, Præterquam quod Hiſpani, ex tanta ſocietate, veriti Rebus ſuis, Maritimæ illi Oræ valide proſpexerant.

Obiit Princeps Senatus Pariſienſis Belleureus pollens potenſque in purpurato cœtu, Aulæ in dies magis magiſque ingratus. Multum ille ſibe imputare, pompa & famulitio ſuperbire, equos & Canes ad voluptatis gloriam alere, ſuppellectile ultra modum; anteceſſorum ædes ſitu obſitas auro per illum ſplendeſcere; ſed hęc omnia ab ægro domino non averterunt febres. Succeſſit illi Lamognius ſupplicum libellorum Magiſter virtute & inculpatis moribus refulgens, & in tantum laudandus, in quantum intelligi probitas poteſt.

Chriſtina Suecorum Regina Magni Guſtavi proles, poſtquam ſe regnis abdicaſſet & prima Religionis Catholicæ rudimenta Oeniponti poſita, Romæ confirmaſſet, Decrevit varias Europæ partes animi gratia perluſtrare, mores & ingenia noſcere. Illecta Galliæ deliciis, hoc anno rediit nova prætexens, & quaſi de ſumma rerum apud Neapolitanos certa, Regis fratri, ſpem illius Regni oſtentare; Mazzarinus in præ-

torio Fontibellaqueo detinebat, & quamvis ſperneret, quę inania, Regina attulerat, adibat litteris & cætero cultu. Interim poſthabito, Regię domus honore, mactari juſſit unum ex familia tanquam proditorem, & dominę arcanorum vulgatorem, fruſtra in corpore ſuo proculcatas Azyli leges inclamantem. Deliberatum, an remittenda inſalutato Rege, an in facinus inquirendum; ſatius viſum reponere vindictam. Igitur Rex inviſit, nihil de trucidato loquutus, & paucos dies Lutetię immorata, decore dimiſſa, Romam dediit.

Ann. ſequenti 1658. ineunte vere cum Anglis renovatum fœdus, Abele Servieno Ærarii præfecto & Briennæ Comite cum Lockardo paciſcentibus. Ambiani Obſidio Dunkerquana decreta eſt; cui obtegendæ, ſinxit Rex de Hedino expugnando conſilium cœpiſſe. Poſt mortem Bellebrunei gubernatoris, Riverianus & Farganus qui præſidio præerant, excuſſo jugo, Gallicum & Hiſpanicum imperium æque detrectabant. Eo perrexerat Aula refractariis coercendis, ſed neque Majeſtatis fulgore, nec potentiſſimo exercitu

territi

territi, exploſis tormentis & hoſtilitatis omni genere rebellionem impleverunt. Inde recta Rex Caletum petit, quo vix pervenerat, cum de cincta a Turenio Dunkerqua certior factus eſt, Anglorum armis Lockardo duce comitantibus, ſtupente tota Belgica, quod deficiente pabulo, ligno, ceſpite uſtibili, tritico, non deeſſet animus. In hoc, ut in cæteris, Mazzarini cura notata, quæ navigiorum continuo ſappulſu domuit ſterelitatem, infœcunditati induſtria opitulatus. Rex cum eo Mardikum inviſit, quo propius expeditioni intereſſet, ſed tutius viſum, Caleti Regem ſubſiſtere, dubio Rerum eventu, ut dubius fuit. Cromwelius Falcombrigium generum ad venerationem Regis Caletum Legatum miſit. *Dolere ſibi, quod per ingraveſcentem ætatem & molem nogotiorum, non liceret coram ſalutare Majeſtatem, & ejus conſpectu animum explere. Dunkerqua potiri, equidem ſibi optatum, potius ut inde Regi gloria pararetur, quam ullum ob commodum, aut famam Anglicanæ Gentis.*

Benigne a Rege Falcombrigius excipitur, ſplendideque & magnifice do-

natus rediit; interim Dunkerquam validè Turenius oppugnabat, Leydeo Marchione validius defenſante. Totius Belgii Hiſpanici, Vis in hoc, & moles, ut urbi laboranti ſuppetiaretur. Joannes Auſtrius & Condeus in procinctu non procul aderant, immiſſo Hoquincurtio, qui dum explorat Gallica caſtra, lethali plumbo a gregario milite tranſverberatus occubuit, malo ſuo felix, quod imminentem Hiſpanis cladem, quærendo fato prævertit.

Turenius 14. Junii menſis 1658. Sub horam nonam matutinam, Richelio valli curæ relicto; adventantem Hiſpanum, ivit quæſitum, & obviavit, unde Hoſti terror. Præerat Cornui dextro Crequius Marchio, & negotium illi cum Condeo vinci neſcio. Caſtellonautius Mauviſſerius ducebat ſiniſtrum agmen, ubi aderat Lockardus cum ſuis Anglis. Vix unquam tantillo ſpatio temporis, cruentius pugnatum, quicquid veterani Militis in Hiſpanicis copiis, occubuit ante ora Joannis Auſtriaci, qui ipſe cedere coactus exclamaſſe fertur, ſe victum a rabidis feris, nulla periculi ratione habita ſævientibus. Pauci e Gallis deſiderati. Condeus,

equo

equo cæſo, per commodatum, ægre evaſit. Capti ſunt intimiores, Guitaldus, Melius, Boutevilleus, Collinius & alii. Intercepta impedimenta & Vexilla victori ceſſere. Turenii virtus extolli etiam ab hoſte, qui in tanto prælio, exemplum non diſciplinam monſtravit. Quid aliud expectandum ab eo, cui nullum belli genus novum & inopinum, qui totam militiam combibit, & tanto explevit uſu, a fortuna toties exercitus, ſemper aliis & ſe ipſo major. Nulla amplius ſpe auxilii obſeſſis, Leydius ad extremum intrepidus Dunkerquæ conſulebat, & tandem tot curis & auſis impar, vulnere oppetiit, in hoc felix, quod exitio urbis non ſuperſtes, ejus muros virtutis ſuę teſtes ſepulchrales habuerit. Hujus fatum urbs obſeſſa ſecuta eſt, quæ Regi Gallo ſe ſuaque dedidit; ille 25. Junii menſis eam ingreſſus abunde ſibi ſatisfactum putans, dum priſcæ Religioni conſuleret.

Lockardus nomine Cromwelii jurejurando ſe obſtrinxit, illæſum Dunkerquæ futurum Catholicum cultum. Vicinæ urbes exterritæ, Berga, Dixmuda, Furnum ſe ultro Regi tradidere. Crequius ad Cromwelium delegatur cele-

bri pompa, Mazzarini Nepote aſſecla. Hæc ultima gloria Tyrannionis, qui non diu poſt obiit, ſicca morte, Res rara. Inſanivit totus orbis circa fanaticum, cujus induſtriæ imputatum, quod rerum Viciſſitudini tribuendum; Famam illi circumdedit, hebetudo ſæculi caligantis. Ejuſmodi oſtenta oriuntur, cum imminent tranſitus inevitabiles, quæ ſine mora, aut extinguenda, aut tempus expectandum idoneum; interim non agitanda mala ſævitiæ, nec injuriæ accendendæ. Sæpe graviora non accidunt, ex facili tolerantibus.

Inter hęc proſpera, Rex Caleti febre corripitur, lethali credita, Mater Filii, Galliæ Regis, Mazzarinis Domini fato, ingemere; ad omnia altaria admotæ ſupplicationes, indictæ preces numini propitiando. Aſſidebat Mazzarinus ægro noctu diuque; ut placabilem reddere adverſum remedia, quę aut nauſeę tollendæ, aut periculi faciendi cauſa, ipſe prægustabat. Undecima die periculoſa habita, expiranti ſimilis Rex viſus, Vix allevare oculos quaſi in media morte jam natantes. Tantillum vi laxata morbi, adſtantes agnoſcere, Majeſtate nunquam extincta. Sæpius obverſus in

Maz-

Mazzarinum, (quem amici nomine blande compellabat) rogare, libere moneret de extremo vitæ diſcrimine, cum id matri, per teneritudinem, non liceret. Philippus Dux Andegavenſis Regis frater, ad quem extincto Ludovico Regnum portiuebat, modeſte ſe gerere, Pleſſeus Pralinus moderabatur illius juventæ; quamvis inter Aulicos non deeſſent, novarum rerum cupidi, ante ſolis occaſum orientem adorantes. Rex antimonio perite per Guenaldum, adminiſtrato, convaluit, Lutetiam deductus, in templo divæ Virgini ſacro, vota ſolvit. Cor ex auro ſolido parieti anathema appenſum, hinc firmandæ valetudini Fontibellaqueum ſeceſſum petiit. Mazzarinus Caleti aliquamdiu remanſit ad Gravelinganam obſidionem promovendam, Ferteo Polemarcho expeditionem curante, dum Turenius paſſim per Belgium, terrorem incutit, Capta Gravelinga, ante initam Pacem ultimum Gallicæ Gloriæ monumentum.

Deceſſerat Ferdinandus Tertius, & ante patrem Ferdinandus Rex Romanorum, Vacua erat ſedes, natu minor Leopoldus nondum attigerat ætatem

 imperii

imperii capacem. Sic apertus Principum ambitioni campus, Occaſio opportuna videbatur avellendi ab Auſtriaca domo imperatoriam dignitatem. Arduum negotium ab avito ſolio deturbare Regnatricem Gentem, quæ tot annorum firmitate gaudet. Guſtavus Adolphus Suecorum Rex merito Auſtriacis infenſus de ſe quidem omnem cogitationem exuerat, operam pro aliis pollicebatur. Occurebant imperio digni in Bavarica ſtirpe, Bavariæ Dux Ferdinandus Maria, ſi potentiam ſpectes; ſi prudentiam & maturam ætatem Philippus Guilelmus Dux Neoburgicus; Decernitur a Gallo Rege ampla Legatio, cui implendæ Gramontius Galliæ Polemarchus & Marchio Lioneus a Rege eliguntur his mandatis: *Vt Francofurti ad Mœnum ſe ſiſterent*, (vbi indicta Electorum Comitia,) *Occupandos ibi eorum animos. Hiſpanica Conſilia prævertenda, Obviam eundum Pegnerandæ prenſationibus, quem Votorum emptorem futurum conſtabat. Germanos de priſca libertate admonendos, & de eligendo Imperatore non Auſtriaco, memoria arrogantis dominationis.* Ex Moguntini

guntini arbitrio, ſua Conſilia temperarent, ejus Sententia, hæc Legatio ſuſcepta fuerat.

Legati partes ſuas impigre obeunt, præter ſplendorem & magnificentiam, qua non tam vulgi oculos, quam ſpes magnatum paſcere viſi ſunt. Moguntinum ac cæteros decore alloquuntur. *Regem ſuum non ambire Imperium ſibi, ſed Germano alicui Principi. Aſſumerent Electores dignos majoribus ſuis animos, nec imperium eorum virtute partum, unius familiæ patrimonium eſſe ultra paterentur. Pacis Monaſterienſis nullum fructum ſperandum, quamdiu in Concilio imperatoris Hiſpani præponderarent. Imminutis per tot Clades viribus Auſtriacis tanto magis annitendum, ne, imperatorii nominis acceſſione in damnum Germaniæ invaleſcerent.* Nec *pertimeſcendas minas pro repulſa ultionem oſtentantium.* Non *defutura Galliæ auxilia, tuendæ libertati. In Lotharingiæ & Luxemburgiæ finibus Gallicas Copias, Electorum eſſe. Diſtractum in diſſita loca Auſtriacum militem, non poſſe tam facile coire & legem Electoribus dicere.*

Mo-

Moguntinus laudata Regis voluntate ſe quidem ſimilia optare profeſſus eſt, at rem voti magis quam ſpei eſſe, cum Collegæ Electores jactent ſine fine Auſtriacam ſtirpem tot Regnorum ac finitimarum Provinciarum dominio ſubnixam, Catholicæ Religionis propugnaculum adverſus Turcarum inundationes. Cum Legati Galli aliquid de Neoburgico injeciſſent; Moguntinus abrupit; *non Electores*, dixit, *eam collegio ſuo facturos injuriam, ut ſpreto tot regnorum poſſeſſore, aliunde dominum quam ex ſuo numero, aſſumerent* Unum Bavarum inter Electores occurrere, qui cum Leopoldo contendere poſſet ſalvis legibus. Sed Bavarum non auſurum, ideo Leopoldum non poſſe arceri, verum ea lege admittendum, ne Sancta Imperii jura lædantur, & pax publica interpelletur. Galli reſpondent Leopoldum legibus prohiberi, qni annum decimum octavum nondum impleviſſet, & quod in Regem a Bohemis nondum electus, cujus Regni nomine inter Electores imperii cenſeretur.

Tentaturus Gramontius Bavari animum,

mum, exuto Legati nomine, privatus Monachium ſe contulit, per Heidelbergam verſoriam faciens, in cauſam itineris facile aliquid commentus. Monachii apud Curtium jure Hoſpitii ſibi notiſſimum diverſatus eſt. Nihil omiſit apud primarium illum Bavari aſſeſſorem. Reſpondit Curtius *Principem ſuum ea eſſe religione, ut rem vetitam nunquam aggredi velit, & imperium non ſibi debitum ambire.* Adjunxit Curtius. *Si ſcires quibus vinculis, hæc domus cum Auſtriaca cohæret, quæ ignavia forſan nunc imputas, Prudentiæ ſummæ tribueres.*

Redit Gramontius irrito tentamine, fruſtra Adelaïde Bavari conjuge, Sabauda, Regis conſobrina, Maritum ad Cæſareum Diadema impellente. Mater Ducis Auſtriaca, & Curtius fœtæ imperiis domui, non uno vinclo adſtrictus, Bavari animum retinuere, qui ſua ſorte contentus non nimis altum ſubvolat. Sic cunctæ adverſus Auſtriacos molitiones cecidere, & Leopoldus Pragæ Rex Bohemorum electus, ſtatim Francofurtum invectus, Pegneranda Hiſpanicæ Gazæ diſpenſatore. Ibi non amplius

amplius agitur de eo rejiciendo, ſed certis legibus alligando, quas in vulgus ſparſas hic deſcribere ſuperfluum. Die 15. menſis Julii ann. 1658. Sequuta Electio, diſcedentibus ex more Gallicis Legatis, qui in Galliam inſalutato Leopoldo imperatore reverſi ſunt.

Extincto Joanne Luſitaniæ Rege, conſenſu procerum uxor ejus Regimini admovetur. Huic fulciendo Gallicis auxiliis opus eſſe exiſtimans; Domingum ex familia Dominicanorum, apud ſuas cogitationes intimæ admiſſionis, tentando vado, in Galliam delegavit. Hoc prçſertim illi in mandatis inter fœderis ineundi conditiones, ut Luſitana filia, Regi denuberet. Benigne excipitur Domingus, ſed viſum ex decoro Legatum Lisbonam mittere, ne tanta rerum molimina ex ſola fide Monachi, pendere viderentur. Comingius eligitur, vario nomine tractationi idoneus, ſtirpe inclytus, induſtrius, ſolers, fide erga Reginam inconcuſſa, vel difficillimis temporibus, quæ falſos animos nudare, aut leves immutare ſolent. Talem depoſcebat negocii moles; nam cum Regina vinclum cum Luſitanis averſaretur, non id committendum erat

niſi

niſi fido, qualis Comingius præ cæteris. Mazzarinus Pacem animo volvens in hanc Comingii delegationem inclinavit non tam ut ſerio fœdus cum illa gente promoveret, quam ut in vindictam repulſæ a Lyoneo acceptæ, Hiſpanos ſcrupulis diſtraheret. Appellentem ad Luſitanicas Oras Comingium plauſu & feſtis acclamationibus, omnis ætas, omnis ſexus proſequitur, tanquam publicę libertatis aſſertorem. Dexteritate ingenii, Reginę gratiam facile occupavit, muliebri ambitioni indulgens, & id omne ingerens quod ad gloriam duceret animoſam fœminam, exemplo noſtræ Reginæ obvio, quæ funeſtos nimbos ſola prudentia depuliſſet, & debellatis perduellibus, pacato Regno frueretur. Luſitana facilem aurem prębuit grata narranti, modeſte, nec pro innata gentis ſuperbia reſpondens, *tantum inſtar ſequi ſibi quidem deſtinatum, aſſequi, arduum*, ac flectens oculos in utramque prolem, quę illi aderat individua; *Hæc laborum*, inquit, *meta eſt, hactenus me cupio ſuperſtitem, ut eorum gloriæ velificer. Abunde me Gallia demerebitur, ſi hanc benigne reſpiciat.*

Nuptias

Nuptias filiç verecundis verbis indicabat. Populi Lætabundi avida ſpe, & anticipatis gaudiis, incerta futuri, tanquam rata arripiebant ; conjugum nomina in fauſtum auſpicium , publica voce jungentes, Præcoci lætitia, fortunam irritabant.

Plebs Lisbonica ſolam libertatem ſpirans Legatum adit, quod novum. Et ſeptuoſi Conſilii pertęſa, orat rogatque ejus cauſas aperiat , corruptam Miniſtrorum fidem deteſtata, & in vindictam minax. Comingius prudenter obſequii populum ad monuit, tumultuarios fluctus accommodata oratione componens. Cum ulterius inquirerent in arcana Matrimonii, ut ſibi nimis familiares, blande dimiſit, non ſine donativo. Inter hæc Comingius, Luſitanæ libere animi ſenſus aperit, & quanto in periculo verſaretur, Diſſidentibus Miniſtris, Belliçę rei imperitis ducibus, Populo diſcordi. Mentem Regis ſui eſſe, Luſitanis in quacunque fortuna opitulari, nec diſcedere ab inchoati fœderis conditionibus, ſed conſultius rem totam per Legatum Lutetiæ perficere. Sic Comingius conſcius Pedimontellæ tractationis, illęſa Legationis dignitate,

tate, indignationi Luſitanicæ ſe ſubſtraxit.

Mittitur a Luſitana Sovreus Legatus, qui cum Lutetiam menſe Maio 1659. adventaſſet, apud Mazzarinnm conqueritur; nonniſi, per crebreſcentem vulgi rumorem, ſibi innotuiſſe agitata cum Hiſpanis Pacis Conſilia, pro verbis lacrymas & trunca vocis murmura effundens. Cardinalis non ſibi defuit, blanditiarum palpo Legatum demulcens, dum ſe accingit ad iter pro Pace cum Haroïo ſancienda, de qua fuſe libro ſequenti.

LIBRI NONI
FINIS.

BENI: PRIOLI

DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER DECIMUS.

Poſt Tractationem immenſam ſeriem, a Colonienſi, & Monaſterienſi Conventu, tandem, in Inſula Phaſianorum, ad Pyrenem, Pax Sancitur, Sequitur Matrimonium Regis, & Pompoſus in Vrbem introitus; Condeus redux, priſtino decori reſtitutus. Mors Mazarini ad invidiam glorioſa. Rex inclyto Miniſterio ſuffultus, Capeſſit habenas. quas mira felicitate attemperat, domi Verendus, ut Pater, Foris formidandus, ut victor.

In ultima parte Oporis mei, licet mihi præfari, quod in Principio totius ſummæ, plerique profeſſi ſunt. Rem maxime memorabilem,

lem, quæ hoc ævo geſtæ ſunt, me ſcripturum, Pacis ſcilicet, arduum negotium, quod fruſtra pugnantibus rationibus Principum, tot conatibus irritis, ſtudiis in contraria flagrantibus, Mazzarinus feliciter perpetravit.

Jam primum omnium, ſatis conſtat, poſt amicitiam inter Henricum, & Philippum, Verbiniano fœdere junctam, inter belli finiti, & imminentis curas, intercesſiſſe varia, quæ pacta reſcindere, & per ſtudia utriuſque gentis, excedere in juſta certamina poterant, Pace nunquam immota, ſed modice laceſſita.

Poſt mortem Henrici, in novi belli apparatu, extincti, per Ancorani & Luinei ignava tempora, in Richelium incidimus, qui rebus, domi feliciter compoſitis, regnandi ſeveras leges, primus apud Gallos uſurpavit; illi bellare propoſitum, ſcilicet audacius, per externas clades, regnaturo, ante omnia efficere, ut cum ſummi imperii nomine, omnia convenirent, excutere recepti moris jugum, quo ſceptri libertas, decretis Senatus, & Populi commodis aſtringitur, faſtiditas rerum ſpecies, dominandi arte, ita conciliare, ut pecunia ad

ad bellum erigeretur, plaudentibus Populis, quibus tot triumphorum umbra, & viri virtus, illudebat.

Obtentu Archiepiſcopi Trirerenſis, male ab Auſtriacis habiti, non ultra differendum exiſtimavit, Richelius occaſionum avidus, quin Suecorum armis comitantibus, Hiſpanis bellum, non amplius per copias auxiliares, ſed aperte inferret, idque Bruxellis, per Fecialem, revocato antiquo more, indiceret.

Non meum eſt, damna illata, aut accepta, prœlia, & ſtrages, hic enumerare, quibus, validæ utriuſque Gentis vires ſe ipſæ confecerunt. Ego contra, hoc quoque laboris pretium peto, uti me, a conſpectu tot malorum avertam, quæ noſtra, tot per annos, vidit ætas, dum ad Pacem ſpectantia, feſtino.

Tam vaſtum Orbis Chriſtiani incendium, extinguere paterno amore ſuccenſus, meditatur, cum Republica, Venetorum Urbanus Octavus, Pontifex Max. Ad Ubios, Coloniam Agrippinam, Rheno adjacenrem, indicitur Conventus, quo, ineunte an. 1637. Legati Cæſaris, & Hiſpaniarum Regis, coiere.

Hic incipit Pacis Tractatio, quam inte-

integram, huic libro ſepoſui, ne ſaltuatim per totum opus, ſparſa, legentium impetum retardaret. Sueci, Daniæ Regem arbitrum Pacis electum, tanquam antiquum æmulum, averſati ſunt; ideo Galli, in Suecuorum cauſam proni, Colonienſi colloquio, non interfuere. Inter varios apparatus, lapſi ſunt anni octo; interim Richelius moritur, in cujus locum, ſuffectus, Julius Cardinalis Mazzarinus, ultimam manum, operi erat impoſiturus, ni mors in tempeſtiva Ludovici, præclaris cœptis remoram injeciſſet,

Tandem ſuperatis præliminarium ambagibus, (id vocabuli tunc temporis repertum, ad primos apparatus deſignandos) quoniam Gallis Colonia diſplicita, & Gineti, ac Roſſeti Cardinalium, opera ingrata, Monaſterium, quæ Weſphaliæ urbs eſt, omnium conſenſu, in meditamenta Pacis eligitur. idonea judicata, ut quæ, ſublato Præſidio Cæſareo, ſui juris remanens, nulli ſuſpecta eſſe poterat. Fabius Chigius Senenſis, Nuntius apud Ubios Pontificius, ac Aloiſius Contarenus Senator Venetus, vario rerum uſu, ambo exerciti, Arbitri, ſeu Sequeſtri, ſeu Mediatores,

tores, ut vulgo dicitur, nemine refragante admittuntur. Cæſarei Legati, Ludovicus Naſſaviæ Comes, & Iſaacus Volmarius doctor juris; poſtmodum Comes Tranſmendorfius ſupervenit, momentum ingens Cæſareæ Legationis. Claudius Memmius Avoſſius, atque Abel Servienus, Galliæ nomine comparuere. Ab Hiſpaniæ Rege Comes Penneranda, cui additus Antonius Brunus a Sequanis, qui duobus ſervulis ſciſſili veſte, & Rheda ſemilacera, plus ponderis Rebus addidit, quam dimidia pars totius Cœtus. Pro Sueco, viri inſignes, Joannes Baro Oxenſternius, ac Joannes Salvius. Oſnaburgum lecta ſedes proteſtantibus, ne Catholicis miſcerentur. Ab Ordinibus Belgii fœderatis, Pauvius Amſterodamenſis & Knutus Zelandus eminebant, præ cæteris Provinciarum delegatis. Longavilleus, e Regio ſanguine, Princeps Gallicę Legationis, Avoſſio & Servieno acceſſit, imperatoria Pompa, Monaſterium intrans, totius Cœtus & urbis oculos, in ſe convertit. Penneranda poſt aliquot dies, nocte ingreſſus, ſeu tenebris modicitatem celavit; ſeu pars Hiſpanici Faſtus, expectari duxit.

Hi

Hi fuere, Primarii Viri, qui Monaſterienſem Conſeſſum honeſtavere, Cæteri velut umbræ, ab omni ſuppremo Dynaſta; unde quotidie non una diſceptatio de gradu. Præcipua fuit inter Venetos, & Septem Viros Auguſtales. Illi tot ſeculorum firmitate gaudentes, ſemper ſui juris, vix Deum ſuppremum agnoſcunt. Hi imperatoris quidem Creatores, ſtatim creato inſerviunt. Penes Venetos, manſit prærogativa, ut in Concilio Tridentino & paſſim alibi; de admittendo Luſitano Legato, ingens fuit Controverſia; Hiſpanis fruſtra reluctantibus. Galli ſtrenue cum tuiti ſunt. Mirum quantum inſtat in Gallis, ob proſperos ſucceſſus. Interim ſplendidis nominibus creſcebant diſſidia, magnis odiis alimentum datura.

Fabius Chigius placido ingenio, ſedulo omnia amoliebatur, quæ pacis negotium aut turbare, aut retardare poſſe viderentur. Intentus ad ſingula, nulli inviſus, modeſtia, & compoſitis moribus, officia Potentum provocabat. Contarenus, ingenio acri, ſed impotenti, vehementius, interdum, quam cautius agebat.

Initio Congreſſus, pro mortuo Ur-

T bano

bano Pontifice, Parentalia; Innocentii renuntiatione allata, Hilaria celebrata ſunt. Et congreſſu jam frequenti, ut piis exuendi belli conatibus, faveret Deus, a bonis precationibus, captata ſunt rerum initia,& luſtrata benedictione urbe, omnia peracta ſunt, quæ propitiando Numini, valere exiſtimantur. Non alias, clarioribus indiciis, approbatum, Deum Pacis arbitrum, Cœtui, etſi rite vocatum, non præfuiſſe. Nam quid, præter fraudes, & malas artes, ibi exercitum? quantum pecuniæ? quantum temporis, fruſtra exhauſtum? quantum Litterarum, per arcanas notas, exaratum? quantum enodatum? qui ſcrupi in minimis? ita ut Conventus, non de Pace Orbis Chriſtiani, ſed de dignatione Principum, celebrari videretur. Nullus Cœtus inſanivit magnificentius, nec de re tanta, fuere ſplendidiores nugæ. Toto Cœtus tempore; nihil moleſtius, jurgiis inter Avoſſium & Servienum, qui patria Majeſtate altercationem, non dirimente, nec ordinis, nec Regni verecundia, Concilii quamvis egregii, crebris contradictionibus, quicquid auctoritatis, in ipſis erat, privata pervicacia, deſtruebant.

Cum

Cum omnes, qui de rebus magnis conſultant, vacuos eſſe deceat, ab omni affectu, qui male cuncta miniſtrat. Quam indecorum, privatis odiis diſſidere, qui publice, ſumma juncti eſſent, poteſtate.

Ante omnia, hoc pro certo habendum, Hiſpanos, Luſitaniæ novo Rege, jus ſuum ſibi perſequente, Neapolitano Regno nutante, Catalaunia rebellionem implente, ad impendia belli, ærario deficiente, rebus ubique attritis; de Pacis honeſtis conditionibus, omnino deſperaſſe; gallis præſertim tot proſperis tumentibus. Ergo ad Artes, quæ prudentiæ pars eſt, confugiendum, exiſtimarunt; occaſionum haud ſegnes, in Gallia, ubi Regum pueritia ſemper funeſta eſt, turbida ingenia paſcunt, ſpe rerum novarum, quarum ſemper in illa gente, larga ſeges. Sed Primaria cura, de fœderatis & ſociis abſtrahendis. Suecos per Imperatorem aggrediuntur, omnia pollicentem, dum diſſociarentur a Gallo. Hollandos ſpecioſe tentant, per indubitatam libertatem oblatam; jus integrum navigandi, & nihil imminutam partorum, coalitam poſſeſſionem. Apud Suecos tenacitas propoſiti

illibata fuit, ac Imperatoris artibus, nihil peruium, in Gente decoris & fidei ſemper ſervante. Fœderati Belgii Res magnis contentionibus agitabatur, non ſolum inter Provincias; ſed in ipſa Hollandia, aliud aliæ urbes, nec intra urbes, idem omnes volebant, ut quemque ſpes propriæ, valida argumenta, impulerant.

Legati Gallici, antequam Monaſterium adventarent, Hagæ aliquandiu commorati ſunt, ut quid uſquam infirmum, aut malefidum rimarentur, præcipue mentem Orangii, cujus uxor pretio occupata arguebatur Principi, ætate jam provecta, laboribus militiæ fracto, filio unico nondum valido, poſt tot decora Rerum, receptui canere, tutum videbatur. Plerique prudentiorum ſic diſſerere. *Impendia non poſſe amplius ſuſtentari, nec bellum geri ulla bona cum ſpe, nihil ab eo, niſi damna, cujus aberat neceſſitas, ac juſte metui, ne Plebs, infenſa Rectoribus, onera detrectaret. Ergo audiendum de Induciis, aut potius de Pace, dum modo Libertas, non ſub conditione, aut in diem, ſed ſimpliciter, atque, in perpetuum illibata ſervaretur.*
Alii

Alii Contra, *non pacem Hiſpano cupitam, ſed ut ſuo magis, quam fœderatorum tempore, bellum gerat, aut quod bello gravius, per diſcordias, & dona, afflictet Rempublicam, dum robur militiæ diffluat.* Tandem concludebant. *Saltem nullam admittendam pactionem, niſi Gallo non ſolum conſcio, ſed quaſi fidejuſſore.*

Hæc Hagæ, & paſſim per Belgium fœderatum jactabantur, cum mediatores, Monaſterii, officiorum artibus, ſpes Pacis ſuſtentarent, & Legati Regum, mutuis ludiſicationibus, moras traherent, cavillando. Omnis Conſeſſus, damnoſæ moræ, non ultra tolerans, finire, quacunque colloquium ſtatuebat; cum tanto ſpatio, nihil niſi verba darentur, in ambiguum implicita, & quæ a ſucceſſu quotidiano armorum, quiſque pro arbitrio, interpretabatur.

Primo ſuo ſcripto Galli, ante omnia volunt; *Treverenſem Archiepiſcoporum, belli cauſam, libertati aſſertum, ut omnibus ſociis ſatisfiat, & poſſeſſio partorum remaneat.* Cæſarei Legati reſpondent. *De Treverenſi, non alienum imperato-*

rem, ſed ſubditos ſuos, ſibi adæquari nunquam concocturum. Hiſpani. *Omnia ſibi reddenda, quemadmodum Cameraci & Verbini, contendebant. Bragantiæ ducem, nequaquam includendum pactionibus, tanquam rebellem, & injuſtum uſurpatorem.* Interea, Succum inter & Danum ortum bellum, non tam ob tributum Baltici ſinus, quam ut, diſcordiæ obtentu, Danus ab omni tractatione excluderetur; per hæc, Octo menſes Monaſterii otioſe effluxerunt. Compoſitis diſſidiis Suecicis & Danicis, per Thuillerium Legatum Gallum; Tractatio redintegratur. Imperator, Treverenſem libertate donatum, in integrum reſtituit, Philisburgo, Gallici juris relicto, ut poſtea permanſit.

Interim Galli maritima Flandriç occupant, & Dunkercanum munimentum; unde Gallica potentia fœderatis Provinciis, ſuſpecta eſſe cœpit, & de diſſociatione, cœptum agi ſerio, quod Mazzarinum minime latuit. Ideo viſum, Servienum ad nutantes Hollandos, delegare.

Avoſſius in tranſitu, pro ſua pietate, de ritibus Catholicis indulgendis neſcio quid

quid Hagæ monuerat. *Darent videlicet hoc conſanguineis, darent ſuis quiſquis majoribus, ne probatam ipſis Religionem, ſævius odiſſent, quam nova & diſſolvendis imperiis nata, Anabaptiſtarum placita, qui apud fœderatos excluſis Catholicis tolerantur*; hæc in ſacris diſcordes turbaverant.

Servienus Legationi aptior viſus eſt. & implevit eam decore, ut erat vi animi, & eloquio potens, Hagæ facunde peroravit. *Tandem*, inquit, *Artes majoribus veſtris formidatæ erumpunt; ergo vos immemores Parentum virtutis, qui Regum de pace legationes, non ut amicorum Conſilia, ſed ut hoſtis inſidias, vitavere; Si fraus nulla ſubeſt? quare palam non agit Penneranda? Honeſta & ſalubria latebroſis artibus non egere. Præceps eſt, in belligera gente, mollities; ſuſpectum, a Rege non victo, exhiberi, libertatem, abdicari principis confeſſione, munitam. Etſi eam, vi armorum, obtinetis, ſed quæ ab Hiſpano accepta, Prima via eſt ad ſervitutem, numquam id animi Philippo, ut imperii ſui jura projiciat, ſed Batavis uſuram brevem concedat,*

temporariæ libertatis. Reges mora valeſcere, ubi odium obſoleverit, & memoria præteritarum injuriarum, redire populos, ad obſequium, per pacem, metuenda ſecuritatis vitia. Quieſcentibus armis, nunquam quieſcetis; inſidiarum triſtes eventus fruſtra, perhorretis. Tot Munimenta, tot Copiæ navales, tantum robur Equeſtre & Pedeſtre exercitum. Circumfuſus Oceanus, & Virtus Inclyti Ducis, (monſtrabat præſentem Orangium) vos defendent, ac quod ſupereſt arma comitantia mei Regis, qui non adeo veſtri eget, ut opem ſit laturus, Conſilia ſua aſpernantibus; hoc ab amico, a primo fœderato, hoc a provido Rege, monitum venit, Cujus, id unum intereſt, ut ſalvi, ſitis; non vos voco ad belli æternitatem, Pacem ingemino, ſed eam, cujus per Gallicam cautionem, futurus ſit ſecurus exitus, & ad id ſociatis conſiliis, opus eſſe.

Mirum quantis animis, per omnes Conſeſſus, Res acta ſit; interdum nec Mazzarino parcebatur, quaſi in fœderatorum malis, ſpes haberet reconditas. Hagam clam a Penneranda immiſſi, qui in

in omnia penetrarent, quod Servieno non ignotum. *Ad quid*, inquit, *Exploratores, niſi tentaturi, ſi quid uſpiam, pretio & fraudi, pervium?*

Servienus ſive facundia, ſive argumentis; hoc impetravit, ut Neuter, niſi volente Socio, cum Hiſpano communi hoſte, paciſceretur; rediit Monaſterium, poſtquam Provincias unius, feciſſet ſententiæ, quod illi honorificum. Mazzarino ſemper infidum, neſcio quid, ab Hollandis ſuboluit, nec eum eventus fefellit; magis magiſque exoſi Galli, quorum arma, in exitium Hiſpanorum, invaleſcebant. Monaſterii pendebant deliberationes, cuncta tarde procedebant; prioribus nondum confectis, nova diſſidendi materia, nec facile negotia explicabantur: minorum Principum Legati muſſitare, nec diſſimulare; nolle ſe, eſſe ejus Fabulæ ſpectatores, cujus Scena omnis Lutetiæ, & Madriti ſtruebatur.

Hiſpani tanta arte, ſua concinnabant, ut nemo non illis armorum otium, nobis bellandi cupidinem imputaret, & ſicuti turbarum initia Richelio, ſic quietis moræ Mazzarino,

 aſſigna-

a ſignabantur, cui mos ſequi tuta,eoque tardiora; ab initio illi prævifum, non poſſe, ab Hiſpanis, niſi armorum vi, pacem extorqueri, ideo & inteſtinis & externis bellis incumbendum, ut ubique victrix Gallia, Pacis morem imponeret.

Monaſterii poſt varia ſcripta irrita; tandem ab Hiſpanis; hoc tanquam decretorium prodiit, quod per Arbitros, noſtris legatis conſignatum. *Hiſpaniæ Regem, in gratiam optatiſſimæ Pacis; cedere Galliæ Regi, Comitatum Ruſſinonenſem, Perpetuam artarum, in Belgio, & Comitatu Burgundico, urbium, poſſeſſionem, dum modo Luſitania vindictæ Hiſpanicæ relinquatur. Lotharingiæ Duci ſatisfiat, quæque in Ditionibus Sabaudi, & Mantuani, ab utroque Rege intercepta, reciproca reſtitutione, legitimo domino aſſererantur, de cæteris in Italia, Arbitrio Pontificis, & Venetorum Reipublicæ, ſe ſtaturum pollicebatur, Res Imperatoris & ab Imperio pendentium controverſas, Oſnabrugenſis Cœtus pactionibus, reſervandas.* Hæc circiter Penneranda, ſed animo cavillandi, & tantum oſtentui, quo Hiſpanos

ab

ab invidia belli liberaret, & in Gallos totam derivaret, Sociis & fœderatis, ſic anſa data, a nobis deſciſcendi. Tunc fama percrebuit, pacem ſancitam, non ſolum Monaſterii, ſed per adjacentia; arbitri ædes Longavillani, lętabundi perveniunt. Vidiſſes ſubita luce vultus illuſtres; Chigius quaſi proſtratus Longavilleo, orat rogatque; *Vt Rebus ſupra ſpem omnem egregiis, contentus, minuta non nimis anxie, cum Collegis expenderet, ac pennam oſtentans, arripe, & ſubſcribe; hæc penna plus tibi gloriæ partura eſt, quam ille proavi tui Dunonenſis gladius, quo Anglos Gallię expulſit, & patriam levavit impotenti imperio;*

Hæc autem oſtentaverat Pennerand, præclara quidem, ſed ſubdola. Galli reſpondent multa de quibus jam convenerant, ab eo prætermitti, primum de Bragantio Luſitanię ſive Rege ſive invaſore, nullam fieri mentionem; Lotharingum, reſtituendum quidem, ſed non in integrum, mulctandum toties fœdifragum, aliqua parte dominii, ſaltem Nancei minantia munimenta, æquanda ſolo, ut bis nocendi poteſtate

ademptа, moderantius in poſterum ageret; Duartum Bragantium carcere liberandum, & non pauca alia, quæ jam diſcuſſa; Galli aſſerebant, callide Penneranda omiſerat, & tanquam nova cauſabatur, hic hæſit ſumma negotii;

Mazzarinus Legatorum prudentia laudata, hortatus eſt, ut curas omnes in Suecos, & Hollandos intenderent, non credibile Pennerandam, ſic immorari futilibus, niſi de illis ſecurum.

Inter hæc omnia vertebatur annus 1648. cum menſe Septembri, Galli Legati, teſtati ſunt, ſe in recentiſſimis mandatis habere, non amplius inſiſtendum negotio, niſi Lotharingica, eo modo, quo ſuperius dictum, Procederent; Hollandi Pacis impatientes, & Gallicos ſucceſſus, limis oculis intuentes, arripiendam occaſionem rati, inſciis Gallis, inſciis Mediatoribus, cum Penneranda paciſcuntur; ita Creditum.

Galli non ſatis concoquentes, Hagam conqueſtum miſerunt. Tantum abeſt ut inde aliquid in Gallicæ amicitię gratiam, impetratum ſit, quia Induciæ, in perpetuam pacem mutatæ ſunt, incolumi

columi commercio, & partorum poſſeſſione Pauvius, Amſterodamenſis Legatus, totius pacificationis pondus, contra ſex alias Provincias ſuſtinuit; Knutus Zelandus, ſtrenuam operam etiam in hoc navavit.

Sic per tot annos Gallicis copiis, conſiliis, pecunia, ſuſtentati Belgæ fœderati, amicitiæ vinclis, Hiſpanis hoſtibus, juncti. Tantum abeſt, ut ullum inde damnum emerſerit, quinimmo, gloria ingens; nullis ſociorum armis comitantibus, Hiſpano ad Pacis conditiones, nobis ſplendidas, adacto. Sic Legatione eluſa, tot coitionibus fruſtra tentatis, re infecta, Conventus a Tridentino celeberrimus, ea nationum celebritate ſolutus, eſt.

Oſnaburgi eodem fere tempore, Fœdus pactum eſt Germanicæ Pacis, abſque Hiſpanorum interventu; hac clauſula, ut Galli, pactionibus aſſentirent, Suecis decore in id adnitentibus. Imperii proceribus & Civitatibus ſatisfactum, in hoc præcipue, quod impune illis ſit, ex animi ſententia, Deum colere; hoc eſt, libera poteſtas, ſacra ſuo modo peragendi, id, Chigio nuntio, uſque adeo perdoluit, ut laceratis Cartis pacem

pacem ſpectantibus, nihil amplius auditurum juraverit; Suecis Pomerania citerior acceſſit, cum aliis adjunctis. Bavarus Superiori Palatinatu auctus, nobis Alſatia, cum nonnullis annexis, urbibus ceſſit, certa pecuniæ ſumma, nomine damnorum attributa, ad Auſtriacæ domus, damna ſarcienda. Suecorum etiam ratio æqua & honeſta habita.

Fini totius operis adſcribenda propoſita Monaſterii, Oſnabrugi peracta; & tandem in Inſula Phaſianorum clauſa & concluſa, illa decretoria Pace, quæ hodie viget valetque, utinam per ſecla;

Sic negligentiæ non tenebor, ſi hæc prætereo, tædium mihi,& aliis nauſeam motura, non aliter, quam Piſana bella Guichardini quæ, cæteroquin luculentum opus, dedecorarunt. Varii per Europam rumores, defruſtrato Pacis deſiderio, aliis culpam in Gallos, aliis in Hiſpanos derivantibus, inde libelli, fomenta diſcordiæ, per quem autem ſteterit,quominus Monaſterii Pacis negotium conficeretur, non uno volumine exſequendum.

Mihi, compertum ex litteris Longavil-

gavillani, ad Mazzarinum; *Hiſpanos ſua tergiverſatione, hoc ſpectaſſe, ut ſemper quædam capita ſubducerent, quo facilius facta demum, cum Hollandis Pace, Gallorum ſpem fruſtrarent; & cum Mazzarinus vereretur, ne Galliæ oratores, mandatis Regiis nimis aſtricti, ortas difficultates, ex tempore dirimere, nequirent; frequentibus litteris, a Longavillano quæſiviſſe, nunquid adhuc remittendum de jure Regio, ut Rei poteſtas illi plena tribueretur.* Ad hæc, Longavillanum Reſpondiſſe, *Hiſpanos ab omni compoſitione alienos, id unum moliri, ut a Gallis ſocios abſtraherent.*

Hoc Autographis mihi non ſemel lectis, probatū facile. Gallia per civiles motus poſtea ardente, Hiſpaniarum Rex, cordato viro potentiſſimi Principis Legato, candide aperuit; *nullis mandatis, ad pacem potuiſſe Pennerandam Monaſterii adigi, & ne illam ſancire cogeretur, novas ſubinde cauſas quæſiviſſe, ſed eventum comprobaſſe, id prudenter factum ab eo, cum intra annos quatuor, urbes ampliſſimæ per diſſidia*

Gallica receptæ ſint, quibus per pacta Monaſterienſia cedendum fuiſſet.

Mazzarinus inter tumultus civiles, nihil intentatum reliquit, inſtaurando Pacis colloquio. Contarenus ejus rogatu, per annum integrum, negotio operam dedit, etiam de loco eligendo inter Galliæ & Belgii fines, conventui idoneo; hæc omnia Pennerãnda reſpuit, occaſionum ex motibus Galliæ, non ſegnis. Nam, ut ajebat; *Si Rebus Gallicis primo Regiæ tutelę tempore florentibus, meus Rex, a Pace ſuit averſus, quare vigente bello civili, turpes conditiones accipiet?*

Tandem Vautortius Bruxellas mittitur; huic Pénneranda ſe totum aperuit, *nunquam ſe animum induxiße, ut jactatis Monaſterii Pacis conditionibus, ſubſcriberet; & ſi annuiſſe viſus ſit; has adeo iniquas, ut nullus ſit Hiſpanus patriæ amans, qui eas non reſpuat; & ſi eorum qui hodie vivunt vecordia, eo uſque proceſſiſſet, ut huic pactioni ſtarent, ex ipſorum oſſibus exorituros, qui fœdus Monaſterienſe diſſolverent.*

Ultimum tentamentum, fuit per Lioneum, qui Cameraci nihil omiſit,

quo

quo Pennerandam ad tractationem impelleret, ſed inanis fuit Lionei conatus, mente immota Pennerandæ, amiſſa omnia repetentis, qui in Hiſpaniam poſtea profectus, geſtorum rationem reddidit.

Super ſumma re, in Concilio Hiſpanico ancipites curæ; Penneranda ſive ita cenſeret, ſive decori Legationis ſuſtinendo, præſente Rege, celebri conſeſſu, affirmat; *Pacem Mazzarinum nec velle, nec debere velle.* Varia adduxit argumenta, firmandæ ſententię; Fuenſaldagnius etiam abſens, per litteras contra aſſerebat; *e Re Mazzarini eſſe, Pace potiri,* Ludovicus Haroïus, cui fidem adhiberet, incertus erat; ſic duæ Hiſpaniæ Regem, diſtinebant ſententiæ.

Moritur interim Innocentius Pontifex, Fabii, Cardinalis Chigii, toties nobis memorati, fit Renuntiatio. Alexander Septimus nuncupatus eſt, idque non deliberationum moroſa trutina, ſed impetu, & procurſu; in auſpiciis novi Pontificatus exultavit Chriſtianus orbis, ob talem ſibi datum, his procellis & fluctibus rerum; ac merito, nam

ſecunda

ſecunda fama Chigii, ſic jam ante invaluerat, ut Sacri Collegii ſuffragia, apicem quidem hujus honoris contulerint, ſed vota omnium deſtinarint; rara felicitas, judiciis dignitatem poſſidere, antequam, infulis præferre & cenſeri Pontificem, nondum eſſe; de Pace omnia ab eo ſperanda, credidit Mazzarinus.

Lioneus Renuntiationi Alexandri interfuit, cui confeſtim de Pace monenti, novus Pontifex, Romæ perpetrari poſſe commodius, quam ullibi terrarum, Reſpondit, id viſum abſonum, tum ob ditiones, quas in Italia Hiſpanus poſſidet; tum ob Regnum Neapolitanum, Romæ conterminum; ſed ad Liguriæ oras, inveniendum Locum, quo Primarii utriuſque Regis Miniſtri, convenirent, cum ſumma, ſanciendæ Pacis, poteſtate, dummodo Summus Pontifex arbiter adeſſet. Fruſtra pertentatis omnibus viis, quibus ſuſcepta res ad exitum perduceretur, decrevit Mazzarinus Hiſpanorum animos explorare inaudita & nova ratione, quæ, florentiſſimis Galliæ rebus, ignaviæ aſſignari non poterat, mittendi ſcilicet Legatum ad hoſtes, qui eos ad Pacis non

non modo honeſtas, ſed etiam commodas conditiones ſollicitaret; Conſilio, quod animo verſabat Mazzarinus, occaſio talis oblata eſt.

Anno 1656. a Belgio in Hiſpaniam, per Gallias iter faciens, Gaſpar Bonifacius, Reginę in tranſitu, congeniculans, quantopere Hiſpaniarum Regi, Pacis deſiderium inſideret, libere patefecit, & quam ſerio de ea ſancienda per æquas conditiones, cogitaret, non celavit, dummodo aliquis Fidus, cum ſumma poteſtate, Madritum delegaretur.

Non diu expendit Mazzarinus, cujus fidei Legationem crederet; ullum, prę ter Lioneum, in rei ſummæ ſecretum admitti, Intutum viſum eſt, Igitur ejus opera uſurus, Roma accerſiverat, virum, quo nemo aptior ſuppetebat. *Eſt Lioneo Antiqua gentis claritudo apud Delphinates, a prima juventa, Aulę alumnus, intima apud Mazzarinum admiſſione, & variis Legationibus, regimen addidicit, Animus ſui celans, verborum parcimonia, potius quam ille* *crebris*

cebris potens, nihil nimium ſibi imputare, etſi proſperis ſucceſſibus laudem & gloriam adepto, a nullo ingenio avaritia & ſævitia longius abſuere. His dotibus præditus, tanto negotio admovetur, non ſolum primis Pacis quæſtionibus delibandis, rejecta in aliud tempus pactione, ſed ut, ſi qua æquitate, Res ad otium deduci poſſet, intra octo dies tranſigeretur. Pactaque, in vulgus ederetur; nulli ſoli, conceſſa, tam honorifica poteſtas, quam Rex, manu perſcripſit, atque ſubſignavit, quatuor viris, ab epiſtolis, inſciis. Verba ſyngraphi, hic adſcribenda duxi, quippe, quo fundata Pax, tam diu fruſtrata, ac primus ille dies poſt octodecim annos, affulſit futuræ ſerenitatis.

Huic Lioneo, mihi ab interioribus conſiliis, poteſtatem facio, Pacis conditiones, inter me, & Catholicum Regem fratrem avunculumque meum, componendi, tranſigendi & ſubſignandi; Atque, hujus ſcripti virtute, quæcumque prædictus Lioneus, meo nomine conceſſerit, ea me probaturum, rata habiturum, ac exſecuturum, recipio, & interpoſita fide Regia, ſpondeo; datum Compendii Calend.

Calend. Iun. M. DC. LVI. Quem ſyngraphum, cum Rex in cubiculo Mazzarini exaraſſet, atque ſubſignaſſet, illum Lioneo in manus dedit, præſente Nobili Hiſpano, quem his verbis, magni ponderis & momenti, ſic affatus eſt. *Regem Dominum tuum fac certum, quem coram vides, Lioneum a me eligi, Plenipotentiarium meum; ad pacem conciliandam, mihique, nihil eſſe antiquius, quam, ut ea citiſſime ſanciatur, ut meæ in Regem avunculum meum, voluntatis, monimenta exhibere poſſim.*

Hiſpanus effuſis lacrymis, Regis pedibus advolutus, reſpondit, ſe tanti Regis mandatis ſine mora obtemperaturum; Lioneus, facile aliquid in viæ cauſam effinxit; exorſus iter privata virtute & viribus Regni tutus, mutatis veſtibus, ne notis in ſecreto negotio uteretur, ſub crine adoptitio latens, mercatoris ſpecie. Tali cultu, ſuſpicioni ereptus, vigeſimo Junii, die dicto, ad Pyrenei radices, in utriuſque Regni finibus, præſto fuit, ubique alta taciturnitate, qui ejus mos, ſimulationem obiit, itinere ſociato, cum equite Hiſpano,

ſpano, præſtolante; Madritum pervenit incolumis, de cauſa viæ, nullus rogavit, ne quidem vultu ejus a quoquam explorato; Rhedę mittuntur obviam, & in palatium Regium clam deducitur, ubi incluſus, trimeſtri ſpatio, cum Ludovico Haroïo, cui ſimilem ſyngraphum, Hiſpaniæ Rex dederat, de controverſiis feliciter tranſigit, & parum abſuit, quin de Pace inita, fama percrebreſceret, antequam de ea agi, quiſquam audiret, tanta prudentia & ſilentio omnia peragebantur, quæ capita pręcipua pactionis, non hic adſcribenda duxi, cum fini operis. (ut ſuperius dictum) integra tractatio ſit apponenda.

Per Condeum, ad metas hæſit, Lionei ſollicitudo; non ſatis habuere Hiſpani; *tantum exulem, præteritorum, venia impetrata, Facultates ſuas recuperare, illis, & gratia Regis potiri*, quę omnia Lioneus pollicitus eſt. Sed inſuper exigunt; *ut in præfecturas & munera priſtina reſtitueretur*: quaſi in patria peccaſſet, atque id tam pertinaciter, ut æternum bellum Paci prætulerint; Potius quam dimoveri, ſe ſinerent, ab illa petitione, ut videlicet in animis

animis Gallorum, hoc invaleſceret; *quoquo loco ſint Res Hiſpanorum, male nunquam, cum iis agi; qui ipſorum commodis ſtudeant.* Lioneus hanc adoream ſibi ereptam, ægre ferebat, materculæ non abſimilis, quæ fœtum jam adultum, caſu aut incuria enectum mœret, nec dolori moderatur.

Paucis ante diebus, quam vale diceret Haroïo; vicies inculcat. Sineret hæc tria verba; *præter munera ac præfecturas, conditionibus jam pactis, inſeri, & extemplo, finem tot malorum futurum, & ſerenum Pacis & affulſurum, ubique gentium*; negat Haroïus, hoc a ſuo Rege impetrari poſſe, ac dimiſſo Lioneo, tanta arcana diu preſſa apud nos, Hiſpani diſſimulata veritate, evulgarunt. Mazzarinum & Monaſterii, & Madriti, ſemper ludificatum Miniſtros Gallos, & ſibi gloriam Pacis, reſervaſſe, Indubitatum. Qui ſecus credit, ignarus eſt, & Mazzarini, & rerum Gallicarum, ac per invidiam, veritatem premit,

Electores Moguntinus & Colonienſis, cum Francofurtum, conveniſſent, de Cæſaris Electione acturi, hac

occaſione

occaſione arrepta, ad actionem de Pace, adeo provecta, inſtaurandam, utriuſque Regis Legatos incitarunt; decem menſes Penneranda extraxit, mandata ſui Regis expectans, hoc elapſo intervallo, Electorum ſtudium eluſit, toties repudiata repetens, ac interminatus; *ſi qui ab Electoribus Legati ad Regem ſuum mitterentur, daturum ſe, operam ut probroſe Madrito expellerentur, nec Tugurium quidem ad diverſandum, illis præberetur; ante omnia, citra ullam contentionem, reddenda quæ Gallis jure belli ceſſere, Lotharingia tota cedendum, Condeum, in priſtinas dignitates reſtituendum, niſi has conditiones, a Gallis acceptas certo reſciret, ne in colloquium quidem venturum;* dum hæc Penneranda, ſine fine jactat, ad annum 1659. pervenimus, quo tandem Pax perpetrata.

Circa finem anni ſuperioris 1658. per Burgundiam, non ſatis quietam, Rex Lugdunum adventat, quo etiam Chriſtina Henrici Quarti ſoboles magnanima, Sabaudiæ duciſſa, cum Margareta Filia; quam Regi deſpondendam, fama vulgaverat. Tam blande, tam

tam honorifice, utraque excepta, ut nihil ſupra. Huc & properavit, magnis itineribus, Sabaudiæ dux, flore juventæ decorus Stirpem, efficax natura demonſtrabat, tam valida, ut repente omnium mentes in ſe converterit. Jam Rex Margaretę, ut futuræ conjugi, hærere credebatur, cum derepente Pedimantellus, ab Hiſpania, Villefrancam advolat, tanta feſtinatione, ut publicę fidei Codicillos, queis tuto commearet, ne quidem expectaverit, poſt ſecretos inter Lioneum & Pedimantellum congreſſus, Pedimantellus ad Mazzarinum admiſſus, mentem ſui Regis aperit, de Pace, ſicut Madriti Lioneus pepigerat, & ut de Matrimonio Primogenitæ Hiſpaniarum, cum Rege noſtro, decore negotium inſinuaret, Lioneum jam hoc Ludovico Haroïo iniecíſſe, prætexuit, etſi Lioneus, non ex mandato Regio ſed ex ſua ſententia, obiter rem tetigiſſet.

Anxio Mazzarino, ob Sabaudam, quæ cum abrupta Alpium, & iniqua viarum, cœlo non tractabili, ſuperaſſet, deriſa crederetur, Decretum, ambages totas, illi revelare. Sabaudus ſpretæ ſororis injuriam male premens, evaſe-

rat ab aula, potius, quam diſceſſerat. Mater impotens, dolore percita, ſtatim a filii exitu, ſummo mane Mazzarino adfuit. *Quid agam deluſa, petamne ſupplex connubia, quæ jam ſum aſpernata, Illecta fallacibus nuptiis?* Mazzarinus, pellacia, qua valebat, ſuadet, *nihil ſucceſſurum niſi e communi bono; eo loco Res eſſe, intra Galliæ & Hiſpaniæ Reges, ut certis judiciis, de Pace & Affinitate, ſpes affulgeat, tam æqua eam eſſe mente, ut domeſticæ utilitati, publicam anteponat, ſi quod ab Hiſpanis proponitur, irritum evadat, daturum ſe operam, ut itineris & ſuſcepti laboris, nunquam pœniteat*: quod Chirographo Regis, ſanciturum ſe promiſit. Chriſtierna, ſeu fidem dictis adhiberet, ſeu decipi decorum putaret, Rebus deſperatis, Mazzarini reſponſo acquievit, & cum Margareta pro Rege conjuge, ejus codicillum amplexa, abiit, Codicilli hæc præciſa ſententia. *Margaretam Sabaudiæ ducis ſororem, Regis Galliæ, Ludovici XIV futuram conjugem;* Rex propere Lutetiam advolat, ubi Pedimantellus aliquamdiu latitans, cum

Lioneo,

Lioneo, de Pacis & Connubii pactionibus peregit. Noctu ſæpius Mazzarino aderat, cui, cum in Condei cauſa nihil remitteret, Pedimantellus aſſenſit. *Condeum in fortunas tantum reſtitutum iri, præfecturis, & magno Palatii Magiſterio mulctatum. Cæterum Mazzarinum & Ludovicum Haroium ad montes Pyreneos, conventuros, & inde inter Miniſtros Rebus compoſitis, duos Reges ſe mutuo inviſuros, pactis firmandis & Matrimonio inter Galliarum Regem, & Mariam Tereſiam Hiſpaniarum Primogenitam, rite celebrando.*

Hæc omnia Pedimantellus per curſores, Madritum deferri, curavit; expectans a Rege ſuo, ut hæc omnia firma rataque haberet, ut moris recepti.

Mazzarinus, nullum præter Lioneum tanti arcani conſcientia illigavit, quod ut vulgi oculis ſubmoveret, tales offutias obtendit, etiam exteris. *Iter Pedimantelli plane fortuitum, ex Inſubria in Belgium tendentis, cum Aulam Lugduni forte offendiſſet, exiſtimaſſe, Regis ſui intereſſe, ſi avertendo Sabaudico Matrimonio, nuptiis Primo-*

 genitæ

germanæ Hiſpaniarum, cum Pace publica, Gallos pelliceret. Tale Matrimonium hactenus differri, ut ſcrupulus Imperatori alium quærenti, injiceretur, & Luſitanorum, Anglorumque animi, ſuſpicionibus implerentur, rebus infectis, hæc in Gallia agitari credebatur; talium repertorum, nullum feracius ingenium Mazzarineo.

Menſe Junio pacifici anni 1659. Fuxum iter exorſus eſt Mazzarinus, magna pompa, Aulæ proceribus comitantibus non paucis; inter Blæſas & Ambaſiam apud Ecuriam, in curſorem Pedimantelli Madrito remeantem, opportune incidit. Ille approbationem pactorum afferebat, in Concilio Hiſpanico, ægre & tarde extortam, ob neglectas Condæi dignitates & præfecturas. Hæſit Mazzarinus, & fere remeavit, gnarus quid Harcourtius Condeo erat pollicitus. Pedimantellus callide hortatus eſt, ut pergeret cœptum iter. De ſucceſſu, non dubitandum; id audacius Pedimantellus, quod ſciens Fuenſaldagnæ mentis, cujus ſententia, in animo Hiſpaniarum Regis, præponderabat. Etſi hæc clam, tamen rumor percrebruit.

bruit. *De Pace Conclamatum. Interim nos deluſos, ob bimeſtrem armorum remiſſionem, quam Hiſpani impetraverant, obtentu futuræ tractationis. Nihil aliud eos meditari, per illam vacationem, quam dolos, quibus Mazzarinus captus*; hæc & ſimilia, præſertim Lutetiæ, vulgari. Nihil tam capax, maligni ſermonis, quam urbs illa, ab omni ævo.

Haroïus interim ſplendido comitatu, apud Sanſebaſtianum appellit. Mazzarinus, in oppidum mari adſitum, die conſtituto, pervenit, etſi Podagra tentatus, (Divi Joannis Lucii fanum vulgo vocant.) Haroïus Fontarabiæ ſubſtitit; Mazzarino, ſalutatione libata.

In medio, jacet Inſula, ab avibus Phaſianis, appellationem ſortita, Bidaſſoa Fluvio circumfuſa, communis juris; exigua circuitu, ſpatio terrarum anguſta, Rerum geſtarum magnitudine, ampliſſima Inſularum. Ibi Galli & Hiſpani, extemporales ædes extruxerant dividuas; ut vitato de primatu, diſſidio, Miniſtri duo convenirent, unoquoque ſtationem ſuam inſidente.

Tredecimo Auguſti anno 1659. Primus in Inſulam adventat Mazzarinus, ſingulari cultus magnificentia. Poſt quadrantis horæ ſpatium, Apparent Hiſpani; ſplendor undique emicat. Mazzarinus & Haroïus, nulla loci prærogativa; hinc & illinc, abaco diſcriminante, ſe mutuo ſalutant, Hiſpanicò Idiomate. Utramque Gentem percellebat ſpectaculi novitas; Res videbatur, nemini credita; *Duos Maximorum Regum primarios aſſeſſores, nuper tam ſæva invicem molitos, amplecti ſe inermes, atque pro vi armorum, & belli artibus, unum habere humanitatis certamen. Collatis ſermonibus, magnum uterque, virtutis ſuę fructum percepere, verum experti, hoſtis de hoſte judicium.*

Aliqui dies tranſiere, dum mandata perpenduntur, quæ Madriti, quæ Lutetiæ pacta recenſentur, clarius explicantur, quędam etiam emendaturo igni traduntur. Hactenus, tot Pacis meditamenta irrita, cruda Rerum facie. Eventus omnes humani, in alta nocte, occulta ſunt eorum ſemina. Sed cum fata volunt, cuncta juvant, & concurrunt

runt certatim. *Cromwelii, Mors, quo vivo, nulla ſpes quietis. Nihil a Galliæ Rege Luſitano promiſſum, ideoque nulla inde Remora. Minus ab Hollandis, per ſe pactis. Lotharingiæ Res, nullum negotium faceſſere. Apud Hiſpanos lentum hactenus Pacis opus, promovebatur, per Reginę partum Imperii capacem, novo Puero edito. Vindicta, quæ in Luſitanos parabatur, quæ nec durante bello, poterat impleri, Regis Hiſpaniarum. Invaletudo. Sed quod Caput, Mazzarini ac Fuenſaldagnii concordes animi; erant illi Cardines duo, circa quos; tota machina volvebatur.* Solum Condei negotium, pene telam feliciter exorſam, abrupit; Fuenſaldagnius, non ægre deſeruiſſet Principem, ſibi exoſum. Haroïus contra nitebatur, Publicæ fidei & privatæ ſuæ conſulens. Mazzarinus palam profitetur conſultius ſibi videri, abitu omnia deſtruere, quam tali conceſſione dehoneſtare Galliæ Regem. (Illa conceſſio erat, de Condei præfecturis & muneribus,) *jam nimium Paci Condonatum* (ajebat Mazzarinus) & Hiſpanici conſilii præfractam duritiem, accuſans, *fatidicus non ſum, ſed*

aut vehementer animi fallor, aut jam diem prævideo, cum tam contumaciter requiſita, negligetis. Interim vos, ſpretæ Pacis reos, ob Condei Rationes, peraget, qui fundetur in poſterum ſanguis. Hæc eo vultu Cardinalis, in quò deſperatæ Pacis dolor deprehendebatur.

Tandem Haroïus cum videret, pacem filo, eoque tenui, appendi, & neſcium flecti Mazzarinum; *Suum Regem*, dixit, *potius largiturum, Condeo ex ſuo quidlibet, quam bene meritum Principem, contra fidem deſerturum.* Excidit ſermo Haroïo, de tribus urbibus Condeo dandis; Mazzarinus non ſegnis, arripuit verba elapſa, quę tandem clarius explicata, Marianburgum, Philippolim & Avenas indicarunt, in Belgii & Campaniæ finibus, ſitu & opere munitis. Ac, quoniam nihil poterat Condeo concedi, ab Hiſpano, niſi Rege Gallię approbante, opportuit, munimenta deſignari, & de iis convenire.

Sic conſumptis duodecim diebus, in ſolo Condei negotio, Mazzarinus ita animo reputavit. *Principi fidem ſinceram,*

ram, & obſequia debita; Regi præſtanti, intra annum, Burgundiæ præfecturam, cum Palatii magno Magiſterio, non poſſe negari. Satius igitur poſtulatis Hiſpanorum, hac in parte indulgere, dummodo tria illa munimenta, Galliæ adjungerentur, quam aſſenſum præbere, ut illis Condeus per liberalitatem Hiſpanicam, potiretur.

Ex mandatis præciſis; ſui Regis, Haroïus, *Decus & famam, ſervati Condei, prætulit Vrbibus, quæ Gallis conceſſæ, pro Principis præfecturis, & munere Magiſterii.* Hæc vultu, non animo æger excepit Mazzarinus, lucro apponens, hanc acceſſionem, ſoli ſuæ operæ, debitam, cui & adjungi voluit, Conſlantium in Catalauniæ finibus, & Neoburgicum ducem, Juliaco ſuo reſtitutum; quod conſequutus eſt.

Ut primum Pacificationis indubitatæ, Spes certa affulſit, Gramontius Galliæ Polemarchus, Madritum, delegatur, Hiſpaniæ primogenitam, Mariam Tereſiam, ut pactum fuerat, in conjugem, Regi Gallo rogaturus; quam decore functus ſit Legatione, publicæ narrationes abunde docent. Nec mi-

rum, cum præter, ſtirpem inclytam, & partum per bella decus, concinnitas, & gloria illi adnata ſint. Ad declinandam longioris Pompæ moleſtiam, Curſoriis equis, victus eſt, miſſo in Compendium Itinere, & oſtentui Juvenilis Regis ardoris. Rediit Gramontius, Coniugii certus, exceptus magnificentia & gaudii prolixitate. Inter Mazzarinum & Haroïum, tractatione vacillante, de revocando Gramontio, non ſemel cogitatum. In prærupto poſitum Negotium, Miniſtrorum prudentia, dicam indulgentia Fatorum, reſtitutum eſt. Sacrorum ritus, initio religioſe culti, numquam, obliterati.

Principes Europæ, aut eorum Delegati; tanquam rogaturi ſortes, accurrere, ſuſpicere Inſulam, id eſt aream parvam, ex qua totus Orbis ſuſpenſus, penderet; Crederes ancoram fluctuanti mundo.

Lotharingiȩ Dux, olim ab Hiſpanis Toleti detentus, in libero carcere, tunc laxatur; & inſalutato illo Rege, accurrit ad Haroïum; noſciturus impoſitas leges. Ubi Res ſuas cœpit, agnoſcere Tantæ mulctæ intolerans, in ſermones prorupit, qui jure poterant in cuſtodiam

rurſus

rurſus compingere, feſſum miſeriarum Ducem. *Non eſt Pax*, inquit, *ſed pactio ſervitutis.* Summa Haroii bonitas, indoluit Lotharingi malis; qui relicto Fontarabiæ, Miniſtro Ibero; ad Gallum confugit. Excipit eum Mazzarinus decore. Varia ultro citroque agitata, etiam, de ſanguinis conjunctione; Dux Carolus viſus diſcedere, animo minus ægro. Quid deinde factum, ad finem libri clarius explicabitur.

Adventat Carolus Angliæ Rex, ex Belgio, (nam Lutetiæ eum vivere non paſſus erat, Cromwelius vivus, nec Mortui Umbra tolerabat) Haroïus nihil ſplendoris, nihil ſubmiſſi obſequii, erga Hoſpitem omiſit, ſed neque Condeanas Cohortes, quas petebat, indulſit, Luſitanicum bellum prætexens, nec ullo alio nexu ad Res novas cum Anglo, jungi voluit; Mazzarinus ne alloquio quidem, aut viſione, Regem dignatus eſt, metu Locardi, qui Parlamenti Anglicani nomine aderat inſpector. Res poſteris vix fidem habitura. Mazzarinus Cromwelium exoſum ſemper habuit, & Rempublicam ſurgentem, tantus tamen Tyrannionis, in Cardinalis animo, hæſit reſpectus, ut

ejus etiam extincti manes formidarit, & quem vivum ſimulato honore coluerat, mortuum, falſa reverentia, proſequutus ſit; adeo verum, nonnulla ingenia inferiora, etiam validioribus, naturali prædominio, terrorem incutere. Anglię Rex opera perdita, ſe ludibrio ſubduxit, ab Hiſpano blanditias, a Gallo contemptum reportans. Hormondius, qui Regi comes, vix Mazzarinum alloquutus, & quaſi dato caſu, invidiæ ſcilicet Locardi declinandę; multa injecit, captando Cardinali, Spes certas ſceptri, cui Carolus immineret, molimina in ejus gratiam; omnia in tuto; opus eſſe ſuppetiatione exigua. Eo uſque progreſſus, ut promiſſa affinitate Regia, animum Mazzarini pertentarit, tantum poteſt neceſſitas, quam nec Dii quidem ſuperant. Hæc omnia fruſtra; reſtitutio Virtuti & fatis tanti Regis debebatur, qui abit, pertæſus Gallicæ duritiei.

Per tot obſequia fortunæ, Miniſtri duo Judices mundi diffidentis, cuncta pro nutu arbitrari, & temperare Gentes obnoxias. De Luſitania agebatur, cum Mazzarinus obverſus ad Haroïum. *Quære*, inquit, *ad ultimos Indos, ſup-*

pre-

premam aliquam ditionem, pro miſero Bragantio, ne caput diademati aſſuetum, privata conditione, reſordeſcat.

Res Italiæ, Mantuæ & Sabaudiæ, ac aliorum Principum, Cardinalis, ac Fuenſaldagnii Sententiæ relictę ſunt.

Alexander Pontifex, ſolus nec Pars, nec Momentum fuit pacificationis. Mirabantur Romæ purpurei Patres, quem elegerant Chigium, eo pręſertim nomine, quod Pacis meditamentis innutritus, aptus videretur ejus Conciliator, ita contemptim præteriri. Mazzarinus, A Chigio, propagator diſſidii, oſor Pacis inſimulatus, oſtendit; *Pacem ſe voluiße, & potuiſſe ſancire. Sed tempora Rebus aptanda. Arcana Regnorum non vulganda, bene rationem conſtare, quando uni redditur. Nulli Regi jus in Sacra, inſpectionem ſolum; nulli Pontifici jus in Reges, ſed paternum amorem eße debere.*

Viginti quatuor Seſſionibus, peractum eſt negotium Pacis, & tandem ſeptimo die Novemb. 1659. Pacta a duobus Miniſtris, ſubſignata ſunt, quæ typis mandata, & Rerum exitus; qualia fuerint, abunde demonſtrant.

Vidiſſes

Vidiſſes utriuſque Gentis, arctiſſimos amplexus, ac ſigna caritatis, ex odio vetuſto, Poſt tot Incurſiones, utrimque factas, Villarum incendia, tot captivos abactos, tot domitas & dirutas urbes, tantum ſanguinis fuſum; nihil iræ reſiduum. In ſummo publico gaudio, multitudo Gentium, ſua quæque lingua, & more gaudere, prçterita bella, pro commentis habere. Galliç & Hiſpaniæ Urbes, ſplendore & decore lucere. Ita ut miſeratione plane digni viderentur, qui alterutri imperio, non ſubjacerent. Duo Miniſtri, Poſt mutua dona, hinc Aulæorum; illinc equorum; diſcedunt Inſula, Numine Dei Electa, quç cœlum clarius faceret, & tam diſcordes animos & inſociabiles, commercio contraheret.

LIBRI DECIMI

FINIS.

BENI:

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER UNDECIMUS.

Breviarium libri antecedentis poteſt eſſe argumentum hujus Vndecimi, qui nihil continet niſi læta omnia, ſi Mazarini mortem excipias, conſtantem, fortem, & vitæ conſentaneam.

TOloſæ Cardinalis ſancitæ Pacis Regi & Reginæ lætantibus, rationem reddidit, hinc in Provinciam, donec Hiſpaniarum Rex cum filia adventaret, aula divertit, ſedando Maſſilienſium tumultui, qui ob conſulatus jura, exarſerat. Rex quo domeſticæ quieti famæque, rectius conſuleret, arcem neceſſariam

riam urbi impoſuit, æquali omnium libertati decoram, & præcipuam ſecuritatem, quorum cognita fides; ingens ſine odio, & ſumptu præſidium; cui impoſitus Beringamius, quo nullus magis in Gallia ſapientiæ imagini paruit, inoffenſo prudentiæ tenore duos Reges emenſus.

Lutetiæ, ubi omnia damnantur; non matrimonio; vix Paci fides habita, ſubeſſe dolos Ibericos, Mazzarinum deceptum, non plebe quidem per fora, & circulos, ſed plerique ex primoribus muſſitabant.

Tot bellorum ſuperſtes Condeus, de ſumma rerum certior factus, ut cuique ætas aut dignitas fuerat in caſtris, comiter appellatos, in hunc fere modum allocutus eſt. *Septimus annus agitur, commilitones, ex quo fatis iniquis agitatus, poſt ultima ſævitiæ exempla, Carceris tenebris liberatus regnis avitis exceſſi, ſalutem meam armis tueri coactus; toto illo tempore mea fata & fortuna domus in manu veſtra poſita fuere. Nunc neque ut affectus veſtros in amorem mei ulterius accenderem, neque ut animum ad nova virtutis documenta cohortarer,* (*utra-*

(utraque enim egregie ſuperſunt, ſed huc venio a vobis poſtulaturus temperamentum veſtræ fortitudinis & erga me modum caritatis, ſcilicet ut tandem partę humano generi quieti, acquieſcatis; neque veſtras aliorumque fortunas, ſpe & metu verſemus irrequieti; quandoquidem urgentibus Galliæ fatis, nihil præſtare majus poſſumus. Pax gentium & mea ſalus cum veſtra & Belgii incolumitate eſt; tuto in Gallia, & decora gentis meæ, & poſſeſſos honores, & relicta a Sancto parente bona poſſideo; denique res meæ eo loco ſunt, ut neque ſolatio neque ultione opus habeam. Ego & fortuna experti invicem ſumus. Certatum diu eſt, ne plus certemus per me exemplum erit. Alii civilibus bellis diutius impliciti; nemo tam fortiter finivit. An ego tot egregios exercitus, tot Duces patiar ſterni rurſus & hanc virtutem veſtram ultro periculis objiciam? eat hic animus tanquam perituri pro me fueritis, ſed eſte ſuperſtites; quanto plus ſpei oſtenditis, ſi bellare placeret, pulchrior pax erit, ſed cum tot laceros artus, tot vulnera cerno, illud eſt quod mentem diſtra-

diſtrahit, quo exanguis ſenectus ſe conferet? quę ſedes futura emeritis? quæ præmia infructuoſæ militiæ. Quando veſtris in me meritis, in præſentias gratias referre prohibeor, quod unum habeo, hoc rerum cardine, gratitudinem æternam & imaginem viæ meæ vobis relinquo; Tempus erit cum forſan domus mea ſufficiet donativo. Hæc interim accipite, parva quidem monimenta, ſed quæ perpetuum noſtri amorem teſtentur, Inde viritim ſparſum quod ſupererat pecuniæ. Poſtquam cætus ſecum diu incerta, fremuit, Marcinus Eburo, nomine cohortium, nullo orationis lenocinio, militariter ita locutus eſt:

Gallici nominis maxime Rector, invictiſſime Princeps, parendo potius quam imperia Ducum ſciſcitando, res militares continentur. Nobis arma & animus, tibi conſilium, & virtutis noſtræ regimen relinquimus. Non noſtrum eſt inquirere cauſas Pacis, neque ſcrutari penitus Reges. Fides famaque illæſa ad hunc diem noſtra erga te permanſit. Diſcrimina & incerta præliorum ex æquo partiti ſumus. Tu viam periculorum cal-

caſti ſemper primus, nos ſigna tua ſecuti, dedicimus toties a te ſcire mori. Ad nos ſcelerum exitus, ad te bellorum gloria pertinet. Blanda & clemens fuit apud te noſtra ſervitus, commodaſti veniam erroribus, ignoviſti lapſis, nec unquam ſupplicia noſtra aut contumelias diſciplinam vocaſti, ne cura præmia noſtra, nec quo ituri ſumus; fata viam invenient; grande habemus, gloriæ monimentum, quod de nemine queri potes. Abi Sanctus & miſericors fortis & invictus; votorum & affectus aura te æternum proſequimur. Dii immortales hoc tibi concedant, ne noſtri cogaris unquā meminiſſe; hæc Marcinus palam, de ſe ſeorſum hęc pauca. *Scis quanto pignore te emi, quære nomen facinori, conſule famam generis humani, ſi ſcelus eſt, tibi præſtiti.*

Ore placidus Princeps, his attentas aures præbuit, juvenes auctoritate, ſenes precibus monendo; poſtera die Belgii proceribus advocatis cauſas Pacis & modum aperuit, de ſe pauca & ſuſpenſe, publica fuſe explicuit. Certatum per urbes muneribus, laudibus applauſu.

Ille

Ille reſpuere cuncta, agi tamen ſibi gratias paſſus eſt, ſed nec inani jactatione famam provocabat, expectans potius donec impetus favoris langueſceret, nullo verborum honore cumulata dimiſſio. Tradidit interea Caraceno Provincias quietas tutaſque; ac ne notabilis celebritate & frequentia occurrentium introitus magnarum urbium eſſet, tum apud Belgas, tum in Gallia maxime, illis vitatis, & amicorum officiis, parvo comitatu incedebat, cultu modicus, ſermone facilis. Anguiennenſium Dux a patris latere nunquam diſcedebat, non externo monitore opus habens; per Verbinum & Stieſſiones, inde Colomarium quod Briæ oppidum eſt, Longavillani affinis prætorio famoſum, pervenit, per acuta frigora & abrupta viarum; illic aliquandiu ſubſtitit, Sarcinis reficiendis, & valetudini recreandæ, nulli niſi vocati admiſſi ſunt, comitatus uxore & nato cum nata unica vix trienni, familiæ tantum parte, lacera, ſqualida, Belgicos mores, exilium, & bella horrida redolente. Viſum eſt opportunum præire Longavillanum acceſſui ad Regem molliendo. Princeps relicta uxore & Anguiano ſecutus, non lento itinere,

itinere, ne contari videretur, neque tamen properans ſed ſinens ſpatio gliſcere famam ſui. Vertit iter ad Chatilioniam, a qua juvenilis animus nunquam abhorruit, ob cognatum Sanguinem, & formam, amore geminato, ſed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum tandem aquas Sextias, quę Provinciæ caput eſt, adventat, id pactum fuerat ad venerationem & cultum Regis; Certatim illi obviam itur, inter cæteros Contius frater, qui relictis ſacris quibus ſe addixerat, in Matrimonium accepta Mazzarini nepte, fraternas acies & partes jam diu deſeruerat. Blande Condeus eum excipit. Mazzarino adventu tanti ſupplicis motæ curæ, fronte tamen exporrecta, quod illi inſolitum, expectat, ad quartum lapidem mittere Rhedas, equos, & ſatellitium ſpecie honoris. Princeps in editiore ſcalæ parte a Mazzarino excipitur, arcti complexus, verba nulli audita; ſermones ultro citroque varii, remotis arbitris, Longavillano & ipſo Contio, & ſi fraterna imagine refulgente, ſervientium turbæ immixtis. Mazzarinus ſolus in ſtationem Regiam tranſire, quo quadrantis horæ ſpatio vocatus Condeus Regis pedibus advol-

advolvitur, ſtatim allevatus; ut in re tali fieri amat, prima vox maxime exſpectabatur, ſed pro ea murmur blandum, ut conciliatos animos facile crederes. Hinc Regina & Andegavenſi ſalutatis, ex ſuo exercitu lecta decora Boutevilleum & Marcinum ac cæteros obtulit, non diſſimulatis cujuſque virtutibus. Marcinus Condeana cicatrice pluſquam alius ſtigmoſus, non minus anxius benignitate Regis, quam facinoris memoria, & publicis in ſe odiis, quorum cauſæ eo acriores, quia juſtæ, jactis in terram oculis ſolo Condei intuitu ſemet abſolvebat.

In Condeo nihil demiſſum, nihil tumidum aut in rebus novis novum, mens ab exilio & a reatu ad Majeſtatem, repente tranſierat, læta omnia & affluentia excepit concurrentes & in adulationem effulſos allocutus, ex temporali facundia decorus; quidquid diceret aut ageret, etſi ſine arte, ad ſtantium aures & oculos juvabat. Cæterum, ut militare nomen grave apud aulicos otioſos, quo aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium palam profeſſus eſt. Vidiſſes ſubita luce vultus illuſtres, tam brevi diſcuſſa tot præteri-

torum caligine; tantum potuit ille Sanguinis, ille geſtorum ſplendor, & quod ſupereſt, nihil arduum Condei fatis. Sic abſumptis octo circiter diebus redux idem iter remetitur, audita in via morte Aurelianenſium Ducis, de quo poſtea dicturus ſum. Qui in opere, in agmine gregario militi nuper in Belgio mixtus, incorrupto ducis honore, Lutetiæ comitate & alloquiis provocat officia magnatum. Certantibus ſtudiis augebat famam ipſius Condei ingenium; quantæcumque fortunę capax, decor oris, cum quadam Majeſtate, proſperæ res, inclinatis in eum animis, & loco omnium ejus fortuna; evaſiſſe tot imminentia, redditum penatibus, mactum gloria; cernere erat ædes Principis a prima luce, in multam noctem undare populis, intrare curioſos, beatos remeare, non ſatiari vultu, admirari eamdem virtutem, quam nuper oderant, gravibus curis frenati juveniles animi & relaxati olim, mutati in melius mores; ac quanquam medio in ſpatio integræ ætatis ad gloriam longiſſimum ęvum peregiſſe narrabatur.

Hæc in Aula audita, majora etiam vero credebantur, damnata popularitas, impro-

improbatum quod infulatos præſides ultra decorum excepiſſet, quod lugubrem pannum ob mortem Aurelianenſis, Rhedę parti ſuperiori clavis affixiſſet; inolevit mos pro lege habitus, ne quis præter Regibus genitos hoc ſibi arroget; qui toties clavum fortunæ fixerat, non audet clavum rhedæ affigere; queritur Princeps novę Aulę mala, ęque gravia, non æque damnata; Modeſte tamen, ut apud dominantes, gratias egit, monitori Mazzarino; quo hæc & ſimilia in præſentias vitaret, decretum, relicta ad tempus urbe, in Burgundiam ſecedere, (obtentui fuit regimen illius Provincię, quod illi redonatum,) nec ulterius pandere ſinum famę nocituræ, ex ſegnitie remedium malorum quęſiturus; ſecum deducit Anguianum alumnum jam oſtenſum fatis, populis etiam monſtraturus. Non alienum fuerit obſervare Lotharingos & Guiſianos, per Miniſtros, cultum Principi exhibuiſſe, ne ſecundi & lævi in ejus ædibus incederent; uſurpatum hoc ab eo querebantur, patri neglectum, aut remiſſum.

Aurelianenſium Dux Henrico quarto & Maria Medicea genitus Ludovici decimi

decimi tertii unicus frater; civilibus armis depoſitis oborta animo tædia, ob improſpera rerum Bleſenci ſeceſſu diluere. Nulli ſervientium ſe amplius addicere. Uxorem ſolam Margaretam Lotharingam in partem curarum aſciſcere, illi ſoli arcana credere, & naſcentes cogitationes. Antiquariæ & Herbariæ rei ſtudium, acrius quam Principi tanto conceſſum, arripere. Gaudere canibus & venatu ac ſecreto ſylvarum, non capiendis ſed ſervandis feris. Totam urbem Bleſenſem religionibus imbuere; miſſarum nullus finis. Palam ſe profiteri devotum, (ut in re nova novo vocabulo utar) cum Deus mente ſola ſit adorandus, non oſtentu illo perſequendus. Qui tales evadunt, intemperie pietatis, quem colunt violant, amandum timent. Religio cum modo habenda, ut omnia bona, quæ talia eſſe deſinunt, ſi ille abſit. Inter hæc & ſimilia morbo correptus, miniſtrato imperite antimonio, intra ſemptem dies, urgente lethargo, vita conceſſit, Præclara pueritia, lætam voluptatibus juventutem egit, ſervientium imperio ſemper obnoxius, nunquam ſuæ ſpontis.

X Mar-

Margarita Lotharinga paucos dies componendo animo inſumit, violenta luctu & neſcia tolerandi, tribus cum natis ſequioris ſexus, ferali urna præcedente, Lutetiam advehitur. Exuviæ Gaſtonis apud Sanctum Dionyſium tumulis avorum inferuntur, vulgari pompa, modicis ſumptibus; vix Libitinæ ſatisfactum.

Reges ex pacto conveniunt, Gallus apud fanum Divi Joannis Lucii, Hiſpanus cum Nata Fontarabiæ ſe ſiſtit. Eo ad nuptias perfunctorias celebrandas delegatur Epiſcopus Forojulienſis Ondedeus, qui inſita gravitate peregit impoſitum munus. Illuxit tandem dies, quo bello, quo connubio impoſitus finis; inſula tantarum rerum conſcia, nunc ſpectatrix, admittit Majeſtates, ac utriuſque Regni nomina illuſtria, Gallus annis florentibus, Hiſpanus declivioribus; hic trunco, ille frondibus umbram efficiens. Maria Terezia individua patri, optat & timet impendentium exitum.

Duobus Regibus ſalutatione mutua perfunctis; quid dicerent, vacavit cogitare, tam alto ſilentio, aliquamdiu omnia repleta; miratur Rex ſenex, in

Genero cum tanta ſpecie fortitudinem convenire. Ludovicus & Maria, hæſere, mutua contemplatione perculſi, tum, id quiſque miratus, quod viciſſim mirantem rapiebat; pares anni, & in diverſis frontibus eadem majeſtas; abaculis, utrimque impoſita Evangelia, cum imagine Chriſti in cruce pendentis, in ea, genibus flexis, juravere Reges, ſe ſanctè obſervaturos pacta ſancitæ Pacis, quæ Magiſtri Epiſtolarum; illinc Fonſeca Contrera Hiſpanica lingua; hinc Gallica Ludovicus H. Lomenius Briennæ Comes, eodem momento recitarunt; ultimus hujus fuit publicus actus, qui abdicato munere, a Patre, ab Avo, tam inculpate, tam decore ſuſtentato, Deo, ſe addixit, claro exemplo, flore juventæ, & per maternam ſtirpem ab Imperatoria domo.

Rex Gallus Hiſpanorum, Hiſpanus Gallorum obſequia admiſerunt, neuter affatus eſt ſalutantes, Mazzarinus Gallos, Philippo; Haroïus Hiſpanos Ludovico admovebat, ad ſolius Turenii nomen rupit Hiſpanus ſilentium; *Illius*, inquit, *memini & debeo meminiſſe*; hora appetebat ſolvendi Cœtus, cum Philippus moras nectens, tan-

dem breve oſculum natę libabit, & ultimum vale dixit, Reginam matrem, ut nos vocamus, in fratris amplexus pene ruentem, pro gravitate Hiſpanica, non admiſit. Sic formula Pacis inita eſt.

Relicta Inſula, cujus nullam poſteritatem pigebit, ſic abſtracti, nunquam redituri ad conſpectum. Apud fanum Divi Joannis Lucii, poſtera die, ſplendore inſolito, juſtæ nuptiæ celebratæ ſunt. Nulla mora, littus ſterile, & in hoſpita loca deſeruntur: Avide Lutetiam omnes anhelant. Fontibellaquei viſum aliquandiu quieſcere: ſic Pariſienſibus adornandæ pompæ conceſſo intervallo. Toto itinere Mazzarinus, ſolito moroſior, nullo ludicro, ne alea quidem ſecunda recreatus, Regni non ſemel aperuit ſupremam neceſſitatem ſibi imminere: non temperavit Rex a lacrymis. Interim protrahebat ingreſſum invaletudo Cardinalis; quo tandem minus ægro, omnibus præparatis, Rex cum Regina conjuge, urbem intrare maturabat.

Proximus Triumpho introitus fuit. Effícto arte Tabulato in ſuburbio Divi Antonii, utramque Majeſtatem gratulatione

latione morati ſunt diſtincti. Ordines qui obviam proceſſere, primi locum occupavere Miniſtri Numinis, (ultimi in honorem debuerant eſſe,) Signa ſecum, & inculti operis veteres Divos præferentes. Succedebat Artificum collegia, Magiſtratus; hinc Senatus ſequebatur, cum infulis dignitatis. Poſt Cancellarius, aureo cultu rigidus, ſupplicum Libellorum Magiſtris ſtipantibus ſigillum Regium, phalerato equo impoſitum. Milites, & qui pompam procurabant, veſtibus ſplendidi; verſicoloribus pennis capita omnes incinxerant. Antecedebant cum ſignis Duces. Omne genus divitiarum oſtentatur, & Civitatis ornamenta citantur ad publicum gaudium. Currus omnibus Majeſtatis inſignibus ſpectabilis Reginæ admotus eſt; Sola in eum collocatur. Rex vehi non voluit: in equo ſublimi provectus præcedebat; Conſpicui Principes proxime ſequebantur. Urbs alacris circumfuſa, Reginam oculis ſigebat; gnara, ejus currui ineſſe ſummam victoriarum, vario cantu ad ſpectaculum invocabatur lętitia, Paſſim chori eorum qui Muſicam excolebant, voce, plectro, fidibus, lætum Pæana canentes, Con-

juges inter hanc pompam ad portam urbis pervenere. In limine, ſublimis ſtatuta Pacis imago, cujus dextræ inſerti varii verſus. A Porta proceſſerunt per primarias regiones, Luparam uſque, ipſa lætitia feſſi.

Tam celebri pompa perfuncto Mazzarino, propoſitum, levare populos tributis, ſocios tueri, Mari & Mercaturæ gloriam addere; moribus Gallicam gentem ornare, legibus emendare; urbem ædificiorum ſplendore extollere, Luparæo Palatio, clariſſimo hujus ævi monumento, coronidem imponere; cui ignis forte admotus nomen & initium impendentium fuit. Non duravit in beatiſſima ſeculi luce, hæc conſilia atrociori fortuna prævertente: vix a Regis ingreſſu ſex menſes effluxerant, cum omnibus ſummi doloris indiciis funeſtus, ultimi fati præſagia dedit. Nuſquam ſegnis, niſi in mali curatione. Jecur & pulmones affecti intemperie, imbecillis membris, neſcio quid, doctę arti impervium refundebant; etſi, mirabile dictu, vix in febrim corruptus eſt. Poſtquam liquidius reſcitum, nullam ſpem in Medicis reſtare, quorum peritiores periculoſe decernebant; Vincen-

nas

nas conceſſit moriturus; quaſi minore invidia extra, quam intra urbem Fortuna peccaret. Vetuit Rex quieti relictum, ullo negotio ſollicitari. Semper inviolata, nec unquam icta Virtus ſtetit. Alienato a ſenſu malorum animo, oſtendit clare, quam vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam vident. De nulla re magis ſollicitus, quam de gloria Regni, cui naſcenti & ſurgenti adfuiſſe dicas. Multa Regi de multiplici arte regnandi ingeſſiſſe fertur, qui ad ſpondam ægri, ut plurimum aſſidebat. Siluerunt diu triſti aſpectu, repreſſis lacrymis, neutro acerbum ſermonem incipiente. Rex humaniſſime merita commendans, imputavit illi armorum momenta; *Victoriæ noſtræ*, inquit, *operis tui ſunt. Tu aleam belli, tu caſus, tu labores leniviſti: tu ſceptrum aſſeruiſti. Tandem Victima cadis, poſt propitiatos mihi tot ſucceſſus. Ego cum utar reſtitutis a te rebus, ſæpius meminero, hæc a te accepta, quam cogitaſti unquam te dediſſe. Fruar bonis conſilio tuo partis, & ex uſu intelligam, quantum mihi præſtiteris.* Hærebant circumfuſi. Optimates, & diverſiſſimas mentes ſub uno ſilentio componebant;

paratos affectus, quacunque Regis & Mazzarini coloquia juſſiſſent, impenſuri. Mazzarinus, quanquam ratus vere hæc dici; quę ſuam modeſtiam decebant; Reſpondit; *Cauſæ ac felicitati Regis omnia deberi: ſe quoque grande nimis beneficium accepiſſe, cui ſanctiſſimis armis & conſiliis miſceri licuerit.* Poſt ſapienter Regem admonuit, *ut ipſe publicæ rei curas ſuſciperet, nec inconſultis amicitiis publicam invidiam concitaret: eumdem Genium, Divoſque eoſdem in Conſilio habiturum ad regendas victorias, quas ad comparandas habuiſſet.* Multa inſuper arcana Regi injecit, oculos illi reſtituens ſic inter ſe colloquentibus exitialia momenta, non ſemel ſupervenere. Omni ſpe damnata, Rex diſceſſit, ne vox ſuſpiriis enervis abiret a Majeſtate: ad cogitationes quid deinde futurum eſſet, dolore converſo. Inter omnes ęgritudinis ſummæ notas, gemitum tamen quæſtumve nulli dolores expreſſerunt: eadem oris conſtantia quæ valenti adfuerat, abeuntem comitabatur. Non aliter, quam ſi ad iter ſe accingeret, cartas in ſtatione recomponens, capſulas ſuis clavibus muniens,

nieus, etiam facetiis condire ſermones. Interim Teſtamenti tabulas ſignavit. De ſumma mens immota: circa varia varius. Hæredem ex aſſe Regem ſcribens, multos in ima cera; hinc Portanum Meillieriaci filium unicum, in ſanguinis jura adoptione promovit, revocató obſoleto more, deſponſata illi nepte, imponens nomen & ſua inſignia viro, non infra juſtorum liberorum caritatem, ob merita accepto. Nepotem Mancinum præfecturis, dominiis, & opibus auxit; cohæredes exæquo & bono. Ex familiaribus & domeſticis nullus fere indonatus. Largitus etiam quædam in eruditorum familiam. Collegium inſtituit erudiendæ Juventuti, ex partis Provinciis, & ditione aucta, hoc titulo decorandum; *Promoti Imperii monumentum.* Enixe Regem rogavit; *firma rataque faceret, quęcunque ſtatuiſſet, cum ſupremis conſuleret, ab ęquitate ſperare ſe præſidium, & ipſi æquitati, a Rege.* Fidem illi Rex obligavit? *Exige*, inquit, *a nobis quidquid voles; meritis tuis minus erit*; Opes reliquit ſpecioſas, potuit immenſas, patente Ærario: quod non malis artibus, ſed

 accu-

accurato Regimini tribuendum. Hic in primis Joannem Baptiſtam Colbertum deſtinata mentione commendavit, in quo, cum plurima, ſe amaſſe profeſſus eſt, præcipue fidem & curas, ac, cum limatiſſimo judicio, pleriſque mortalium ignotam ſinceritatem. Quem nemo, & qui neminem unquam falleret. Ut illi copia ingens gemmarum, diſtribuit in varios. Condeum in primis, per præteritorum oblivionem, lapide adamante donavit non vulgaris pretii: Regi octodecim extra omne pretium, legavit; Mazzarinos denominatos, propagando nomini, & famæ ad poſteros, conſpicuæ opes nulla rerum mutatione in deſignatos hæredes tranſierunt. Conſuetudine dolendi ita aſſueverat malis, ut jamjam morituri cerneretur læta ſpecies. Omnis ſanguis in venis extra temperiem, cum ipſa fæce occupatis pulmonibus, ſpirandi libertatem eripiebat. Oſſium compagem, & ventrem ab hydrope tumentem oſtentans, docebat, quam fragile eſſet, quod in rebus humanis maximum habetur; ubi debile corpus vi morbi cedere cogeretur; adverſus fatalem neceſſitatem nulla valente medicina, cum mors certa

ſui

ſui ſigna dediſſet, ſubduxit ſe ſtatio medicorum: Negant enim fas eſſe, ut qui vitæ debent opitulari, mortis ſint ſpectatores. Inter illos nihil convenerat de morbi genere, de quo, toto tempore, quo ægrotum tractarunt, acerrime diſceptatum: quibuſdam eorum, vitæ deſperationem nequitia diſſimulantibus, aliis ignorantia. Aliquando decem, aliquando duodecim; cum pauciſſimi, ſex, ſatis ad occidendum vel valentem, adfuerunt. Firmo atque invicto animo, quod vitæ ſibi reſtare intelligebat, ad mortis meditamenta retulit: & tandem idibus Martiis, quem menſem fatalem Vates prædixerant; Vincennis mortalitatem explevit. Eodem die Julius ille alter Romę exſpiravit. Doluerunt non pauci, ut Regi placerent; cæteri effuſi, mœrendi licentiam amavere; animi dolorem non fraudavit Rex. Atrata Aula, & quantum venuſtiorum hominum, pullatum viſum eſt.

Is finis fuit potentiſſimi, quotquot fuerunt gratioſorum, annum agentis ætatis quinquageſimum nonum; potentiæ duodevigeſimum. In Gallia toto illo tempore, ſalva Majeſtate, regnavit,

omnia nutu verſans, cætera ſervientium turba. Religionis quæ quidem in externis actibus verſatur, ſervans fuit: Supremis quippe appropinquans, ex more Chriſtianorum, rite viaticatus eſt, interque ſolennes Divorum laudes oleo perunctus; etiam monuit, ut Sacerdotes geminarent preces: ſedulitate eximia in Templis omnia peracta, Deo ſuper altaria conſpicuo; ſupplicationes ad omnia pulvinaria admotæ ſunt. Sedis Romanæ venerabundus, immane quantum; ſive ſpe Tiaræ, in quam improbus a Pace perpetrata, ſive inſito cultu a natura, aut arte: Ut ut ſit, in extremis anxie id depoſcentem, nuncius Pontificius, benedictione luſtravit, & numen placavit.

Vir non vulgari fuit ſpecie: decentior quam ſublimior corporis habitus; frons celſior: mitem libenter putares, Acceſſu ad primas januas tetrico, per moroſas anguſtias ambitioſi liminis feliciter evadentibus, comis. Vultus, ſermoniſque adeo potens, ut cum maxime abderet ſenſus, apertiſſimus videretur: tam callide verba temperans, ut facile crederes, cum factis plura reſervare. Fidus veniæ, mirantibus cunctis, hoſtes

hoſtes modo, rurſus lateri proximos, curiſque & remiſſionibus individuos: parata dedentibus ſe clementia, nulla pœna contumacibus. Solertiam innatam perfecit diligentia, cum parcus otii ſomnique majora ipſe, non per adminiſtros, tractaret. Pecuniæ uſuum gnarus, publicæ parcus, ſuæ avarus creditus eſt. Cæterum rei domeſticæ ac ſuppellectilis ſplendore, famulorum & aſſeclarum multitudine ſupra magnos Principes: nulla ſedes eorum magnificentior Mazzarini domo; quaſi Galliæ opes & Potentiam advenis ſolus oſtentaret. Nec hoc apud Regem invidioſum, a quo omnem ſuperbiæ ſuſpicionem arte & obſequio redimebat. Arcana Regnorum & privatorum ſcrutabatur. Ad Gallicos animos ludificandos, haud ſcio an ullus mortalium fuerit inſtructior. Officiorum artibus ſpes ſuſtentabat, nobilitatem oblatis titulis amplificabat; ſic in ſpeciem ſe componens, ut ubique extra ſenſum injuriæ videretur; ſui autem ita obtegens, etiam iis qui conſcii ejus mentis credebantur, ut inacceſſus prorſus eſſet. Nihil jactare unquam per vaniloquium. Adverſus proſpera & adverſa vultu,

non

non animo, æquabili: ac magnus licet is habitus fuerit, dum ſtaret, in caſu, dejectuſque major apparuit. Certe virtute promeruit, ut ei calamitas in gloriam poſtremo verteret. Conditus in diſſimulationem, ſuſpicionibus & obtrectatoribus credulitatem indulgebat. Promiſſis largus, quibus multoties non ſtetit; aut ſi implevit, faſtidio & mora diu libratum beneficium, improbe extortum elumbavit, longo voto conſumens gaudia. Virtutem interdum remuneravit, illi nunquam ivit obviam. Et hoc per notitiam Gallicæ indolis, quæ ſtatim beneficio percepto, de novo cogitat. Suorum facinorum raro, crebro alienorum infamia laboravit. Sæpe ejus Artes vicit Fortunæ malignitas, & in eo Fatum Virtutem ultum eſt. In tanta felicitate naturę, eminebat omnium exquiſitarum rerum conſortium, quarum nullam factæ ad magna virtutes excludebant. Famam clementiæ moratus eſt, etiam cum ſeveritas dominationi expediret. Lenitate eo laudis exceſſit, quo plerique per violenta & abrupta inclaruerunt. Certe nullæ innoxiæ umbrę illi pœnas irrogabunt: nulla mala publica nec domeſtica

expro-

exprobrari jure poterunt. De Majoribus & Poſteris noſtris bene meritus, acceſſione ditionum auxit Imperium, nulla inſigni amiſſione dehoneſtavit. In tempora Richelianis diverſa incidiſſe notandum eſt: cum Fœmina & Puero fortes æmulos, acerrimos hoſtes habuit. Conſcientia ſua, & Regis amore ſuperbe ſecurus, ſuſceptum temere bellum fortiter geſſit, glorioſe finivit. Cuivis Veterum, altitudine mentis conferendus, inter Victoriæ plauſus ſuo in Triumpho conditus eſt.

LIBRI UNDECIMI
FINIS.

BENI;

BENI: PRIOLI
DE
REBUS GALLICIS,
HISTORIARUM.
LIBER DUODECIMUS.

Proſpicitur ærario laboranti. Hiſpanus ſuos coercet Legatos, ne cum Gallis ulterius de primatu contendant: Lotharingus de ditione ſua cum Rege paciſcitur. Redimitur Dunkerqua ab Anglis. Pontifex reparat damna violati Romæ Gallici Legati. Imperator ſuppetias petit; & habet adverſus Thracas invadentes Pannoniam. Per novum Orbem Gallicum commercium diffunditur.

POſt obitum Cardinalis Mazzarini, intimioris admiſſionis in Conſilio Regi adfuere. Michaël Tellerius, Hugo Lioneus, uterque a publicis mandatis & Epiſtolis,

ac

ac Joannes Baptiſta Colbertus ærarii curæ præpoſitus, virtute & fama celebres. Nullum certius indicium magni Principis, quam ſi adjungat ſibi, & utatur viros conſpicuos & decoros. Nam omnes ſtatim judicabunt, eum talem eſſe, quales ii qui apud illum.

Diu jactatum per Aulæ rumores Britannicum Iter, tandem ſub finem menſis ſextilis Ann. *1661*. in caput Nicolai Fouqueti ærario præfecti erupit, cui a Regio Concilio revertenti carceris neceſſitas denuntiata eſt. Deductus fuit in Andegavenſe Caſtellum; illinc Vincennas, & ultimo in Baſtiliam arcem. Magnitudo Cladis vota amicorum damnavit, nemine ruinam ſuſtinente, ad quam tanta vis impellebat. Virum ingentis ſpiritus, facilitas peſſum dedit, felicitas occæcavit, (ſi felicitas dicenda ſuperbæ pecuniæ moderari) nec ſuam ſortem nec blandientium fallaciam ſatis agnovit, non aviditate æris retinendi, ſed donandi; nullus tamen titubanti fortunæ patrocinatus eſt. Tam laxe, tantoque circuitu peccavit, ut videretur hoc unum curaſſe. Non ſolum illi hæc larva illuſit, ſed eadem imago pluribus impoſuit. Quotuſquiſque

ex

ex his plagis evaſit, aut non aliquid pennarum, ad hunc viſcum reliquit, feminea etiam libidine ad aurum tam effuſum exerrante. Rex nihil ſęve nihil immature decernens, captivo tempus elargitus eſt, quo errores ſuos & alienos in compendium mitteret. Tribunal erexit, ex ſelectis ab omni Galliç Senatu viris probis, ne paucitate poteſtas corrumperetur. Quæſitores illi fuere pecuniæ publicæ expilatæ, quæ vorago, quis gurges detectus. Voluit Rex Juvenis ſuo fiſco inclinare culmen. Coercitione opus erat, etſi ſera; nulla tamen fuit pœna præter exilii, quo Fouquetus mulctatus eſt. En ludibria vitæ, & jactationes, quibus nihil uſquam per ullam ſapientiam certi, in lubrico culmine & faſtigio aulæ. Difficile in omni genere vitæ, ita ſe gerere, ne impingas, & magnum naturæ donum eſt valere ſenſu communi ac fortunam reverenter habere.

† Cadente Februario, Rex Senatui interfuit, ut ejus decreto conditiones pactionis cum Carolo Lotharingo initæ, firmarentur. Earum Sententia

† *Anni* 1662.

talis

talis erat. *Carolum Lotharingiæ Ducem Prole orbum, ſponte, nulla vi adactum, Ludovico Regi Galliarum conferre omne jus ſuum in Lotharingicum & Barrenſem Ducatum. Eundem Carolum ſuperſtitem, utrique ditioni per ſupremam poteſtatem imperaturum; liberis ſubditis ab omni novo vectigali & tributo. Integrum Regi, quam primum Marſalium pro libitu munire. In Germania, in Belgio, in Comitatu Burgundico, non poſſe laceſſi impune Ducem, Rege defenſuro. Acceſſionem tantæ ditionis adoptione in Regiam ſobolem, penſari, Poſt Auguſtam Borboniorum ſtirpem; Lotharingię Principes in ſanguinis Regii jura promoveri; non poſſe tamen quaternarium numerum excedere, qui ex ea Gente publicis actibus intereſſent. Hæc omnia tantaque, ea lege, ut qui ſe editos tali proſapia jactant, ſubſcribant omnes, irritis alioquin Pactis.* Tali freno coercita nimium nota, audacis domus ſuperbia; Sermo non fuit unus, ſuper re tanti momenti. Publica vox improbavit. Non aſſenſere cordatiores, Aula bipertita; effuſi in obſequium,

ut

mos eſt, Regis prudentiam, laudibus efferre. Auſteriores ſuſpenſis verbis damnare. Seguierius ſuas Cancellarii partes agens in Senatu, Regis acta accommodata oratione proſequutus eſt; in ſecretiori Conſilio, non fraudavit fidem debitam; *Sanguinem Regium non transfundi in alienigenas venas; Periculoſum adoptari, de Regno auſos contendere, præſentem Regis fortunam extra omnem aleam imminentia & futuros caſus ſupra Regiam omnem poteſtatem, inſidioſa pacta ordines Regni æternum damnaturos, cum de ſucceſſione Regni agatur, non niſi eorum conſenſu valeſcere. Nec Reginæ fœcunditate, nec Regis ætate florente, Talia inniti; Numeroſam ſtirpem Regiam non ſemel viſam derepente ſterileſcentem. Modum non poſſe imponi Vindocinenſibus & Longavillanis querelis quibus faveret omnis Nobilitas, indocilis ferre juga peregrina. Hæc niſi facta non probari, non potuiſſe tamen ſibi temperare, quin pro ratione, Muneris audacter quidem; Sed modeſte, judicio Regis omnia ſubmitteret.* Lioneus pauca ex tempore re geſſit.

Par:tra

Parum Regis intereſſe, quid poſteri decertarent, ingentem acceſſionem chimera emi. Nefas eſſe de Borbonidum æternitate dubitare. Res igitur peracta, autoritate Regis præponderante, fruſtra Vindocinenſibus, Longavillanis, & Courteniacis reluctantibus. Hi tamen primis motibus temperavere, de Caroli pœnitentia, & ejus nepotis cognominis in Germaniam ſeceſſione certiores facti. Quis futurus ſit exitus, a tempore expectandum.

Europę primarii Principes ad Carolum Britannię Regem, ſtabiliendæ auctoritati nondum adultę, Miniſtros ſuos delegaverant. A Sueco miſſus Comes Brahus dum ingreſſum parat Londinum VI. id: oct: Anni proxime elapſi, inter Eſtradam Gallię, & Batavilleum Hiſpaniæ Legatum; oborta eſt contentio, de ordine ſervando in rhedarum proceſſu: Batavilleus Fœcem Londinenſis plebis, qua ad ſeditionem nulla paratior, pretio ſibi redemit, ut ſuo regi aliquam, vel ſemel, in Gallos laureolam pararet. Ergo die dicto ignobile vulgus in ſatellitium Eſtradæ deſæviit; trucidatis cum auriga equis, ac nonnullis & famulitio. Liber campus Hiſpanis reman-

remanſit. Angliæ Rex, invidiam reiecit in plebem, quam coercere non ſibi integrum per regni novitatem. Incubuit Batavilleo ſoli, Regis Galli indignatio. Plus nobilis iræ non alias apparuit; Tali cardine quidquid prudentia ſuggerit, accenſus Princeps ſpernit, in ſolam vindictam præceps. Comitem Fuenſaldagnium aula extrudit, nihil juvante viri integritate, ductoris Regię Coniugis, quę Pacis pignus. Caraceno etiam præfectura Belgii defuncto, in Hiſpaniam reditum paranti, Galliæ aditum negavit: Et quaſi his, irato Regi, non fieret ſatis, jubetur Ebredunenſis Archiepiſcopus, qui Madriti tunc nomine Regio degebat, non ſolum ab ipſo Philippo exigere, ut reus Batavilleus, ex facti atrocitate plecteretur, ſed ut in poſterum omnis de primatu contentio amputaretur, actu publico ſanciendam abdicationem Hiſpanicam, ab omni prærogativa. Vix concoquit ferox Hiſpanus, & dum deliberat, Gallicus Legatus domi ſe continet, publica perſona depoſita, tanquam ſe omni magiſtratu exuiſſet. Præponderavit paternus amor. Philippus Regię dignitatis immemor induit genitorem,

non

non inglorium putans illi cedere, cui viſcera ceſſiſſet. Ne autem per inane periret conſenſus Hiſpanicus, celebri legatione firmandus fuit. Marchio Fuentus, ad id delectus, magno comitatu Lutetiam adventat. Rex tanto actui gloriam circumdaturus, Apoſtolicum Nuncium, Venetiarum, Sueciæ, Sabaudiæ, Fœderatarum Provinciarum Legatos, & quidquid Miniſtrorum exteri Principis, intereſſe voluit, admixtis Regni proceribus, Cancellario, & quatuor viris ab Epiſtolis, ut in actus referrent. Fuentum uſu rerum & variis Legationibus exercitum, tanti coetus ſplendor non perculit. Illam frequentiam non tanquam teſtem imminuti decoris, in gloriam vertens; ſic Regem alloquutus eſt. *Cum Regi Domino meo, nihil magis inſideat, quam conjuncti ſanguinis jura ſancte colere; huc me delegavit ea firmaturum, quæ præſens ore ſancivit. Perſonam ejus hodie ſuſtineo, non repræſentans Regem cedere neſcium, ſed Patrem, cujus ſenſus, ſola natura inflectit. Æquum illi viſum eſt, fugaces honores, & quibus tamdiu aſſuevit, ſponte tibi relinquere, cum mors de illis, brevi factura ſit arbitria: eos appetere ætati tuæ decorum, Iuvenili ambitioni*

bitioni non invidet ſenex; Et ſocer. Altius quam te penetravit Londinenſis atrocitas, Non potuit efficacius elevaſſe, quam animadverſione in auctorem; revocaſſe Batavilleum, inflictæ pœnæ publicum indicium eſt. Sed quid his, potuit aſtrui majus, quam caviſſe per ſevera mandata, ne Legati ſui imposterum cum tuis de primatu certent. Hæc eſt ſumma caputque Legationis, quam eo libentius ineo, quod inde ſancita pax corroboratur. Utinam caneſcat ſeculis innumerabilibus. Rex debito honore lætatus, dictis annuit, totum Hiſpanicum faſtum ſibi, cum eorum obſequio retinens, Legatos monuit, ut facti velint eſſe memores, & principibus ſuis viſa, & audita nuntient. Soluto cœtu Ludovicus major apparuit.

Poteſt & dici ſine ſanguine victoria, cum Rex ab Anglis Dunkercam præſenti & numerata pecunia ſibi redemit. Quid refert auro, an ferro, tam firma tam valida munimenta accedant, & Gens ſub Neptuni regno, excludatur a Continenti.

Eodem Ann. 1662. Janſeniſtarum dogmata ab Innocentio X. & Alexandro VII. damnata, Rex per Decretum abolenda

abolenda curavit. Nova Secta nomen ſortita eſt, a Cornelio Janſenio Yperarum Epiſcopo, qui circa annum hujus ſæculi quadrageſimum, de Gratia & Libero Arbitrio Librum edidit, quo affixiſſe creditur, Auguſtino, ſenſum alienum mente Doctoris; ſed contineo me, intra meos fines, nec illa alta ſcando, ne, ut imperitus tegulandi, e ſublimi cadam ridendus. In meliore mundi parte, quas faces non accendit prurigo de Religione diſſerendi! cauſam his dat & dedit & dabit, humana levitas, cujus nullum certius argumentum, quam litigare de Rebus ſacris; Animi morbus eſt de Deo ſuperflue quærere: Sed quid agamus; malunt Theologi diſputare, quam vivere. Laudabile, variam & Miſcellam Religionem & Novatores, quia impellere poſſunt ad Mutationem, coercere Rex prudens antiquum cultum debet omni vi tueri, immo potius quam cognoſcere, Jure a Deo proximus cenſetur, per quem ejus Majeſtas vindicatur; Suadenda tamen fides, non imperanda.

Non minus fortiter injuriam Crequio Legato ſuo, Romæ inflictam, Rex ultus eſt, quam Londini Deſtradio illa-

tam. Peſtifera Res contemptus Regnis, quorum anima auctoritas, & eximia opinio de Imperante. Contemptus autem eſt, impreſſa ſubditis & Exteris, vilis abjectaque opinio, de Principe ejuſque ſtatu, per quem jacet ſolii Majeſtas, nam ab odio paucæ, a Vilipendio omnes everſiones, pluſquam ullus Regum antiquorum & recentiorum vindicavit ſe, ab illo Ludovicus XIV. qui nec ipſi Papæ pepercit.

Cirneus miles, cuſtodiæ Pontificis appoſitus, obtentu vilis Jurgii cum Crequii Legati Galli aſſeclis, exploſione Sclopetorum, feneſtras ejus inſenſare, Rhedam Uxoris domum redeuntis adoriri, & omni proterviæ genere graſſari, proculcata Legationis ſanctitate. Crequius inultus Roma diſceſſit. Corſenſes triumphare. Galliæ, Rex Avenione Urbe Pontificia, ſui juris facta, extrema minatus, exercitum in Italiam parat. Poſt varias tractationes, Piſis conventum, *ut placando Regi; Cirnei æterno ab Urbe Roma exilio mulctarentur; Pyramis extrueretur geſtæ Rei æternum monumentum; Sed, quod caput eſt, Legatus a latere ad Regem mittteretur, qui Verbis obſequioſis,*

factis

facti atrocitatem dilueret Quod peractum decore a Nepote Pontificis, Chigio Cardinali.

Tranquillitatis Galliæ Rebus, domi Rex verendus, foris formidandus, intentos habet oculos in omnem Europam, ut parti injuſte laboranti ſtatim opituletur. Ecce derepente Pannoniam intrat Aſiæ Tyrannus; Imperator Leopoldus implorat Galliæ auxilium. Statim immittitur, Collinio militiæ duce. Iterum Gallica Vexilla miratus eſt binominis Iſter. Pugnatur ſtrenue adverſus Thracas, & Rege Vires ſuas & ſuos divos præbente, ſancita Pax, aut Paci ſimiles induciæ. Redux victor exercitus nudos acinaces Lutetiæ oſtentavit Muſulmannis detractos.

Mercaturæ gloria addita, pecunia provide ad id parata. In occidentis orientiſque tractus diffuſa potentia, Mari undique libero aut commerciis juncto. Ut autem omnis regiminis ratio adjumentum deſiderat, tantæ curæ ſubſidium Regi, Joannes Baptiſta Colbertus, quicquid publice ſalutare non eſt, primatim alienum exiſtimans, alta vir indagine. Catenatam videmus rebellionem, luxum domitum, expilato-

res publicę pecunię attonitos. Bene agendi omnibus aut incuſſam voluntatem, aut impoſitam neceſſitatem. Nam recta facere ſubditos ſuos, Princeps faciendo docet, cumque ſit Imperio Maximus, exemplo major eſt, ac nemo queritur niſi de ejus magnitudine, qui ſpes metuſque populorum.

Hic deſinit Ann. 1664. & mea Hiſtoria, cum novo e cœlo oſtento. Cometem vocant, nemo non ſcire cupit, utrum debeat mirari, an timere. Non deſunt qui ſignificationes ejus graves prædicent. Ita compoſiti ſumus, ut nos quotidiana, etiam admiratione digna tranſeant, contra minimarum quoque rerum, ſi inſolitę prodierint, ſpectaculum fiat.

LIBRI DUODECIMI
ET ULTIMI
FINIS

BEN-

BENJAMINUS PRIOLUS, LECTORI.

ABſtineo & calamum pono; Utinam quod volui fecerim, ſed, & ſic mihi debetur, quia volui. Inter maximas ærumnas natus eſt hic fœtus, quem lincturus eram, ſi licuiſſet. Paſſim notabuntur veſtigia minus alacris animi. Quid reſpondeam, non habeo. Humanæ imbecillitatis ingens patrocinium Neceſſitas. Non fama, ſed requies mihi quæſi-

ta, fallendis innumeris tædiis; ipſe me damnavi in hanc arenam; Præterquam quod, non debet omnis materia æque ſplendeſcere. In Palatiis, nonnulla ſunt vili periſtromate ſtrata, quo ſplendor arcani Penetralis, major appareat. Quid oculis in humano corpore pulchrius? quid turpius, (ſi daretur,) toto corpore oculato. Non me effundo in ſingulares narrationes; Breviloquio, forſan omnia complector. Ideo repetitione opus, & ſæpius legendus ſum; ut aqua maris in fundo dulcior. Tenebroſus ſum, nec omnia in hoc opere liquent? Satis dixi ad eruendum diem, & Rerum noctem eliminandam. Nimis ſtrictus ſum? Ut quiſque prudentiſſimus,

mus, ita aſtrictiſſimus, creber ſenſibus, denſus mente, eloquio parcus. Laxo Hiſtoriam avocamentis: Digreſſiones vulgus voca; Hoc Polybii & Cominæi noſtri exemplo, qui ſubinde ita nos inſtruunt ſalutaribus rariſque præceptis, Litterarum uterque rudis, ut ego, ſolo rerum uſu peritus, & naturali ingenii bonitate, non tam narro, quam ex-profeſſo doceo, ſenſus meos ubique revelans. Etſi nullas ſcolas, nec Academias unquam viderim, & nullo niſi me præceptore uſus ſim, nemo tamen me temere debet arbitrari, niſi Latini Sermonis bene peritus. Procul Tetrici, & Moroſi, immo Devoti. Tales me carpſerunt lecto primo meo libro. Eorum flagello

patientiam indulſi. Boni argumentum talibus diſplicere. Jocoſa quædam admixta ſunt? feſtivitati gravitas ceſſit, decore ſe remittens, quod Viri magni & Sancti fecerunt, gratiam placendi, utilitati juvandi præferentes. Reſtant duo tela. Meum ſtilum, abruptum, inæqualem, immo, (ut verbis cujuſdam ſcioli utar,) nullum; Scatere paginam Centonibus & Furtis. Scias, ô blenne quiſquis es, familiares mihi a puero antiquos ſcriptores, in aula & in caſtris aliquando lectos, nunc ſeſe offerre, non vocatos, & abhinc quadraginta annis, me quidem eos libaſſe, & dictaſſe totam hanc Hiſtoriam inter ambulandum, ne litura quidem imperata, tantum abeſt

ut

 511

ut bis aliquid unquam ſcripſerim. Quam indignor, & colorem non teneo, quaſi inter ſtolidos Hermas, nihil poſſim ex me ipſo, niſi mendicem, & ſimlacuna ex ſe arens, niſi alieno imbre impluatur. Puto me merito poſſe cenſeri, non ſolum inter vivos fontes, ſed quod ſequitur, perennes. Meam indolem mea pagina depingit, non aliter quam patrum vultus relucent in prole. Male ageretur cum Rebus humanis, ſi cuique non liceret ſuo ore loqui. Unde apud nos illa non juriſdictio, ſed tyrannis, quæ cogit ad eandem eloquii formam nolentes. Volunt non ſcribi, ſed ædificari periodos, nec fundi verba, ſed glomerari, nec ſatis eſſe putant, cum idem dicant ſemper,

niſi ſermonis ſpeciem invertant. Quicquid altum ſpirat, languentia ingenia, inflatum dicunt, in Latino eloquio ſemper ſuo Ciceroni, tanquam Pædagogo, addicti, ignari, mutari cum temporibus, formas dicendi, nec unum eſſe eloquentiæ vultum, nec ſtatim deterius eſſe quod diverſum a Marco Tullio, Vitio malignitatis humanæ, vetera ſemper in laude, præſentia in faſtidio ponentis. Quam exploſus, qui apud Lacedæmonios, in ſponda cujuſque lecti connubialis ſimulacrum apponi volebat, quo perfectius nihil poſſet aſpici, ut maritarum menti inſideret ſpecies pulchritudinis eximia, quam intuentes, in eaque defixæ, ad illius ſimilitudinem ar-

tem.

tem dirigerent concipiendi. Proſiliit unus cerebroſus. *Simos*, inquit, *habui proavos, & ſima prole, ſimum genus ſum propagaturus. Nec patiar uxorem figurare ſibi venerem, & ſimulacro adulterari.* Ego pariter inſurgo, & alta claraque voce ingero, non me didiciſſe puritatem, me neſcire periodos Academicas, hoc unum me ſcire. Pectus & vim mentis eſſe, quæ diſertos facit, nec vitam aut famam reſpecturam hos tabidos & humi ſerpentes. Sed hoc concedatur ignavo livori, in hoc opere Furta, Centones eſſe, ut debent eſſe in deſita lingua, ſed tentent illi ejuſmodi Centones, magno Virgilio a Fauſtino ſcurra exprobratos. Ego magni eos faciam, ſi per aliena ve-

ſtigia eant, tanquam in libero ingenii curſu, & ex mille particulis conflent uniforme & cohærens corpus, ac vario ſermonis ductu, ita ornent, ut vitam & ſpiritum ab illis habeat, inſtar Phrygionum qui unum aliquod Aulæum formant, ex varii coloris filo. Viri Illuſtres, ad quos ſolos ſcripſi, facile judicabitis, hos convitiatores, araneos eſſe, qui ex ſe quidem telam gignunt, ſed aptam capiendis muſcis, non apes, quæ ex alienis floribus mel ſuum libant, & ignavum pecus fucos, a præſepibus arcent; quia fremitus tantum ab illis, nulla mellatio; dummodo ſe aggregent, & ſibilent inſtar viperarum. Aper gingiva inermi, nonniſi gregarius vagatur, armatus

valido

valido dente, ſolivagus eſt. Me forſan lucifugam Noctuam, & habitantem receſſus, proſequetur fauſta æſtimatio peregrinæ gentis, nec me, ſequens tacebit ætas.

OPERA
BENJAMINI PRIOLI
BREVI EDENDA.

VITANDA IN VITA.
SEU
DE STULTITIA HUMANÆ GENTIS.

LIB. IV.

Quæſtionum Naturalium. Seu de Re Plantaria. Veterum & Recentiorum.

LIB. III.

Opus Emunctum Triginta Annorum Meditatio quod jam Celebratus ſub apertiori titulo, & falſo nonnulli ſibi aſſcripſerunt.

De vita & Geſtis Henrici Rohannii Ducis.

De vita & moribus Cæſaris Cremonini.

Vita Bejamini Prioli Iudicium de Scritoribus Græcis & Latinis.

Epiſtolarum Senilium ad Maximos Europæ Proceres.

CENTURIA SINGULARIS.

FINIS.

937

937

Restauro del Libro
Badia di Cava